



อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี

พ.ศ. 2430-2475

INFLUENCES OF WESTERN ARCHITECTURE

IN UBON RATCHATHANI

1887-1932 A.D.

ปลื้มปิติ จุลโคตร

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2565

อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี

พ.ศ. 2430-2475



ปริญญาานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปีการศึกษา 2565

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

INFLUENCES OF WESTERN ARCHITECTURE  
IN UBON RATCHATHANI  
1887-1932 A.D.



PLUEMPITI JOOLAKOAT

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements  
for the Degree of MASTER OF ARTS  
(History)

Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

2022

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญาบัตร

เรื่อง

อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี

พ.ศ. 2430-2475

ของ

ปลื้มปิติ จุลโคตร

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญาบัตร

..... ที่ปรึกษาหลัก ..... ประธาน  
(ดร.ปิยะนาถ อังควาณิชกุล) (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัญฐิกา ศรีอุดม)

..... กรรมการ  
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โดม ไกรปกรณ์)



|                  |  |
|------------------|--|
| ชื่อเรื่อง       | อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี<br>พ.ศ. 2430-2475 |
| ผู้วิจัย         | ปลื้มปิติ จุลโคตร  |
| ปริญญา           | ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต   |
| ปีการศึกษา       | 2565   |
| อาจารย์ที่ปรึกษา | ดร. ปิยะนาถ อังควาณิษฐกุล  |

ปริญญานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430 – 2475 เพื่อเข้าใจถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีในช่วงเวลาดังกล่าว อธิบายรูปแบบของสถาปัตยกรรมและจัดกลุ่มของอาคารที่อยู่ในพื้นที่การศึกษา รวมไปถึงอธิบายความเปลี่ยนแปลงของเมืองอุบลราชธานีในมิติของการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก พ.ศ. 2430 – 2475 จากการศึกษาพบว่าความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากภายนอกเมืองอุบลราชธานี การขยายอำนาจของสยาม ความขัดแย้งระหว่างสยามกับชาติตะวันตก รวมไปถึงความขัดแย้งระหว่างชนชั้นสูงในเมืองอุบลราชธานี ที่ในขณะเดียวกันมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ กล่าวได้ว่าเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีนั้น มีการขยายตัวตามบริบทของอิทธิพลภายนอกที่เมืองอุบลราชธานีมีความสัมพันธ์ติดต่อกัน และยังส่งผลให้สังคมของเมืองอุบลราชธานีเกิดความเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมจากรูปแบบพื้นถิ่นไปสู่การรับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสานในพื้นที่สะท้อนความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเชิงความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเมืองอุบลราชธานีกับสยาม การจัดตำแหน่งแห่งที่ทางอำนาจแบบใหม่ผ่านสถาปัตยกรรมและความเปลี่ยนแปลงทางภูมิสถาปัตยกรรม เศรษฐกิจและสังคมเมืองของอุบลราชธานีเคลื่อนไปตามอิทธิพลภายนอกสถาปัตยกรรมเปลี่ยนไปเป็นแบบที่เป็นที่นิยมเพื่อตอบสนองรสนิยมและส่งเสริมสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของเจ้าของสถาปัตยกรรม

คำสำคัญ : เมืองอุบลราชธานี, สถาปัตยกรรมเมืองอุบลราชธานี

|                |   |
|----------------|---|
| Title          | INFLUENCES OF WESTERN ARCHITECTURE<br>IN UBON RATCHATHANI<br>1887-1932 A.D. |
| Author         | PLUEMPITI JOOLAKOAT   |
| Degree         | MASTER OF ARTS  |
| Academic Year  | 2022  |
| Thesis Advisor | Dr. Piyanard Ungkawanichakul  |

This research aims to investigate the influence of western architecture existing in Ubon Ratchathani during B.E. 2430-2475 (1887-1932) so as to comprehend how these factors initiated styles of western architecture in Ubon Ratchathani, during this period of time, to elaborate styles of the architecture and to categorize the buildings located in the area where this research was conducted, as well as demonstrating the transformation of Ubon Ratchathani in terms of politics, economy and society through styles of architecture influenced by western culture during B.E. 2430-2475 (1887-1932). The results provided that political changes outside Ubon Ratchathani, the expansion of Siamese territory and the conflicts between Siam and the western countries, as well as conflicts between the elite in Ubon Ratchathani that were related to economic changes which expanded in accordance with the influence from other cities in contact with Ubon Ratchathani and resulted in the change from architecture from local styles to architecture influenced by western culture. This reflected the political changes related to the power of Ubon Ratchathani and Siam. The determination of modern power was represented in the architecture. Furthermore, the change of landscape architecture, economy and the society of the city of Ubon Ratchathani moved forward according to external influences. The architecture changed based on popularity and in response to taste and in order to strengthen social and economic status of the owners.

Keyword : Ubon Ratchathani city, Architecture of Ubon Ratchathani city

## กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาระดับปริญญาโทครั้งนี้สามารถบรรลุการศึกษาและค้นคว้าปริญญาโทได้ด้วย การขจัดเกล้าของคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร. ปิยะนาถ อังควาณิชกุล อาจารย์ที่ปรึกษาในการทำปริญญาโทซึ่งให้ความเมตตาและกรุณาให้คำปรึกษาชี้แนะ ตลอดจนติดตามการทำงานและพัฒนาปริญญาโทของผู้วิจัยด้วยความอดทนเป็นอย่างยิ่ง ขอขอบพระคุณประธานและคณะกรรมการสอบฯ ที่ช่วยแนะประเด็นในการพัฒนางานวิจัยความสมบูรณ์มากขึ้น ขอขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ ที่ให้ความรู้ อบรมสั่งสอน ขัดเกล้าและเพิ่มพูนทักษะในการศึกษา ค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ให้แก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด และขอบคุณน้อง ๆ ร่วมรุ่นในภาควิชาเหล่านั้นนางฟ้านางสวรรค์ ที่คอยเป็นกำลังใจให้กันและคอยให้ความช่วยเหลือ

งานวิจัยนี้หากจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานีที่เป็นบ้านเกิดของผู้วิจัย ผู้วิจัยขอยกความดีนี้ให้กับครอบครัว แม่ พ่อและน้องชายที่เป็นแรงผลักดันให้ศึกษาต่อในระดับปริญญาโททั้งแรงกาย แรงใจและแรงทุน ขอขอบพระคุณครอบครัวบ้านจิตที่อนุเคราะห์ที่พักเมื่อเดินทางมาเรียนในกรุงเทพฯ ขอขอบคุณเจ้าของอาคารชาวอุบลราชธานีทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ในการสำรวจอาคารและข้อมูลอันมีค่าในการทำวิจัย ขอขอบคุณ บั้ม กานต์ และแคท ที่คอยให้กำลังใจและพูดคุย หากไม่มี 3 คนนี้ผู้วิจัยคงไม่สามารถทำวิจัยต่อจนสำเร็จได้เป็นแน่ และขอบคุณแมวซิกเก้นกับสวนกระบองเพชร ที่เป็นสิ่งที่คอยเยียวยาจิตใจเวลาที่ท้อแท้ในการเขียนงาน ทำยที่สุดนี้ยังมีอีกหลายคน สิ่งของ สถานที่ ที่ยังอยากขอบคุณแต่พื้นที่ไม่พอแล้ว งานวิจัยนี้จะสำเร็จลงไม่ได้หากขาดพวกท่านไปสักคน งานวิจัยนี้อาจมีข้อบกพร่องและยังไม่สมบูรณ์บ้างอันเป็นไปตามธรรมชาติอย่างมนุษย์ที่ไม่มีใครสมบูรณ์แบบ แต่ผู้วิจัยหวังว่าจะมีประโยชน์อยู่บ้างในสักทาง ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้อ่านงานปริญญาโททุกท่านที่สละเวลาอ่านงานนี้ และข้อบกพร่องใด ๆ ที่ท่านพบ หรือหากมีข้อเสนอ ข้อคิดเห็นใหม่อื่นใดที่จะแนะนำ ผู้วิจัยขอ น้อมรับไว้ด้วยใจที่ขอบพระคุณยิ่ง

ปลื้มปีติ จุลโคตร

## สารบัญ

|  | หน้า |
|--|------|
| บทคัดย่อภาษาไทย .....  | ง    |
| บทคัดย่อภาษาอังกฤษ .....   | จ    |
| กิตติกรรมประกาศ.....   | ฉ    |
| สารบัญ .....   | ช    |
| สารบัญตาราง.....   | ฐ    |
| สารบัญรูปภาพ .....   | ฑ    |
| บทนำ บทที่ 1.....  | 1    |
| 1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย.....                         | 1    |
| 1.2 คำถามการวิจัย.....   | 6    |
| 1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย.....                                      | 6    |
| 1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....                                 | 7    |
| 1.5 ขอบเขตของการวิจัย .....  | 7    |
| 1.6 วิธีการศึกษา.....  | 8    |
| 1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....                            | 8    |
| 1.8 แหล่งข้อมูล .....  | 13   |
| บทที่ 2 เมืองอุบลราชธานีกับการรับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตก..... | 14   |
| 2.1. ความสำคัญของเมืองอุบลราชธานี.....                             | 17   |
| 2.2. ภูมิหลังที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมเมืองอุบลราชธานี.....     | 23   |
| 2.2.1 ปัจจัยที่มีผลต่อสถาปัตยกรรม.....                             | 23   |
| 2.2.1.1 สภาพภูมิศาสตร์.....  | 24   |
| 2.2.1.2 กลุ่มประชากร.....  | 27   |

|   |    |
|---|----|
| 2.2.1.3 นโยบายการปกครอง.....  | 28 |
| 2.3. การเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมเมืองอุบลราชธานี พ.ศ.2430-2475.....   | 35 |
| 2.3.1 ด้านการเมือง.....   | 36 |
| 2.3.1.1 นโยบายทางการเมือง พ.ศ. 2430-2453 (รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว).....                                 | 36 |
| 2.3.1.2 นโยบายทางการเมือง พ.ศ. 2453-2475 (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว)..... | 44 |
| 2.3.2 ด้านเศรษฐกิจ.....   | 51 |
| 2.3.2.1 การค้าของชาวจีนในเมืองอุบลราชธานี.....  | 51 |
| 2.3.2.2 การเข้ามาของพ่อค้าฝรั่งเศส.....   | 57 |
| 2.3.3 ด้านสังคมและวัฒนธรรม.....   | 59 |
| 2.3.3.1. กลุ่มชาวสยาม.....  | 59 |
| 2.3.3.2. กลุ่มชาวจีน.....   | 64 |
| 2.3.3.3. กลุ่มชาวเวียดนามหรือชาวญวน.....  | 64 |
| 2.3.3. 4. กลุ่มชาวฝรั่งเศส.....   | 65 |
| บทที่ 3 สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430 -2475.....  | 71 |
| 3.1. การจัดกลุ่มของสถาปัตยกรรมตามแหล่งที่ตั้งของสถาปัตยกรรม.....  | 71 |
| กลุ่มอาคารในเขตพื้นที่เทศบาลนครอุบลราชธานี.....   | 71 |
| กลุ่มอาคารบริเวณแนวถนนตามตะวัน.....   | 75 |
| 1. ถนนพรหมเทพ.....  | 75 |
| 1.1 สถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี.....  | 75 |
| 1.2 ร้านทองไทยเจริญ.....  | 79 |
| 1.3 ร้านสงกรานต์กรอบรูป.....  | 80 |
| 1.4 วัชรบาร์เบอร์.....  | 81 |

|  |     |
|--|-----|
| 1.5 อาคารเลขที่ 33 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี .....    | 83  |
| 1.6 กลุ่มอาคารร้านไปกวง.....   | 84  |
| 2. ถนนพรหมราช .....  | 86  |
| 2.1 อาสนวิหารพระแม่เนรมล อุบลราชธานี (หลังที่ 2) .....                           | 86  |
| 2.2 บ้านนักบุญยอแซฟ อารามคณะภคินีรักกางเขน อุบลราชธานี หลังที่ 2 .....           | 90  |
| 2.3 อารามคณะภคินีรักกางเขน อุบลราชธานี หลังที่ 3 .....                           | 92  |
| 2.4 บ้านนายเหวิน จินารัตน์ .....   | 93  |
| 2.5 บ้านนางสายชล ปามุทา.....   | 94  |
| 2.6 ร้านอุบลไฮสตร ถนนพรหมราช ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี .....     | 96  |
| 3. ถนนเขื่อนธานี.....  | 98  |
| 3.1 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี (ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี หลังเก่า) ..... | 98  |
| 3.2 ภัตตาคารเจียวกี้.....  | 101 |
| 3.3 สำนักงานอธิการโบสถ์ (บ้านพักพระสงฆ์) อาสนวิหารพระแม่เนรมล อุบลราชธานี .....  | 103 |
| 4. ถนนพะโล่รังฤทธิ.....  | 105 |
| 4.1 พระอุโบสถวัดสุทัศนาราม .....   | 105 |
| 4.2. ศาลจังหวัดอุบลราชธานี .....   | 107 |
| กลุ่มอาคารบริเวณถนนขวางตะวัน .....   | 109 |
| 1.1 ร้านเจริญเภสัช .....   | 110 |
| 1.2 บ้านโกศลวัฒน์.....   | 113 |

|   |     |
|---|-----|
| 1.3 ร้านพรจิต.....  | 116 |
| 1.4 บ้านนายวิโรจน์ ทีปวัฒน์.....  | 118 |
| 1.5 กุฎิพระครูวิโรจน์รัตโนบล วัดทุ่งศรีเมือง.....                                       | 121 |
| 2. ถนนอุบลกิจ .....   | 122 |
| 2.1 อาคารสำนักงานธนาคารกรุงศรีอยุธยา(เดิม) สาขาอำเภอเมือง<br>อุบลราชธานี .....          | 122 |
| 3. ถนนสุปัฏ.....  | 125 |
| 3.1 พระอุโบสถ วัดสุปัฏนารามวรวิหาร .....  | 125 |
| 3.2 อาคารเรียน โรงเรียนนันทธรรม คณะจังหวัดอุบล .....                                    | 130 |
| กลุ่มอาคารที่ไม่สามารถระบุที่ตั้งได้ชัดเจน .....  | 131 |
| 1. ศาลาธรรม โรงเรียนมิชชั่น อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี .....                         | 131 |
| กลุ่มอาคารบริเวณเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ .....  | 133 |
| 1. ถนนสถิตยนิมานกาล .....   | 140 |
| 1.1 ร้านเฮ็ด.....   | 140 |
| 1.2 ร้านสถิตยนิมานกาล.....  | 141 |
| 1.3 อาคารหมายเลข W3 ถนนสถิตยนิมานกาล .....  | 142 |
| 2. ถนนทหาร .....  | 144 |
| 2.1 ร้านพันเต.....  | 144 |
| 3. ถนนเทศบาล 72 .....   | 147 |
| 3.1 อาคารเก่าหมายเลข 1 ถนนเทศบาล 72 .....   | 147 |
| 3.2. วิเคราะห์รูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี .....                       | 164 |
| 3.2.1. สถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก (คริสต์ศตวรรษที่ 17 – กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19)<br>..... | 166 |

|  |     |
|--|-----|
| 3.2.2. สถาปัตยกรรมแบบผสมผสาน อีเคิล็กติซิสม์ (คริสต์ศตวรรษที่ 18 – ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20) .....            | 169 |
| 3.2.3. สถาปัตยกรรมแบบเว็อนมะนิลา (คริสต์ศตวรรษที่ 19 - ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20). 172                         |     |
| 3.2.4. สถาปัตยกรรมแบบปาลาซโซ (คริสต์ศตวรรษที่ 18 - กลางคริสต์ศตวรรษที่ 18) 174                             |     |
| 3.3. การจัดแบ่งยุคสมัยของอาคารตามรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ .....   | 179 |
| 3.3.1. ยุคบุกเบิกสถาปัตยกรรมตะวันตก ( พ.ศ. 2430 - 2453 ).....  | 179 |
| 3.3.2. ยุคสยามรัฐ ( พ.ศ. 2454 - 2461) .....  | 179 |
| 3.3.3. ยุคเศรษฐกิจทางรถไฟ ( พ.ศ. 2462-2475) .....  | 181 |
| บทที่ 4 อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ในเมืองอุบลราชธานี .....                | 183 |
| 4.1. ด้านการเมือง.....   | 183 |
| 4.1.1 อาคารราชการ : ศาล – ศาลากลาง ตราครุฑ ยืนยันอำนาจเหนือดินแดนเมืองอุบลราชธานี.....                     | 184 |
| 4.1.2 นามสกุลในลายประดับตกแต่งบ้านโกศลวัฒน์ : แฟชั่นจากศูนย์กลางสู่ชนชั้นนำเมืองชายขอบ .....               | 192 |
| 4.1.3 ภาวะสงครามสยามและตะวันตก สร้างพันธมิตรระหว่างสยามกับชนชั้นนำพื้นเมือง : พระอุโบสถวัดสุปฏิหาราม ..... | 207 |
| 4.1.4 สถาปัตยกรรมใหม่ อำนาจใหม่ที่เปลี่ยนแปลงภูมิสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์เมืองอุบลราชธานี.....              | 212 |
| 4.2. ด้านเศรษฐกิจ .....  | 215 |
| 4.2.1 สถาปัตยกรรมใหม่ในย่านการค้าเก่า .....  | 215 |
| 4.2.2 ตลาดเก่า : ย่านการค้าเมืองอุบลราชธานี.....   | 219 |
| 4.2.3 ภัตตาคารเจียวกี่ โรงแรมแห่งแรกของเมืองอุบลราชธานี.....   | 226 |
| 4.2.4 เศรษฐกิจทางรถไฟ.....   | 227 |



|                 |  |     |
|-----------------|--|-----|
| 4.2.5           | ตึกแถวรอบสถานีรถไฟอุบลราชธานี : ร้านพันเต .....                                | 233 |
| 4.3.            | ด้านสังคมและวัฒนธรรม .....   | 236 |
| 4.3.1           | ช่าง : การผสมผสานรูปแบบการสร้างงานแบบจารีตเข้าแบบอิทธิพลตะวันตก ....           | 236 |
| 4.3.2           | รูปแบบผังด้วยฝีมือช่างพื้นเมือง .....  | 241 |
| บทที่ 5         | บทสรุป .....   | 247 |
| 5.1.            | การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่เปลี่ยนแปลง นำไปสู่สถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนไป ..... | 247 |
| 5.1.1           | ปัจจัยทางการเมือง .....  | 247 |
| 5.1.2           | ปัจจัยทางเศรษฐกิจ .....  | 252 |
| 5.1.3           | ปัจจัยทางสังคม .....   | 253 |
| 5.2             | สถาปัตยกรรมตะวันตกหลากหลายรูปแบบในเมืองอุบลราชธานี .....                       | 257 |
| 5.3             | ข้อเสนอแนะ .....   | 258 |
| บรรณานุกรม      | .....  | 263 |
| ประวัติผู้เขียน | .....  | 276 |

## สารบัญตาราง

หน้า

|  |     |
|--|-----|
| ตาราง 1 อาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475 โดยจัด<br>กลุ่มตามถนนที่ตั้งของอาคาร ..... | 149 |
| ตาราง 2 อาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475 โดยจัด<br>กลุ่มตามหน้าที่ใช้สอย .....      | 157 |



## สารบัญรูปภาพ

หน้า

|   |    |
|---|----|
| ภาพประกอบ 1 แผนที่แสดงเมืองอุบลราชธานี ฉบับแผนที่ราชอาณาจักรสยามและประเทศราช ฉบับแมคคาธี ค.ศ. 1888 .....  | 14 |
| ภาพประกอบ 2 แผนที่แสดงลักษณะภูมิประเทศจังหวัดอุบลราชธานี .....  | 15 |
| ภาพประกอบ 3 แผนที่ดาวเทียมแสดงพื้นที่เมืองอุบลราชธานี ในอดีตโดยสังเขป .....                               | 16 |
| ภาพประกอบ 4 ตัวอย่างลักษณะเรือนหลังคาลาดชันในคาบสมุทร .....   | 24 |
| ภาพประกอบ 5 รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์ .....  | 25 |
| ภาพประกอบ 6 บ้านของชาวลาวที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ณ เมืองโขง .....                                     | 26 |
| ภาพประกอบ 7 คณะสำรวจพบกับเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ ณ เมืองโขง .....   | 26 |
| ภาพประกอบ 8 ครอบครัวยุคแรกของเจ้าเมืองเขมราชูร์ธานี .....   | 29 |
| ภาพประกอบ 9 ธรรมเนียมหีบห่อปราสาท พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี .....                                 | 30 |
| ภาพประกอบ 10 พิธีราชาภิเษกของเจ้าเมืองอุบลราชธานี .....   | 31 |
| ภาพประกอบ 11 ชุมชนเมืองอุบลราชธานีบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูล พ.ศ. 2470 .....                                  | 34 |
| ภาพประกอบ 12 ชุมชนในตัวเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2470 .....   | 34 |
| ภาพประกอบ 13 รูปตัด ร.ร. ประจำอำเภอ แบบ(ก)๑ .....   | 48 |
| ภาพประกอบ 14 ช่องเปิดปิดบนเพดานระหว่างชั้นบนกับชั้นล่าง ใช้ในการส่งสินค้าขึ้นลงที่ร้านพรจิต ถนนหลวง ..... | 55 |
| ภาพประกอบ 15 ดึกดิน ถนนหลวง เทศบาลนครอุบลราชธานี .....  | 56 |
| ภาพประกอบ 16 โครงสร้างผนังของดึกดิน ประกอบด้วยดินเหนียวผสมกับแกลบ .....                                   | 56 |
| ภาพประกอบ 17 มุงกะเทว .....   | 67 |
| ภาพประกอบ 18 แผนที่ที่ตั้งสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี .....                                   | 69 |
| ภาพประกอบ 19 แผนที่แสดงเขตเทศบาลนครอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี .....                                   | 72 |

|   |    |
|---|----|
| ภาพประกอบ 20 แผนที่แสดงการกระจายตัวของอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกบนถนนตามตะวัน<br>(เส้นสีเหลืองคือถนนตามตะวัน จุดสีแดง-เทา ตัวอาคาร) ..... | 75 |
| ภาพประกอบ 21 ร้านทองไทยเจริญ .....  | 79 |
| ภาพประกอบ 22 ร้านสงกรานต์körบรูป .....  | 80 |
| ภาพประกอบ 23 ระบุ พ.ศ. 2472 เป็นปีที่สร้างอาคาร .....   | 81 |
| ภาพประกอบ 24 วัชรบาร์เบอร์ .....  | 82 |
| ภาพประกอบ 25 อาคารเลขที่ 33 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี<br>.....   | 83 |
| ภาพประกอบ 26 กลุ่มอาคารร้านโป๊กวง ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด<br>อุบลราชธานี .....  | 84 |
| ภาพประกอบ 27 อาสนวิหารพระแม่เนรมล อุบลราชธานี หลังที่ 2 .....   | 86 |
| ภาพประกอบ 28 ภายในอาสนวิหารพระแม่เนรมลอุบลราชธานี หลังที่ 1 .....   | 87 |
| ภาพประกอบ 29 วัดคอนเซ็ปชัญ .....  | 88 |
| ภาพประกอบ 30 ด้านข้างของอาสนวิหารพระแม่เนรมล อุบลราชธานี .....  | 89 |
| ภาพประกอบ 31 บ้านนักบุญยอแซฟ อารามคณะภคินีรักกางเขน อุบลราชธานี หลังที่ 2 .....   | 90 |
| ภาพประกอบ 32 อารามคณะภคินีรักกางเขน อุบลราชธานี หลังที่ 3 .....   | 92 |
| ภาพประกอบ 33 อาคารเลขที่ 567 ถนนพรหมราช ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด<br>อุบลราชธานี .....   | 93 |
| ภาพประกอบ 34 บ้านนางสายยล ปามูทา .....  | 94 |
| ภาพประกอบ 35 ร้านอุบลไฮสท ถนนพรหมราช ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี<br>.....   | 96 |
| ภาพประกอบ 36 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี ถนนเขื่อนธานี ตำบลในเมือง อำเภอ<br>เมือง จังหวัดอุบลราชธานี .....                             | 98 |
| ภาพประกอบ 37 แบบจำลองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี .....   | 99 |

|   |     |
|---|-----|
| ภาพประกอบ 38 ภัตตาคารเจียวกี้ .....   | 101 |
| ภาพประกอบ 39 ช่องลมฉลุลายแบบตะวันตก .....   | 102 |
| ภาพประกอบ 40 ด้านข้างของสำนักงานอธิการโบสถ์ (บ้านพักพระสงฆ์) อาสนวิหารพระแม่นิรมล<br>อุบลราชธานี .....  | 103 |
| ภาพประกอบ 41 พระอุโบสถวัดสุทัศนาราม .....   | 105 |
| ภาพประกอบ 42 ภายในพระอุโบสถ วัดสุทัศนาราม .....   | 106 |
| ภาพประกอบ 43 ศาลจังหวัดอุบลราชธานี .....  | 107 |
| ภาพประกอบ 44 แผนที่แสดงการกระจายตัวของอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกบนถนนขวาง<br>ตะวันออก (เส้นสีเหลืองคือถนนขวางตะวันออก จุดสีแดง-เทา ตัวอาคาร)..... | 109 |
| ภาพประกอบ 45 ร้านเจริญเภสัช .....   | 110 |
| ภาพประกอบ 46 เปรียบเทียบการตกแต่งอาคารส่วนหน้าในชั้นที่ 2 ระหว่างร้านเจริญเภสัช<br>(ด้านบน) และบ้านโกศลวัฒน์ (ด้านล่าง) .....                       | 111 |
| ภาพประกอบ 47 บ้านโกศลวัฒน์ ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี .....  | 113 |
| ภาพประกอบ 48 ฐานชั้น 2 ประดับลายปูนปั้นเครือเถาดอกไม้ ตรงกลางทำเป็นลวดลายอักษรย่อ<br>นามสกุลของเจ้าของบ้านคือ “กศลว” ซึ่งย่อมาจาก “โกศลวัฒน์” ..... | 114 |
| ภาพประกอบ 49 ลวดลายอักษรย่อนามสกุลของเจ้าของบ้านคือ “กศลว” ซึ่งย่อมาจาก “โก<br>ศลวัฒน์” .....   | 115 |
| ภาพประกอบ 50 ร้านพรจิต ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.....   | 116 |
| ภาพประกอบ 51 บริเวณส่วนหน้าของอาคารชั้นที่ 2 ของร้านพรจิต .....   | 117 |
| ภาพประกอบ 52 บ้านนายวิโรจน์ ที่ปทุมธานี .....   | 118 |
| ภาพประกอบ 53 ส่วนหน้าของอาคารชั้นที่ 2 เป็นลายดอกโบตัน .....  | 119 |
| ภาพประกอบ 54 ไม้แกะสลักลายดอกโบตันและใบคะแคนดัส .....   | 120 |
| ภาพประกอบ 55 ภูมิพระครูวิโรจน์รัตโนบล วัดทุ่งศรีเมือง .....   | 121 |
| ภาพประกอบ 56 อาคารสำนักงานธนาคารกรุงศรีอยุธยา(เดิม) สาขาอำเภอเมืองอุบลราชธานี.....  | 122 |

|   |     |
|---|-----|
| ภาพประกอบ 57 ปู่น้ำมันลายดอกบัว.....  | 123 |
| ภาพประกอบ 58 พระอุโบสถ วัดสุปฏิญนารามวรวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.....   | 125 |
| ภาพประกอบ 59 ภาพตัดขวางโครงสร้างของสถาปัตยกรรมแบบโกธิค.....   | 127 |
| ภาพประกอบ 60 ส่วนระเบียงข้างพระอุโบสถวัดสุปฏิญนาราม.....  | 128 |
| ภาพประกอบ 61 ส่วนหัวเสา พระอุโบสถวัดสุปฏิญนารามวรวิหาร.....   | 129 |
| ภาพประกอบ 62 โรงเรียนนักรรรม คณะจังหวัดอุบล (ตั้งอยู่ที่วัดสุปฏิญนารามวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี).....   | 130 |
| ภาพประกอบ 63 ศาลาธรรม โรงเรียนมิชชั่น อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.....  | 131 |
| ภาพประกอบ 64 แผนผังแสดงที่ตั้งอาคารทั้ง 5 หลัง ในเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ.....  | 137 |
| ภาพประกอบ 65 เปรียบเทียบลายประดับส่วนหน้าของอาคารในบริเวณคานของอาคาร 4 แห่ง ได้แก่ ร้านเฮ็ด (ซ้ายบน) ร้านพันเต (ขวาบน) อาคารหมายเลข W3 (ซ้ายล่าง) อาคารเลขที่ อาคารเลขที่ 445-455 ถนนพรหมเทพ (ขวาล่าง)..... | 139 |
| ภาพประกอบ 66 ร้านเฮ็ด.....  | 140 |
| ภาพประกอบ 67 ร้านสถิตินิมานกาล เลขที่ 76-80 ถนนสถิตินิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี.....   | 141 |
| ภาพประกอบ 68 อาคารหมายเลข W3 ถนนสถิตินิมานกาล.....  | 142 |
| ภาพประกอบ 69 เปรียบเทียบลายปู่น้ำมันอาคารหมายเลข W3 (ซ้าย) กับอาคารร้านเฮ็ด (ขวา).....  | 143 |
| ภาพประกอบ 70 ร้านพันเต ถนนทหาร ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี.....   | 144 |
| ภาพประกอบ 71 เปรียบเทียบลายปู่น้ำมันประดับส่วนกลางคาน (ช่องบน) และส่วนตัวเสา (ช่องล่าง) ของ อาคารหมายเลข W3 (ซ้าย) กับ ร้านพันเต (ขวา).....   | 145 |
| ภาพประกอบ 72 เปรียบเทียบลายปู่น้ำมันประดับส่วนกลางคาน ของ อาคารร้านเฮ็ด (ซ้าย) กับ ร้านพันเต (ขวา).....   | 146 |

|  |     |
|--|-----|
| ภาพประกอบ 73 อาคารเก่าหมายเลข 1 ถนนเทศบาล 72.....  | 147 |
| ภาพประกอบ 74 ลายปูนปั้นประดับค้ำยันรูป “ดอกไม้ 4 กลีบ” .....   | 148 |
| ภาพประกอบ 75 แผนภาพแสดงช่วงเวลาของการสร้างสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมือง<br>อุบลราชธานี พ.ศ. 2430-2475.....   | 163 |
| ภาพประกอบ 76 แผนภาพแสดงยุคสมัยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม โอเวน ฮอบส์กิน (Owen<br>Hopkins). .....   | 164 |
| ภาพประกอบ 77 ไทมไลน์นิยามศัพท์คลาสสิก สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์.....  | 165 |
| ภาพประกอบ 78 อาคารตึกแถว ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี<br>.....   | 177 |
| ภาพประกอบ 79 ตึกแถวแบบปาลาซโซ ผลงานการออกแบบของเอ็ดเวิร์ด วิลเลียม ก็อดวิน ...   | 178 |
| ภาพประกอบ 80 ศาลากลางจังหวัดสิงห์บุรี .....  | 186 |
| ภาพประกอบ 81 ศาลจังหวัดสิงห์บุรี .....   | 186 |
| ภาพประกอบ 82 ศาลมณฑลอุบลราชธานี อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.....   | 188 |
| ภาพประกอบ 83 หน้าบันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี (ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี<br>หลังเก่า) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี .....  | 188 |
| ภาพประกอบ 84 แผนที่เทศบาลนครอุบลราชธานี .....  | 191 |
| ภาพประกอบ 85 ทับหลังบนขอบหน้าต่างภายในพระอุโบสถ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ....  | 194 |
| ภาพประกอบ 86 ลวดลายอักษรย่อนามสกุลของเจ้าของบ้านคือ “กศลว” ซึ่งย่อมาจาก “โก<br>ศลวัฒน์” .....  | 194 |
| ภาพประกอบ 87 ผนัง The Large Blue Drawing Room.....   | 196 |
| ภาพประกอบ 88 Presentation Snuffbox with the Cipher of Emperor Nicholas II St.<br>Petersberg 1908-17 Carl Bolin, Work master Nikolai Chernokov Gold, silver, cut<br>diamonds, rose-cut diamond, nephrite..... | 197 |
| ภาพประกอบ 89 แหวนเพชรอักษรพระนามย่อ MA ของพระราชินี Marie Antoinette .....   | 197 |
| ภาพประกอบ 90 ตู้หนังสือสไตล์นีโอคลาสสิก สร้างโดยนายจูเซปเป พารวีส ค.ศ. 1884-1907 .....   | 199 |

|  |     |
|--|-----|
| ภาพประกอบ 91 การแปลตัวอักษรเขียโรกลีฟเป็นตัวอักษรโรมัน .....   | 200 |
| ภาพประกอบ 92 รายชื่อพ่อค้าจีนเมืองอุบลราชธานีบริจาคลังของ ในการเปิดศาลมณฑล .....                             | 202 |
| ภาพประกอบ 93 รายชื่อข้าราชการเมืองอุบลราชธานีบริจาคลังของ ในการเปิดศาลมณฑล ....                              | 203 |
| ภาพประกอบ 94 แผนที่แสดงจุดศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองของเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2430 - 2475.....         | 212 |
| ภาพประกอบ 95 ร้านพรจิตต์ ถนนหลวง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.....  | 220 |
| ภาพประกอบ 96 พื้นอาคารร้านพรจิต ถนนหลวง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี .....                                  | 221 |
| ภาพประกอบ 97 พื้นอาคารบ้านตรอกถั่ววงอก ถนนสันติภาพ กรุงเทพฯ.....   | 222 |
| ภาพประกอบ 98 ภาพถ่ายพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ พร้อมลายพระหัตถ์ มอบ ให้หลวงวัฒนวิตรัฐบุลย์ .....  | 223 |
| ภาพประกอบ 99 การประดับลายช่องลมไม้ฉลุลายแบบตะวันตก สำนักงานอธิการโบสถ์ อาสนวิหารพระแม่เนรมล อุบลราชธานี..... | 242 |
| ภาพประกอบ 100 ชุ่มโค้งผนังชั้น 1 ของสำนักงานอธิการโบสถ์ อาสนวิหารพระแม่เนรมล อุบลราชธานี.....                | 243 |
| ภาพประกอบ 101 ช่องลมไม้ฉลุลายพรรณพฤกษา กุฏิใหญ่ วัดมณีวนาราม .....   | 245 |
| ภาพประกอบ 102 ช่องลมไม้ฉลุ กุฏิวัดสว่างอารมณ์.....   | 245 |



## บทนำ

### บทที่ 1

#### 1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

เมืองอุบลราชธานีตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงสุดของภาคอีสาน มีภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วยที่ราบและแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน คือ แม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชีและแม่น้ำสาขา<sup>1</sup> ทำให้เมืองอุบลราชธานีเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งสำหรับการดำรงชีพและมีความพร้อมทั้งเส้นทางคมนาคมที่สามารถติดต่อกับพื้นที่โดยรอบได้ทุกทิศทางผ่านเครือข่ายแม่น้ำ จังหวัดอุบลราชธานีจึงกลายเป็นจุดติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรมโดยผ่านการคมนาคมทางแม่น้ำที่เปรียบเสมือนตาข่ายขนาดใหญ่กระจายครอบคลุมไปทั่วภูมิภาค ส่งผลให้เมืองอุบลราชธานีได้รับอิทธิพลจากต่างถิ่นเข้ามาปรับใช้ในการดำรงชีวิตซึ่งรวมไปถึงอิทธิพลสถาปัตยกรรมด้วย

เมืองอุบลราชธานีได้รับการประกาศตั้งเมืองเมื่อ พ.ศ. 2335 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช(พ.ศ. 2325-2352)<sup>2</sup> การตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวเมืองอุบลราชธานีซึ่งประชากรโดยส่วนใหญ่เป็นชาติพันธุ์ไทลาว มีลักษณะของสถาปัตยกรรมที่ต้องพึ่งพาการสร้างบ้านเรือนจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นของตน โดยมีรูปแบบที่ไม่ซับซ้อนเน้นการใช้สอยเป็นหลัก<sup>3</sup> บ้านเรือนของชาวเมืองอุบลราชธานีนั้น มีลักษณะเหมือนกับเมืองอื่นๆ โดยทั่วไปในภาคอีสานเป็นแบบที่เรียกว่า “เฮือนอีสาน” มีรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นตัวเรือนเดี่ยวยกพื้นสูง มีที่ว่างบริเวณใต้ถุนเพื่อใช้ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ทอผ้าหรือเก็บอุปกรณ์ในการทำเกษตรกรรม<sup>4</sup>

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(พ.ศ.2394-2411) ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ การค้าแบบรัฐบรรณาการกับจีนได้ยุติลง มีการทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้ากับต่างประเทศ คือสนธิสัญญาเบาว์ริงเมื่อ พ.ศ. 2398 เกิดการผลิตเพื่อขายตอบสนองต่อตลาดของตะวันตก สินค้าที่มีความสำคัญคือผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ส่งผลให้เกิดการขยายการผลิตข้าวในพื้นที่ต่าง ๆ ในช่วงเวลานี้ข้าวหรือสินค้าการเกษตรจากเมือง

<sup>1</sup> บำเพ็ญ ฌ อุบล. *อุบลราชธานี 200 ปี*. (2535). หน้า 1.

<sup>2</sup> แหล่งเดิม. หน้า 9-10.

<sup>3</sup> ระวีวรรณ โอฟารัตน์มณี. (2556). *รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์*. หน้า 95-104.

<sup>4</sup> สุวิทย์ จิระมณี. (2545, มิถุนายน – พฤษภาคม). *เฮือนอีสาน*. *วารสารศิลปกรรม*. 5(1): (30-39).

อุบลราชธานีถูกส่งต่อไปยังกรุงเทพฯ ผ่านเส้นทางคมนาคมทางน้ำโดยกลุ่มพ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาทำการค้าขายและบางส่วนได้ตั้งรกรากโดยแต่งงานกับสตรีพื้นเมือง โดยเลือกตั้งถิ่นฐานบริเวณริมแม่น้ำที่เป็นแหล่งการค้าเพื่อความสะดวกในการประกอบกิจการ<sup>5</sup> ดังนั้นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมหลักจึงเกิดเป็นชุมชนตลาดขนาดใหญ่ ที่ประกอบด้วยอาคารแบบเรือนแถวแบบจีนที่มีลักษณะเป็นเรือนแถวชั้นเดียวแบบเรียบ ๆ ไม่มีการประดับตกแต่งหน้าอาคาร เน้นการใช้สอย<sup>6</sup> เพื่อใช้เป็นสถานที่ในการค้าขายและพักอาศัยในบริเวณเดียวกัน

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(พ.ศ.2411-2453) นับว่าเป็นยุคแห่งการปฏิรูปประเทศ เพื่อให้มีความเจริญทัดเทียมชาติตะวันตกและเพื่อต่อต้านการคุกคามจากการล่าอาณานิคม ทำให้อิทธิพลตะวันตกหลังไหลเข้ามาเพื่อเสริมสร้างความเจริญและศิวิไลซ์ให้กับประเทศ การปฏิรูปนโยบายทางเศรษฐกิจที่โดดเด่นคือการปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษีแบบใหม่ ภายใต้องค์กรที่มีชื่อว่าหอรัษฎากรพิพัฒน์<sup>7</sup> การจ่ายภาษีต้องจ่ายเป็นเงินแทนการส่งส่วยแบบเดิม เงินจึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพของชาวเมืองอุบลราชธานี การผลิตเพื่อขายจึงมีปริมาณมากขึ้น ชาวนาผลิตเพื่อขายแลกเปลี่ยน โดยมีตลาดต่างประเทศเป็นเป้าหมายหลัก จากนั้นจึงนำเงินที่ได้จากการขายไปซื้อสิ่งของจำเป็นอื่น ๆ ในการดำรงชีวิตแทนการผลิตเองเหมือนในระบบยังชีพ<sup>8</sup> การค้าขายกับต่างประเทศขยายตัวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการส่งออกข้าว ทำให้เศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีขยายตัวตามเศรษฐกิจของประเทศไปด้วย

นอกจากการปรับปรุงนโยบายหลักทางเศรษฐกิจแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ใช้สถาปัตยกรรมตะวันตก เข้ามาเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายการเมืองเชิงวัฒนธรรมเพื่อแสดงความศิวิไลซ์อีกด้วย มีการสร้างพระราชวังที่ใช้รูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับสถาปัตยกรรมแบบจารีต เช่น พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท หรือสร้างสถาปัตยกรรมที่ได้รับแรงบันดาลใจจากอาคารของราชสำนักที่มีอำนาจของโลกในยุคนั้น เช่น พระ

<sup>5</sup> สุธิดา ตันเลิศ, อนันท์ธนา เมธานนท์ และณัฐพัชร เตชะรุ่งไพศาล. (2559,กรกฎาคม-ธันวาคม). ประวัติชาวจีนเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2488. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*. 7(2): 170-173.

<sup>6</sup> พรพรรณ สันธาคาร และสุพิชชา ไตวิวิชัย. (2559,มกราคม – เมษายน). พัฒนาการรูปแบบเรือนแถวค้าขายพื้นถิ่นจีนในจังหวัดอุบลราชธานี. *วารสาร Veridian E – Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*. 9(1): 170-173.

<sup>7</sup> กุลลดา เกษบุญชู มีดี. (2562). *ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ วัฒนนาการรัฐไทย*. หน้า 102-106.

<sup>8</sup> ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สมภพ มานะรังสรรค์. (2527). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484*. หน้า 6.

ตำหนักหลวง ที่มีรูปลักษณะคล้ายพระราชวังวินเซอร์ เป็นต้น ราชสำนักในฐานะของรัฐบาลสยาม นั้นได้รับเอาสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาเพื่อทำหน้าที่ในการประกาศต่อโลกว่าสยามมีความ ศิวีไลซ์ทัดเทียมกับชาติตะวันตก ซึ่งสถาปัตยกรรมเหล่านี้ก็ทำหน้าที่นั้นได้อย่างดี<sup>9</sup>

เมืองอุบลราชธานีมีทั้งกลุ่มพ่อค้าชาวจีน ญวน หรือแม้แต่ชาวฝรั่งเศสที่ล่องเรือมาตาม แม่น้ำมูลเพื่อซื้อขายสินค้า เช่น สบู่ น้ำหอม กาแฟ เป็นต้น<sup>10</sup> ซึ่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจส่งผลให้ อุบลราชธานีเป็นเมืองขนาดใหญ่ดังคำบรรยายของเอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier) นักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่กล่าวว่า “เมืองอุบลราชธานีมีบ้านอยู่ถึง 1,000 หลัง ในขณะที่มีชาวจีนที่ทั้ง ตั้งถิ่นฐานเพื่อค้าขายกว่า 50 คน และที่เดินทางค้าขายระหว่างอุบล-โคราชก็มี”<sup>11</sup> ดังนั้นจึงมีการ ก่อสร้างอาคารเพื่อรับรองการขยายตัวของการค้าที่ใหญ่ขึ้นในรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนไป ตามความนิยมของยุคสมัย ซึ่งในขณะนั้นกำลังนิยมความศิวิไลซ์ในแบบตะวันตก การสร้างอาคาร ต่างๆ นอกจากจะมีหน้าที่ในการตอบสนองการใช้จ่ายแล้ว ยังต้องตอบสนองรสนิยมของผู้ใช้ด้วยการรับเอาแนวคิดความศิวิไลซ์ผ่านการเดินทางติดต่อค้าขายระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมือง ทำให้ ในเมืองอุบลราชธานีเริ่มปรากฏตึกแถวร้านค้าที่มากขึ้นและรูปแบบพัฒนาจากเรือนแถวชั้นเดียว แบบจีนที่ไม่มีการตกแต่งเป็นตึกแถวสองชั้นที่มีการตกแต่งอาคารด้วยลายปูนปั้นและช่องลมไม้ฉลุ ลายแบบตะวันตก<sup>12</sup>

ในขณะที่ภาวะทางเศรษฐกิจเกิดการขยายตัว เหตุการณ์ทางการเมืองก็มีความครุครุ่นอยู่ ตลอดเวลาอันเนื่องมาจากลัทธิจักรวรรดินิยม ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง มีพระราชดำริแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2430 ขึ้นเพื่อจัดระบบการปกครองที่สืบสนุน่วย ให้ทันสมัยและมีศักยภาพที่จะต่อสู้กับภัยคุกคามจากชาติตะวันตก การแสวงหาอาณานิคมของ โลกตะวันตกทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างสยามและฝรั่งเศสเรื่องเขตแดนในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่ง ผลของความขัดแย้งดังกล่าวก่อให้เกิดการปฏิรูปหัวเมืองภาคอีสาน และเมื่อความขัดแย้งมีความ รุนแรงมากขึ้น ใน พ.ศ. 2434 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงส่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร มาเป็นข้าหลวงใหญ่ และเปลี่ยนเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพ

<sup>9</sup> ชาตรี ประทีปนันทการ. (2550). *การเมืองและสังคมในศิลปกรรมสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทย ประยุกต์* ชาตินิยม. หน้า 113 – 129 .

<sup>10</sup> ธนัญชัย รสจันทร์. (2550). *สภาพเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2335 – ทศวรรษ ที่ 2460*. หน้า 141.

<sup>11</sup> เอเจียน แอมอนิเย. (2539). *บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438*. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. หน้า 68-72.

<sup>12</sup> พรพวรรณ สันธาคาร และสุพิชชา ไตวิวิชัย. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 1741-1747.

สิทธิ์ประสงค์มาเป็นข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์ ใน พ.ศ. 2436 โดยตั้งกองบัญชาการที่เมืองอุบลราชธานีเพื่อปฏิรูปการปกครองในมณฑลลาวท้าว<sup>13</sup>

ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างสยามกับฝรั่งเศสส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมในเมืองอุบลราชธานี เกิดการรับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตก ทั้งจากราชสำนักสยามที่มาร่วมกับข้าหลวงต่างพระองค์ผ่านการก่อสร้างอาคารราชการ นอกจากนี้ความขัดแย้งดังกล่าวยังทำให้เกิดการอพยพเข้ามาของกลุ่มคนที่มีบทบาทในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมตะวันตก คือกลุ่มชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาตามสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส พ.ศ.2436 กลุ่มคนเวียดนาม 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือกลุ่มที่อพยพลี้ภัยจากการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศส<sup>14</sup> และกลุ่มที่สองคือเข้ามาตั้งรกรากพร้อมกับบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนา<sup>15</sup>

ความพยายามในการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสทำให้เกิดสนธิสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ใน พ.ศ. 2436 ส่งผลให้เมืองอุบลราชธานีเป็นเมืองหนึ่งที่ฝรั่งเศสเลือกที่จะตั้งสถานกงสุล โดยสถานกงสุลฝรั่งเศสประจำเมืองอุบลราชธานีตั้งขึ้น ใน พ.ศ. 2442<sup>16</sup> ในขณะที่การเข้ามาของบาทหลวงชาวฝรั่งเศสและกลุ่มคนเวียดนามอพยพ กลุ่มคนเหล่านี้ต่างเป็นผู้ที่นำเอาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาในเมืองอุบลราชธานีด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะกลุ่มชาวเวียดนามซึ่งได้รับการถ่ายทอดเทคนิคและรูปแบบการก่อสร้างแบบตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นการฉาบปูน การก่อซุ้มโค้ง หรือการประดับลายปูนปั้นอาคารจากเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส ส่งผลให้ในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบการก่อสร้างแบบตะวันตกและประดับตกแต่งด้วยลวดลายแบบตะวันตกตามส่วนต่าง ๆ ของอาคาร เช่น สถานกงสุลฝรั่งเศส และอาสนวิหารแม่พระนิรมล<sup>17</sup>

<sup>13</sup> ไพฑูรย์ มีกุลศ. (2517). การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ. 2436-2453. หน้า 23-56.

<sup>14</sup> ปกรณ์ พัฒนานุโรจน์. (2561, มกราคม-มิถุนายน). การอนุรักษ์อาคารก่ออิฐที่ได้รับอิทธิพลจากอาณานิคมฝรั่งเศสในชุมชนท่าแร่ จังหวัดสกลนคร. วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. 26(1): 59.

<sup>15</sup> สุธิดา ดันเลิศ. (2560, กรกฎาคม-ธันวาคม). มิชชันนารีชาวฝรั่งเศสในเมืองอุบลราชธานี ช่วงปี พ.ศ. 2409-2453. วารสารภาษาและวัฒนธรรม. 36 (2): 117-161.

<sup>16</sup> เต็ม สิงห์ชฐิต. (2499). ฝรั่งเศสแม่โขง. หน้า 121-122.

<sup>17</sup> ลลิตา บุญมี. (2559). ความสำคัญของการตั้งถิ่นฐานของชาวเวียดนามในอุบลราชธานีต่อพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เมืองอุบล. ใน การประชุมวิชาการทางสถาปัตยกรรม "สรรค์สร้างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมประจำปี 2559: VernAC-BEF 2016". หน้า 62.

ภัยคุกคามจากลัทธิอาณานิคมเป็นแรงกระตุ้นให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครองประเทศโดยเริ่มจากที่ทรงมีพระบรมราชโองบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พ.ศ.2430 ที่ทำให้การสถาปนาอำนาจของสยามที่มีต่อหัวเมืองภาคอีสานมีความมั่นคงจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว(พ.ศ.2453-2468) และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว(พ.ศ.2468-2475) เมืองอุบลราชธานีได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ยุทธศาสตร์การปกครองเน้นความเรียบง่ายและทันสมัย ลดทอนการตกแต่งให้น้อยลง ซึ่งเป็นผลมาจากรสนิยม โลกทัศน์และสภาพทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป<sup>18</sup> เช่น ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี (พ.ศ. 2461) และเมื่อมีการสร้างทางรถไฟมาถึงเมืองอุบลราชธานี ใน พ.ศ. 2473 ส่งผลให้เศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีขยายตัวมากยิ่งขึ้น<sup>19</sup> ส่งผลให้มีการสร้างตึกแถวเพิ่มขึ้น ถึงแม้ว่าความนิยมแห่งยุคสมัยจะมุ่งไปในความเรียบง่ายเพื่อแสดงความทันสมัย แต่อาคารบางส่วนก็ยังคงให้ความสำคัญกับตกแต่งอาคารด้วยลวดลายที่มีความหรูหรา เช่น การฉลุไม้เป็นลวดลายอย่างละเอียดตามช่องลมเหนือกรอบประตูหน้าต่างเช่นเคยนิยมกันมา<sup>20</sup>

ใน พ.ศ. 2475 เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นจุดสิ้นสุดระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเริ่มต้นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทำให้รูปแบบสถาปัตยกรรมเปลี่ยนไปเน้นความเรียบง่ายและทันสมัย การตกแต่งที่หรูหรา ลวดลายที่ละเอียดและประณีตถูกลดทอนลง ซึ่งรูปแบบของสถาปัตยกรรมดังกล่าวเริ่มได้รับความสนใจและมีการสร้างอาคารในรูปแบบนี้แล้วในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ได้รับความนิยมมากขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อันเป็นการตอบสนองต่อมุมมองที่มีต่อการปกครองแบบใหม่ที่เน้นความเสมอภาคทางการเมือง โดยแสดงออกผ่านสถาปัตยกรรม<sup>21</sup> ส่งผลให้ความนิยมของรูปแบบสถาปัตยกรรมในช่วงเวลาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่นิยมตกแต่งลวดลายหรูหรา ที่แสดงฐานะทางเศรษฐกิจของเจ้าอาคารค่อย ๆ ลดลง โดยเริ่มจากกรุงเทพฯ ก่อนและแผ่ขยายออกมาถึงหัวเมือง

<sup>18</sup> ชาตรี ประทีปนันทการ. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 249-251.

<sup>19</sup> สุวิทย์ วีระศาสตร์. (2557). *ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488 เล่มที่ 2*. หน้า 108-109.

<sup>20</sup> กิตติกานต์ พรประทุม และวารุณี หวัง. (2561,กรกฎาคม-ธันวาคม). การเปลี่ยนแปลงของความทันสมัยภายใต้อิทธิพลของทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-อุบลฯ ในตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหา ริมนถนนหลวง จังหวัดอุบลราชธานี. *วารสารสิ่งแวดล้อมสร้างสรรค์วินิจฉัย*. 17(2): 32-37.

<sup>21</sup> ชาตรี ประทีปนันทการ. (2549, กันยายน). สังคมและการเมืองในสถาปัตยกรรม สยามเก่า สู่ไทยใหม่ พ.ศ.๒๓๙๔-๒๔๙๐. *วารสารหน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย*. 3(4): 62-63.



เมืองอุบลราชธานีประสบเหตุการณ์ไฟไหม้ใหญ่ถึง 2 ครั้ง ทำให้สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในช่วง พ.ศ. 2430-2475 ที่เหลืออยู่กระจุกกระจายไม่เกาะกลุ่มกัน ดังนั้นเมื่อมีการศึกษาจึงมักขาดการเชื่อมโยงบริบททางประวัติศาสตร์ระหว่างอาคารเหล่านี้เข้าด้วยกัน ปัจจุบันกลุ่มอาคารดังกล่าวมีทั้งที่ได้รับการอนุรักษ์เพื่อใช้งานอย่างต่อเนื่องและที่ไม่ได้ใช้งาน ขาดการอนุรักษ์อย่างเหมาะสม<sup>22</sup> จากการศึกษาเอกสาร บทความ หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเมืองอุบลราชธานีนั้น ต่างมุ่งศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ในแง่ของการเมืองและเศรษฐกิจเป็นหลัก ในขณะที่ประวัติศาสตร์ด้านสถาปัตยกรรมของเมืองอุบลราชธานีเป็นเพียงเรื่องปลีกย่อยในหัวข้อทั้งสองเท่านั้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430-2475 เพื่อให้ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมซึ่งเป็นส่วนสำคัญในวิถีชีวิตของผู้คน สามารถช่วยให้เข้าใจสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของเมืองอุบลราชธานีในช่วงเวลาดังกล่าวได้กระจ่างชัดมากยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นแหล่งรวมความรู้เพื่อเผยแพร่ให้แก่ผู้ที่สนใจนำไปใช้ประโยชน์ได้ในโอกาสต่อไป

## 1.2 คำถามการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมในเมืองอุบลราชธานีจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไปสู่การรับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสาน เกิดจากความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในเมืองอุบลราชธานีระหว่าง พ.ศ. 2430-2475 ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง ปัจจัยและกระบวนการใดที่ทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์ทางรูปแบบสถาปัตยกรรมระหว่างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกับสถาปัตยกรรมตะวันตก รวมถึงกลุ่มบุคคลใดที่มีความสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ผู้วิจัยคาดหวังว่าการศึกษาในหัวข้ออิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430-2475 จะช่วยสร้างความเข้าใจประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลราชธานีในบริบททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อสถาปัตยกรรมในเมืองอุบลราชธานีได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

## 1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดอิทธิพลของรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี

<sup>22</sup> พรพรรณ สันธาคาร และสุพิชชา ไตรวิชัย. เล่มเดิม. หน้า 1753-1754.

2. เพื่อศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430 – 2475

3. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของเมืองอุบลราชธานีผ่านการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2430 – 2475

#### 1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ที่ส่งผลให้ปรากฏสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430-2475

2. ทำให้ทราบรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430-2475

3. ทำให้ทราบความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของเมืองอุบลราชธานีผ่านการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2430 – 2475

#### 1.5 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาอิทธิพลที่ก่อให้เกิดสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430 – 2475 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน เพื่อป้องกันการรุกรานจากชาติมหาอำนาจตะวันตกซึ่งแข่งขันกันล่าอาณานิคม ไปจนถึงปีที่สิ้นสุดระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าวสถาปัตยกรรมในเมืองอุบลราชธานีเกิดความเปลี่ยนแปลงไปตามพลวัตทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม รูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบท้องถิ่นได้รับเอาอิทธิพลตะวันตกเข้ามาผสมผสานผ่านแรงผลักดันจากนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจ รวมถึงกลุ่มคนจากนอกพื้นที่ ทำให้เกิดพัฒนาการที่สืบเนื่องของสถาปัตยกรรมเป็นตัวบ่งชี้ประวัติศาสตร์ของยุคสมัย

ขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาในงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาอาคารที่ได้รับสถาปัตยกรรมตะวันตกที่สร้างในระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475 พื้นที่เทศบาลนครอุบลราชธานีและเทศบาลเมืองวารินชำราบ ซึ่งสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่เป็นอาคารราชการและอาคารส่วนบุคคล โดยที่มีอาคารทางศาสนาอีกจำนวนเล็กน้อย เช่น สิมหรือพระอุโบสถ วัดสุปฏิญารามวรวิหาร ในขณะที่สิมของวัดอื่น ๆ ในเมืองอุบลราชธานีที่ได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกส่วนมากมักสร้างขึ้นนอกพื้นที่เขตเทศบาลนครอุบลราชธานีและเทศบาลเมืองวารินชำราบ และสร้างหลังระยะเวลาของกรอบการวิจัย

## 1.6 วิธีการศึกษา

ศึกษาโดยการใช้เอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยนำมาประกอบกับข้อมูลสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ทั้งจากเอกสาร อาคารที่ยังเหลืออยู่ในพื้นที่และอาคารที่ถูกทำลายไปแต่ปรากฏในหลักฐานอื่น เช่น เอกสารและภาพถ่าย รวมทั้งการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้อง และนำเสนอด้วยการพรรณนาวิเคราะห์

## 1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยฉบับนี้ได้ศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและวรรณกรรมอื่น ๆ เพื่อรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430-2475

### 1.7.1 สถาปสังคเมืองอุบลราชธานี

เติม วิภาคย์พจนกิจ. (2546). ประวัติศาสตร์อีสาน. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หนังสือเล่มนี้ได้อธิบายถึงประวัติศาสตร์ของภาคอีสาน ตั้งแต่การเมืองการปกครองตั้งแต่ยุคจารีตคืออาณาจักรล้านช้าง จนตกเป็นเมืองขึ้นของสยามและผ่านการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยอธิบายประวัติของแต่ละเมืองในภาคอีสานอ้างอิงกับช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์สำคัญๆทางการเมือง เช่น การตั้งเมือง การปฏิรูปการปกครองในระยะต่าง ๆ เป็นต้น

บำเพ็ญ ณ อุบล. (2554). เล่าเรื่องเมืองอุบลราชธานี. สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ได้อธิบายประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานี ตั้งแต่มูลเหตุของการก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี สถาปเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง มาจนถึงยุคปฏิรูปการปกครองภาคอีสาน ซึ่งมีการส่งข้าหลวงต่างพระองค์มาปกครอง

ไพฑูรย์ มีกุล. (2517). การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ. 2436-2453. หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู. กล่าวถึงการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองมณฑลอีสาน มีความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเมืองอุบลราชธานีโดยตรง ซึ่งการปฏิรูปมณฑลอีสานภายใต้การดูแลของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ซึ่งเป็นช่วงที่ดำเนินการปฏิรูปอย่างเต็มที่ หนังสืออธิบายถึงการปฏิรูปในแง่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการปกครอง การคมนาคม การจัดการศึกษา หรือการเก็บภาษีอากร ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและด้านที่เปลี่ยนแปลงมากที่สุดคือเรื่องของการเมือง เนื่องจากการปรับปรุงโครงสร้างอำนาจการปกครองในท้องถิ่นไปกระทบกับผู้มีอำนาจเดิมทำให้เกิดการต่อต้านที่รู้จักกันในชื่อ กบฏผีบุญ



ลลิตา บุญมี. (2559). ความสำคัญของการตั้งถิ่นฐานของชาวเวียดนามในอุบลราชธานีต่อพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เมืองอุบล. Paper presented at the การประชุมวิชาการ สรรค์สาระสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ประจำปี 2559 : VernAC-Bef 2016 / จัดโดย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ขอนแก่น. ได้กล่าวถึงความสำคัญของการตั้งถิ่นฐานของชาวเวียดนามในอุบลราชธานีต่อพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เมืองอุบล บทความนี้มีความสำคัญคือกล่าวถึงที่มาของกลุ่มคนเวียดนามในเมืองอุบลราชธานี แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของกลุ่มคนที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ และแสดงให้เห็นเส้นแบ่งของขอบเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์แต่ละช่วงเวลาได้อย่างดี บทความจะเน้นประเด็นเรื่องการตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรมที่มากับกลุ่มคนเวียดนามเก่าที่นับถือศาสนาคริสต์เป็นสำคัญ

สุธิดา ตันเลิศ, อนันตธนา เมธนนท์ และณัฐพัชร์ เตชะรุ่งไพศาล. (2559, กรกฎาคม-ธันวาคม). ประวัติชาวจีนเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2488. *Humanity and Social Science Journal, Ubon Ratchathani University*. 36(2): 164-191. ให้ข้อมูลเรื่องกลุ่มประชากรของเมืองอุบลราชธานีที่มีความหลากหลาย รวมทั้งลักษณะของเศรษฐกิจและสังคมในช่วงเวลาดังกล่าว โดยบทความนำเสนอบทบาทของชาวจีนไว้ใน 3 ประเด็นดังนี้ 1. เศรษฐกิจ 2. สังคม และ 3. การเมือง แต่บทบาทที่เด่นชัดที่สุดของชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีคือด้านเศรษฐกิจ

สุธิดา ตันเลิศ. (2560, กรกฎาคม-ธันวาคม). มิชชันนารีชาวฝรั่งเศสในเมืองอุบลราชธานี ช่วงปี พ.ศ. 2409-2453. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*. 36(2): 117-161. กล่าวถึงการเข้ามาเผยแผ่ศาสนาในเมืองอุบลราชธานีของกลุ่มมิชชันนารีชาวฝรั่งเศส และยังให้ข้อมูลสำคัญในการกำหนดพื้นที่ที่อิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกจะมีความเข้มข้น เนื่องจากกลุ่มมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสนี้อยู่รวมกันเป็นชุมชนใหญ่ ย่อมมีการก่อสร้างบ้านเรือน อาคารที่ทำการ เพื่อประกอบกิจกรรมตามภารกิจของตน ทำให้การกำหนดขอบเขตของพื้นที่ที่จะศึกษาสามารถกำหนดได้ชัดเจนมากขึ้นจากการรู้ถิ่นที่อยู่ของกลุ่มมิชชันนารีและกลุ่มคนหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ได้รับอิทธิพลของมิชชันนารีที่เข้ามามีบทบาทในช่วงเวลาที่ต้องการทำการศึกษาด้วย

#### 1.7.2 สภาพเศรษฐกิจเมืองอุบลราชธานี

ธัญชัย รสจันทร์. (2550). สภาพเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2335 – ทศวรรษที่ 2460. (ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร. ได้ศึกษาถึงสภาพเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีระหว่าง พ.ศ. 2335 ถึงทศวรรษที่ พ.ศ.2460 ที่มีการปรับเปลี่ยนจากความเป็นหัวเมืองชายแดนสู่ความเป็นรัฐชาติอันหนึ่งอันเดียวกับส่วนกลาง

โดยศึกษาถึงสภาพเศรษฐกิจในฐานะแหล่งผลิตและตลาดในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงภายใต้แรงผลักดันทั้งจากภายในคือลักษณะทางภูมิศาสตร์และภายนอกคือการเมืองจากการควบคุมของส่วนกลางหรือกรุงเทพฯ

สุวิทย์ ธีรศาสตร์, บัณฑิต พรหมพักพิง, สมศรี ชัยวณิชยา, นิลวดี พรหมพักพิง และจักรพงษ์ เจือจันทร์. (2561, กรกฎาคม-ธันวาคม). กำเนิดและพัฒนาการของตลาดสดและผู้ค้ารายย่อยในภาคอีสาน The Origin and Evolution of Fresh Market and Petty Traders in the Northeast of Thailand. Journal of Humanities and Social Sciences Surin Rajabhat University. 20(2): 53-65. ได้ศึกษาพัฒนาการของการเกิดขึ้นและความเสื่อมถอยของตลาดสดในจังหวัดอุบลราชธานี ขอนแก่น นครพนมและสุรินทร์ โดยแบ่งพัฒนาการของตลาดเป็นระยะต่างๆ ตามลักษณะที่มีร่วมกันของตลาดสดในพื้นที่ทำการศึกษา

เอเจียน แอมอนิเย. (2539). บันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ.2438 = Voyage dans le Laos tome premier 1895 / เอเจียน แอมอนิเย บันทึกการสำรวจ ; ทองสมุทรรุโธเร และสมหมาย เปรมจิตต์ แปล. (ทองสมุทรรุโธเร และ สมหมาย เปรมจิตต์, ผู้แปล). เชียงใหม่: โครงการผลิตเอกสารส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หนังสือให้ข้อมูลจากบันทึกการเดินทางของนักสำรวจชาวฝรั่งเศส ที่เข้ามาสำรวจในพื้นที่ภาคอีสานและลาวใต้ หากมองเฉพาะในพื้นที่เมืองอุบลราชธานีก็ยิ่งพบว่าเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีนั้นมีความซับซ้อนมาก มีการขายสินค้าหลายชนิดภายในตลาด เป็นการแสดงถึงการเข้าสู่สังคมที่มีระบบเศรษฐกิจแบบการค้าเต็มตัวไม่ใช่แบบบุพกาลที่เน้นการผลิตเพื่อยังชีพและแลกเปลี่ยน นอกจากนั้นยังพบว่าในเมืองอุบลราชธานีนั้นมีสินค้าที่มีความหลากหลายทั้งชนิดของสินค้าและที่มาของสินค้า และยังมีกลุ่มพ่อค้าจากนอกพื้นที่ทั้งพ่อค้าชาวจีนและบางครั้งยังมีชาวตะวันตกเดินทางมาซื้อขายที่นี้ด้วย ทำให้อาจสรุปได้ว่าเมืองอุบลราชธานีมีลักษณะของการเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนซื้อขายในภูมิภาค

### 1.7.3 การศึกษาแนวคิดทางสถาปัตยกรรม

ธนธร กิตติกานต์. (2563). ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก ว่าด้วยการพัฒนารากฐานความคิดแบบโมเดิร์น. กรุงเทพฯ: มติชน. การศึกษาของธนธรได้อธิบายรากฐานและความเป็นมา รวมไปถึงพัฒนาการของรูปแบบ ของสถาปัตยกรรมตะวันตก โดยเรียงตามลำดับเวลาโดยเริ่มที่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการในยุโรปที่หวนกลับไปหารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกจนถึงศตวรรษที่ 19 ในรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบอาร์ตนูโวได้รับความนิยม หนังสืออธิบายแง่มุมของพัฒนาการรูปแบบสถาปัตยกรรมผ่านการรับใช้สังคมในมิติของการเมือง เศรษฐกิจและ

สังคม และอธิบายสอดคล้องถึงอิทธิพลของบุคคลที่มีผลต่อสังคมในช่วงเวลาต่าง ๆ ทั้งชนชั้นสูงรวมไปถึงนักออกแบบที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรม อันนำไปสู่ความนิยมรูปแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคสมัย รวมไปถึงอุปสรรคของรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเก่าในช่วงเวลาหนึ่งที่ทำให้ต้องเกิดการปรับเปลี่ยนพัฒนาไปเป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่อันเป็นต้นกำเนิดของยุครูปแบบสถาปัตยกรรมถัดไปจนถึงยุคของสถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์น

Owen Hopkins. (2014). Architectural styles : a visual guide London: Laurence King. หนังสือของ Owen Hopkins อธิบายรูปแบบสถาปัตยกรรมตั้งแต่ยุคคลาสสิกจนถึงยุคปัจจุบัน บอกเล่าที่มาของการเกิดขึ้นของรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบต่าง ๆ โดยแนะนำถึงวิธีการสังเกตรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความคล้ายคลึงกันแต่ที่จริงมีรายละเอียดที่แตกต่าง โดยใช้วิธีการสังเกตจากรูปร่างภายนอกของตัวสถาปัตยกรรมเป็นหลัก เช่น มีการอธิบายถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบนี้โคคลาสสิกกว่าสามารถแยกเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมย่อยได้อีกหลายรูปแบบ โดยแต่ละแบบสามารถวิเคราะห์ได้จากการเปรียบเทียบความแตกต่างของโครงสร้างและรูปแบบที่เห็นได้จากภายนอกของตัวอาคาร

#### 1.7.4 อิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในสยาม

เพ็ญสุภา สุขคตะ. (2544). เยี่ยมเรือน เยือนอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภัทรธรศ. กล่าวถึงประวัติของอาคารเก่าในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและตอนต้นของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก โดยใช้การแบ่งประเภทอิงกับรูปแบบทางศิลปะหรือ Style ของการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นการจัดประเภทที่ต่างจากการศึกษาอื่น ๆ ที่มักแบ่งประเภทตามการใช้งานของอาคารสถานที่

ผู้สดี ทิพทัส. (2545). บ้านในกรุงรัตนโกสินทร์ 2 : รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394 – 2453). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หนังสือกล่าวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องของการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบของบ้านเรือนพักอาศัยและบุคคลสำคัญที่มีบทบาทต่อการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญในสมัยนั้น ทั้งที่สังกัดหน่วยงานของราชการและชาวต่างประเทศในแง่พัฒนาการของสถาปัตยกรรมรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นยุคที่เริ่มได้รับอิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ทำให้เกิดรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่มีการผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมแบบจารีตและอิทธิพลของตะวันตก โดยมีการศึกษาถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมผ่านงานจิตรกรรมไปจนถึงบ้านพักอาศัย และในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าอยู่หัวเป็นช่วงเวลาที่ยุติพลตะวันตกแผ่ขยายเข้ามาอย่างเต็มที่ที่มีการศึกษาอาคารบ้านพักที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกหลังที่สำคัญในยุคนั้น

กิตติกานต์ พรประทุม และวารุณี หวัง. (2561). การเปลี่ยนแปลงของความทันสมัยภายใต้อิทธิพลทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-อุบลฯ ในตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหา ริมนถนนหลวงจังหวัดอุบลราชธานี. *สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวิจิตร* 17(2): 25-44. ศึกษาพัฒนาการของตึกแถวริมนถนนหลวงก่อนและหลังการเข้ามาของทางรถไฟ รูปแบบการก่อสร้างเกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งเทคนิค วัสดุและรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนไปพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

พรพรรณ สันธนาคร และสุพิชชา ไตวิวิชัย. (2559, มกราคม-เมษายน). พัฒนาการรูปแบบเรือนแถวค้าขายพื้นถิ่นจีนในจังหวัดอุบลราชธานี. *Veridian e-Journal ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*. 9(1): 1730-1755. บทความนี้มุ่งศึกษา รูปแบบของเรือนแถวที่เกิดจากการผสมผสานวิถีชีวิตแบบจีนให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจ พัฒนาของการเรือนดังกล่าว รูปแบบและการใช้งานตั้งแต่อดีตจนถึงสภาพในปัจจุบัน

ชวลิต อธิปัตยกุล. (2562, กรกฎาคม-ธันวาคม). ตึก อาคาร แบบอาณานิคมในภาคอีสานของประเทศไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี*. 8(2): 1-22. บทความนี้ได้พยายามจำแนกความแตกต่างระหว่างรูปแบบของสถาปัตยกรรมในช่วงยุคอาณานิคมในภาคอีสานออกเป็น 2 แบบคือแบบกรุงเทพฯ ซึ่งมีสถาปนิกชาวตะวันตกกำกับโดยตรง กับแบบที่ได้รับอิทธิพลของชาวตะวันตกซึ่งดำเนินการโดยช่างผู้นอกพหุ นอกจากนี้ยังสำรวจอาคารทั่วทั้งภาคอีสานทำให้พบว่าอาคารแบบอาณานิคมนี้จะแพร่กระจายอยู่มากเป็นพิเศษในจังหวัดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง แต่มีการแพร่กระจายอยู่ตามพื้นที่ตอนในของภูมิภาคด้วย

จากการสำรวจเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่ามีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกในประเทศไทยอยู่จำนวนหนึ่งแต่เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นไปที่กลุ่มสถาปัตยกรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับชนชั้นนำในระดับประเทศหรือเป็นบุคคลที่มีความสำคัญของยุคสมัย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มราชสำนัก ขุนนางหรือคหบดีคนสำคัญ ในขณะที่การศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกในภาคอีสานนั้นยังมีจำนวนน้อย ซึ่งประกอบด้วยการศึกษาในภาพรวมแบบสำรวจอาคารหรือการกำหนดพื้นที่ แต่ศึกษาในบริบทเดียว ดังนั้นแล้วปริญญาานิพนธ์ เรื่อง อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430-2475 จึงมุ่งศึกษาในปัจจุบันที่ส่งผลให้เกิดสถาปัตยกรรมตะวันตกในสถาปัตยกรรมเมืองอุบลราชธานี เพื่อเชื่อมโยงบริบททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในระหว่าง พ.ศ. 2430-2475 ว่าส่งผลให้เกิด

สถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีอย่างไร กระบวนการรับและนำมาปรับใช้ดำเนินไปในรูปแบบไหนและโดยคนกลุ่มใดบ้างที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นการขยายขอบเขตของการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานีให้กว้างขวางมากขึ้นโดยใช้สถาปัตยกรรมเป็นตัวนำ

### 1.8 แหล่งข้อมูล

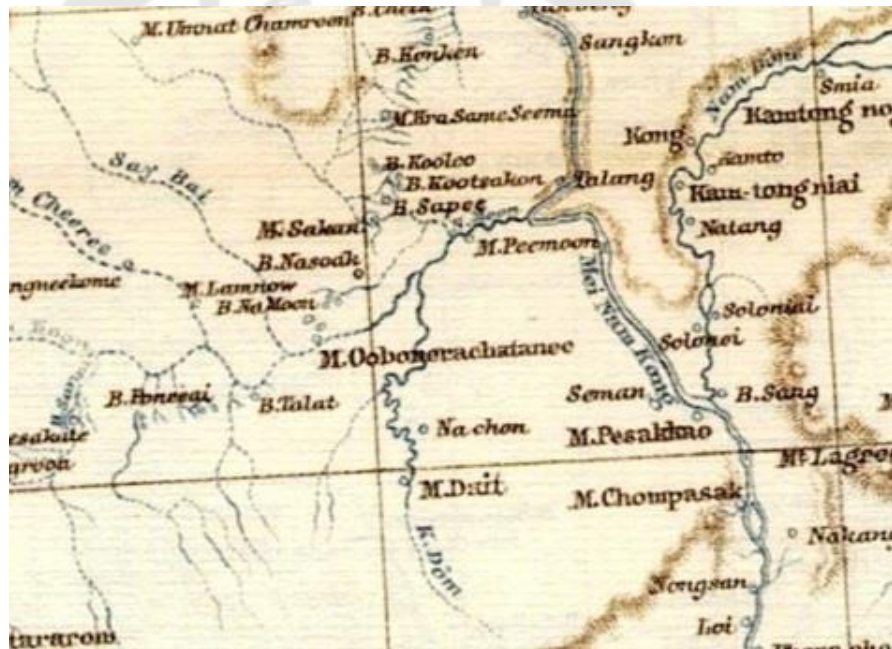
1. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
2. หอสมุดแห่งชาติ
3. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
4. หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร อุบลราชธานี
5. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี
6. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์จากเจ้าของบ้าน เจ้าของอาคารเก่า บุคคลที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ทำการศึกษาและบุคคลที่มีความรู้ในประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานี



## บทที่ 2

### เมืองอุบลราชธานีกับการรับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตก

เมืองอุบลราชธานีมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ส่งเสริมให้กลายเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางการค้าของภูมิภาค คือตัวเมืองตั้งอยู่บนพื้นที่ราบกว้างใหญ่ ติดกับแม่น้ำมูล แต่พื้นที่เมืองสูงพอที่จะทำให้น้ำไม่ท่วมในยามหน้าฝน ทำให้เมืองอุบลราชธานีมีการซื้อขายและแลกเปลี่ยนสินค้าได้ตลอดทั้งปี การปกครองเมืองอุบลราชธานีพัฒนาจากจารีตล้านช้างเข้าสู่ระบบหัวเมืองรอบนอกของสยาม ภายใต้แรงกดดันจากอิทธิพลภายนอกทั้งการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของสยาม ในขณะที่ฝรั่งเศสพยายามจะเข้าครอบครองพื้นที่ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง



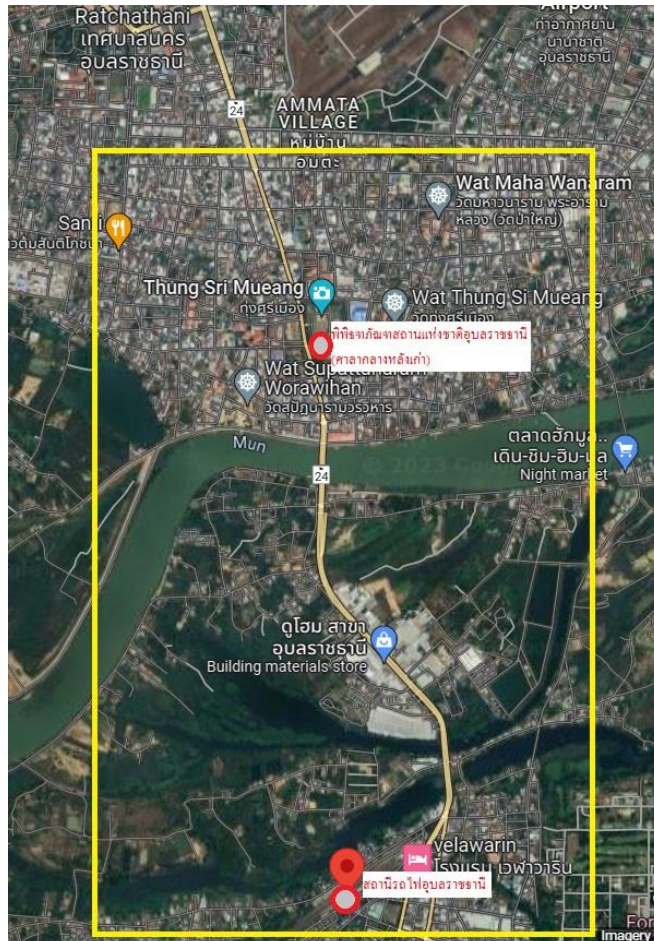
ภาพประกอบ 1 แผนที่แสดงเมืองอุบลราชธานี ฉบับแผนที่ราชอาณาจักรสยาม และประเทศราชฉบับแมคคาธิ ค.ศ. 1888

ที่มาภาพ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2555). ประมวลแผนที่ประวัติศาสตร์ – ภูมิศาสตร์ – การเมือง กับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน – อุษาคเนย์. หน้า 204.



ภาพประกอบ 2 แผนที่แสดงลักษณะภูมิประเทศจังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : WWW. miterath.org สืบค้นเมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2566



ภาพประกอบ 3 แผนที่ดาวเทียมแสดงพื้นที่เมืองอุบลราชธานี  
ในอดีตโดยสังเขป

ที่มา : จัดทำโดยผู้วิจัย ผ่านการสืบค้นจาก Google Map

สภาพภูมิศาสตร์ การเมืองและเศรษฐกิจ เป็นแรงผลักดันที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในเมืองอุบลราชธานี ในขณะที่ประชากรในเมืองอุบลราชธานีนั้นจากการสำรวจของคณะนักสำรวจชาวฝรั่งเศส ที่นำโดยเอเจียน แอมอนิเย ซึ่งเดินทางมายังเมืองอุบลราชธานีใน ค.ศ. 1895 กล่าวว่าที่เมืองอุบลราชธานีมีคนลาวเป็นประชากรที่มีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือ



ชาวจีน ชาวสยาม เขมรและพม่าตามลำดับ<sup>23</sup> โดยกลุ่มคนลาวได้สร้างสรรค์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นที่ตอบสนองกับสภาพภูมิศาสตร์และภูมิอากาศ ภูมิศาสตร์อันอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากร ประกอบสภาพการเมืองที่มีแม้จะความผันผวน แต่ก็น่าดึงดูดใจสำหรับพ่อค้าและผู้คนที่มองเห็นโอกาสในการหาผลประโยชน์จากเมืองอุบลราชธานีในฐานะเมืองที่มีเศรษฐกิจขนาดใหญ่ จึงเป็นที่ดึงดูดใจให้ประชากรกลุ่มต่าง ๆ เดินทางเข้ามายังเมืองอุบลราชธานีด้วยเหตุปัจจัยและความต้องการที่แตกต่างกัน กลุ่มคนเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในเมืองอุบลราชธานี โดยเฉพาะในเรื่องของรูปแบบสถาปัตยกรรม เมื่อความเป็นท้องถิ่นถูกอิทธิพลจากภายนอกเข้ามากระทบ จึงเกิดการรับและนำมาปรับเปลี่ยน เพื่อใช้ให้เหมาะกับบริบทและวิถีชีวิตของตนเอง

## 2.1. ความสำคัญของเมืองอุบลราชธานี

เมืองอุบลราชธานีเป็นหัวเมืองใหญ่ในภาคอีสานตอนล่างโดยมีขอบเขตตามระบุในพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานดังนี้

“เขตรแดนเมืองอุบลมีปรากฏในเวลานั้นว่า ทิศเหนือถึงยังตกลำน้ำพาชี ไปยอด้บังอี ตามลำบังอีไปถึงแก่งตะนะ ไปภูอกจอก ไปช่องนาง ไปยอด้ ห้วยอะลีอะลอง ตัดไปดงเป็อยไปสระดอกเกษไปตามลำกะยุงตกลำน้ำมูล บันให้เมืองสุวรรณภูมิ ฝ่ายเหนือหินสีลาเลขหนองกองแก้วตีนภูเขี้ยวทางใต้ปากเสียงตกลำน้ำมูล ยอด้ห้วยกากกวากเกี่ยวชีบันให้เมืองขุขันธ์ แต่ปากห้วยทัพพันตกลูกถึงภูเขาวงศ์”<sup>24</sup>

จะเห็นได้ว่าการบรรยายถึงขอบเขตของเมืองอุบลราชธานีเป็นเมืองที่มีพื้นที่กว้างขวาง ทั้งยังมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่มีความหลากหลายทั้งภูเขา ป่าไม้ เต็มไปด้วยแหล่งน้ำต่าง ๆ ซึ่งทำให้เมืองอุบลราชธานีเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งในแง่ของทรัพยากร และมีความเหมาะสมในทางภูมิรัฐศาสตร์ ได้เปรียบในเรื่องเส้นทางคมนาคมจากเครือข่ายของแม่น้ำในพื้นที่ ดังนั้นจึงสามารถที่จะสรุปได้ว่าในยุคแรกเริ่มหลังจากที่ได้รับการโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นเป็นเมืองอุบลราชธานีใน พ.ศ. 2335 นั้น เมืองอุบลราชธานีมีขอบเขตพื้นที่กว้างขวางและมีความสำคัญต่อสยามในฐานะหัวเมืองใหญ่ริมชายแดน ซึ่งจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่มีความสำคัญดังกล่าว ส่งผลให้เมืองอุบลราชธานี กลายเป็นจุดศูนย์กลางการติดต่อค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้า รวมถึงใน

<sup>23</sup> เจริญ แอมอนิเย. (2539). *เล่มเดิม*. หน้า 9.

<sup>24</sup> ปฐม คเนจร. (2539). *พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานของหม่อมราชวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม คเนจร)*.

เวลาต่อมาเมื่ออิทธิพลของลัทธิจักรวรรดินิยมแผ่ขยายเข้ามาในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง เมืองอุบลราชธานีได้กลายเป็นศูนย์กลางทางการเมืองของสยามในหัวเมืองภาคอีสาน ทำให้เมืองอุบลราชธานีได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมจากต่างถิ่นเข้ามาอยู่เสมอ

เมืองอุบลราชธานีเป็นหัวเมืองรอบนอกของสยาม อยู่สุดขอบชายแดน ทำให้ในช่วงแรกของการเข้ามาอยู่ใต้อำนาจของสยามนั้น เมืองอุบลราชธานีไม่ได้ถูกอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจโลกดึงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งเหมือนกับกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงหรือเมืองอื่น ๆ ในที่ราบลุ่มภาคกลางที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกรุงเทพฯ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเมืองอุบลราชธานีมีลักษณะเหมือนหัวเมืองอื่น ๆ ที่อยู่รอบนอกคือ เป็นเมืองที่สังคมมีลักษณะของสังคมแบบชุมชนบุพกาล คือเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เทคโนโลยีในการผลิตเป็นแบบดั้งเดิม อาชีพหลักของคนในสังคมแบบบุพกาลก็คือการทำนาและการเพาะปลูก การทำกิจกรรมทางการเกษตรนั้นใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์ ไม่มีเครื่องมือที่ทันสมัยมาช่วยในการทุนแรง และลักษณะที่สำคัญของชุมชนแบบบุพกาลอย่างหนึ่งคือ “ไม่มีการค้าขาย” มีเพียงการแลกเปลี่ยนผลิตผลระหว่างกันเท่านั้น<sup>25</sup> ซึ่งส่งผลให้ชุมชนที่มีลักษณะดังกล่าวมีความเบ็ดเสร็จในตัวเอง คือความสามารถในการผลิตปัจจัยพื้นฐานที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต โดยไม่ต้องพึ่งพาการติดต่อกับชุมชนภายนอกก็ได้

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าลักษณะความเป็นชุมชนแบบบุพกาลจะมีความเข้มแข็งไม่อ่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปง่าย ๆ ตามอิทธิพลของการค้าระหว่างรัฐ ต่อมาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการที่กรุงเทพฯ เข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโลกส่งผลต่อหัวเมืองรอบนอกของสยามด้วย ทำให้เมืองอุบลราชธานีเกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตามไปด้วยอย่างช้า ๆ โดยเริ่มต้นเมื่ออำนาจจากรัฐบาลสยามแผ่เข้ามาปกครองพื้นที่ตามหัวเมืองรอบนอก การควบคุมหัวเมืองผ่านการสักรเลิกเพื่อเกณฑ์แรงงานและเก็บภาษีในรูปของส่วย ซึ่งในกรณีของหัวเมืองรอบนอก หากไม่สามารถเกณฑ์แรงงานได้ ทางราชการก็กำหนดให้จ่ายภาษีในรูปของส่วยสิ่งของแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากสยามสามารถขจัดอิทธิพลของอาณาจักรเวียงจันทน์ลงไปได้อย่างราบคาบและมีการกวาดต้อนประชาชนของเวียงจันทน์จำนวนมากมาไว้ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำให้เกิดการตั้งเมืองจำนวนหลายเมือง<sup>26</sup> และทำให้เมืองต่าง ๆ เหล่านี้มีหน้าที่จ่ายภาษีในรูปของส่วยอย่างชัดเจน<sup>27</sup>

<sup>25</sup> ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์ และศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์. (2553). *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*. หน้า 22-23.

<sup>26</sup> สุวิทย์ วีระศาสตร์. (2557). *ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488 เล่ม 1*. หน้า 138-141.

<sup>27</sup> ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์ และศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์. (2553). *เล่มเดิม*. หน้า 45-47.

เมืองอุบลราชธานีเป็นหัวเมืองรอบนอกที่มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญมากแห่งหนึ่งในกลุ่มหัวเมืองภาคอีสาน ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เป็นเวลาที่การค้าระหว่างรัฐแบบรัฐบรรณาการของสยามกับจีนเฟื่องฟูถึงขีดสุด ระบบเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีได้พัฒนาไปอย่างมาก เมืองอุบลราชธานีเป็นเมืองหลักในการรวบรวมส่งจากเมืองบริวารส่งให้กรุงเทพฯ ชาวเมืองมีหน้าที่ในการผลิตตามภาระของการส่งส่วยให้แก่สยาม ซึ่งส่งผลให้การผลิตในเมืองอุบลราชธานีเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพเพียงอย่างเดียว มาเป็นเพิ่มการผลิตสินค้าอื่นเพื่อเป็นส่วยให้กับสยามด้วย โดยสิ่งที่ต้องผลิตเพิ่มขึ้นนั้น เช่น ขี้ผึ้ง น้ำรัก ป่าน และที่สำคัญที่สุดคือผลเร็วซึ่งเป็นสินค้าสำคัญของการค้าแบบรัฐบรรณาการระหว่างสยามกับจีน กลายเป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ ผ่านอิทธิพลของการค้าระหว่างรัฐของสยามที่มีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพฯ

จากลักษณะของสังคมแบบบุพกาลที่ไม่มีการค้าขาย ใช้การแลกเปลี่ยนสินค้าหรือสิ่งของกัน เมื่อชาวเมืองต้องทำหน้าที่ผลิตสินค้าส่วยให้เพียงพอต่อความต้องการของส่วนกลางในปริมาณมากขึ้นตามอัตราการค้าที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นตลอดรัชกาล จึงส่งผลให้การผลิตเพื่อยังชีพถูกละเลยจนนำไปสู่การผลิตปัจจัยที่ใช้ในการดำเนินชีวิตได้น้อยลง ดังนั้นในเมืองอุบลราชธานีจึงเริ่มมีการค้าขายที่มีใช้เงินตราเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน แทนการใช้สิ่งของแลกเปลี่ยนกัน โดยเป็นการซื้อขายผ่านระบบของการค้าขายทางไกลที่คนจากต่างถิ่นหรือภายนอกนำสินค้าเข้ามาขายในท้องถิ่น

ในหัวเมืองภาคอีสานนั้นชาวบ้านรวมตัวกันในชื่อที่เรียกว่า นายฮ้อย เดินทางไปค้าขายในระบบการค้าทางไกล เช่น นำวัวควายไปขายที่นครราชสีมา ซึ่งเป็นเมืองที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการลำเลียงส่งจากหัวเมืองภาคอีสานไปยังกรุงเทพฯ และในบางครั้งในกลุ่มนายฮ้อยก็มีชาวบ้านร่วมขบวนไปขายของป่าด้วย<sup>28</sup> ซึ่งการค้าในลักษณะของการค้าทางไกลในภาคอีสานนี้เกิดขึ้นอย่างไม่สม่ำเสมอ เพราะอาชีพหลักของประชากรคือการทำการเกษตรโดยเฉพาะการทำนา ดังนั้นในเมืองอุบลราชธานีจึงไม่มีอาชีพพ่อค้าอย่างเป็นทางการ การค้าขายเกิดขึ้นในช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนาเท่านั้น

นอกจากประชากรในเมืองอุบลราชธานีจะเดินทางระยะไกลเพื่อออกไปค้าขายแล้ว การค้าทางไกลในเมืองอุบลราชธานี ยังมีพ่อค้าจากต่างถิ่น คือ ชาวกุลาหรือชาวไทยใหญ่ นำสินค้าต่าง ๆ เดินทางเข้ามาขายในพื้นที่ภาคอีสานด้วย เช่น มีด ผ้าและสีย้อมผ้า เป็นต้น เมื่อ

<sup>28</sup> ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์ และศักดิ์ชัย เกียรติจินาจันทร์. (2553). เล่มเดิม. หน้า 76-

สังเกตจากชนิดของสินค้าที่นำเข้ามาขายแล้วจะพบว่าลักษณะของสังคมบุพกาลเริ่มเกิดความเปลี่ยนแปลง จากชุมชนที่พึ่งพาตัวเอง พัฒนาเป็นการเปิดรับและพึ่งพาทรัพยากรภายนอก ตัวอย่างเช่น การซื้อผ้ามาทดแทนหรือเสริมการทอผ้าใช้เองในครอบครัว ความเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในเมืองอุบลราชธานีที่เปลี่ยนจากการพึ่งพาตนเอง ไปสู่การพึ่งพาและสัมพันธ์กับระบบทุนนิยมหรือระบบตลาดอย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยที่มีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงนั้น

จนกระทั่งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สยามได้เริ่มต้นเข้าสู่ระบบการค้าแบบทุนนิยมที่มีโลกตะวันตกเป็นศูนย์กลาง หัวเมืองรอบนอกของสยามถูกนำพาเข้าไปเกี่ยวเนื่องด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในฐานะพื้นที่การผลิตสินค้าเพื่อตอบสนองของระบบเศรษฐกิจที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวคือการเปลี่ยนแปลงจากการสิ้นสุดลงของการค้าระบบรัฐบรรณาการ กลายมาเป็นการค้าในแบบทุนนิยมเสรีกับชาติตะวันตกเป็นหลัก หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง สินค้าส่งออกหลักเปลี่ยนจากของป่ากลายเป็นข้าว ทำให้ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปิดพื้นที่เพื่อการทำนาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในที่ราบลุ่มภาคกลาง ส่งเสริมการขุดคลองและสร้างระบบชลประทาน ทั้งหมดเพื่อเพิ่มกำลังการผลิตข้าวซึ่งเป็นสินค้าส่งออกสำคัญ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาดที่ขยายตัวมากยิ่งขึ้น แต่สิ่งสำคัญมากกว่าการเปิดพื้นที่ทำนาที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจและสังคมของเมืองอุบลราชธานีคือการพัฒนาเส้นทางคมนาคม มีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการเดินทางระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองโดยเริ่มจากการเดินเรือกลไฟและรถไฟตามลำดับ

ช่วงก่อนที่จะมีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ มาถึงเมืองนครราชสีมา ชาวจีนซึ่งเป็นกลุ่มที่เปรียบเสมือนตัวกลางในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า เดินทางไปซื้อหาสินค้าจากพื้นที่ต่าง ๆ ตอนในของประเทศผ่านทางน้ำ คือ การล่องเรือกลไฟไปตามแม่น้ำ ในกรณีของเมืองอุบลราชธานีนั้นได้อาศัยเส้นทางของแม่น้ำมูลเป็นหลัก โดยแม่น้ำมูลมีต้นกำเนิดมาจากจังหวัดนครราชสีมา ไหลผ่านอำเภอเมืองอุบลราชธานีและลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอโขงเจียม ทำให้เหล่าพ่อค้าทั้งชาวจีนจากกรุงเทพฯ ได้อาศัยล่องแม่น้ำมูลขึ้นมาค้าขายในเมืองอุบลราชธานีและในขณะเดียวกันก็ยังมีเรือของพวกชาวญวนล่องเรือขึ้นมาตามแม่น้ำโขงนำสินค้าต่าง ๆ มาขาย โดยสินค้าเหล่านี้เป็นสินค้าของฝรั่งเศสจากเมืองไซ่งอน ประเทศเวียดนาม ซึ่งในขณะนั้นเป็นอาณานิคมของประเทศฝรั่งเศส ทั้งชาวจีนและชาวเวียดนามล่องเรือมาทำการซื้อขายสินค้าค้าขายในเมืองอุบลราชธานีที่ริมฝั่งแม่น้ำมูลในบริเวณตัวเมืองอุบลราชธานีซึ่งมีท่าเรือที่เรียกว่า “ท่าจวน” ซึ่งอยู่ใกล้กับที่ตั้งของจวนข้าหลวงเทศาภิบาล

พ่อค้าแม่ค้าจำนวนมากหลังไหลมาตามเส้นทางคมนาคม ทำให้เกิดชุมชนตลาดการค้าขนาดใหญ่ริมแม่น้ำมูลและนอกจากพ่อค้าชาวจีนแล้ว ในเมืองอุบลราชธานียังมีชาวฝรั่งเศสเข้ามาทำกิจการต่าง ๆ อยู่มากเนื่องจากฝรั่งเศสได้เข้าครอบครองเวียดนามและลาวเป็นอาณานิคมแล้ว ได้พยายามที่แผ่อิทธิพลเข้ามาครอบงำพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงผ่านวิธีการต่างๆ ทั้งการส่งนักสำรวจเข้ามาสำรวจพื้นที่ การการเข้าเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกในเมืองอุบลราชธานี ปรากฏว่ามีคนเข้ารับด้วยจำนวนมากซึ่งมีทั้งชาวลาวจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ชาวเวียดนามอพยพและชาวเมืองอุบลราชธานีเองมีจำนวนมากที่หันมาเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก นอกจากนี้คนอีกกลุ่มที่สำคัญ คือ พ่อค้าชาวฝรั่งเศสที่ได้เดินทางเข้ามาค้าขายในเมืองอุบลราชธานี กลุ่มพ่อค้าชาวฝรั่งเศสนี้นำสินค้าฟุ่มเฟือยเข้ามาขาย โดยมีผู้ซื้อเป็นชนชั้นสูงในเมืองอุบลราชธานี ประกอบด้วย กลุ่มเจ้านายอาญาสี่ คหบดีและข้าราชการ<sup>29</sup>

จากการเข้ามาแผ่ขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวย่อมส่งผลถึงนโยบายของราชสำนักสยามต่อหัวเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ต้องปรับปรุงการปกครองและวัตถุประสงค์เพื่อรับมือกับการคุกคามของฝรั่งเศส หนึ่งในนั้นก็คือการสร้างทางรถไฟ โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้สร้างทางรถไฟเชื่อมต่อการคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองนครราชสีมา เพื่อให้การเดินทางติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองอีสานสะดวกมากยิ่งขึ้น<sup>30</sup> ทางรถไฟสายอีสานจึงได้เริ่มสร้างใน พ.ศ. 2434 และสร้างมาถึงเมืองนครราชสีมาใน พ.ศ. 2443 ในการนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดการทางรถไฟสายนี้ด้วยพระองค์เองในวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2443<sup>31</sup>

ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา ได้เชื่อมกรุงเทพฯ กับหัวเมืองอีสานให้มีความใกล้ชิดและติดต่อกันสะดวกมากยิ่งขึ้น อิทธิพลของกรุงเทพฯ สามารถแผ่ขยายมายังหัวเมืองรอบนอกได้อย่างรวดเร็วฉับไวและยังส่งผลให้เศรษฐกิจในพื้นที่โดยรอบทางรถไฟขยายตัว สินค้าจากกรุงเทพฯ มาถึงเมืองนครราชสีมาอย่างรวดเร็วและส่งต่อไปยังเมืองอุบลราชธานีผ่านทางเรือกลไฟ ในขณะที่เดียวกันสินค้าจากเมืองอุบลราชธานีได้ส่งกลับมายังเมืองนครราชสีมาและไปถึงกรุงเทพฯ โดยทางรถไฟนี้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้ทำให้การค้าของพ่อค้าชาวจีนทวีความสำคัญมาก

<sup>29</sup> ธนัญชัย รสจันทร์. (2550). *สภาพเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2335-ทศวรรษที่ 2460*. หน้า 108-114.

<sup>30</sup> ไพฑูรย์ มีกุล. (2517). *เล่มเดิม*. หน้า 120-122.

<sup>31</sup> พิภู บุษบก. (2560). *พัฒนาการของกลุ่มทุนจีน ในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย พ.ศ. 2474-2559*. หน้า 43.



ยิ่งขึ้นในฐานะพ่อค้าคนกลางที่ทำหน้าที่ขนส่งสินค้าจากระหว่างเมืองอุบลราชธานีกับกรุงเทพฯ โดยบทบาทของพ่อค้าคนกลางนี้ทำให้ชาวจีนมีความมั่งคั่งมากยิ่งขึ้นและด้วยความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องนี้เอง ทำให้อิทธิพลต่าง ๆ ของส่วนกลางของสยามได้หลั่งไหลมาสู่เมืองอุบลราชธานีผ่านการระบบเศรษฐกิจแบบใหม่

ลักษณะการปกครองเมืองอุบลราชธานีแต่เดิมใช้รูปแบบการปกครองตามจารีตล้านช้าง คือ ระบบอาญาสี่ ซึ่งอาญาสี่นี้ประกอบด้วย เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์และราชบุตร แต่ละตำแหน่งมีอำนาจและหน้าที่ลดหลั่นกันไป โดยเจ้าเมืองมีอำนาจสูงสุดทุกอย่างยกเว้นการประหารชีวิต การประกาศสงคราม การแต่งตั้งถอดถอนตำแหน่งอื่น ๆ ในคณะอาญาสี่และอำนาจในการกำหนดเขตแดนของเมืองซึ่งอำนาจเหล่านี้ถูกโอนไปยังพระมหากษัตริย์ที่กรุงเทพฯ เป็นผู้มีสิทธิ์ตัดสินใจ ดังนั้นภายใต้การปกครองของสยามในช่วงก่อนการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้สยามจะให้อิสระพอสมควรในการปกครองแก่ชนชั้นปกครองในท้องถิ่น แต่ก็ไม่ได้ให้อิสระทั้งหมดเรื่องที่มีความสำคัญที่เกี่ยวพันกับความมั่นคงของรัฐ เช่น เขตแดน กำลังไพร่พล หรือการแต่งตั้งตำแหน่งสำคัญนั้นล้วนต้องได้รับอนุญาตจากราชสำนักสยามเสียก่อน นอกจากนั้นแล้วเรื่องอื่น ๆ ก็ปล่อยให้เป็นที่ของเจ้านายพื้นเมือง เช่น การแต่งตั้งตำแหน่งขุนนางตามขนบของล้านช้าง เช่น ท้าวสุริยะ ท้าวสุริโย ท้าวโพธิสารและท้าวสุทธิสาร ซึ่งเป็นตำแหน่งของผู้ช่วยอาญาสี่ หรือการเก็บส่วยสาอากร เป็นต้น

ในระยะแรกการคมนาคมที่มีระยะไกลและด้อยพัฒนาของเส้นทางระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองอุบลราชธานีเป็นข้อจำกัดสำคัญที่ส่งผลในการปกครองและควบคุมเมืองอุบลราชธานี การที่ราชสำนักสยามจะเข้ามาควบคุมเมืองอุบลราชธานีด้วยตัวเองอย่างใกล้ชิดจึงเป็นเรื่องยุ่งยากและลำบากเกินความจำเป็น รัฐบาลสยามจึงปล่อยให้เมืองอุบลราชธานีปกครองตนเองตามจารีตเดิมที่เคยมีมา เพียงแต่มีหน้าที่จ่ายภาษีส่วยให้ตรงตามกำหนดเท่านั้น ความยากลำบากของการเดินทางระหว่างเมืองหลวงกับเมืองอุบลราชธานีนั้น เห็นได้จากการเดินทางของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงเสด็จพระราชดำเนินกลับจากเมืองอุบลราชธานีไปยังกรุงเทพฯ ยังต้องใช้ในการเดินทางทางบกโดยพาหนะม้าและเกวียนเป็นเวลาถึง 17 ค่ำ จึงจะถึงเมืองนครราชสีมาในวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2453 แล้วเดินทางโดยรถไฟไปกรุงเทพฯ ในวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2453<sup>32</sup> จะเห็นได้ว่าแม้เป็นช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินไปแล้ว แต่การติดต่อระหว่างหัวเมืองกับเมืองชายแดนก็ยังใช้ระยะเวลานาน

<sup>32</sup> ไพฑูริย์ มีกุล. (2517). เล่มเดิม. หน้า 124.

ดังนั้นช่วงเวลาก่อนที่การพัฒนาการคมนาคมโดยทางรถไฟจะมาถึงนั้น การเดินทางเป็นไปด้วยความยากลำบากมาก จึงเป็นเรื่องยุ่งยากที่ราชสำนักสยามจะเข้ามาควบคุมทุกอย่างตามหัวเมืองไว้เอง และในทางปฏิบัติแล้วอำนาจของราชสำนักสยามหรือรัฐบาลกลางนั้นครอบคลุมเพียงแค่มืองราชธานีกับหัวเมืองชั้นนอกเท่านั้น และที่สำคัญแม้แต่หัวเมืองชั้นนอกเอง ราชสำนักสยามก็ยังไม่สามารถที่จะควบคุมได้เต็มที่ เนื่องจากหัวเมืองเหล่านี้ก็มักจะปกครองในระบบสืบตระกูลที่ทำให้เกิดการสะสมทรัพย์ากรทั้งกำลังคนและทรัพย์สิน เช่น เมืองสงขลา เมืองนครศรีธรรมราช เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

การบริหารการปกครองของเมืองเหล่านี้แม้จะอยู่ในสายตาของรัฐบาลกลาง แต่การจะควบคุมอย่างจริงจังทั้งหมดนั้นเป็นไปได้ยากเพราะเมืองต่างๆ นั้นมีกำลังคนเป็นของตนเอง ไพร่ราบพลเมืองล้วนผูกพันอยู่กับเมืองของตนมากกว่าพระมหากษัตริย์ ดังนั้นแม้แต่การแต่งตั้งเจ้าเมืองในเมืองที่อยู่ใกล้ชิดเหล่านี้ก็ยังต้องโอนอ่อนผ่อนตามเหล่าเจ้าเมือง เมื่อเสนอกคนใดมาก็มักจะโปรดเกล้าฯ ตั้งไปตามที่ต้องการ เพื่อป้องกันการเกิดความวุ่นวายทางการเมืองที่จะเกิดขึ้น ดังนั้นแล้วเมืองอุบลราชธานีซึ่งเป็นเมืองชายขอบพระราชอาณาเขตจึงได้รับการอนุโลมให้ปกครองตนเองตามขนบธรรมเนียมเดิมแบบล้านช้างมาโดยตลอดตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งอิทธิพลของลัทธิจักรวรรดิยมแผ่ขยายเข้ามาถึงลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะเมื่อฝรั่งเศสพยายามจะเข้ามาครอบครองพื้นที่ทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินใหม่ให้ทันต่อเหตุการณ์และเพื่อป้องกันการรุกรานจากชาติตะวันตก จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเมืองอุบลราชธานีที่จะทำให้ระบบอาญาสี่สลายตัวไปในที่สุด

## 2.2. ภูมิหลังที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมเมืองอุบลราชธานี

### 2.2.1 ปัจจัยที่มีผลต่อสถาปัตยกรรม

ปัจจัยที่ส่งผลต่อสถาปัตยกรรมในเมืองอุบลราชธานี มีความครอบคลุมถึงการพัฒนาทางการเมืองการปกครอง การขยายตัวทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางการทูต การติดต่อค้าขายและการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของคนกลุ่มต่าง ๆ ความเปลี่ยนแปลงของเมือง เศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านวัฒนธรรมของที่อยู่อาศัย ซึ่งในที่นี้หมายถึง “สถาปัตยกรรม” ที่เปลี่ยนแปลงไปตามพลวัตวัฒนธรรมของสังคม

สถาปัตยกรรมเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ใช้งานด้วยจุดประสงค์ที่แตกต่างกันตามความต้องการของบุคคลนั้นๆ ดังนั้นตัวของสถาปัตยกรรมเองจึงไม่ใช่เพียงแค่



ผลงานของผู้ออกแบบแต่เพียงอย่างเดียว<sup>33</sup> แต่รูปแบบของสถาปัตยกรรมนั้นเป็นผลมาจากปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความรู้และความคิดของผู้สร้าง และรสนิยมกับการรับรู้ในเชิงความงามและการใช้งานของผู้เป็นเจ้าของของตัวสถาปัตยกรรมนั้นที่ผสมผสานกันออกมาจนเป็นผลงานที่ตอบสนองทั้งสุนทรียะและการใช้งานของตนเองได้อย่างลงตัว

#### 2.2.1.1 สถาปัตยกรรมศาสตร์

เมืองอุบลราชธานีตั้งอยู่บริเวณที่ราบริมฝั่งแม่น้ำมูล โดยที่ส่วนที่เป็นพื้นดินนั้นอยู่สูงกว่าระดับแม่น้ำ ทำให้สามารถตั้งเมืองชิดกับแม่น้ำได้ โดยที่น้ำไม่ท่วมบ้านเรือนเสียหายในช่วงหน้าฝน ในขณะที่ลักษณะภูมิอากาศของเมืองอุบลราชธานีและภาคอีสานเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ภาคพื้นทวีปในอุษาคเนย์ ซึ่งภูมิภาคนี้มีลักษณะภูมิอากาศแบบร้อนชื้น คือมีอากาศร้อนและมีฝนตกชุกในหน้าฝน ทำให้มีปริมาณน้ำฝนมาก ดังนั้นแล้วการสร้างบ้านเรือนของคนในภาคพื้นทวีปอุษาคเนย์ จึงต้องคำนึงถึงสภาพของภูมิอากาศเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในเรื่องของฝน ดังนั้นการสร้างบ้านเรือนในท้องถิ่น จึงทำให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาในการออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อแก้ปัญหาเรื่องน้ำฝนรบกวนหลังคา ซึ่งประชากรในภูมิภาคอุษาคเนย์มักแก้ปัญหาโดยการออกแบบสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนให้เป็นแบบ “เรือนเสาสูง หลังคาจั่ว” ดังภาพ



ภาพประกอบ 4 ตัวอย่างลักษณะเรือนหลังคาจั่วชั้นในคาบสมุทร

ที่มาภาพ : ระวีวรรณ โอฟารัตน์มณี. (2556). *รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์*. หน้า 36.

<sup>33</sup> ชาตรี ประกิตนทการ. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 5-6.

การที่บ้านอยู่บนเสาสูง ช่วยให้เมื่อยามฝนตกหนัก น้ำเจ็มนองจะได้ไม่เปียกส่วน พักอาศัยให้เกิดความเสียหาย ในขณะที่บริเวณหลังคาจั่วนั้นยังมีความชันมากเท่าไร ก็จะช่วย ระบายน้ำฝนได้เร็วมากเท่านั้น การที่หลังคามีความลาดชันสูงก็จะช่วยให้น้ำฝนรั่วซึมลงในตัวบ้าน ได้น้อยลงมากเท่านั้น ดังนั้นรูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่นโดยทั่วไปของเมืองอุบลราชธานีจึงเป็น บ้านที่ตั้งอยู่บนเสาและมีหลังคาจั่ว โดยที่ความชันของหลังคานั้นมีความชันแค่พอประมาณ ไม่สูง ชะลูดอย่างบ้านในหมู่เกาะในภาพตัวอย่างด้านล่าง ที่มีความจำเป็นตั้งสร้างหลังคาให้มีความชัน มากเพราะตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ที่มีฝนตกชุก หลังคาที่มีความชันมากจะระบายน้ำลงสู่พื้นได้อย่าง รวดเร็ว ทำให้น้ำไม่รั่วซึมเข้าไปในตัวบ้าน



ภาพประกอบ 5 รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์

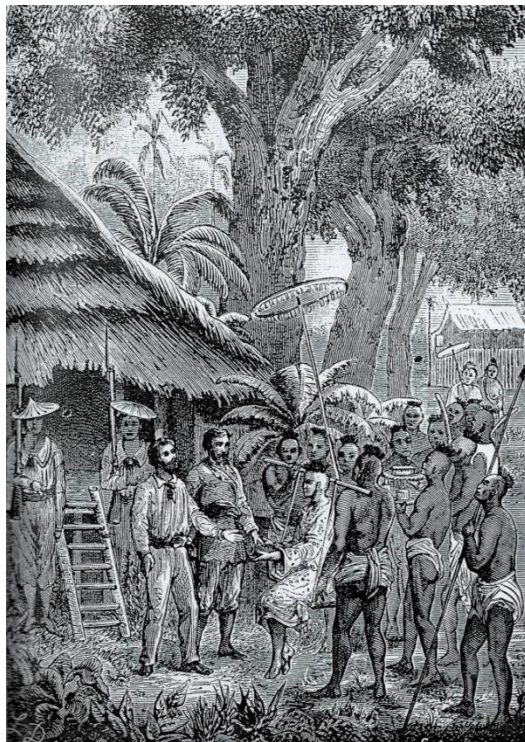
ที่มาภาพ : ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี. (2556). รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ใน อุษาคเนย์. หน้า 37.

เมื่อเปรียบเทียบกับภาพวาดบ้านของชาวลาวที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ณ เมืองโขง กับ บ้านเรือนในเมืองจำปาศักดิ์ที่ปรากฏในภาพที่คณะสำรวจพบกับเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ (เมืองจำปาศักดิ์มีอาณาเขตติดต่อกับเมืองอุบลราชธานี) ที่คณะสำรวจชาวฝรั่งเศส Louis Delaporte and Francis Garnier เข้ามาสำรวจในภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงเมื่อ ค.ศ. 1866 ได้วาดเอาไว้ จะพบว่า ความชันของหลังคามีความชันแค่พอประมาณ เพราะพื้นที่คาบสมุทรหรือภาคพื้นทวีปมีปริมาณ น้ำฝนน้อยกว่านั่นเอง



ภาพประกอบ 6 บ้านของชาวลาวที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ณ เมืองโขง

ที่มาภาพ : A pictorial journey on the old Mekong : Cambodia, Laos and Yunnan  
: the Mekong Exploration Commission report (1866-1868), volume 3



ภาพประกอบ 7 คณะสำรวจพบกับเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ ณ เมืองโขง

ที่มาภาพ : A pictorial journey on the old Mekong : Cambodia, Laos and Yunnan  
: the Mekong Exploration Commission report (1866-1868), volume 3

### 2.2.1.2 กลุ่มประชากร

ประวัติศาสตร์การตั้งเมืองอุบลราชธานีเกิดจากการที่กลุ่มพระวอพระตา ผู้เป็นขุนนางกับพระเจ้าศิริบุญสาร กษัตริย์แห่งอาณาจักรเวียงจันทน์ มีความขัดแย้งกันทางการเมือง กลุ่มพระวอพระตาจึงได้อพยพผู้คนออกมาตั้งเมืองใหม่ชื่อเมืองเขื่อนขันธุ์กบแก้วบัวบาน แต่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพระวอพระตาและพระเจ้าศิริบุญสารก็ยังคงอยู่ จนถึงที่สุดแล้วกลุ่มพระวอพระตาได้อพยพผู้คนมาตั้งเมืองอยู่ใน ณ เวียงดอนกอง และขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารเป็นเมืองขึ้นของกรุงธนบุรี<sup>34</sup> และในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. 2325-2352) ได้รับโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นเมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัยประเทศราช<sup>35</sup> จากเส้นทางของการสถาปนาเมืองดังกล่าวทำให้เห็นว่าเส้นทางการเดินทางของกลุ่มประชากรเมืองอุบลราชธานีนั้นเริ่มอพยพจากเมืองเวียงจันทน์เรื่อยมาจนถึงที่ตั้งเมืองอุบลราชธานีในปัจจุบัน ทำให้ประชากรส่วนมากจึงเป็นกลุ่มคนลาว

จากการสำรวจของเอเจียน แอมอนิเย นักสำรวจฝรั่งเศส ที่เดินทางสำรวจเพื่อค้นหาศิลาจารึกในเขตประเทศลาว และภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง โดยเริ่มในดินแดนเขมร ภาคอีสานในไทยและลาว ใน พ.ศ. 2438 พบว่าประชากรส่วนมากของเมืองอุบลราชธานีนั้นเป็นคนลาว และมีประชากรกลุ่มอื่นๆ อีกทั้งจีน สยาม เขมรและพม่า<sup>36</sup> นอกจากกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว ในเมืองอุบลราชธานีมีกลุ่มคนญวนซึ่งได้อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองอุบลราชธานี ซึ่งอพยพเข้ามาตั้งแต่มีการทำสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112 เข้ามาทำมาหากินและเป็นลูกจ้างของชาวฝรั่งเศส<sup>37</sup> นอกจากนี้ยังพบว่ามีชาวญวนที่ติดตามบาทหลวงโปรดอม ซึ่งเดินทางเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ในเมืองอุบลราชธานีใน พ.ศ. 2424 ซึ่งกลุ่มชาวญวนกลุ่มนี้ติดตามมาเนื่องจากราชสำนักเว้ค่อนข้างต่อต้านการนับถือศาสนาคริสต์<sup>38</sup> สอดคล้องกับการศึกษาของมุสตี จันทิมลซึ่งกล่าวว่า ในระหว่าง พ.ศ. 2391-2426 จักรพรรดิคือตึกทรงต่อต้านการเข้ามาแทรกแซงประเทศของฝรั่งเศสอย่างมาก โดยทรงดำเนินนโยบายต่อต้านการเข้ารีตนับถือศาสนาคริสต์ของทั้งจากบาทหลวง ผู้เผยแผ่ศาสนาชาวฝรั่งเศสและชาวเวียดนามที่เข้ารีต ถึงขั้นเผาทำลายและประหารชีวิตชาวเวียดนามที่

<sup>34</sup> สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 19-20.

<sup>35</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 39.

<sup>36</sup> เอเจียน แอมอนิเย. (2539). *เล่มเดิม*. หน้า 9.

<sup>37</sup> ลลิตา บุญมี. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 57.

<sup>38</sup> สุทธิดา ตันเลิศ. (2560). *เล่มเดิม*. หน้า 27-30.



เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ไปหลายพันคน<sup>39</sup> ดังนั้นเมืองอุบลราชธานีจึงประกอบด้วยกลุ่มคนลาวเป็นประชากรกลุ่มหลัก และประกอบด้วยกลุ่มคนสยาม คนจีน คนพม่าและญวนหรือชาวเวียดนามอพยพอีกด้วย

ในขณะที่การสำรวจใน พ.ศ. 2472 โดยกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมซึ่งพบว่าประชากรของเมืองอุบลราชธานีกลุ่มหลักคือชาวสยาม ซึ่งมีมากถึง 630,570 คน รองลงมาคือชาวจีน ตามด้วย กัมพูชา เวียดนาม พม่าและกลุ่มอื่นๆตามลำดับ<sup>40</sup> อย่างไรก็ตามแม้ข้อมูลจากการสำรวจทั้งสองครั้งจะมีความแตกต่างกัน แต่ก็มีข้อสอดคล้องกันอยู่ตรงที่จำนวนประชากรชาวจีนมีจำนวนมากเป็นอันดับที่ 2 ของการสำรวจทั้ง 2 ครั้ง นอกจากนี้ในการสำรวจใน พ.ศ. 2472 ยังพบว่า ไม่มีการแบ่งแยกชาวลาวออกจากกลุ่มประชากร ทั้งนี้ผู้วิจัยเข้าใจว่าในการสำรวจครั้งนี้เป็นการรวมเอาทั้งกลุ่มคนลาวและคนไทยเข้าด้วยกันทั้งหมดแล้วระบุจำนวนในนามของชาวสยาม ดังนั้นแล้วประชากรหลักซึ่งมีจำนวนมากที่สุดในเมืองอุบลราชธานีจึงเป็นคนในกลุ่มชาติพันธุ์ลาว

### 2.2.1.3 นโยบายการปกครอง

รูปแบบการปกครองแบบรัฐจารีต ที่แบ่งคนออกเป็น 2 จำพวกคือชนชั้นสูงกับชนชั้นล่างนั้น ความแตกต่างทางชนชั้นและสถานภาพทางสังคมเป็นอีกหนึ่งเหตุผลที่ทำให้เกิดความแตกต่างของรูปแบบของสถาปัตยกรรม รูปแบบของสถาปัตยกรรมย่อมสอดคล้องกับสถานภาพของผู้ที่อยู่อาศัยหรือใช้งานสถาปัตยกรรมนั้น ในมุมมองของชนชั้นสูง สถาปัตยกรรมนั้นถือเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่ช่วยแสดงอำนาจทั้งในทางการปกครองที่สามารถเกณฑ์แรงงานให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และอำนาจในทางเศรษฐกิจในฐานะผู้ที่สามารถควบคุมและจัดสรรทรัพยากรเพื่อนำมาสร้างสรรคสถาปัตยกรรมที่มีความละเอียดซับซ้อนและมีมูลค่าสูง และบอกตำแหน่งฐานะของตนว่าอยู่ในระดับใด

โครงสร้างทางสังคมของเมืองอุบลราชธานีนั้นสามารถแบ่งได้คร่าวๆ 3 กลุ่ม ได้แก่ ชนชั้นปกครอง ประกอบด้วย กลุ่มอาญาสี่และข้าราชการ ชนชั้นใต้ปกครอง คือ ประชาชนทั่วไปทั้งชาวลาวและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่อาศัยและมีถิ่นที่อยู่ในเมืองอุบลราชธานี และพระสงฆ์ กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่มีความพิเศษ คือ มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าประชาชนทั่วไป แต่ไม่สูงเท่าชนชั้นอาญาสี่ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นกลุ่มคนที่ชนชั้นอาญาสี่ให้ความเคารพ ดังนั้นรูปแบบ

<sup>39</sup> ผุสดี จันทิมล. (2541). *เวียดนามในเมืองไทย*. หน้า 32-32.

<sup>40</sup> Ministry of Commerce and Communications Bangkok. (1929). *The economic conditions of North-Eastern Siam (1929)*. p. 60.

สถาปัตยกรรมของกลุ่มอาญาสี่และข้าราชการและกลุ่มพระสงฆ์นั้น จึงมีความแตกต่างกับของกลุ่มประชาชนทั่วไป

จากบันทึกการเดินทางของแอมอนิเยที่กล่าวถึง “วัด” ในเมืองอุบลราชธานีว่า “ที่อุบลมีวัด 18 วัด ซึ่งส่วนใหญ่จะมีกำแพงอิฐทาสีปูนขาวล้อมรอบ และหลังคามุงด้วยแป้นเกล็ด ซึ่งถือว่าดีที่สุดในประเทศ.....” สะท้อนถึงคุณลักษณะของสังคมว่าศาสนสถานนั้นสร้างด้วยรูปแบบและวัสดุที่มีความประณีตและแข็งแรงมากกว่าบ้านเรือนของคนทั่วไป ในขณะที่บ้านเรือนของชนชั้นปกครองนั้นไม่ได้กล่าวถึงโดยละเอียดนอกจากกล่าวถึง “คุ้ม” ซึ่งล้อมรอบด้วยกำแพงอิฐ แต่อย่างไรก็ตามบ้านเรือนของชนชั้นปกครองของเมืองอุบลราชธานีหรือกลุ่มอาญาสี่นั้น แต่หากพิจารณาจากรูปภาพของกลุ่มสตรีในโฮงเจ้าเมืองเขมราฐบุรีธานี (ซึ่งเป็นเมืองที่ขึ้นต่อเมืองอุบลราชธานี) ที่นั่งรวมกันบริเวณที่เปิดโล่งของ “โฮง” หรือหากเทียบกับบ้านของคนทั่วไปก็คือส่วนที่เป็นชานบ้าน<sup>41</sup>



ภาพประกอบ 8 ครอบครัวยุคของเจ้าเมืองเขมราฐบุรีธานี

ที่มาภาพ : วิศปัติย์ ชัยช่วย, คำล่า มุสิกกา, เชาวณี เหล็กกล้าและมีชัย แต่สุจริยา.

(2561). ผ้าทอเมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัย. หน้า 93.

\* “โฮง” เป็นคำที่ใช้เรียกบ้านของชนชั้นปกครองหรืออาญาสี่ เมืองอุบลราชธานี เช่น โฮงหลวง ใช้เรียกบ้านของเจ้าเมืองอุบลราชธานี เป็นต้น

<sup>41</sup> วิศปัติย์ ชัยช่วย, คำล่า มุสิกกา, เชาวณี เหล็กกล้าและมีชัย แต่สุจริยา. (2561). ผ้าทอเมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัย. หน้า 93.

จะเห็นได้ว่าโองหรือบ้านของเจ้าเมืองเขมรราชธานีมีลักษณะแบบเดียวกับชานบ้านของประชาชนทั่วไปคือปูพื้นด้วยแผ่นไม้ แต่เป็นส่วนชานที่มีผนังกันทำให้จากไม้ไผ่ซึ่งสานเป็นฝาขึ้นมากันบังสายตาของผู้คน แต่อย่างไรก็ตามการจะเอาโองของเจ้าเมืองเขมรราชธานีซึ่งเป็นเมืองที่ขึ้นกับเมืองอุบลราชธานีสมควรทาบว่าเป็นลักษณะเดียวกับโองของเจ้านายเมืองอุบลราชธานีนั้นย่อมทำไม่ได้โดยสมบูรณ์ เพราะทั้งนี้ตามประวัติศาสตร์ของการสร้างวัดหลวง เมืองอุบลราชธานีนั้นได้กล่าวไว้ว่า “หอแจกหรือศาลาการเบรียญ” ของวัดหลวงนั้น สร้างในลักษณะเดียวกับโองหลวงของเจ้าเมือง ซึ่งหอแจกของวัดหลวง เมืองอุบลราชธานีเป็นอาคารสถาปัตยกรรมแบบล้านช้างที่มีขนาดใหญ่และมีการสร้างอย่างวิจิตรบรรจง หรือหอธรรมมาสน์ที่สร้างเป็นรูปปราสาท มีหลังคาซ้อนชั้นในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี ซึ่งอาจเป็นการสร้างจำลองมาจากอาคารขนาดใหญ่แต่ย่อขนาดลง



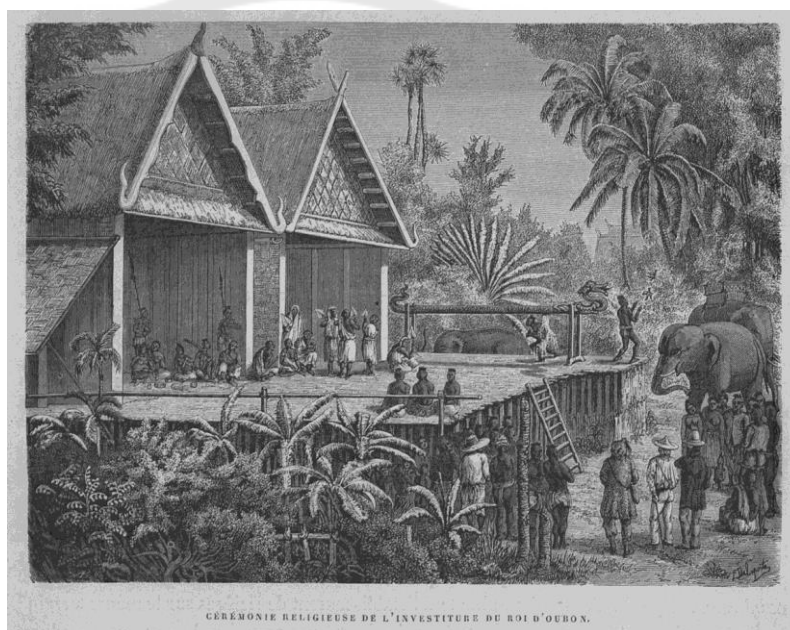
ภาพประกอบ 9 ธรรมมาสน์หอปราสาท  
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563

งานดังกล่าวแสดงถึงความสามารถของช่างพื้นเมืองในด้านการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่มีความประณีต จึงอาจจะอนุมานได้ว่าลักษณะของสถาปัตยกรรมของกลุ่ม



เจ้านายเมืองอุบลราชธานีแบบดั้งเดิมนั้นมีขนาดใหญ่โต มั่นคงแข็งแรง และมีการตกแต่งอย่างประณีตมากกว่าของกลุ่มชาวบ้านทั่วไป ซึ่งโองของเจ้านายเมืองอุบลราชธานีนั้นมีปรากฏอยู่ในภาพวาดของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศส Louis Delaporte and Francis Garnier ในปี ค.ศ. 1866 (พ.ศ. 2409) เป็นคณะที่ได้เข้าร่วมอยู่ในพิธีราชาภิเษกของเจ้าเมืองอุบลราชธานี ซึ่งคณะสำรวจได้สังเกตภาพพิธีดังกล่าวไว้ และภาพได้นำตีพิมพ์ในหนังสือ A pictorial journey on the old Mekong : Cambodia, Laos and Yunnan : the Mekong Exploration Commission report (1866-1868), volume 3 ดังภาพด้านล่างนี้



ภาพประกอบ 10 พิธีราชาภิเษกของเจ้าเมืองอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : A pictorial journey on the old Mekong : Cambodia, Laos and Yunnan : the Mekong Exploration Commission report (1866-1868), volume 3

ในหนังสือได้บรรยายภาพว่า “The King of Oubon had recently been installed in his palace and not yet been anointed.” ซึ่งอธิบายว่าเป็นพิธีราชาภิเษกของเจ้าเมืองอุบลราชธานี ที่จัดขึ้น ณ วัง ของเจ้าเมือง (ซึ่งในภาษาท้องถิ่นเมืองอุบลราชธานี ที่อยู่ของเจ้าเมืองจะเรียกว่า “โองหลวง”)

จากภาพจะเห็นได้ว่าภาพวาดนี้เป็นภาพวาดของโองของเจ้าเมืองอุบลราชธานี ซึ่งเป็นเรือนแฝดที่หลังคาจะมุงด้วยหญ้าและฝาผนังจะทำจากไม้ไผ่สานดังภาพ จากภาพจะสังเกตเห็นถึงลักษณะที่โองของเจ้านายนั้นต่างจากบ้านเรือนของชาวบ้านหรือคนทั่วไปที่ปรากฏในภาพอื่น คือมีความแตกต่างในเรื่องของขนาดของเรือนที่มีขนาดใหญ่มาก จำนวนเสาเรือนที่มีจำนวนมาก และใช้ไม้ท่อนใหญ่และความสูงของเรือนที่สูงเท่ากับหลังช้าง ในขณะที่บ้านของคนทั่วไปที่ปรากฏในภาพอื่นนั้น จะมีจำนวนเสาน้อยกว่าและความสูงก็น้อยกว่า นอกจากนี้ที่หน้าจั่วมีการตกแต่งด้วยการใส่ช่อฟ้าและหางหงส์ ซึ่งจากองค์ประกอบทั้งหมดในภาพจึงแสดงลักษณะของสถาปัตยกรรมที่แสดงฐานะของเจ้าของเรือนว่ามีความแตกต่างจากผู้อื่น

ดังนั้นจากปัจจัยทั้ง 3 ข้อข้างต้นจึงส่งผลต่อลักษณะของสถาปัตยกรรมในท้องถิ่นเมืองอุบลราชธานี เมืองอุบลราชธานีที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวลาวและคนกลุ่มอื่น ๆ ที่อพยพมาจากพื้นที่ใกล้เคียงกันหรืออพยพมาจากดินแดนอื่นแต่ก็ยังอยู่ในเขตภูมิภาคเดียวกันคือภูมิภาคอุษาคเนย์ จึงมักมีรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่มีความใกล้เคียงกันหรือมีลักษณะร่วมกัน รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของคนในเมืองอุบลราชธานีจึงไม่ต่างจากเมืองอื่นในภาคอีสานหรือพื้นที่อื่นภาคพื้นทวีปของอุษาคเนย์ ซึ่งมีรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นเรือนยกพื้น ใต้ถุนสูง หลังคาจั่วลาดชัน ซึ่งความชันของหลังคานี้จะแตกต่างกันไปตามเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่ม<sup>42</sup> ในขณะที่การจัดวางพื้นที่ใช้สอยนั้นจะมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย แต่โดยรวมมักมีลักษณะคือแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่พักอาศัย ส่วนนอกชาน และ ส่วนครัวไฟ โดยแต่ละส่วนสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้หลากหลาย ไม่ได้แบ่งสัดส่วนอย่างเฉพาะเจาะจง เรือนรูปแบบนี้ในภาคอีสานจะเรียกว่า “เฮือนอีสาน” ตามคำเรียกในท้องถิ่น

กลุ่มคนลาวเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ที่สุดในเมืองอุบลราชธานี บ้านของคนลาวเรียกว่า “เฮือนอีสาน” ตามภาษาท้องถิ่น ซึ่งมักจะสร้างจากวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น โดยมากมักจะสร้างจากไม้จริงเพราะมีความแข็งแรงทนทาน<sup>43</sup> ใน พ.ศ. 2438 เมื่อเอเจียน แอมอนิเย ได้เดินทางมาเมืองอุบลราชธานี ได้บรรยายลักษณะของเมืองและบ้านเรือนในเมืองอุบลราชธานีไว้ ดังนี้

“เมืองนี้สร้างขึ้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีคูรอบ 3 ด้าน แต่ไว้

ความหมาย ตัวเมืองมีความยาวประมาณ 2500 เมตร กว้าง 500-600

<sup>42</sup> ระวีวรรณ โอพารัตน์มณี. (2556). *รูปแบบบ้านเรือนในอุษาคเนย์*. หน้า 27.

<sup>43</sup> สมชาย นิลอาธิ, ราชนย์ นิลวรรณภาและณรงค์ศักดิ์ ราวรินทร์. (2555). *เฮือนพื้นถิ่น วิถีชีวิตและความเชื่อโบราณ*. หน้า 17.

เมตร มีถนน 3 สาย ขนานไปกับลำน้ำมูลและมีซอยตัดผ่านถนนเป็นเขตคุ่ม ซึ่งก็มีหลักเขตล้อมไว้ มีกลุ่มหมู่บ้านของชุมชนต่างๆมากมาย เมืองหรือคุ่มที่พำนักของเจ้าเมืองนั้นอยู่ทางด้านเหนือ ใกล้ใจกำแพงเมือง มีกำแพงอิฐล้อม มีร้านขายของชาวจีนอยู่ด้านหน้า ซึ่งจะขายผ้าฝืน ถ้วยชาม และอื่นๆ อาจจะมีบ้านช่องอยู่ถึง 1000 กว่าหลัง ที่อุบลมีวัด 18 วัด ซึ่งส่วนใหญ่จะมีกำแพงอิฐทาสีปูนขาวล้อมรอบ และหลังคามุงด้วยแป้นเกล็ด ซึ่งถือว่าดีที่สุดในประเทศ เพราะเหตุว่ามีหญ้าคา ไม้ และไม้ไผ่ ที่ใช้ทำกระท่อมสำหรับชาวบ้านทั่วไป ประชาชนส่วนมากเป็นคนลาว พูดได้ว่ามีคนจีนมากพอสมควร และก็มีชาวสยาม ส่วนคนเขมร และคนพม่า นั้นจะมีน้อยที่สุด”<sup>44</sup>

จากคำบรรยายดังกล่าวทำให้ทราบสภาพชุมชนและบ้านเรือน รวมถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมในเมืองอุบลราชธานีว่าประชากรส่วนใหญ่ยังคงสร้างบ้านด้วยรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมของภูมิภาค คือ เป็นเรือนใต้ถุนสูงและมีหลังคาจั่ว เป็นรูปแบบหลัก

ในบันทึกการเดินทางของแอมอนิเยและคณะนั้น “กระท่อม” เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านเรือนที่พบเห็นได้ทั่วไปของผู้คนในอุษาคเนย์ คือ “เป็นเรือนยกพื้นสูง หลังคาจั่วลาดชัน”<sup>45</sup> ลักษณะเรือนดังกล่าวเกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพภูมิศาสตร์ที่อยู่ในพื้นที่ราบติดริมฝั่งแม่น้ำและภูมิภาคที่ร้อนชื้น มีฝนตกชุกในหน้าฝน ทำให้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเรือนยกพื้น หรือ สร้างเรือนบนเสาสูง ให้มีพื้นที่ใต้ถุนสูง เพื่อให้อากาศถ่ายเทสะดวกและเพื่อให้เกิดพื้นที่ใช้สอย<sup>46</sup> ในขณะที่หลังคาจั่วเป็นหลังคาที่เป็นลักษณะร่วม ซึ่งพบได้ทั่วไปในท้องถื่นอุษาคเนย์ สำหรับเรือนอีสานนั้นหลังคาจั่วให้สูงอย่างน้อย 1 ส่วนสองของความยาวช่อ ทั้งนี้ก็เพื่อแก้ปัญหาเรื่องฝนตกและเกิดน้ำรั่วซึมเข้ามายังตัวบ้าน<sup>47</sup> สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะสังคมของเมืองอุบลราชธานีไต่เวลาดังกล่าวด้วยว่า ประชากรโดยทั่วไปนั้นอยู่ในบ้านที่สร้างจากวัสดุที่หาได้จากธรรมชาติในท้องถิ่น

<sup>44</sup> เอเจียน แอมอนิเย. (2539). *เล่มเดิม*. หน้า 68-69.

<sup>45</sup> ระวีวรรณ โอพารัตน์มณี. (2556). *เล่มเดิม*. หน้า 27.

<sup>46</sup> สุวิทย์ จิระมณี. (2545, มิถุนายน – พฤษภาคม). เอือนอีสาน. *เล่มเดิม*. 5(1): (32).

<sup>47</sup> สมชาย นิลอาธิ, ราชันย์ นิลวรรณภาและณรงค์ศักดิ์ รวาวรินทร์. (2555). *เล่มเดิม*. หน้า 18.

หากพิจารณาจากภาพถ่ายจากการตรวจราชการหัวเมืองภาคอีสานของพระยาเพชรดา (สะอาด ณ บ่อมเพชร) ซึ่งได้มาตรวจราชการเมืองอุบลราชธานีถึงครั้ง 2 คือ พ.ศ. 2470 และ พ.ศ. 2474 ได้มีการถ่ายภาพสถานที่และบ้านเรือนทั้งบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลและในตัวเมืองไว้ดังนี้



ภาพประกอบ 11 ชุมชนเมืองอุบลราชธานีบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูล พ.ศ. 2470

ที่มาภาพ : สมุดภาพตรวจราชการหัวเมือง ช่วงกึ่งทศวรรษ  
ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475



ภาพประกอบ 12 ชุมชนในตัวเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2470

ที่มาภาพ : สมุดภาพตรวจราชการหัวเมือง ช่วงกึ่งทศวรรษ  
ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

จากภาพถ่ายการตรวจราชการเมืองอุบลราชธานีของพระยาเพชรดาและคณะ ที่เดินทางมายังเมืองอุบลราชธานีใน พ.ศ. 2470 ทำให้เห็นรูปแบบของสถาปัตยกรรมบางส่วนในเมืองอุบลราชธานี รูปแบบสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำนั้นยังมีลักษณะได้ถูกสูงอยู่ในขณะที่ชุมชนในตัวเมืองนั้นจากภาพถ่ายพบว่าเป็นบ้านชั้นเดียวที่สร้างติดกับพื้น เป็นลักษณะคล้ายเรือนแถว แต่ยังคงมีลักษณะดั้งเดิมอยู่การทำหลังคาจั่ว สะท้อนถึงการคงอยู่ของลักษณะของรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบท้องถิ่นที่มีการผสมผสานกับรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอก โดยปรับให้เข้ากับบริบทแวดล้อมคือใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นของตนเองในการสร้างที่อยู่อาศัย ในขณะที่รูปแบบของสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชนชั้นปกครองและพระสงฆ์ ทั้งจากบันทึกของชาวต่างชาติรวมไปถึง-โบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่ ล้วนแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญของรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความประณีตและซับซ้อนมากกว่าของประชาชนทั่วไป

กล่าวโดยสรุปแล้วรูปแบบของสถาปัตยกรรมเมืองอุบลราชธานีระหว่าง พ.ศ. 2335 ซึ่งเป็นปีที่เริ่มตั้งเมือง จนถึง พ.ศ.2470 อันเป็นที่พระยาเพชรดาและคณะ เดินทางมาตรวจราชการที่เมืองอุบลราชธานี สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้ 1. กลุ่มสถาปัตยกรรมของชาวบ้านที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมในการสร้างบ้านเรือนตามแบบที่พบได้ทั่วไป และเป็นลักษณะร่วมกันทั้งในเมืองอุบลราชธานีและเมืองอื่น ๆ ในภาคอีสานตลอดจนภูมิภาคอุษาคเนย์ กับ 2. กลุ่มสถาปัตยกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับชนชั้นปกครองและพระสงฆ์ ซึ่งจะมีความวิจิตรบรรจงขึ้นไปตามสถานภาพของผู้ใช้งาน ซึ่งโดยเฉพาะศาสนสถานนี้มักได้รับการส่งเสริมโดยชนชั้นสูงรวมไปถึงแรงศรัทธาในการสร้างสรรค์จากชาวบ้านก็ยิ่งส่งเสริมให้สถาปัตยกรรมทางศาสนานั้นมีความประณีตมากยิ่งขึ้น

### 2.3. การเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมเมืองอุบลราชธานี พ.ศ.2430-2475

รูปแบบของสถาปัตยกรรมนั้นนอกจากปัจจัยภูมิทางภูมิศาสตร์ กลุ่มประชากรในท้องถิ่นที่มีความต้องการ รสนิยม และวิถีชีวิตในแบบของตนเองแล้ว นโยบายทางการเมืองรวมถึงรูปแบบของการปกครองได้ส่งผลต่อรูปแบบของสถาปัตยกรรมในท้องถิ่นนั้นด้วย เมื่อเกิดรูปแบบของสถาปัตยกรรมอันเป็นลักษณะทั่วไปในพื้นที่ หรือเรียกอย่างง่าย ๆ ว่า สถาปัตยกรรมแบบท้องถิ่น เมื่อท้องถิ่นนั้นมีการติดต่อกับพื้นที่หรือกลุ่มคนจากภายนอก ย่อมได้รับอิทธิพลจากภายนอกเข้ามากระทบวิถีชีวิตของตนอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งรูปแบบของสถาปัตยกรรมนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้คนแทบจะตลอดเวลา เพราะนอกจากจะเป็นที่อยู่อาศัย ใช้ในการพักผ่อนแล้ว ยังเป็นพื้นที่ในการประกอบกิจการ งาน ธุรกิจ หรือกิจกรรมอื่น ๆ ได้อีก



เมืองอุบลราชธานีเป็นเมืองที่มีทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติที่สมบูรณ์และมีเส้นทางคมนาคมที่หลากหลาย มีความเหมาะสมกับความเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคอีสานตอนล่าง ทำให้มีผู้คนจากต่างถิ่นเข้ามาติดต่อไม่ว่าจะเพื่อทำธุรกิจการค้า เผยแพร่ศาสนาหรือกลุ่มคนที่อพยพหนีภัยเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองอุบลราชธานี นอกจากนี้เมืองอุบลราชธานียังได้รับความสนใจจากรัฐบาลกลางของสยาม รัฐบาลสยามส่งข้าราชการจากกรุงเทพฯ เข้ามาดูแลอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้แล้วภายใต้ความต้องการขยายอำนาจของฝรั่งเศสในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง เมืองอุบลราชธานีซึ่งมีพื้นที่ชายแดนติดแม่น้ำโขงเป็นแนวยาวและยังมีพื้นที่ติดต่อกับเมืองนครจำปาศักดิ์กับเขมรซึ่งเป็นดินแดนในอาณานิคมของฝรั่งเศส ทำให้เมืองอุบลราชธานีเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ฝรั่งเศสให้ความสนใจและได้ใช้นโยบายต่าง ๆ ในเมืองอุบลราชธานี

ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์กับเมืองอุบลราชธานี ไม่ว่าจะเป็นผู้คนที่เดินทางไปมา รัฐบาลสยามหรือฝรั่งเศสก็ดี สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อเมืองอุบลราชธานีให้เกิดการรับอิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมจากภายนอกเข้ามาปรับใช้ให้เข้ากับวิถีชีวิตของตน โดยปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสถาปัตยกรรมเมืองอุบลราชธานีผู้วิจัยได้แบ่งเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

### 2.3.1 ด้านการเมือง

ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ช่วงเวลาดังนี้ คือ 1. รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2430-2453) 2. รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2475) ซึ่งทั้ง 2 ช่วงเวลานั้นบริบททางของสังคมทั้งสังคมไทยและบริบทโลกมีความแตกต่างกัน จึงส่งผลให้นโยบายการเมืองภายในประเทศมีความแตกต่างกันไปด้วย

#### 2.3.1.1 นโยบายทางการเมือง พ.ศ. 2430-2453 (รัชสมัยของ

##### พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

นโยบายทางการเมืองที่ส่งผลต่อสถาปัตยกรรมเมืองอุบลราชธานีในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2430 ที่ทรงมีพระบรมราชานุญาตแก้ไขการปกครองแผ่นดิน จนกระทั่งสิ้นสุดเมื่อสวรรคตใน พ.ศ. 2453 นโยบายหลักคือการป้องกันและพัฒนาประเทศเพื่อต่อต้านการแย่งดินแดนจากโลกตะวันตก นโยบายทางการเมืองจากรัฐบาลสยามที่มีผลต่อเมืองอุบลราชธานีโดยตรงนั้น มุ่งไปที่การป้องกันเขตแดน คือ การปรับปรุงการบริหารราชการ การทหาร การให้สัญชาติไทยแก่ประชาชนในท้องถิ่นและผู้อพยพ และการจัดการศึกษาแบบไทย การดำเนินนโยบายทางการเมืองในช่วงเวลานี้สามารถแบ่งได้ 2



ช่วงเวลาที่สำคัญคือแบ่งตามช่วงเวลาของการดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ ดังนี้ 1. สมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ กำกับดูแลมณฑลลาวกาว และ 2. สมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ สำเร็จราชการมณฑลลาวกาว

2.3.1.1.1 สมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ กำกับดูแลมณฑลลาวกาว

ผลของความขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2436 และมีการทำสัญญาสงบศึกกันระหว่างสยาม-ฝรั่งเศสในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2436 ในสัญญาดังกล่าวมีข้อความน่าสนใจและมีความเกี่ยวข้องกับเมืองอุบลราชธานีโดยตรงอยู่ 2 ข้อ คือ ในข้อที่ 3 และข้อที่ 8 โดยมีรายละเอียดดังนี้ “สัญญาสงบศึก ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ข้อ 3 รัฐบาลสยามจะไม่สร้างค่ายมั่น หรือที่อยู่ของทหารในท้องที่เมืองพระตะบองและเสียมราฐ และบนฝั่งขวาแม่น้ำโขงซึ่งอยู่ภายในเขตรัศมี 25 กิโลเมตรนั้น ข้อ 8 รัฐบาลฝรั่งเศส จะสงวนไว้ซึ่งสิทธิที่จะตั้งกองสุลไว้ ณ ที่ใดๆ ซึ่งจะคิดเห็นว่าเป็นการสมควรแก่ประโยชน์ของตน ผู้อยู่ในความป้องกันของชาวฝรั่งเศสเช่นที่โคราชและเมืองน่าน”<sup>48</sup> ซึ่งผลของสัญญาดังกล่าวส่งผลต่อเมืองอุบลราชธานีโดยตรงในฐานะที่เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง มีเขตแดนที่ติดต่อกับแม่น้ำโขงและซึ่งตอนนี้อยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสโดยตรง ดังนั้นทั้งภาคอีสานและโดยเฉพาะเมืองที่มีเขตแดนต่อกับพื้นที่ของฝรั่งเศสจึงเป็นพื้นที่ที่มีความเปราะบางอย่างมาก

ความพยายามในการขยายอำนาจของชาติตะวันตกและการคุกคามเพื่อแย่งชิงดินแดนในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงของฝรั่งเศสเป็นสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคาดการณ์ไว้แล้ว ดังนั้นใน พ.ศ. 2425 จึงได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรุ่น ศรีเพ็ญ) ไปเป็นข้าหลวง กำกับดูแลหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก โดยตั้งกองบัญชาการอยู่ที่เมืองนครจำปาศักดิ์ ในส่วนของเมืองอุบลราชธานีนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้หลวงภักดีณรงค์ (ทัด ไกรฤกษ์) มาดำรงตำแหน่งข้าหลวงกำกับดูแล<sup>49</sup> ซึ่งในการนี้นับว่าเป็นการเตรียมในขั้นต้นเพื่อป้องกันการคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก

แต่อย่างไรก็ตาม การกำกับดูแลการปกครองหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกโดยข้าหลวงที่ประจำอยู่นั้นยังไม่เพียงพอต่อการรับมือกับสถานการณ์ทางการเมืองในเวลาดังกล่าว จึงทรงจัดให้มีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินขึ้น โดยมีการแถลงพระบรมราชาธิ

<sup>48</sup> เต็ม สิงห์สุจิต. (2499). *เล่มเดิม*. หน้า 36-40.

<sup>49</sup> ไพฑูรย์ มีกุล. (2517). *เล่มเดิม*. หน้า 27-28.

บายแก้ไขการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2430 เป็นจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนการปกครองแบบรัฐจารีตแบบเดิมซึ่งเป็นแบบรัฐจักรพรรดิราชที่มีพระมหากษัตริย์หลายองค์ในอาณาจักรเดียวให้เป็นรัฐชาติสมัยใหม่ที่มีพระมหากษัตริย์เพียงองค์เดียว ดังนั้นต่อมาใน พ.ศ. 2434 เพื่อเตรียมการและกำกับดูแลหัวเมืองรอบนอก ภายพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นข้าหลวงใหญ่กำกับดูแลหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกและหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือรวมกัน เรียกว่า “หัวเมืองลาวกาว” โดยศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครจำปาศักดิ์ แต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเลือกที่จะประทับและตั้งกองบัญชาการอยู่ที่เมืองอุบลราชธานี เนื่องจากเป็นเมืองที่ตั้งอยู่กลางของภูมิภาคอีสานตอนล่างและมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมคือ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูล ที่สามารถใช้เป็นเส้นทางคมนาคมสามารถติดต่อกับทางสยามผ่านการล่องเรือตามแม่น้ำมูลขึ้นถึงเมืองนครราชสีมาและต่อไปยังกรุงเทพมหานครได้สะดวก นอกจากนี้เองการตั้งกองบัญชาการอยู่ที่เมืองอุบลราชธานียังเป็นที่สะดวกสบายกับข้าหลวงและข้าราชการจากสยาม เนื่องจากเป็นเมืองใหญ่ที่พร้อมพร้อมบริบูรณ์ด้วยสินค้าอุปโภคบริโภคสำหรับการดำรงชีพ

นอกจากนี้เหตุผลอีกประการที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นถึงที่มาของการตั้งกองบัญชาการที่เมืองอุบลราชธานีแทนที่จะไปตั้งกองบัญชาการที่เมืองนครจำปาศักดิ์คือเรื่องเส้นเขตแดน เนื่องจากฝ่ายฝรั่งเศสนั้นมีเป้าหมายในการครอบครองพื้นที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ซึ่งตัวเมืองนครจำปาศักดิ์เองนั้นตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง การที่ข้าหลวงต่างพระองค์ซึ่งเป็นพระราชวงศ์ชั้นสูงจะไปประทับในพื้นที่ดังกล่าวอาจเพิ่มความตึงเครียดและก่อปัญหาความขัดแย้งทางเมืองเพิ่มมากขึ้น และหากเกิดความขัดแย้งทางทหารระหว่างสองฝ่าย การส่งกำลังสนับสนุนจากกรุงเทพมหานครหรือการอพยพโยกย้ายจากเมืองนครจำปาศักดิ์จะทำได้ลำบากเนื่องจากอยู่ห่างไกลมาก แต่เมืองอุบลราชธานีนั้นตั้งอยู่ในพื้นที่หัวเมืองภาคอีสาน ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ทำให้ห่างไกลอิทธิพลของฝรั่งเศสมากกว่า แต่ก็ไม่ไกลเกินไปที่จะบริหารราชการและสอดส่องดูแลพื้นที่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงทางเมืองนครจำปาศักดิ์และเมืองใกล้เคียง และสามารถติดต่อไปกรุงเทพมหานครผ่านทางแม่น้ำมูลไปยังเมืองนครราชสีมาเพื่อที่จะต่อไปยังกรุงเทพมหานครได้สะดวกกว่า

จากความสำคัญดังกล่าวทำให้สถานะของเมืองอุบลราชธานีมีความสำคัญเพิ่มขึ้น ในฐานะเมืองยุทธศาสตร์ของหัวเมืองภาคอีสานในการป้องกันการรุกรานจากฝรั่งเศส การเดินทางจากกรุงเทพฯมายังเมืองอุบลราชธานีของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทางรัฐบาลกลางได้มีตราสารมายังหัวเมืองต่าง ๆ ตามระยะทางที่เสด็จผ่าน ให้เตรียมการ

รับเสด็จดังที่ปรากฏในเอกสารตราสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่มีรายละเอียดโดยรวมคือ ให้มีการเตรียมปลูกสร้างที่ประทับแรมและที่ประทับร้อนตามหัวเมืองรายทาง ซึ่งประกอบด้วย เมืองศรีโสภณ เมืองพระตะบอง เมืองสุรินทร์ เมืองสังขม เมืองคูขัน เมืองศรีสะเกษ เมืองเดชอุดม รวมถึงในสารตราดังกล่าวได้ระบุถึงพระภักดีณรงค์ เมืองอุบล (ข้อความตามปรากฏในตราสาร) อย่างชัดเจนด้วย ซึ่งส่วนสำคัญของข้อความในตราสารได้แสดงถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับที่ประทับดังนี้ (สะกดคำตามเอกสารต้นต้น)

“.....กำหนดพระเจ้าน้อยยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากรณจะได้อุเดชออกจากกรุงเทพฯในเดือนกันยายน ร.ศ.110 มาขึ้นที่ท่าเมืองกระบินบุรีออกไปจนถึงเมืองนครจำปาศักดิ์ ได้คัดสำเนาระยะทางสอดของผนังมากับท้องตราความแจ้งอยู่แล้ว ให้ข้าหลวง เจ้าเมือง กรมการเร่งรีบทำทางแลตะพานค้ำห้วยปลูกตำหนักที่ประทับร้อนประทับแรมตามระยะทางในเขตร์แขวงบ้านเมืองรับเสด็จพระเจ้าน้อยยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากรณแลข้าราชการ+ทหารให้สมควรแก่พระเกียรติยศให้ทันกำหนดโดยเร็ว ที่ประทับร้อนให้มีร่ม + แดด+ ฝน ภาสสมควร แต่ที่ประทับแรมให้ทำที่ประทับอยู่กลางมีเฉลียงรอบหลังหนึ่ง ห่างออกเป็นชั้นนอกให้มีเพิงประตูรั้วค้ำสำหรับข้าราชการพลทหารภาคอาไสประมาณ 300 เสด.....”<sup>50</sup>

เอกสารดังกล่าวนี้ได้แจ้งแก่กรมการเมืองของเมืองที่จะเสด็จผ่าน ซึ่งรวมถึงเมืองอุบลราชธานีด้วย ซึ่งข้อสำคัญในสารตราเรื่องของการสร้างที่ประทับแรม มีการระบุให้สร้างอาคารที่มีเฉลียงรอบ ซึ่งรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบมีเฉลียงโดยรอบนั้น แตกต่างจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของเมืองอุบลราชธานี โดยรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีเฉลียงรอบนี้ จากการศึกษาของ ญัฐชาติ โกสินทรานนท์ ได้อ้างถึงงานของ สมชาติ จิ่งศิริลักษณ์ ว่าเป็นอาคารที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกที่เรียกว่าเรือนแบบ “บังกะโล” (Bungalow) อันเป็นสถาปัตยกรรมที่ชาวอังกฤษได้สร้างขึ้นในเมืองเบงกอล ประเทศอินเดีย เป็นการสร้างรูปแบบสถาปัตยกรรมให้สอดคล้องกับลักษณะภูมิอากาศของอินเดียที่มีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น การสร้างเฉลียงหรือระเบียง

<sup>50</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารเย็บเล่มรัชกาลที่ 5 สารตรา เล่ม 35 รศ.110. เรื่อง เมืองอุบลราชธานี. (ไมโครฟิล์ม).

รอบช่วยกันแดดฝนและระบายลมได้ดี โดยเรือนบังกาลอนี้ได้ถูกนำมาสร้างในสิงคโปร์ในช่วงทศวรรษที่ 1830 ได้เปลี่ยนจากการสร้างแบบติดพื้นมาเป็นอาคารแบบมีเฉลียงแต่ได้ถุนสูง ซึ่งเป็นลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภูมิภาคอุษาคเนย์ ทำให้เมื่อสยามได้มาดูงานที่สิงคโปร์จึงได้นำอาคารเหล่านี้มาสร้างในกรุงเทพฯ<sup>51</sup>

จากข้อความในเอกสารของหอจดหมายเหตุแห่งชาติและงานของสมชาติ จึงศิริลักษณ์ ทำให้เห็นว่าในขณะนั้นชาวเมืองอุบลราชธานีทั้งชนชั้นสูงหรือประชาชนทั่วไป จะมีความรับรู้รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกหรือไม่ก็ตาม แต่อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกได้ถูกนำเข้ามาในเมืองอุบลราชธานีแล้ว ข้อมูลจากเอกสารในหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ว่า “...ปลูกตำหนักที่ประทับร้อนประทับแรมตามระยะทางในเขตรหว่างบ้านเมืองรับเสด็จ...” สะท้อนให้เห็นว่าอาคารที่สร้างขึ้นนั้นเป็นเพียงสถาปัตยกรรมชั่วคราว ที่สร้างไว้สำหรับพักแรมชั่วคราว แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการสร้างอาคารขึ้นแล้ว ย่อมปรากฏผู้สยตายของสาธารณชนที่พบเห็น โดยเฉพาะกลุ่มคนงานที่ถูกเกณฑ์ให้มาสร้างอาคารดังกล่าว จึงทำให้เกิดการรับรู้รูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้าไปโดยที่อาจจะไม่รู้ตัว

เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากรได้มาประทับที่เมืองอุบลราชธานี ทรงมีพระดำริในการปรับปรุงการทหารขึ้น โดยให้มีการปรับปรุงการเกณฑ์ทหารขึ้นมา และเกณฑ์ทหารมาจัดเป็นกองทัพตามนโยบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ทรงประกาศให้มีการเกณฑ์ทหารขึ้นในมณฑลลาวทวาย และนำทหารจากกรุงเทพฯ จำนวน 15 นาย เพื่อเป็นครูฝึกทหารใหม่ โดยทหารที่เกณฑ์มานี้จะต้องอยู่เป็นทหารหลวง รับราชการคนละ 3 ปี มีเบี้ยเลี้ยงและเสื่อยศให้ ในขณะที่การฝึก<sup>52</sup> ซึ่งการจัดตั้งกองทหารขึ้นที่เมืองอุบลราชธานีทำให้ต่อมาเกิดการจัดตั้งโรงฝึกทหารขึ้นมาเพื่อใช้เป็นสถานในการดำเนินกิจการทหารในเมืองอุบลราชธานี

ในเวลาต่อมาเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ไปรับตำแหน่งผู้พิพากษาศาลรับสั่งพิเศษเพื่อตัดสินคดีพระยอดเมืองขวาง<sup>53</sup> เนื่องจากเหตุผลสำคัญดังนี้ ประการแรก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรมีฐานะเป็นข้าหลวงต่าง

<sup>51</sup> ณัฐชาติ โกลสินทรานนท์. (2561). *สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกที่สัมพันธ์กับการสัมปทานป่าไม้ในเมืองลำปางและเมืองแพร่*. หน้า 23-24.

<sup>52</sup> ไพฑูรย์ มีกุศล. (2517). *เล่มเดิม*. หน้า 70-76.

<sup>53</sup> ระลึก ธาณี. (2524). *อุบลราชธานีในอดีต*. หน้า 98.

พระองค์ มณฑลลาวท้าว ซึ่งเป็นดูแลพื้นที่ซึ่งเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวและทรงได้รู้เห็นเหตุการณ์ ความขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศสและพยายามจะแก้ไขความขัดแย้งดังกล่าวมาโดยตลอด จากการที่พระองค์ดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์และเกิดความขัดแย้งในพื้นที่ที่ทรงกำกับดูแลนั้น หากพระองค์ยังประทับอยู่ในพื้นที่ต่อไป ความขัดแย้งดังกล่าวอาจจะกระทบถึงตัวของพระองค์ได้ ประการที่สอง จากที่ในอดีตเคยดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาและศาลแพ่ง จึงทรงพระปรีชาและชำนาญในทางกฎหมาย ดังนั้นด้วยเหตุผลสำคัญ 2 ประการ จึงเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพฯ เพื่อดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลรับสั่งดูแลและชำระคดีความเรื่อง พระยอดเมืองขวาง

2.3.1.1.2 สมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ กำกับดูแลมณฑลลาวท้าว

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์ สำเร็จราชการมณฑลลาวท้าว ในวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2436 พระองค์ได้เสด็จมาถึงเมืองอุบลราชธานีในวันที่ 10 พฤศจิกายนในปีเดียวกัน เมื่อพระองค์ประทับที่เมืองอุบลราชธานีได้ไม่นานได้ทรงผูกสัมพันธ์กับเจ้านายพื้นเมืองโดยการรับบิดาของเจ้านายพื้นเมืองมาเป็นหม่อม หลังจากนั้นพระองค์ทรงขอที่ดินจากเจ้านายพื้นเมืองเพื่อจัดตั้งที่ทำการของทางราชการให้มีความเหมาะสมเป็นหลักแหล่ง โดยได้รับที่ดินทั้งหมด 6 แปลง และที่ดินเหล่านี้ได้เป็นสถานที่ตั้งอาคารทางราชการมาจนถึงปัจจุบัน<sup>54</sup>

ในขณะที่ส่วนสำคัญต่อมาคือเรื่องของการจัดตั้งกองทหาร การจัดตั้งกองทหารนี้มีมาตั้งแต่ในช่วงเวลาของข้าหลวงชุดแรกมาประจำการอยู่ที่เมืองนครจำปาศักดิ์และเมืองอุบลราชธานี แต่ปรากฏว่ายังมีไม่เพียงพอต่อความต้องการ ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อมีปัญหาทางความมั่นคง เช่น เรื่องโจรผู้ร้ายเกิดขึ้น ทหารที่ประจำการอยู่ ณ ที่นั้นก็ไม่สามารถจัดการได้เรียบร้อย ทำให้ต้องส่งกำลังจากทางกรุงเทพฯ ลงมาช่วยปราบปรามให้เหตุการณ์สงบ<sup>55</sup> จนกระทั่งเมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรเสด็จมาก็ได้ทำการจัดตั้งกองทหารขึ้นมาใหม่ให้เป็นรูปเป็นร่างมากขึ้น แต่ยังไม่ทันได้สำเร็จดังประสงค์พระองค์ก็ต้องเสด็จกลับกรุงเทพฯ เสียก่อน รวมถึงผลของวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่ทำให้มีเกิดข้อสัญญาที่ว่าสยามจะไม่สร้างค่ายทหารในพื้นที่ 25 กิโลเมตร บนฝั่งขวาปากตะวันตกแม่น้ำโขง ทำให้การพัฒนาการด้านการทหารในเมือง

<sup>54</sup> ไพฑูรย์ มีกุล. (2517). *เล่มเดิม*. หน้า 96-97.

<sup>55</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 29.



อุบลราชธานีนั้นหยุดการพัฒนา<sup>56</sup> ดังนั้นเมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์เสด็จมาประทับยังเมืองอุบลราชธานี จึงเป็นการดำเนินงานต่อจากงานที่ค้างอยู่ก่อน โดยทรงต้องการให้มีการเกณฑ์ทหารตามอย่างมณฑลอื่น ๆ ที่ใช้กฎหมายพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร แต่เนื่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า หากมีการเกณฑ์ทหารขึ้น อาจทำให้ฝรั่งเศสคิดว่าสยามเตรียมการรบกับฝรั่งเศส

นอกจากนี้ความวิตกกังวลในการกระทบความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสยังปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีถึงกรมพระยาดำรงราชานุภาพมีใจความสำคัญ คือแม้ทางมณฑลอีสานนี้การทหารจะยังอ่อนแอไม่มั่นคงอยู่มาก แต่ทำอะไรมากไม่ได้ เพราะเกรงจะเกิดความขัดแย้งกับฝรั่งเศส หากมีการเกณฑ์ทหารขึ้นมาอาจส่งผลกระทบให้เกิดการกระทบกระทั่งกัน โดยทรงมีพระดำรัสว่า “... ต้องให้เข้าใจว่า อย่าให้เป็นพระราชบัญญัติโด่งดัง ซึ่งฝรั่งเศสจะถือเป็นเรื่องใหญ่...” ดังนั้นแล้วความต้องการของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ในเรื่องของการพัฒนากองทหารเมืองอุบลราชธานีจึงไม่ประสบความสำเร็จ แต่ความต้องการกองกำลังเพื่อป้องกันพื้นที่นั้นยังคงมีอยู่ ดังนั้นทางรัฐบาลกลางของสยามเองกับทางเมืองอุบลราชธานีจึงได้เปลี่ยนมาใช้กองกำลังตำรวจแทน โดยกำหนดให้มีการเรียกรับคนเข้ารับราชการตำรวจภูธรในท้องที่มณฑลภาคอีสาน เมื่อ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2450) ซึ่งในการนำกำลังตำรวจภูธรมาใช้แทนกองทหารนี้ นับว่าเป็นผลดีพอสมควร และยังช่วยเรื่องการปราบปรามโจรผู้ร้ายในท้องที่ให้ลดน้อยลงอีกด้วย<sup>57</sup>

เนื่องจากในเมืองอุบลราชธานีมีการติดต่อกับเมืองที่ตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงมาโดยตลอด ผู้คนทั้งสองฝั่งข้ามไปมาหาสู่เป็นญาติพี่น้องกัน ทำให้มีการเข้ามาทำมาหากิน ค้าขาย รวมทั้งอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาตั้งบ้านเรือนในเมืองอุบลราชธานีอยู่เสมอ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์จึงทรงดำเนินการโดยการกำหนดให้ใช้ “สัญชาติไทย” เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับไทยสยาม<sup>58</sup> ดังนั้นพระองค์จึงประกาศให้ข้าราชการในมณฑลลาวท้าวทุกเมืองทราบโดยทั่วกันว่าเมื่อมีการสำรวจสำมะโนครัวหรือเมื่อมีประชาชนมาติดต่อราชการ จะต้องกรอกข้อมูลในแบบพิมพ์ของทางราชการและกรอกในช่องสัญชาติว่า “ชาติไทย บังคับสยาม” เพื่อยืนยันว่าเป็นคนไทยและอยู่ภายใต้การบังคับ คุ่มครอง

<sup>56</sup> ระลึก ธาณี. (2524). *เล่มเดิม*. หน้า 142.

<sup>57</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 143-146.

<sup>58</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 175.



ตามกฎหมายไทย<sup>59</sup> โดยที่มีความหมายโดยนัยเพื่อป้องกันไม่ให้ฝรั่งเศสเข้ามาก่อความวุ่นวาย โดยการอ้างถึงการเข้ามาดูแลคนในบังคับของฝรั่งเศสในพื้นที่เมืองอุบลราชธานีและมณฑลลาว กาวซึ่งอาจเลยเถิดไปถึงการอ้างสิทธิในพื้นที่โดยการอ้างถึงว่าเป็นพื้นที่มีคนในบังคับของตนเอง เป็นจำนวนมาก

การมอบสัญชาติไทยให้กับประชาชนและคนอพยพเป็นการแสดงออก อย่างชัดเจนในทางกฎหมาย แต่ในชีวิตประจำวันของประชาชนนั้นยังมีความเป็นลาวในการใช้ ภาษาลาวสื่อสารในชีวิตประจำวัน ทั้งการฟัง พูด อ่าน และโดยเฉพาะการเขียนนั้น ผู้ที่เรียนจน สามารถเขียนได้ก็สามารถเขียนได้แต่ “ตัวธรรม” (ตัวอักษรแบบลาวใช้ในการจารึกคัมภีร์ใบลานใน ท้องถิ่นเมืองอุบลราชธานีและภาคอีสาน) ไม่สามารถอ่านเขียนภาษาไทยได้ ดังนั้นการที่จะทำให้ ประชาชนในพื้นที่ที่มีความเป็นไทยอย่างสมบูรณ์การจัดการศึกษาแบบไทยจึงมีความจำเป็นอย่าง มากในพื้นที่เมืองอุบลราชธานี ซึ่งในเรื่องนี้ ข้าหลวงที่มาดำรงตำแหน่งนั้นได้นั้นได้ตระหนักมาตั้งแต่ ต้นจึงได้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2430 โดยพระภักดีณรงค์ (ทาด ไกรฤกษ์) ได้จัดตั้ง โรงเรียนชื่อ “โรงเรียนอุบลवासิกสถาน” เพื่อใช้ในการสั่งสอนบุตรหลานข้าราชการและชนชั้นสูงใน เมืองอุบลราชธานี โดยใช้จวนของเจ้าเมืองอุบลราชธานี เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์เป็นที่ตั้ง โรงเรียน<sup>60</sup> แต่หลังจากนั้นก็ไม่ได้มีการขยายการศึกษาเพิ่มเติมอะไรอีกในช่วงเวลาที่พระเจ้าบรม วงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรเสด็จประทับในเมืองอุบลราชธานี

ใน พ.ศ. 2440 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ได้เริ่ม ขยายการศึกษาขึ้นในเมืองอุบลราชธานี โดยร่วมกับพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจัน โท จันทร) โดยโรงเรียนนี้สร้างเสร็จและทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2440 ชื่อว่า “โรงเรียนอุบล วิทยาคม”<sup>61</sup> ซึ่งโรงเรียนแห่งนี้เมื่อสร้างได้สำเร็จนับว่าเป็นโรงเรียนต้นแบบของการจัดตั้งโรงเรียน ในวัดอื่น และในช่วงปลาย รศ. 125 (พ.ศ. 2451) พระศาสนดิลก (เสน ชิตเสโน ป.ธ.๔) เจ้าคณะ มณฑลอิสาน วัดสุปัฏน ได้สร้างอาคารเรียนขึ้นหนึ่งหลัง โดยตั้งใจให้เป็นโรงเรียนตัวอย่างของ มณฑล แต่ยังไม่สำเร็จเพราะขาดทุนทรัพย์ จึงได้เขียนจดหมายถึงเจ้าคุณพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ เพื่อของบประมาณสนับสนุน<sup>62</sup> จากเอกสารดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า

<sup>59</sup> ไพฑูรย์ มีกุล. (2517). *เล่มเดิม*. หน้า 115-117.

<sup>60</sup> ระวัง ธานี. (2524). *เล่มเดิม*. หน้า 175.

<sup>61</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 152-153.

<sup>62</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงธรรมการ ศธ.51.4/7. *เรื่อง พระศาสนดิลกขอ งบประมาณสนับสนุนสร้างอาคารเรียน*. (ชุดเอกสาร)

ในเมืองอุบลราชธานีนั้น มีความพยายามทั้งของทางรัฐบาลสยามเอง คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ และคนสำคัญในท้องถิ่นอย่าง พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจัน.โท จันทร) และพระศาสนดิลก (เสน ชิตเสโน ป.ธ.๔) พยายามที่จะขยายการศึกษาให้แพร่หลายในเมืองอุบลราชธานี ซึ่งจุดนี้เป็นการวางรากฐานการศึกษาในเมืองอุบลราชธานีขึ้น และนำไปสู่การสร้างโรงเรียนประจำจังหวัดในเวลาข้างหน้า ซึ่งใช้แบบตามกระทรวงธรรมการซึ่งมีรูปแบบตามอย่างสถาปัตยกรรมตะวันตกเป็นองค์ประกอบ

ดังนั้นนโยบายทางการเมืองของรัฐบาลกลางสยามในช่วงเวลาที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวกาวที่มีต่อเมืองอุบลราชธานี จึงเป็นการเน้นการสร้างความมั่นคงของหัวเมืองที่มีพื้นที่ติดต่อกับเขตแดนของฝรั่งเศส โดยใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่การผูกสัมพันธ์กับกลุ่มเจ้านายท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความแน่นแฟ้นระหว่างพระราชวงศ์จักรีกับกลุ่มเจ้านายพื้นเมือง ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งโรงเรียนตั้งแต่โรงเรียนการปกครองเพื่อผลิตข้าราชการมาทำการในหัวเมือง ทั้งจัดตั้งโรงเรียนเพื่อผลิตแผนที่เพื่อสร้างองค์ความรู้ในเรื่องเขตแดนให้มีความกระจ่างชัด จะได้ไม่เสียเปรียบในช่วงเวลาวิกฤตช่วงชิงดินแดน และจัดตั้งโรงเรียนทั่วไปเพื่อส่งสอนเด็กในเมืองอุบลราชธานีด้วย อีกทั้งการจัดตั้งกองตำรวจภูธรเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อยแทนการพัฒนาและขยายกองทหารที่มีอยู่เดิมซึ่งอาจจะทำให้กระทบกับความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสได้ และใน พ.ศ. 2453 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ได้เสด็จกลับกรุงเทพฯ ถือเป็นข้าหลวงต่างพระองค์องค์สุดท้ายของมณฑลอุบลราชธานี

### 2.3.1.2 นโยบายทางการเมือง พ.ศ. 2453-2475 (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว)

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น การจัดการเรื่องพระราชอาณาจักรและชายแดนจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกนั้นได้ยุติไปแล้วตั้งแต่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นในช่วงเวลานี้จึงเป็นช่วงของการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินภายในประเทศเพื่อให้พื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าโดยทัดเทียมกัน

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468) พระยาศรีธรรมสุภราชดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอิสาน มีความเห็นว่ามณฑลอิสานนั้นมีอาณาเขตกว้างใหญ่และพลเมืองมาก เมืองอุบลราชธานีมีอาณาเขตกว้างใหญ่จึงถูกแบ่งออกเป็น 2 มณฑล ตามความความเห็นของพระยาศรีธรรมสุภราช (เจริญ จารุจินดา) ที่

เสนอไปยังกระทรวงมหาดไทย สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ที่ปรึกษาอัครบิดรราชูปถัมภ์เห็นด้วยกับข้อเสนอดังกล่าวจึงนำความทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งพระองค์ทรงเห็นด้วย จึงนำเรื่องดังกล่าวเข้าที่ประชุมสภาเสนาบดี และที่ประชุมได้มีมติเห็นชอบกับแนวคิดดังกล่าว หลังจากนั้นจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการแยกมณฑลอีสานออกเป็น 2 มณฑล คือ มณฑลอุบลราชธานี และมณฑลร้อยเอ็ด<sup>63</sup>

พระยาศรีธรรมสุภราชยังได้ปรับปรุงการปกครองในเมืองอุบลราชธานีอีก โดยการจัดการแบ่งเขตการปกครองในมณฑลอุบลราชธานีให้มีความเหมาะสม ครอบคลุมและยุบอำเภอตามสภาพพื้นที่และจำนวนพลเมือง ซึ่งถือเป็นผลงานสุดท้ายที่ท่านได้ทำในตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอุบลราชธานี เนื่องจากท่านถึงแก่กรรมในตำแหน่งใน พ.ศ. 2455 จากนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิเศษสิงหนาท (ปิ๋ว บุนนาค) ปลัดมณฑลอุบลราชธานี เป็นผู้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอุบลราชธานี และใน พ.ศ. 2465 มณฑลอุบลราชธานีได้ถูกรวมเป็นภาคร่วมกับมณฑลฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือและมณฑลร้อยเอ็ด เรียกว่า ภาคอีสาน เพื่อจัดการปกครองให้พัฒนาขึ้นตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแต่ละภาคมีอุปราชประจำภาคกำกับดูแล และใน พ.ศ. 2459 ได้มีนโยบายให้เปลี่ยนชื่อเรียกเมืองเป็นจังหวัด ทำให้เมืองอุบลราชธานี กลายเป็นจังหวัดอุบลราชธานีในที่สุด

ความเปลี่ยนแปลงในด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมของศูนย์การบริหารราชการ เมืองอุบลราชธานี อาจจะได้เห็นได้จากใบบอกจากเมืองอุบลราชธานีในช่วงเวลาต่าง ๆ ซึ่งจะระบุที่เขียนแตกต่างกันไป คือ ในยุคของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์นั้นระบุว่า ศาลว่าการมณฑล และศาลว่าการเมือง ตามลำดับ ในขณะที่ภายหลังเปลี่ยนเป็นศาลว่าการจังหวัดและที่ว่าการจังหวัดตามลำดับ ซึ่งนอกจากนี้แล้วยังมีความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของสถาปัตยกรรมอีกด้วย กล่าวคือรูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลว่าการจังหวัดในยุคของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์นั้นมีลักษณะดังคำบรรยายในหนังสือที่พระยาสุนทรพิพิธได้เขียนขึ้นจากประสบการณ์ในการรับราชการในมณฑลอีสาน ความว่า

“...ทรงประหยัด พระองค์ทรงปกครองมณฑลอีสานอยู่หลายปี แต่ศาลารัฐบาลที่ทรงสร้างไว้เป็นแบบเรือนไทยโบราณสร้างด้วยไม้แข็ง รูปเหมือนศาลาวัดแต่ทรงสูง ๒ ชั้น พื้นล่างเป็นพื้นดินปูอิฐไทย พื้นบนเป็น

<sup>63</sup> ระลึก ธานี. (2524). *เด่มเดิม*. หน้า 188-189.

ไม้กระดานแผ่นใหญ่กว้างตั้งคอก เสาขนาดโตเหมือนเสาศาลาวัด ฝาเป็นไม้ขัดแตะพอกด้วยดินบง ฝาห้องก็เช่นเดียวกันทาด้วยน้ำปูนขาว แลดูคล้ายโบกปูน หน้าต่างทำด้วยไม้เป็นบานพลิก คล้ายหน้าต่างกระจกพลิกที่ทำกันในปัจจุบัน หลังคามุงด้วยกระเบื้องไม้ขนาดยาวประมาณ ๑๒ วา กว้างประมาณ ๖ วา ชั้นบนเป็นที่ทำการของเทศาเจ้าเมืองและเลขานุการ ชั้นล่างเป็นของกองมหาดไทยและสัสดี ส่วนแผนกอื่น แยกกันอยู่คนละหลัง.....”<sup>64</sup>

จะเห็นได้ว่ารูปแบบของศาลาว่าการจังหวัดนั้นเป็นศาลาที่สร้างด้วยรูปแบบของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น รวมทั้งการจัดวางแผนผังโครงสร้างก็ไม่ได้มีความซับซ้อน แผนกต่าง ๆ จัดอยู่ร่วมกัน หากพื้นที่ใช้สอยไม่เพียงพอ การแยกแผนกก็ใช้วิธีแยกไปสร้างอาคารเป็นเอกเทศต่อกัน ในขณะที่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นยุคที่เริ่มต้นสร้างอาคารของทางราชการด้วยรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตก คือมีการสร้างศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2461 โดยสร้างเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ใ้ช่องลมไม้ฉลุแบบตะวันตกและมีลวดลายปูนปั้นแบบตะวันตก และประดับประติมากรรมรูป “ครุฑ” เหนือซุ้มประตูทางเข้าอาคาร และต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477) เป็นช่วงเวลาที่เราเศรษฐกิจตกต่ำไปทั่วโลก ประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์ดังกล่าวด้วย นโยบายทางการเมืองการปกครองภายในประเทศจึงเป็นมุ่งไปสู่การรัดเข็มขัด ตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออก เช่น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลดงบประมาณของราชสำนักลง เป็นต้น ในส่วนของจังหวัดอุบลราชธานีนั้น แม้ได้รวมเป็นภาคอีสานในรัชกาลก่อนแล้ว แต่ก็ยังทำหน้าที่เป็นกองบัญชาการมณฑลอยู่ตามเดิม แต่เพื่อให้เหมาะสมต่อสภาวะเศรษฐกิจจึงทำให้ต้องเปลี่ยนโครงสร้างการปกครอง มณฑลอุบลราชธานีถูกยุบไปรวมกับมณฑลนครราชสีมา และจากเดิมที่จังหวัดอุบลราชธานีเคยเป็นศูนย์บัญชาการมณฑลที่มีข้าหลวงเทศาภิบาลก็เหลือเพียงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด

เพื่อลดรายจ่าย พยุ่งสถานะทางการคลังของประเทศ ทำให้โครงสร้างตำแหน่งข้าราชการในมณฑลต่าง ๆ ปรับเปลี่ยนไป คือ โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกปลัดมณฑลก่อนเป็น

<sup>64</sup> สุนทรพิพิธ (เชย มัชฌิมวิบูลย์). (2514). *บันทึกความจำ (๓) เมื่อเป็นปลัดจังหวัดอุบลราชธานี*. หน้า 294-

อันดับแรก จากนั้นก็ยกเลิกตำแหน่งอุปราชประจำภาค คงไว้แค่ตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลไว้เท่านั้น ในที่สุดได้ปรับปรุงพระราชบัญญัติการบริหารราชการแผ่นดินใน พ.ศ. 2475 แบ่งการบริหารราชการแผ่นดินออกเป็น ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น<sup>65</sup> เป็นการยกเลิกการปกครองแบบมณฑลไปโดยอัตโนมัติ จังหวัดอุบลราชธานีจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของภาคอีสานโดยสมบูรณ์จนถึงปัจจุบัน

การกระจายการศึกษามายังหัวเมืองรอบนอกเป็นหนึ่งในนโยบายที่มีการดำเนินการอย่างรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เข้ามาพร้อมกับการขยายการศึกษามายังเมืองอุบลราชธานีนั้นได้ทำให้เกิดการนำเข้าสู่รูปแบบของสถาปัตยกรรมที่มีแบบแผนและออกแบบโดยสถาปนิกที่ได้รับการศึกษาสถาปัตยกรรมศาสตร์แบบตะวันตก เป็นการเปลี่ยนแปลงที่กระจายจากส่วนซึ่งเป็นจุดใหญ่ ลงสู่ท้องถิ่นที่เป็นจุดย่อย ดังเช่นตัวอย่างจากรายงานการก่อสร้างโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลอุบลราชธานี พ.ศ. 2457 จากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่กล่าวถึงตัวอาคารเรียนของโรงเรียนแห่งนี้ว่า

“โรงเรียนหลังนี้ได้ทำเป็นรูปโรงยาวชั้นเดียว มีมุขคลุมที่ทรงบันได ๔ ด้าน ยาว ๑๘ วา ๒ ศอก กว้าง ๗ วา มีเฉลียงโดยรอบ กว้าง ๓ ศอก สูงแต่ดินถึงพื้น ๒ ศอก ๑ คืบ สูงแต่พื้นถึงเพดาน ๗ ศอก เสาใช้ไม้แดง ไม้ประดู่ เครื่องบนและพื้นร่วมในใช้ไม้ยาง ฝาไม้ไผ่ขัดแตะทาทายางโบง ด้านข้างในทาดินสีขาว ด้านข้างนอกทาดินสีแดง หลังคามุงสังกะสี ฝ้าเพดานใช้ไม้ยาง.....”<sup>66</sup>

จากเอกสารรายงานดังกล่าวมีประเด็นที่น่าสนใจคือ เรื่องของวัสดุในการก่อสร้างและรูปแบบสถาปัตยกรรม โดยวัสดุที่น่าสนใจในรายงานนี้คือ “สังกะสี” ซึ่งถือเป็นวัสดุปลูกสร้างใหม่ที่เข้ามาในเมืองอุบลราชธานี แทนวัสดุมุงหลังคาแบบเดิมที่ใช้หญ้าคาหรือไม้แป้นเกล็ด แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในแง่ของการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถาปัตยกรรม จากการใช้วัสดุในท้องถิ่นมาเป็นวัสดุที่นำเข้ามาจากภายนอก นอกจากนี้ในอาคารนี้ยังมี “มุขคลุมที่บันได” ซึ่ง “มุข” นี้คือส่วนที่ยื่นออกมานอกตัวอาคารสำหรับกันแดดกันฝน ซึ่งไม่

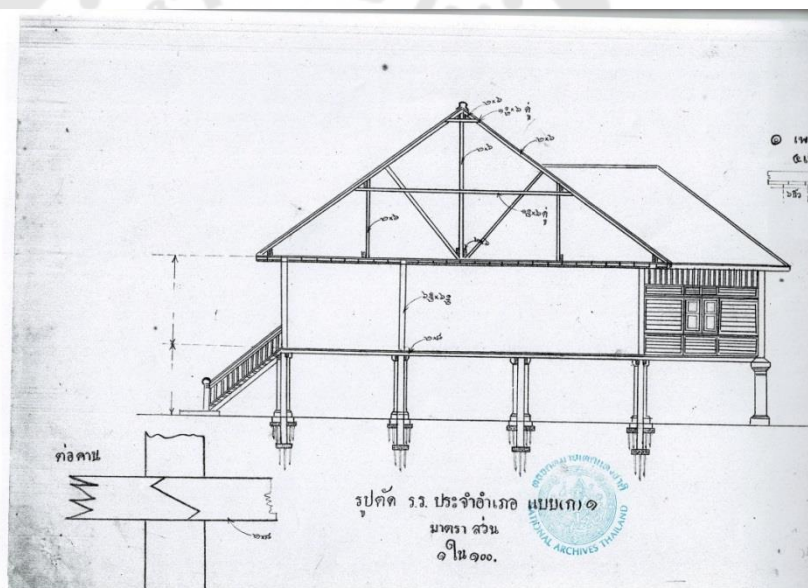
<sup>65</sup> ระลึก ธาณี. (2524). เล่มเดิม. หน้า 194.

<sup>66</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกระทรวงธรรมการ ศธ 51.4/11. เรื่อง รายงานการก่อสร้าง ร.ร. ตัวอย่างมณฑลอุบลราชธานี.(ชุดเอกสาร)



ปรากฏในลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่น แต่เป็นรูปแบบนิยมมากในรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่นิยมสร้างมุขคลุมบันได ดังนั้นแล้วโรงเรียนนี้ซึ่งเป็นโรงเรียนตัวอย่าง จึงเป็นต้นแบบในการก่อสร้างโรงเรียนอื่น ๆ ในเมืองอุบลราชธานี นับได้ว่าเป็นการก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปทั้งองค์ประกอบของรูปแบบสถาปัตยกรรมในโรงเรียนของเมืองอุบลราชธานีด้วย

ในเอกสาร “ส่งร่างหนังสือสัญญาการปลูกสร้างโรงเรียนประจำอำเภอ ตามแบบกระทรวงธรรมการไปยังจังหวัดต่าง ๆ เพื่อให้เป็นตัวอย่างในเมื่อจะจัดการสร้างขึ้น”<sup>67</sup> โดยรายงานที่พบนี้เป็นรายงานจากเทศาภิบาลมณฑลอุดร ซึ่งส่งไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดในเขตพื้นที่ปกครองของตน เมื่อ พ.ศ. 2468 ซึ่งประกอบด้วยร่างสัญญา รายละเอียดในการก่อสร้าง รวมไปถึงภาพตัวอย่างของอาคารเรียน “รูปตัด ร.ร. ประจำอำเภอ แบบ (ก) ๑” ซึ่งเป็นแบบที่มาจากกระทรวงธรรมการ ดังนี้



ภาพประกอบ 13 รูปตัด ร.ร. ประจำอำเภอ แบบ(ก)๑

ที่มาภาพ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกระทรวงธรรมการ ศธ.57/21. เรื่อง ส่งหนังสือร่างสัญญาการปลูกสร้างโรงเรียนประจำอำเภอตามแบบกระทรวงธรรมการไปยังจังหวัดต่าง ๆ เพื่อให้เป็นตัวอย่างในเมื่อจะจัดการสร้างขึ้น

<sup>67</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกระทรวงธรรมการ ศธ.57/21. เรื่อง ส่งหนังสือร่างสัญญาการปลูกสร้างโรงเรียนประจำอำเภอตามแบบกระทรวงธรรมการไปยังจังหวัดต่าง ๆ เพื่อให้เป็นตัวอย่างในเมื่อจะจัดการสร้างขึ้น. (ชุดเอกสาร)



จากเอกสารดังกล่าวนี้จะพบว่าในความพยายามขยายการศึกษาออกมายังหัวเมืองรอบนอกนั้น มีการบริหารจัดการมาจากส่วนกลาง งบประมาณและรูปแบบของตัวอาคารมีการออกแบบ โดยมีการวาดแบบอย่างถูกต้องตามหลักสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นวิธีการร่างแบบอย่างตะวันตก นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจากภาพนี้จะพบว่าตัวอาคารนั้นมีการวางรากฐานในลักษณะฝังเสาเข็มลงในพื้นที่ตามแบบตะวันตกเพื่อให้ตัวอาคารมีความมั่นคง และในหนังสือนี้ยังกล่าวถึง “องค์ประกอบของอาคาร” ที่มีการเฉพาะเจาะจงวัสดุที่ใช้ว่าจะต้องเป็น “ฝรั่งเศส” คือ

“(ซ) บานประตูและวงหน้าต่าง ต้องทำรูปทรงสูงต่ำกว้างยาวให้ได้

ถูกต้องตามแบบแปลนทุกอย่าง ส่วนบานเกล็ดช่องบนประตูหน้าต่างนั้นต้องทำให้ถึงจนฝนสาดเข้าไม่ได้ ธรณีประตูให้ทำเป็นธรณีเพล่ด้านใน บานพับใช้บานพับชนิดลูกเดือย(ของฝรั่งเศส)ขนาดยาว ๖ นิ้วฟุตติดประตูบานละ ๓ ตัว หน้าต่างบานละ ๒ ตัว ส่วนกลอนประตูทุกประตูใช้กลอนลูกบิดชนิดยาว(ของฝรั่งเศส) กลอนหน้าต่างทุกหน้าต่างใช้กลอนวิ้งเหล็กหล่ออย่างดีชนิดแบนสำหรับติดข้างบนใช้ขนาดยาว ๑๕ นิ้วฟุต ข้างล่างขนาดยาว ๖ นิ้วฟุต ขอรับขอสับสำหรับติดบานประตูหน้าต่างให้ใช้ขอรับขอสับชนิดเหล็กหล่ออย่างดีขนาด ๘ นิ้วฟุต ทั้งหมด กุญแจให้ใช้กุญแจลูกบิดชนิดทองเหลืองอย่างดี ๗ ดอก สำหรับติดประตูห้องด้านข้าง ๔ ห้อง ๆ ละดอก ประตูห้องใหญ่กลางตรงบันได ๒ ประตู ๆ ละดอก กับที่ประตูเล็กด้านหลังอีก ๑ ดอก”<sup>68</sup>

ข้อกำหนดรายละเอียดของสัญญาแสดงให้เห็นความแตกต่างของวัสดุในการประกอบอาคาร 2 ส่วน คือ ประตู กับ หน้าต่าง ในการประกอบประตูมีความชัดเจนของการระบุว่าต้องการบานพับชนิดลูกเดือยและกลอนประตูลูกบิดจะต้องเป็นของฝรั่งเศส ในขณะที่กลอนหน้าต่างและขอรับขอสับของหน้าต่างระบุเพียงว่าใช้เหล็กหล่ออย่างดี หรือการระบุกุญแจที่ใช้ภายในอาคารก็ระบุเพียงชนิดของโลหะว่าต้องการโลหะทองเหลืองอย่างดีเท่านั้น ซึ่งอาจจะสะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับองค์ประกอบบางส่วนมากกว่า เช่น ประตู เนื่องจากเป็นส่วนที่ต้อง

<sup>68</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกระทรวงธรรมการ ศธ.57/21. เรื่อง ส่งร่างหนังสือสัญญาการปลูกสร้างโรงเรียนประจำอำเภอตามแบบกระทรวงธรรมการไปยังจังหวัดต่าง ๆ เพื่อให้เป็นตัวอย่างในเมื่อจะจัดการสร้างขึ้น. (ชุดเอกสาร)

ใช้งานมากกว่าเนื่องจากอาจมีการเปิดเข้า-ออก บ่อยครั้งกว่าหน้าต่าง จึงต้องการวัสดุที่มีความพิเศษกว่าวัสดุในจุดอื่น ๆ ซึ่งการระบุอย่างเฉพาะเจาะจงเช่นนี้อาจจะสะท้อนถึงคุณภาพของตัววัสดุ นั้นหรือความพิเศษบางประการที่เป็นรูปแบบเฉพาะของสินค้าฝรั่งเศส ที่จำต้องระบุไว้เพื่อให้ทราบ ว่ามีความต้องการวัสดุในลักษณะเช่นนี้หรือเทียบเท่า

จากรายละเอียดดังกล่าวจะเห็นว่า การนำเข้ามาของอิทธิพลตะวันตก ไม่ใช่เพียงเพื่อตอบสนองธรรมเนียมส่วนตัว เพื่อความงามหรือความทันสมัยที่แสดงว่ามีความศิวิไลซ์ เท่านั้น แต่การระบุเฉพาะเจาะจงวัสดุในการก่อสร้างงานของทางราชการนั้น ได้แสดงให้เห็นว่าการ ใช้รูปแบบหรือองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาใช้นั้นตอบสนองในเรื่องของ “คุณภาพ” นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงการแพร่เข้ามาของวัสดุประกอบอาคารใหม่ ๆ เช่น “ลูกบิด ประตู” เป็นของที่มาใหม่พร้อมกับรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกและไม่ปรากฏใน สถาปัตยกรรมแบบท้องถิ่น ถือเป็นความทันสมัยอย่างหนึ่งเพราะเพียงแค่นี้ของขึ้นเล็ก ๆ ที่สามารถ ปิดประตูได้สนิท สะดวกต่อการใช้งาน ซึ่งต่างจากประตูในสถาปัตยกรรมท้องถิ่นที่มักจากการ ใช้การ ไม้ขัดหรือเอาไม้สลักในช่องว่างไว้เพื่อให้ประตูปิดสนิท แต่มีขนาดใหญ่และทื่อๆ ทำให้บางครั้ง เกิดความไม่สะดวกในการใช้งาน

แม้ว่าเอกสารตัวอย่างสัญญาจะเป็นของมณฑลอุดร แต่อย่างไรก็ตาม แบบตัวอย่างโรงเรียนดังกล่าวนี้เป็นแบบของกระทรวงธรรมการที่ดูแลการศึกษาทั่วประเทศใน เวลานั้น แบบดังกล่าวจึงน่าจะถูกใช้ในทุกพื้นที่ที่มีการสร้างโรงเรียนประจำอำเภอซึ่งรวมถึงเมือง อุดรราชธานีด้วย

นอกจากนี้ความเปลี่ยนแปลงสำคัญที่ส่งผลต่อสถาปัตยกรรม คือการ จัดสรรพื้นที่ใช้สอยของจังหวัดอุดรราชธานีในด้านการทหาร ดังที่กล่าวไปแล้วในช่วงที่พระเจ้าบรม วงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ สำเร็จราชการมณฑล ลาวกวนั้น การทหารในเมืองอุดรราชธานีไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควรเนื่องจากปัญหาทางการ เมืองที่ไม่มีความแน่นอนทำให้คงสภาพเป็นกองพลที่ 10 อยู่เรื่อยมาจนถึงรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในรัชสมัยนี้การทหารในจังหวัดอุดรราชธานีได้มีการ ปรับปรุงโดยการโอนไปรวมกับกองบัญชาการกองพลทหารบกที่ 5 ประจำมณฑลนครราชสีมา เพื่อให้สอดคล้องกับการยุบมณฑลอุดรราชธานีไปเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลนครราชสีมา และในช่วง เวลาต่อมาไม่นานก็เปลี่ยนให้กองพลทหารบกที่ 5 เมืองอุดรราชธานียกสถานะเป็น “กองบังคับ การกองพันที่ 3” โดยที่ตั้งของกองทหารยังคงตั้งอยู่ในตัวเมืองอุดรราชธานี ซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลา กลางจังหวัดอุดรราชธานีเดิม

เมื่อจำนวนประชากรในตัวเมืองเพิ่มมากขึ้น ชุมชนขยายตัว พื้นที่เดิมจึงคับแคบไม่เหมาะสมในการฝึกหัดกองทหาร ใน พ.ศ. 2471 จึงได้ย้ายไปอยู่ทางด้านตะวันออกของอำเภอวารินชำราบ<sup>69</sup> เป็นบริเวณขนานกับที่ตั้งของสถานีรถไฟจังหวัดอุบลราชธานีที่กำลังดำเนินการสร้างอยู่ ตั้งนั้นแล้ว การย้ายกองบังคับการกองพันที่ 3 มาไว้ที่อำเภอวารินชำราบ นอกจากจะเพื่อขยายพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมการทหารแล้ว ยังส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายประชากรจำนวนมากมาอยู่ในพื้นที่ใหม่อีกด้วย

จากนโยบายทางการเมืองที่มีการปรับปรุงการปกครองส่วนภูมิภาค ที่ส่งผลต่อเมืองอุบลราชธานี ทำให้พื้นที่ในเมืองอุบลราชธานีและพื้นที่อำเภอวารินชำราบ เกิดความเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นแง่ของประชากรที่มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน การเกิดสถานที่ทำการของราชการ รวมไปถึงการขยายตัวของประชากรที่เกิดขึ้นจากการอพยพย้ายที่ตั้งของกองทหารในจังหวัดอุบลราชธานีจากตัวเมืองไปสู่อำเภอวารินชำราบประชากรที่อพยพเข้าสู่พื้นที่ใหม่จำนวนมากก่อให้เกิดความต้องการทางเศรษฐกิจตามมา ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย

### 2.3.2 ด้านเศรษฐกิจ

#### 2.3.2.1 การค้าของชาวจีนในเมืองอุบลราชธานี

การค้าขายในเมืองอุบลราชธานีนั้นตกอยู่ในมือของกลุ่มพ่อค้าชาวจีน เป็นเกือบทั้งหมด แม้ว่าปริมาณชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีจะมีจำนวนไม่มากเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรทั้งหมด จากการรายงานการสำรวจสภาพเศรษฐกิจภาคอีสานของ Stuart Le May ค.ศ. 1929 (พ.ศ.2472) ที่ปรึกษาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม พบว่าประชากรชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีมีทั้งหมด 1,567 คน จากประชากรในเมืองอุบลราชธานีทั้งหมด 635,427 คน<sup>70</sup> คิดเป็นร้อยละ 0.24 ของจำนวนประชากรทั้งหมดเท่า ซึ่งสอดคล้องกับบันทึกของเอเจียน แอมอนิเยที่บันทึกถึงเมืองอุบลราชธานีไว้ว่า “...อาจจะมีบ้านช่องอยู่ถึง 1000 กว่าหลัง ที่อุบลมีวัด 18 วัด...”<sup>71</sup> และ “ มีชาวพม่ามาจากบางกอกเพื่อมาทำการค้าขายที่อุบล นอกจากจะมีชาวจีน 50 กว่าคน ซึ่งได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในตัวเมืองแล้ว ยังมีพวกคนจีนที่เที่ยวไปเที่ยวมาระหว่างอุบลและโคราช...”<sup>72</sup> จากบันทึกนี้ทำ

<sup>69</sup> ระลึก ธานี. (2524). *เล่มเดิม*. หน้า 196.

<sup>70</sup> Ministry of Commerce and Communications Bangkok. (1929). *Ibid*. p.56.

<sup>71</sup> เอเจียน แอมอนิเย. (2539). *เล่มเดิม*. หน้า 68.

<sup>72</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 71.

ให้เห็นว่าจำนวนของประชากรชาวจีนต่อประชากรท้องถิ่นในเมืองอุบลราชธานีนั้นน้อยมาก แต่อย่างไรก็ตาม จำนวนที่น้อยไม่ได้เป็นอุปสรรคในการทำการค้า การค้าขายแทบทั้งหมดอยู่ในมือของชาวจีนเหล่านี้ เพราะอาชีพหลักของประชากรในท้องถิ่นคือการทำเกษตรประเภทต่าง ๆ โดยมีงานฝีมืออื่น ๆ เช่น ทอผ้า ปั่นหม้อ หรือเครื่องทอง สิ่งเหล่านี้ประชากรในท้องถิ่นทำเป็นอาชีพเสริมเฉพาะในยามว่างเว้นจากการเกษตรเท่านั้น โดยที่กิจการบางประเภท เช่น ช่างไม้ หรือช่างทอง นั้นชาวจีนได้ทำเป็นอาชีพหลัก<sup>73</sup>

สิ่งสำคัญที่สนับสนุนให้ชาวจีนประสบความสำเร็จในการทำการค้าในเมืองอุบลราชธานี คือ “เครือข่ายการค้า” กลุ่มชาวจีนได้เดินทางออกไปค้าขายตามพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศ การเดินทางทำให้ชาวจีนได้รู้จักกับผู้ผลิตโดยตรง ทำให้ได้สินค้าในราคาถูกลงแล้วไปขายให้กับกลุ่มพ่อค้าซึ่งเป็นชาวจีนด้วยกันในเมืองศูนย์กลางทางการค้าเพื่อที่จะส่งขายต่อไปอีกทอดหนึ่ง จากความสัมพันธ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ชาวจีนนอกจากจะเข้าถึงสินค้าแล้ว สิ่งสำคัญคือชาวจีนยังมี “ตลาด” ที่เกิดจากเครือข่ายทางการค้าที่ผูกโยงกัน ในขณะที่ประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้เดินทาง ต้องติดอยู่กับพื้นที่เพื่อทำการเกษตร จึงปราศจากเครือข่ายที่จะสามารถนำสินค้าที่มีไปออกไปขายได้ ดังนั้นแล้ว การค้าจึงอยู่ในควบคุมของชาวจีนเป็นหลัก

ชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีเดินทางเข้ามาค้าขายตามลำน้ำ โดยเริ่มแรกเข้ามาในลักษณะของการซื้อมาขายไป แล้วก็กลับไปยังภูมิภาคเดิมของตนเอง จนกระทั่งมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองอุบลราชธานีเพื่อทำการค้า จากบทความเรื่อง ประวัติชาวจีนในเมืองอุบลราชธานี ของ สุจิตา ตันเลิศ, อนันท์ธนา เมธานนท์ และณัฐพัชร์ เตชะรุ่งไพศาล ได้แบ่งชาวจีนที่เข้ามาในเมืองอุบลราชธานีเป็น 3 กลุ่มตามลำดับเวลาของการเข้ามาทำการค้าในเมืองอุบลราชธานี ดังนี้ ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2411-2447 บทบาทในช่วงนี้นั้นโดดเด่นในแง่ของการเป็นพ่อค้ารายย่อย พ่อค้าคนกลาง รวมถึงเป็นข้าราชการของรัฐบาลสยามคือการเป็นเจ้าภาษี นอกจากนี้คนจีนในตระกูล ศรีวัชรรัตน์ โกศลวัฒน์ และมหาชนวงศ์มีการแต่งงานกับสตรีชนชั้นปกครองของเมืองอุบลราชธานี โดยเฉพาะกรณีของตระกูลศรีวัชรรัตน์ที่มีหลวงศรีโกศาซึ่งได้แต่งงานกับภรรยาที่มีเชื้อสายอาญาสี่ของเมืองอุบลราชธานี โดยที่ตนเองนั้นประกอบธุรกิจรับซื้อของป่าและผู้เก็บส่วยให้กับรัฐบาลกลาง<sup>74</sup> ดังนั้นการแต่งงานกับเชื้อสายของอาญาสี่เมืองอุบลราชธานีอาจช่วยอำนวยความสะดวกในการประกอบธุรกิจของตนให้มากขึ้นได้

<sup>73</sup> Ministry of Commerce and Communications Bangkok. (1929). *Ibid* . p. 60.

<sup>74</sup> สุจิตา ตันเลิศ, อนันท์ธนา เมธานนท์ และณัฐพัชร์ เตชะรุ่งไพศาล. (2559,กรกฎาคม-ธันวาคม). ประวัติชาวจีนเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2488. *เล่มเดิม*. 7(2): 170-172.

ช่วงที่ 2 พ.ศ.2447-2472 บทบาทที่โดดเด่นในช่วงนี้คือเป็นตัวกลางในการกระจายสินค้า แลกเปลี่ยนสินค้ากับผู้คนในเมืองอุบลราชธานี และมีครอบครัวชาวจีนที่โดดเด่นขึ้นมาในฐานะเจ้าภาษีที่อพยพมาจากเมืองจำปาศักดิ์เมื่อสยามเสียเมืองจำปาศักดิ์ให้ฝรั่งเศส ในช่วงเวลานี้ชาวจีนเผชิญกับนโยบายที่เข้มงวดกับชาวจีน เช่น กีดกันการประกอบอาชีพ การตั้งถิ่นฐาน การให้สัญชาติ ซึ่งเกิดจากปัญหาของชาวจีนที่รวมตัวกันเป็นอั้งยี่ก่อความวุ่นวาย และในการเสียจำปาศักดิ์ยังส่งผลให้มีชาวจีนหลายครอบครัวอพยพเข้ามาในเมืองอุบลราชธานี เกิดปัญหาตามมาคือ เกิดการแบ่งชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีเป็น 2 ส่วน คือ 1. ชาวจีนในบังคับของฝรั่งเศส 2. ชาวจีนที่ทำให้เก็บภาษีอากรให้รัฐบาลสยาม<sup>75</sup> โดยเฉพาะส่วนที่ 1 นั้นอาจจะก่อให้เกิดความวุ่นวายจนกระทบกับความมั่นคงของรัฐได้

เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวรัฐบาลสยามจึงดำเนินนโยบายผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม เพื่อกลืนชาวจีนให้เป็นไทย ทำให้ชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีนิยมแต่งงานกับสตรีพื้นเมืองเหมือนกับยุคก่อนหน้าเพื่อให้เกิดความผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม เมื่อมีลูก ลูกก็ได้กลายเป็นชาวสยาม โดยชาวจีนในช่วงเวลานี้ยังมีการจับคู่แต่งงานกับสตรีในชนชั้นปกครองของเมืองอุบลราชธานีอยู่เช่นเดียวกับยุคก่อนหน้า<sup>76</sup> แต่ก็มีความแตกต่างกันในเรื่องของที่มาหรือเป้าประสงค์ของการแต่งงาน ที่ในยุคที่ 1 นั้นเป็นการแต่งงานเพื่อสร้างพันธมิตรหรือเครือข่ายที่คอยอำนวยความสะดวกในทางธุรกิจ แต่ในขณะที่ในยุคที่ 2 นี้เป็นการแต่งงานเพื่อให้เกิดความผสมกลมกลืนทางสังคมและวัฒนธรรมกับคนไทย เพื่อลดความรุนแรงหรือความขัดข้องในการดำเนินชีวิตจากนโยบายต่าง ๆ ที่กีดกันชาวจีน

นอกจาก การประกอบอาชีพทำธุรกิจการค้าแล้ว ยังมีการประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น ช่างทอง ช่างไม้ เพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์อีกด้วย ทำให้ชาวจีนได้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจในเมืองอุบลราชธานีไว้ได้อย่างเบ็ดเสร็จ และช่วงที่ 3 พ.ศ.2473-2488 ชาวจีนอพยพเข้ามาประกอบอาชีพในเมืองอุบลราชธานีเพิ่มมากขึ้นเมื่อมีทางรถไฟมาถึง โดยเข้ามาทำอาชีพต่างๆ อย่างหลากหลาย ทั้งการค้าขายแบบรายย่อย การเพาะปลูก เป็นต้น นอกจากนี้หลังการเข้ามาของรถไฟ กลุ่มชาวจีนยังรวมตัวกันตั้งสมาคมการค้า ชื่อ อุบลวานิชสมาคม อีกด้วย<sup>77</sup>

<sup>75</sup> สุจิตา ตันเลิศ, อนันท์ธนา เมธานนท์ และณัฐพัชร เตชะรุ่งไพศาล. (2559,กรกฎาคม-ธันวาคม). ประวัติชาวจีนเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2488. *เล่มเดิม*. 7(2): 170-172.

<sup>76</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 178.

<sup>77</sup> *แหล่งเดิม* หน้า 164 – 184.



หากพิจารณาจากช่วงเวลาการเข้ามาทำเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีนทั้ง 3 ช่วงเวลาจะพบว่ามีความสอดคล้องกันไปเป็นลำดับขั้น คือ ในช่วงแรกชาวจีนเข้ามาทำการค้า และสร้างเครือข่ายอำนาจร่วมกับชนชั้นปกครองในเมืองอุบลราชธานี โดยการแต่งงานกับสตรีชนชั้นปกครอง ในขณะที่ช่วงที่ 2 เป็นช่วงที่อำนาจทางเศรษฐกิจของกลุ่มชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีเติบโตเต็มที่ เกิดเป็นตระกูลที่มั่งคั่งผ่านการรับราชการในฐานะเจ้า ดังนั้นในระยะเวลาในการแต่งงานกับสตรีพื้นเมืองจึงไม่มีความจำเป็นอีกแล้วเพราะฐานอำนาจมีความมั่นคงแล้ว ส่วนในช่วงที่ 3 การการสร้างรถไฟมาถึงเมืองอุบลราชธานียิ่งส่งเสริมให้การค้าขายของชาวจีนมีความสะดวกมากยิ่งขึ้น การติดต่อการค้าระหว่างกลุ่มชาวจีนที่อยู่ต่างเมืองกันมีความสะดวกขึ้น นอกจากนี้แล้วในการสร้างทางรถไฟยังได้ใช้แรงงานชาวจีนเป็นกรรมกรในการทำทางรถไฟ เมื่อการสร้างทางรถไฟเสร็จสิ้นถึงสถานีวารินชำราบ เมืองอุบลราชธานี กรรมกรชาวจีนบางส่วนเข้ามารับจ้างต่อในเมืองอุบลราชธานีและบางคนก็เก็บสะสมเงินได้มากพอที่จะเข้ามาประกอบอาชีพค้าขายในเมืองอุบลราชธานี นอกจากนี้ยังมีอาชีพอื่น ๆ อีกทั้งช่างไม้ ช่างทอง และเกษตรกรอีกด้วย<sup>78</sup>

ด้วยลักษณะดังกล่าว ทำให้กลุ่มชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองอุบลราชธานีในช่วงที่ 1 และช่วงที่ 2 ได้ทำการสะสมทุนทั้งทุนทางอำนาจทางการเมืองผ่านการแต่งงานกับสตรีพื้นเมืองชั้นสูงและทุนทางเศรษฐกิจผ่านการทำการค้าเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน เมื่อการเมืองและเศรษฐกิจได้ส่งเสริมกัน ทำให้กลุ่มชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีบางตระกูลยกระดับฐานะจากเจ้าภาษีและพ่อค้าชาวจีนกลายเป็นตระกูลเจ้าสัวของเมืองอุบลราชธานี ได้แก่ ตระกูล ศรีธัญรัตน์ สุรพัฒน์ โกศลวัฒน์<sup>79</sup>

จากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับกลุ่มของพ่อค้าชาวจีนที่เปลี่ยนสถานภาพทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองจนกลายเป็นกลุ่มเจ้าสัวประจำเมือง ธรรมเนียมของชาวจีนกลุ่มนี้ได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมภายในเมืองอุบลราชธานี เนื่องด้วยชาวจีนนั้นมีรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนอยู่แล้ว โดยรูปแบบสถาปัตยกรรมของชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีนั้นเป็นลักษณะของเรือนชั้นเดียว ที่ปลูกติดกับพื้นดิน ไม่ได้ยกพื้นแบบลักษณะของคนท้องถิ่น ปลูกติดกันในลักษณะของห้องแถว ซึ่งตึกแถวในลักษณะนี้เรียกว่า “ตึกดิน” ซึ่งมีทั้งที่เป็นตึกอาคารชั้นเดียวที่ใช้บริเวณหน้าบ้านเป็นพื้นที่ค้าขาย หลังบ้านใช้เป็น

<sup>78</sup> สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2551). เศรษฐกิจอีสานหลังมีทางรถไฟ (พ.ศ. 2443-2488). หน้า 77-80.

<sup>79</sup> สุธิดา ตันเลิศ, อนันท์ธนา เมธานนท์ และณัฐพัชร์ เตชะรุ่งไพศาล. (2559,กรกฎาคม-ธันวาคม).



เก็บสินค้าและพักอาศัย หรือแบบสองชั้น ที่มีชั้นที่สองไว้สำหรับเก็บสินค้า โดยมักจะอยู่ตรงกับชั้นล่างส่วนหน้าที่ทำเป็นร้านค้า มีช่องเปิดปิดได้สำหรับขนสินค้าขึ้นลง



ภาพประกอบ 14 ช่องเปิดปิดบนเพดานระหว่างชั้นบนกับชั้นล่าง  
ใช้ในการส่งสินค้าขึ้นลงที่ร้านพรจิต ถนนหลวง

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2564

โดยสถาปัตยกรรมแบบตึกดินนี้ตัวบ้านสร้างด้วยไม้ไผ่สานขัดแตะฉาบดินเหนียว และก้อนดินดิบที่ทำหน้าที่เสมือนอิฐ ในขณะที่ระหว่างกลางนั้นเป็นดินเหนียวผสมกับฟางข้าว ทำเป็นโครงสร้างของตัวบ้านและกำแพงมีความแข็งแรงมากพอที่จะรับน้ำหนักของส่วนหลังคา<sup>80</sup> โดยที่ในพื้นที่เขตเทศบาลนครอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานีในปัจจุบันนี้ยังคงเหลือตึกดินที่ยังมีสภาพสมบูรณ์ที่สุดอยู่เพียงแห่งเดียวคือบริเวณถนนหลวง ดังภาพที่ 15 ในขณะที่ภาพที่ 16 เป็นตึกดินอีก 1 หลัง แต่พังเสียหาย ทำให้ผนังบางส่วนแตกออก ซึ่งแสดงให้เห็นองค์ประกอบภายในของผนังอาคารส่วนที่เป็นดินที่ประกอบด้วยดินเหนียวผสมกับแกลบเป็นชั้นหนา ๆ คั่นด้วยอิฐแถวบาง ๆ สลับไปมา

<sup>80</sup> พิภู บุษบก. (2560). เล่มเดิม. หน้า 35.



ภาพประกอบ 15 ตึกดิน ถนนหลวง เทศบาลนครอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2564



ภาพประกอบ 16 โครงสร้างผนังของตึกดิน  
ประกอบด้วยดินเหนียวผสมกับแกลบ

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2564

สถาปัตยกรรมตึกดินแบบจีน ได้รับความนิยมน้อยลงและถูกพัฒนารูปแบบจากตึกดินไปเป็นตึกคอนกรีตที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก เมื่อกลุ่มพ่อค้าชาวจีนมีการสะสมความมั่งคั่งจนกลายเป็นชนชั้นนำด้านเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานี พ่อค้าชาวจีนในบางตระกูลก็ได้นำรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาใช้งานเพื่อตอบสนองความต้องการทางรสนิยมและเพื่อแสดงฐานะทางเศรษฐกิจของตนเอง

#### 2.2.2.2 การเข้ามาของพ่อค้าฝรั่งเศส

การค้าของพ่อค้าชาวฝรั่งเศสนี้เป็นลักษณะของการเดินทางนำสินค้ามาขายและซื้อสินค้าที่ตนเองต้องการกลับไป โดยการศึกษาเอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติพบว่า มีใบบอกของเมืองอุบลราชธานีได้กล่าวถึงบัญชีสินค้าของพ่อค้าชาวฝรั่งเศส ชื่อ มองสิเออร์เซแวง ที่นำสินค้าเข้ามาขายที่เมืองอุบลราชธานีใน ค.ศ. 1867 พบว่ามีชนิดของสินค้าที่หลากหลายและมีปริมาณมาก เช่น ผ้าชนิดต่าง ๆ อาวุธปืนและเครื่องใช้ประกอบ เครื่องครัว เครื่องใช้ ฯลฯ รวมทั้งสิ้น 74 รายการ รวมมูลค่าของสินค้าทั้งหมดเป็นเงิน 4,242 บาท<sup>81</sup> ซึ่งนับว่ามีมูลค่าสูง ทำให้มีความจำเป็นจะต้องมีการใช้พื้นที่ในการจัดเก็บสินค้า รวมถึงสถานที่สำหรับตัวพ่อค้าที่ใช้อาศัยขณะเข้ามาทำการค้าขายอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของธัญชัย รสจันทร์ที่พบว่า การทำการค้าของพ่อค้าฝรั่งเศสนั้นมีการตั้งสถานีการค้าและนอกจากขายสินค้าฟุ่มเฟือยต่างๆ เหล่านี้แล้ว ชาวฝรั่งเศสยังได้เปิดโรงเลื่อยไม้เป็นกิจการอีกอย่างหนึ่งด้วย<sup>82</sup> ซึ่งโรงเลื่อยของชาวฝรั่งเศสนี้เองอาจจะเป็นแหล่งผลิตงานไม้ในรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตก เพื่อตอบสนองความต้องการใช้งานภายในเมืองอุบลราชธานี

การเข้ามาของพ่อค้าฝรั่งเศสและสินค้าฝรั่งเศส มีความสัมพันธ์กับเมืองอุบลราชธานีในอีกมิติหนึ่ง คือมีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงในเรื่องของเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของสตรีเมืองอุบลราชธานี โดยเฉพาะสตรีชนชั้นปกครองหรือสตรีชั้นสูงในเมืองอุบลราชธานี โดยคติดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวนั้น สตรีจะต้องมีความสามารถในการทอผ้าไว้สวมใส่หรือใช้งานเองได้ ดังนั้นสตรีในเมืองอุบลราชธานีไม่ว่าจะเป็นสตรีชั้นสูงหรือสตรีทั่วไปก็มักจะทอผ้าใช้เอง แต่การผ้าทอของสตรีชั้นสูงเพื่อให้มีความแตกต่างจากผ้าทอของสตรีทั่วไปก็มักจะมีลวดลายที่แตกต่างและใช้วัสดุพิเศษในการทอ โดยวัสดุนั้นคือ “ไหมเงินไหมคำ”

เส้นไหมเงินไหมคำที่ใช้ในเมืองอุบลราชธานีนั้นมีลักษณะเป็นแบบที่สองคือเป็นกระดาศสีเงินหรือทองพันรอบเส้นฝ้ายหรือไหม โดยนำเข้ามาจากยุโรปผ่านทางเมืองไซ่งอน

<sup>81</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 คร.5 11(ล)/65. เรื่อง ใบบอกเมืองอุบล.

<sup>82</sup> ธัญชัย รสจันทร์. (2550). เล่มเดิม. หน้า 113.

ประเทศเวียดนาม ซึ่งในขณะนั้นเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสหรือเมืองจำปาศักดิ์และสะหวันนะเขต โดยมาทางเรือกลไฟที่ล่องขนส่งสินค้ามาเทียบท่าที่เมืองอุบลราชธานี<sup>83</sup>

สตรีเมืองอุบลราชธานีนั้นสามารถทอผ้าที่ใช้ไหมเงิน ไหมคำเป็นวัสดุได้อย่างชำนาญ ในสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ประจำอยู่ที่เมืองอุบลราชธานีนั้นทรงให้พัฒนาการทอผ้าของเมืองอุบลราชธานีขึ้น โดยเป็นการทอผ้าที่เลียนแบบจากผ้าภายนอกพื้นที่ คือ ผ้าเยียรบับ ซึ่งเป็นผ้าที่ทอด้วยเส้นไหมสลักกับไหมเงิน หรือไหมทอง (อีสานเรียก ไหมคำ) โดยที่มีปริมาณไหมเงินหรือไหมทองจำนวนมากกว่าหรือเท่ากับเส้นไหมธรรมดา ทำให้ผ้ามีสีเงินหรือทองไปทั้งผืน พระองค์ทรงให้ช่างทอในโฮงทอผ้าที่ปรากฏชื่อในลายพระหัตถ์ของพระองค์ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่ปรากฏในเอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติความว่า

“..... กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขาณุกาทร ทรงทราบ

ด้วยเกล้าฯ ได้รับลายพระหัตถ์จากพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาว กาวที่ ๔/๓๑๓ ลงวันที่ ๑๙ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕ นำส่งลายพระหัตถ์หนึ่งฉบับผ้าไหมทองหนึ่งม้วน เข้ามาขอพระราชทานทูลเกล้าถวาย.....”<sup>84</sup>

จากเอกสารดังกล่าวนอกจากจะแสดงถึงความสามารถด้านหัตถศิลป์ของสตรีเมืองอุบลราชธานีแล้ว ยังแสดงถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีอีกด้วย จากเดิมซึ่งเคยเป็นระบบเศรษฐกิจแบบชุมชนบุพกาลที่เน้นการแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งเป็นเพียงสินค้าที่ใช้ในระดับยังชีพภายใต้บริบทสังคมที่ไม่มีความซับซ้อน กลายเป็นเศรษฐกิจแบบเงินตราที่เกิดจากการค้าขายและมีการสะสมทุนทำให้มีรายได้มากพอ ที่จะซื้อหาวัสดุจากภายนอก คือ ไหมเงิน ไหมคำ ที่มีราคาสูงได้จำนวนมากพอที่จะนำมาใช้ในการทอถวายราชสำนัก

<sup>83</sup> วิศปต์ชัย ชัยช่วย, คำเล่า มุสิกกา, เชาวณี เหล็กกล้าและมีชัย แต่สุจริยา. (2561). *เล่มเดิม*. หน้า 139-153.

<sup>84</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 2.15-99. เรื่อง หนังสือไปรเวตระวางกรมสรรพสิทธิและพระราชหัตถ์ตอบ. (ไมโครฟิล์ม).

การที่มีความต้องการใหม่จำนวนมากประกอบกับเอกสารที่แสดงปริมาณของการค้าหลากหลายชนิดรายการ ที่มีมูลค่าสูง การประกอบกิจการโรงเลื่อยไม้ แสดงให้เห็นว่าการค้าขายของพ่อค้าชาวฝรั่งเศสมีความเฟื่องฟู และคนในเมืองอุบลราชธานีก็มีความนิยมในสินค้าของพ่อค้าฝรั่งเศสอยู่ไม่น้อย ประกอบกับปัจจัยทางการเมืองที่ฝรั่งเศสต้องการจะได้พื้นที่หัวเมืองภาคอีสานของไทย ทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสเองได้สร้างสถานกงสุลไว้ในเมืองอุบลราชธานีเพื่อดำเนินนโยบายทางการเมืองและยังใช้สนับสนุนกิจการอื่น ๆ ของฝรั่งเศสในเมืองอุบลราชธานี คือ การค้าและการเผยแผ่ศาสนาคริสต์ อีกด้วย

### 2.3.3 ด้านสังคมและวัฒนธรรม

กลุ่มคนต่างถิ่นในเมืองอุบลราชธานีที่มีส่วนผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมของเมืองอุบลราชธานี ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบของสถาปัตยกรรมในเมืองอุบลราชธานีนั้นได้แก่ 1. กลุ่มชาวสยาม ซึ่งเป็นกลุ่มของข้าราชการที่รัฐบาลกลางจากกรุงเทพฯ ได้ส่งมาควบคุมดูแลเมืองอุบลราชธานี 2. กลุ่มชาวจีน ที่เดินทางเข้ามาค้าขายในเมืองอุบลราชธานี และได้ตั้งถิ่นฐานที่เมืองอุบลราชธานีด้วย 3. กลุ่มชาวเวียดนาม ที่ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในเมืองอุบลราชธานีพร้อมกับการเข้ามาของศาสนาคริสต์ และ 4. กลุ่มชาวฝรั่งเศส ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่เป็นเจ้าของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกโดยตรง ได้เข้ามาในเมืองอุบลราชธานีด้วยภารกิจที่หลากหลาย และส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของสถาปัตยกรรมเมืองอุบลราชธานีอย่างยิ่ง

#### 2.3.3.1. กลุ่มชาวสยาม

การมาถึงเมืองอุบลราชธานีของขุนนางและข้าราชการสยามนั้น เป็นการเข้ามาเพื่อดำเนินการปกครองเมืองอุบลราชธานี เพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางนโยบายการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขุนนางและข้าราชการสยามนั้นเดินทางมาพร้อมกับวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งพวกเขาได้รับเอามาปรับใช้ในชีวิตของตนเอง และนำมาใช้ยังเมืองอุบลราชธานีด้วย ดังเช่นในกรณีของการเตรียมรับเสด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งจะมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ กำกับดูแลมณฑลลาวท้าว รัฐบาลกลางของสยามได้มีตราสารมายังหัวเมืองต่าง ๆ ให้เตรียมการรับเสด็จโดยการสร้างที่ประทับแรมประทับร้อนตามรายทางเสด็จ โดยกำหนดให้เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมไม้ยกพื้นที่มีเฉลียงรอบ ซึ่งเป็นรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่คล้ายกับเรือนบังกาลิ ที่อังกฤษสร้างเพื่อใช้พักอาศัยให้เข้ากับสภาพอากาศแบบร้อนชื้นของอินเดีย



การเข้ามาจัดการปกครองเมืองอุบลราชธานีของข้าราชการและขุนนางสยามโดยตรง เพื่อดำเนินการให้การรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสำเร็จอย่างลุล่วงตามแผนการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน กระบวนการดังกล่าวเป็นไปอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิ มีการดำเนินกตโบายอย่างแรกคือยกย่องให้คนในท้องถิ่นมีสถานะเท่าเทียมกับคนสยาม โดยเริ่มจากเมื่อมาถึงเมืองอุบลราชธานีพระองค์ก็ทรงเริ่มผูกสัมพันธ์กับกลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นคือเจ้านายเมืองอุบลราชธานีโดยการแต่งงานกับนางเจียงคำ ซึ่งเป็นหลานของราชบุตรเมืองอุบลราชธานี<sup>85</sup> ซึ่งการแต่งงานนี้เป็นทั้งการแสดงออกถึงการยอมรับสถานะของเจ้านายพื้นเมือง เพราะโดยทั่วไปก็เป็นที่ทราบดีอยู่แล้วว่าการเสกสมรสของเจ้านายในพระราชวงศ์จักรีแล้วหากไม่เป็นการแต่งงานระหว่างเจ้านายด้วยกันเองก็ต้องเป็นการแต่งงานกับบิดาของขุนนางที่มีความสำคัญ ทั้งนี้เพื่อทั้งรักษาความบริสุทธิ์ของสายเลือดหรือเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ทางการเมือง

แต่ทั้งนี้แม้ในอดีตพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีจะเคยรับเอาสตรีจากหัวเมืองเข้าเป็นเจ้าจอมแต่ก็เป็นสตรีที่มาจากเมืองประเทศราชและเป็นการรับมาเพื่อแสดงฐานะของความเป็นราชอิริยา เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจเหนือกว่าพระราชวงศ์อื่น ซึ่งต่างจากการที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงรับเอานางเจียงคำ ซึ่งเป็นลูกหลานเชื้อสายอาญาสี่ของเมืองอุบลราชธานี ซึ่งตามปกติวิสัยของคนกรุงเทพฯ แล้วผู้คนจากหัวเมืองเหล่านี้คือคนลาว ซึ่งไม่ใช่พวกเดียวกันกับตนหรือเป็นคนละเชื้อชาติ คนละชาติพันธุ์ในความรู้สึกของคนกรุงเทพฯ และมีสถานะที่ต่ำกว่า จะเห็นว่าการที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงรับเอาผู้ที่มีสถานะต่ำกว่าในบริบทดังกล่าวมาเป็นชายานั้นได้แสดงถึงการคลายตัวของขนบธรรมเนียมเดิมที่เคร่งครัดในการแต่งงานของเจ้านายในราชวงศ์จักรี เกิดการยอมรับสถานะของผู้คนในเขตหัวเมืองภาคอีสานให้มีสถานะเดียวกันกับคนกรุงเทพฯ มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้แล้วการปฏิรูปการปกครองด้วยการปรับโครงสร้างการบริหารตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 ที่แม้จะเป็นการเลิกระบบอาญาสี่ แต่อย่างไรก็ตามก็มีการตั้งตำแหน่งขึ้นมาทดแทนดังนี้ คือ เจ้าเมือง แทนด้วย ผู้ว่าราชการเมือง อุปฮาด แทนด้วยปลัดเมือง ราชวงศ์ แทนด้วย ยกกระบัตรเมือง และราชบุตร แทนด้วย ผู้ช่วยราชการเมือง ซึ่งโปรดฯ ให้พระราชทานศักดินาให้ตำแหน่งเหล่านี้เช่นเดียวกับข้าราชการสยามซึ่งวิธีการนี้เป็นทั้งการแสดงออกอย่างเป็นทางการที่แสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันระหว่างข้าราชการกรุงเทพฯ กับชนชั้นปกครองในหัวเมืองว่ามีสถานะเท่าเทียมกัน

<sup>85</sup> ไพฑูริย์ มีกุล. (2517). เล่มเดิม. หน้า 54.



ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นการแต่งงานกับกลุ่มเจ้านายพื้นเมืองหรือการปรับตำแหน่งในการบริหารใหม่ตามกฎหมายนอกจากจะได้ประโยชน์ทั้งในแง่การล้มเลิกระบอบการปกครองแบบราชาธิราชไปได้อย่างรวดเร็วแล้ว แต่ที่สำคัญคือเป็นการสร้างความรู้สึกระหว่างชนชั้นนำของทั้งฝ่ายกรุงเทพฯและเมืองอุบลราชธานีให้มีความกลมกลืนเป็นพวกเดียวกัน ไม่เกิดการแบ่งแยกว่าเป็นเจ้านายกรุงเทพฯ เจ้านายหัวเมือง เกิดการรวบตัวกันระหว่างชนชั้นปกครองของทั้งสองฝ่ายแล้วจึงทำให้การปฏิรูปการปกครองตามแผนการของฝ่ายสยามเป็นไปอย่างราบรื่นและได้รับความร่วมมือจากกลุ่มผู้ปกครองในท้องถิ่นเป็นอย่างดี<sup>86</sup>

นอกจากนี้ในส่วนของการสร้างความเท่าเทียมในหมู่ประชาชนให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นคนไทยนั้นภายใต้นโยบายจากกระทรวงมหาดไทย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ได้ออกประกาศให้การสำรวจสำมะโนประชากรในพื้นที่มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือให้ใช้แบบพิมพ์ของทางราชการเท่านั้น และในแบบพิมพ์จะต้องระบุในช่องสัญชาติว่า “ชาติไทยบังคับสยาม” เท่านั้น ดังนั้นเมื่อมีการระบุตัวตนของผู้ถือเอกสารเป็นลายลักษณ์อักษรแสดงว่าเป็นคนไทยก็ย่อมทำให้เกิดจิตสำนึกของในความเป็นชาติไทยเพียงหนึ่งเดียวแก่คนผู้นั้นมากขึ้น<sup>87</sup> แต่ไม่เพียงแต่การออกเอกสารแสดงตัวเท่านั้น แต่สิ่งสำคัญอีกประการคือการจัดการการศึกษา ในปี พ.ศ. 2445 ได้มีการประกาศตั้งพระราชอาคณະเจ้าคณะมณฑลพร้อมกันให้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการศึกษาของมณฑลด้วย ในมณฑลอุบลราชธานีนั้นพระญาณรักขิต แห่งวัดสุปฏิญารามเป็นผู้อำนวยการศึกษาเป็นคนแรกและได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่วัดนั่นเองโดยการสนับสนุนของรัฐบาล และใน พ.ศ. 2450 กระทรวงมหาดไทยได้มีสารตราถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ใจความสำคัญคือให้ขยายการศึกษาให้แพร่หลายขึ้นอีกนอกจากการเรียนที่วัด พระองค์จึงได้ให้มีการสร้างโรงเรียนการปกครองขึ้นที่เมืองอุบลราชธานีในปลายปี พ.ศ. 2450 โดยมีหม่อมราชวงศ์วิจิตรเป็นผู้ดำเนินการ โดยพระองค์มีเป้าประสงค์ในการที่จะฝึกหัดคนเข้ารับราชการให้เป็นที่มีความรู้ความสามารถและล้างความเชื่อที่ว่าการศึกษาเป็นสิทธิและความสามารถที่ติดตามมาตามวงศ์ตระกูล<sup>88</sup>

ดังนั้นการจัดการศึกษานี้นอกจากการเป็นการพัฒนาให้คนในท้องถิ่นมีรู้หนังสือได้ทัดเทียมอย่างประชาชนในกรุงเทพฯแล้วยังเป็นการกล่อมเกล้าให้ประชาชนซึมซับเอาความเป็นไทยผ่านการเรียนโดยแบบเรียนที่รัฐกำหนดอีก ไม่น่าจะเป็นการเรียนการอ่านเขียนตัว

<sup>86</sup> อุดมชัย มูลศิลป์. (2524). *มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ*. หน้า 137.

<sup>87</sup> ไพฑูรย์ มีกุล. (2517). *เล่มเดิม*. หน้า 64-65.

<sup>88</sup> *เล่มเดิม*. หน้า 112-114.

อักษรไทย แทนการเรียนรู้แบบเดิมที่เรียนโดยอักษรธรรมหรืออักษรแบบล้านช้าง หรือการเรียนรู้โดยบทเรียนที่กำหนดโดยรัฐบาล และโรงเรียนการปกครองยังมีบทบาทในการสลายสถานะภาพของกลุ่มอาญาสี่จากเดิมที่ทำหน้าที่ในการปกครองแบบสืบตระกูลให้เท่าเทียมกับคนทั่ว ๆ ไปผ่านการเรียนในโรงเรียนปกครองแบบฝึกหัดที่จะเป็นราชการอีกด้วย

ประการที่สองคือ การเปลี่ยนแปลงประเพณีท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณี เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อเกื้อหนุนหรือรับใช้สังคมในบริบทต่าง ๆ อยู่เสมอ ในเมืองอุบลราชธานีนั้น วัฒนธรรมประเพณีที่มีความเฉพาะตัวอย่างหนึ่งคือ ประเพณีการทำศพบนหลังนกหัสดีลิงค์ ซึ่งที่มาของประเพณีนี้มาจากตำนานบรรพบุรุษของพระวอพระตาซึ่งกล่าวว่าสืบเชื้อสายมาจากเจ้านายจากเมืองเชียงรุ่งแสนหวิฟ้า

ตามตำนานกล่าวว่าพระตาเป็นบุตรของเจ้าปางคำซึ่งเป็นเจ้านายจากเมืองเชียงรุ่งแสนหวิฟ้าซึ่งพระมารดาของท่านได้อพยพหนีภัยจากพวกฮ่อหัวขาวมาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์ล้านช้างเวียงจันทร์<sup>89</sup> นอกจากนี้แล้วในการศึกษาของประยูทธ สารัง, (2563) ยังได้กล่าวถึงคำกล่าวของบำเพ็ญ ณ อุบล ซึ่งเป็นลูกหลานสายตรงของกลุ่มอาญาสี่เมืองอุบลราชธานี ซึ่งได้เคยเห็นประเพณีการทำศพบนหลังนกหัสดีลิงค์และได้รับการบอกเล่าที่มาจากประเพณีดังกล่าวจากผู้ใหญ่ในตระกูลถึงตำนานว่า พิธีการทำศพบนหลังนกหัสดีลิงค์นี้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกที่เมืองเชียงรุ่งตากสิลา โดยนกหัสดีลิงค์ได้มาโฉบเอาศพของพระเจ้าแผ่นดินที่กำลังจะถวายพระเพลิงไปเป็นอาหาร จึงเกิดการต่อสู้แย่งชิงศพระหว่างคนกับนก โดยฝ่ายคนได้มีนางสีดาบุตรตรีของมหาราชครุเมืองนั้นได้ใช้ศรยิงนกจนถึงแก่ความตาย พระมเหสีจึงได้ให้ถวายพระเพลิงศพไปพร้อมกับนกหัสดีลิงค์ จากนั้นเป็นต้นมาก็ถือเป็นธรรมเนียมของเมืองเชียงรุ่งตากสิลาที่จะต้องถวายพระเพลิงให้เจ้านายเชื้อพระวงศ์ที่สิ้นพระชนม์ด้วยวิธีการนี้และสืบทอดมาจนถึงเจ้านายเมืองอุบลราชธานี

พิธีศพบนหลังนกหัสดีลิงค์ของเมืองอุบลราชธานีเริ่มจากการทำศพของพระวอ พระตา ซึ่งจัดพิธีที่ทุ่งบ้านคู้ บ้านแก เขตนครจำปาศักดิ์ โดยเอาศพของพระวอ พระตาขึ้นบนหลังนก มีมหรสพครบ 7 วัน 7 คืนแล้วจึงเผา และบุตรชายของพระตาสองคน คือ ท้าวคำผง หรือพระปฐมราชวงศาเจ้าเมืองอุบลราชธานีคนแรกกับท้าวพรหม หรือพระพรหมราชวงศา เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนที่สอง และบุตรของท้าวคำผง คือ พระปฐมราชวงศา (กุทอง) เจ้าเมือง

<sup>89</sup> ประทับใจ สิกขา. (2556). *นกหัสดีลิงค์*. หน้า 5-9.

อุบลราชธานีคนที่สาม ก็ล้วนแต่ทำพิธีศพบนหลังนกหัสดีลิงค์ โดยตั้งศพบนหลังนกที่ทุ่งศรีเมือง มีมหรสพครบ 7 วันจึงเผาเช่นเดียวกัน<sup>90</sup>

ตามตำนานทั้งสองเรื่องจะเห็นได้ว่ากลุ่มเจ้านายเมืองอุบลราชธานีหรือกลุ่มอาญาสี่เมืองอุบลราชธานียึดถือตำนานดังกล่าวเป็นอย่างมากและสืบทอดคติความเชื่อนี้มาได้หลายชั่วอายุคน ประเพณีการทำศพบนหลังนกหัสดีลิงค์นี้มีองค์ประกอบสำคัญคือ 1. การตั้งศพบนเมรุที่สร้างบนหลังนกหัสดีลิงค์ 2. การตั้งเมรุนี้ทำที่กลางทุ่ง โดยเมื่อมีการตั้งเมืองอุบลราชธานีแล้วก็ตั้งเมรุที่ทุ่งศรีเมือง และ 3. มีการจัดมหรสพก่อนการเผาศพ 7 วัน และหากเริ่มจากการการที่กลุ่มพระวอพระตาอพยพนำผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองอุบลราชธานีคือที่บริเวณดอนมดแดงเมื่อปี พ.ศ. 2311 จนถึงการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองอีสานในปี พ.ศ. 2436 ที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์เสด็จมาเมืองอุบลราชธานีนั้นเป็นช่วงเวลาถึง 125 ปี ทำให้ประเพณีการทำศพบนหลังนกหัสดีลิงค์นี้มีการสืบทอดในกลุ่มอาญาสี่ของเมืองอุบลราชธานีอย่างมั่นคงมาโดยตลอด

กระบวนการเปลี่ยนแปลงทั้ง 2 ประการข้างต้น ล้วนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองและวัฒนธรรมของเมืองอุบลราชธานีอย่างยิ่ง ทำให้กรุงเทพฯและเมืองอุบลราชธานีมีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้นผ่านการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและแนวคิดความเชื่อของผู้คน นั้นย่อมทำให้การสถาปนาอำนาจของกรุงเทพฯในเมืองอุบลราชธานีมีความมั่นคงยิ่งขึ้น ทำให้เมื่อเข้าสู่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่แม้ว่าปัญหาเรื่องเขตแดนในหัวเมืองฝ่ายอีสานจะเบาบางลงไป แต่การสถาปนาความเป็นชาติหนึ่งชาติเดียว ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติก็ยังเป็นเรื่องที่ถูกเน้นและให้ความสำคัญอยู่เสมอ ดังนั้นใน พ.ศ. 2461 จึงได้มีการปรับปรุงศาลว่าการจังหวัดอุบลราชธานีซึ่งของเดิมทำจากไม้ โดยสร้างใหม่ด้วยรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกทั้งตัวอาคารและการตกแต่ง และยังเน้นความเป็นชาติด้วยการประดับประติมากรรมรูปครุฑเหนือซุ้มประตูทางเข้าอาคารอีกด้วย อาคารหลังดังกล่าวจึงอาจเป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่ประกาศว่าเมืองอุบลราชธานีเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยาม

นอกจากนี้การเข้ามาของชาวสยาม บรรดาอิทธิพลตะวันตกซึ่งคนเหล่านี้ได้นำเอาธรรมเนียมหรือสิ่งที่ตนเองคุ้นเคยจากกรุงเทพฯติดตัวมาด้วย ตัวอย่างเช่น กีฬาฟุตบอลและบิลเลียด ซึ่งเข้ามาในเมืองอุบลราชธานีโดยการพระยาสุนทรพิพิธ ที่ได้กล่าวถึงกีฬาฟุตบอลใน

<sup>90</sup> ประยูรธ สารัง. (2563). *นกหัสดีลิงค์: การเมืองเรื่องการนิยาม รหัสหมายชนชั้น ในสังคมวัฒนธรรมล้านช้าง Husadilingu: Social Classification in LanXang Culture*. หน้า 2.

เมืองอุบลราชธานีว่า “... ข้าพเจ้าเป็นผู้นำฟุตบอลไปเล่นที่เมืองอุบลราชธานีเป็นคนแรก จนฟุตบอลแพร่หลายทั่วไป ครั้งนี้เป็นผู้ซื้อโต๊ะบิลเลียดไปเล่น เผยแพร่ในเมืองอุบลราชธานีอีก อาจนับได้ว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้สร้างประวัติการเล่นบิลเลียดขึ้นในมณฑลอุบลราชธานีอีกครั้งหนึ่งกระมัง ....”<sup>91</sup> เป็นตัวอย่างของการนำเข้าวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้ามาในเมืองอุบลราชธานี โดยเป็นการทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจากความสนใจหรือรสนิยมส่วนตัวของบุคคล เป็นการกระจายจากกลุ่มคนส่วนน้อยไปหาคนจำนวนมาก

### 2.3.3.2. กลุ่มชาวจีน

ชาวจีนเดินทางเข้ามาค้าขายในเมืองอุบลราชธานี และมีการตั้งถิ่นฐานรวมไปถึงแต่งงานกับสตรีพื้นเมือง การเข้ามาของชาวจีนได้นำเอาสถาปัตยกรรมตามวัฒนธรรมของตนเข้ามาด้วยคือตึกแถวร้านค้า ในขณะที่ชาวจีนบางส่วนที่สะสมทุนจนสามารถยกฐานะของตนกลายเป็นพ่อค้ารายใหญ่ระดับเจ้าสัว มีการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมที่ตนเองอยู่อาศัยให้มีความสวยงามและทันสมัยมากขึ้น โดยรับเอาค่านิยมที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้นคือรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาใช้งาน มีการออกแบบตึกแถวร้านค้าแบบจีนโดยผสมรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้าไปในส่วนต่าง ๆ ของตัวอาคาร โดยเฉพาะด้านหน้าที่มีกระจกตกแต่งด้วยซุ้มโค้ง ไม้ฉลุลายหรือประดับด้วยลายปูนปั้นแบบตะวันตก

นอกจากนี้ชาวจีนบางส่วนยังประกอบอาชีพช่างไม้<sup>92</sup> ซึ่งมีความสอดคล้องกับตัวสถาปัตยกรรมที่มีเจ้าของเป็นผู้ที่มีเชื้อสายจีนรวมไปถึงตามวัดที่มีความสำคัญในเมืองอุบลราชธานีที่มักจะมี “งานไม้” ซึ่งฉลุลายแบบตะวันตกประดับตกแต่ง สะท้อนถึงความต้องการงานไม้ของเมืองอุบลราชธานีและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตจากงานไม้ที่มักจะทำเองในครัวเรือน มาเป็นการจ้างงานเมื่อต้องการงานที่มีความละเอียดมากขึ้น

### 2.3.3.3. กลุ่มชาวเวียดนามหรือชาวญวน

ชาวเวียดนามในเมืองอุบลราชธานีนั้นประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ กลุ่มญวนเก่า และ กลุ่มญวนใหม่ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกันในช่วงเวลาที่อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาในเมืองอุบลราชธานี โดยมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มญวนเก่า เป็นกลุ่มที่เริ่มมีหลักฐานการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองอุบลราชธานีในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยกลุ่มชาวเวียดนามกลุ่มนี้

<sup>91</sup> สุนทรพิพิธ (เชย มัชฌิมวิบูลย์). (2514). บันทึกความจำ (๔) เมื่อเป็นปลัดมณฑลอุบลราชธานี. หน้า 36.

<sup>92</sup> Ministry of Commerce and Communications Bangkok. (1929). *Ibid.* p. 60.

ได้เข้ามาพร้อมกับการเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของนักบวชชาวฝรั่งเศส ที่เข้ามาเมืองอุบลราชธานีในปี พ.ศ. 2424 และอีกระลอกหนึ่งคือหลังไทยและฝรั่งเศสทำสนธิสัญญากันในปี พ.ศ. 2346 หรือหลังเหตุการณ์ ร.ศ. 112 โดยชาวญวนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ซึ่งอพยพออกจากเวียดนาม เนื่องจากนโยบายของเวียดนามในช่วงเวลาดังกล่าวมีการต่อต้านการนับถือศาสนาคริสต์ และชาวเวียดนามบางส่วนที่ไม่ชอบใจการกดขี่และเอารัดเอาเปรียบของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส ก็ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองอุบลราชธานีซึ่งเป็นเมืองที่มีชุมชนชาวเวียดนามที่นับถือศาสนาคริสต์อยู่แล้ว

กลุ่มญวนใหม่ คือกลุ่มที่อพยพในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 กลุ่มนี้เป็นการอพยพเข้าเพื่อลี้ภัยสงครามและรัฐบาลในขณะซึ่งนำโดยนายปรีดี พนมยงค์ได้จัดโซนให้พำนักอยู่ที่จังหวัดริมชายแดนที่ติดริมแม่น้ำโขงในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ<sup>93</sup> โดยกลุ่มที่ 1 เมื่ออพยพเข้ามาอยู่ในเมืองอุบลราชธานีนั้นได้ตั้งชุมชนบริเวณนอกเขตตัวเมืองอุบลราชธานี โดยเป็นที่ดินที่ทางเมืองจัดหาให้เรียกพื้นที่นั้นว่า บุ่งกาแซว มีการตั้งชุมชนและวัดคาทอลิกขึ้น ส่วนกลุ่มที่ 2 เมื่อมารัฐบาลให้ไปตั้งถิ่นฐานในบริเวณเดียวกันกับชุมชนญวนเก่า กลายเป็นพื้นที่นิคมญวน<sup>94</sup> โดยกลุ่มญวนมีความสำคัญคือมีการนำเข้าวัฒนธรรมของตนเองมาใช้ในพื้นที่เมืองอุบลราชธานี โดยเฉพาะกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์ เนื่องจากเมื่อเข้ามาตั้งเป็นจุดศูนย์กลางของการเผยแพร่ศาสนาได้มีการสร้างโบสถ์คริสต์ขึ้นมาแต่เป็นลักษณะอาคารที่เป็นแบบพื้นถิ่นอีสานทั่วไป ดังนั้นเมื่อผู้ฟังลงจึงได้สร้างอาคารก่ออิฐถือปูนหลังใหม่ขึ้นมา โดยใช้สร้างในรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตก และยังแผ่ขยายไปถึงที่พักอาศัยของกลุ่มญวนในพื้นที่ด้วย

#### 2.3.3. 4. กลุ่มชาวฝรั่งเศส

การเข้ามาเมืองอุบลราชธานีของชาวฝรั่งเศส เกิดจากความพยายามในการขยายอำนาจของฝรั่งเศสที่ต้องการเข้ามาครอบครองดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงในส่วนของพื้นที่หัวเมืองมณฑลภาคอีสานนั้นได้มีการใช้กุศโลบายอย่างหลากหลาย โดยวิธีหนึ่งที่ฝรั่งเศสเลือกใช้คือการสนับสนุนให้มีการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ เมืองอุบลราชธานีนั้น เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการเข้าเผยแพร่ศาสนาคริสต์ โดยการเข้ามาของบาทหลวงชาวฝรั่งเศสในเมืองอุบลราชธานีนี้เกิดขึ้นเมื่อ เจ้าพรหมเทวานุกเคราะห์ เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนที่ 4 ได้ขึ้นไปยังกรุงเทพฯ เนื่องจากมีกรณีพิพาทกับกรมการเมืองเดิมของเมืองอุบลราชธานี ทำให้ต้องเดินทางลงไปตัดสินคดีความกันที่กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2411 (ค.ศ. 1868) ทำให้มีโอกาสได้พบกับพระสังฆราชฌอง หลุยส์ เวย์ พระสังฆราชแห่ง

<sup>93</sup> ลลิตา บุญมี. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 57.

<sup>94</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 60.



ราชอาณาจักรสยามและลาว ทั้งสองได้สนทนากัน เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์เชิญชวนให้ พระสังฆราชส่งบาทหลวงเข้าไปเผยแผ่ศาสนาที่เมืองอุบลราชธานีและเมืองในปกครอง<sup>95</sup>

พระสังฆราชเว่ยนั้นมึนโยบายส่งเสริมการเผยแผ่ศาสนาในพื้นที่ห่างไกล อยู่แล้ว ซึ่งเป็นไปตามนโยบายของสำนักวาติกัน ค.ศ. 1869 สมเด็จพระสันตปาปาปิโอ ที่ 9 ต้องการให้มีการเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสยาม และในพื้นที่ของประเทศลาว ดังนั้นใน ค.ศ. 1881 (พ.ศ. 2424) พระสังฆราชเว่ยจึงได้ส่งบาทหลวง ชาเวียร์ เกโก และบาทหลวงกงสตองก์ ฌอง โปรดม เข้ามาเผยแผ่ศาสนาในเมืองอุบลราชธานี ซึ่งการเข้ามาของบาทหลวงนั้นสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลฝรั่งเศสที่ต้องการให้ศาสนาเป็น เครื่องมือในการครอบงำผู้คนและครอบครองดินแดน ภายใต้แนวคิดที่ว่าจะต้องเผยแผ่และสร้างความศรัทธาให้กับคนที่ด้อยกว่าโดยใช้ศาสนาคริสต์และวัฒนธรรมตะวันตก<sup>96</sup>

การเข้ามาของคณะมิชชันนารีภายใต้การนำของบาทหลวงกงสตองก์ ฌอง โปรดม เป็นตัวนำให้เกิดการเข้ามาของชาวเวียดนามที่หันมาเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์ ที่อพยพ เข้ามาอยู่ในเมืองอุบลราชธานีตามการชักชวนของบาทหลวง โดยการเข้ามาอยู่ในเมือง อุบลราชธานีนี้เจ้าเมืองได้แบ่งพื้นที่ทางตะวันตกนอกกำแพงเมืองให้เป็นที่อยู่ของเหล่ามิชชันนารี ฝรั่งเศส ซึ่งเดิมในพื้นที่เหล่านี้มีกลุ่มคนเวียดนามอพยพอาศัยอยู่ก่อนแล้ว เมื่อคณะมิชชันนารี ได้รับอนุญาตให้เข้ามาเผยแผ่ศาสนาพร้อมทั้งที่ตั้งในการจัดตั้งศาสนสถานของตนเองแล้ว จึงได้ จัดสร้างอาสนวิหารขึ้นเพื่อใช้เป็นสถานที่ในการประกอบศาสนพิธีรวมไปถึงทำกิจกรรมต่างๆ ใน การเผยแผ่ศาสนา ทั้งการสอนหนังสือและการพยาบาล ทำให้เกิดเป็นชุมชนของชาวคริสต์ขึ้นใน เมืองอุบลราชธานี

การเข้ามาเผยแผ่ศาสนาของคณะมิชชันนารีฝรั่งเศสนั้นโดยส่วนหนึ่ง อาจจะมีนัยเพื่อให้เกิดการต่อต้านการเผยแผ่ศาสนาและมีการทำร้ายเหล่ามิชชันนารีอย่างที่เคย เกิดขึ้นในเวียดนาม ในสมัยของจักรพรรดิคือดีก็มีการปราบปรามกลุ่มผู้นับถือศาสนาคริสต์อย่าง รุนแรง ทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสใช้เป็นข้ออ้างในการส่งกำลังทหารเข้าปราบปรามและอารักขาเหล่า มิชชันนารีผู้เผยแผ่ศาสนา จนในที่สุดนำไปสู่การใช้กำลังทหารยึดครองเวียดนามเป็นอาณานิคม<sup>97</sup> จากกระบวนการดังกล่าวจะเห็นว่าแม้โดยเนื้อแท้แล้วการเผยแผ่ศาสนาของเหล่ามิชชันนารีจะมี จุดประสงค์ทางการเมืองหรือไม่ก็ตาม แต่ในท้ายที่สุดแล้วการเข้ามาของเหล่าผู้เผยแผ่ศาสนา

<sup>95</sup> สุธิดา ตันเลิศ. (2560). *เล่มเดิม*. หน้า 26-27.

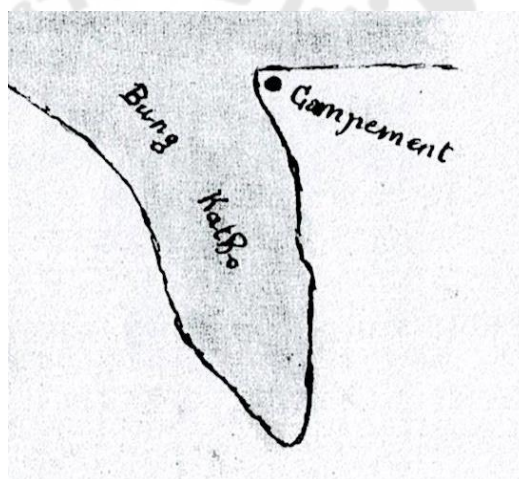
<sup>96</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 28-29.

<sup>97</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 17-24.



เหล่านี้ก็สอดคล้องกับนโยบายทางการเมืองของรัฐบาลฝรั่งเศส และถูกใช้เป็นเครื่องมือในการยึดครองดินแดนในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง

แต่อย่างไรก็ตามวิธีดังกล่าวไม่สามารถใช้ได้ในพื้นที่ของเมืองอุบลราชธานี เนื่องจากการต่อต้านชาวคริสต์ในเมืองอุบลราชธานีมีน้อยมาก ทั้งนี้อาจเกิดจากสาเหตุสำคัญ 2 ประการ ประการแรกที่ตั้งของชุมชนชาวคริสต์ เนื่องจากชุมชนชาวคริสต์ถูกจัดสรรให้อยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากตัวเมืองอุบลราชธานี โดยพื้นที่ที่คณะมิชชันนารีได้รับจัดสรรให้เป็นที่อยู่อาศัยนั้นอยู่ทางทิศตะวันตกของตัวเมืองอุบลราชธานี มีลักษณะเป็นแอ่งหรือบึงน้ำ เรียก บึงกะแพว<sup>98</sup> ซึ่งตามความเชื่อของคนท้องถิ่นในเมืองอุบลราชธานีเชื่อว่าเป็นพื้นที่อาถรรพ์ เป็นอดีตป่าช้า เคยมีคนไปตั้งชุมชนอยู่อาศัยแต่ก็อยู่ไม่ได้ ย้ายออกหนีหมด ทำให้ไม่มีชาวเมืองคนไหนกล้าที่จะไปเข้าใกล้พื้นที่ตรงนั้น



ภาพประกอบ 17 บึงกะแพว<sup>99</sup>

ที่มาภาพ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ แผนที่ที่ดินฝรั่งเศสขอเช่าเพื่อสร้างที่ว่าการ  
ไวซ์กิงสุลและที่พักกิงสุล ตำบลโรงเรื่อย จังหวัดอุบลราชธานี แผนที่ 2

<sup>98</sup> เดิม สิงห์บุรีต. เล่มเดิม. หน้า 38-39.

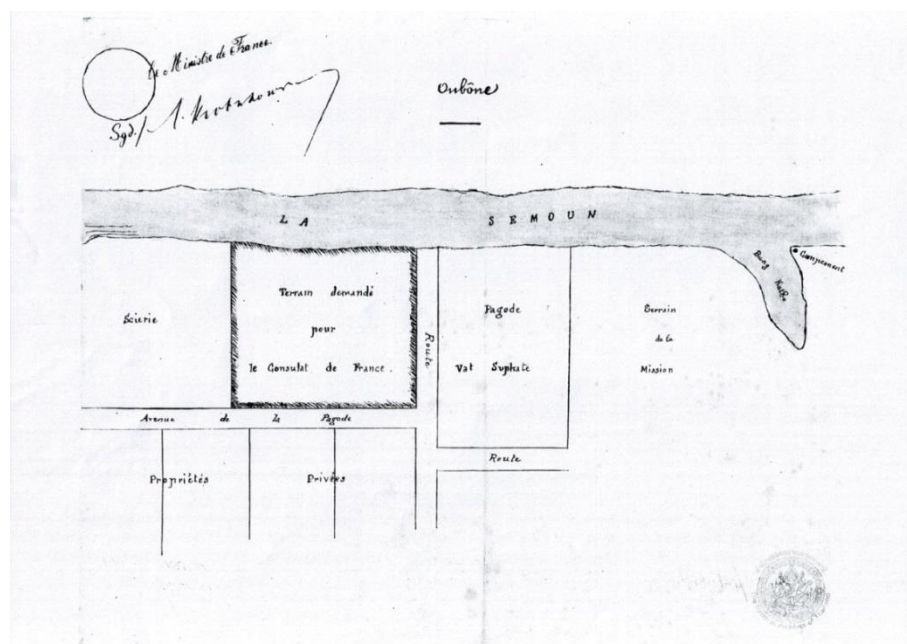
<sup>99</sup> หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. แผนที่ที่ดินฝรั่งเศสขอเช่าเพื่อสร้างที่ว่าการไวซ์กิงสุลและที่พักกิงสุล ตำบลโรงเรื่อย จังหวัดอุบลราชธานี แผนที่ 2.

การเผยแพร่ศาสนาในช่วงแรกนั้นคณะมิชชันนารีเน้นการไถ่ถอนทาสและช่วยเหลือเด็กกำพร้ามาดูแลที่ชุมชน ทำให้กลุ่มไม่ค่อยมีความเกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่มา นักการต่อต้านจึงมีน้อย ประการที่สอง การเข้ามาของคณะมิชชันนารีคือมาพร้อมกับความทันสมัยของวิทยาการจากตะวันตก โดยเฉพาะการแพทย์แบบตะวันตก ที่นำมาช่วยรักษาคนไข้แทนที่การแพทย์แบบเดิมที่เน้นความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์ที่ได้ผลน้อยกว่า ทำให้เมื่อมีการเผยแพร่ผลงานการรักษาของคณะมิชชันนารีออกไป จึงเป็นที่สนใจจากชาวเมืองอุบลราชธานี นอกจากนี้คณะมิชชันนารียังเน้นการปฏิบัติการด้านการสงเคราะห์ในการดำรงชีวิต ทั้งเรื่องที่อยู่อาศัย อาหารการกิน การศึกษาและการรักษาโรคให้กับผู้ยากไร้ ทาสและคนอื่น ๆ โดยไม่เลือกปฏิบัติ ซึ่งแนวปฏิบัติของคณะมิชชันนารีล้วนแล้วแต่สอดคล้องกับหลักของพระพุทธศาสนาในเรื่องของการให้ทาน ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชาวเมืองอุบลราชธานีไม่ต่อต้านการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของคณะมิชชันนารี

ดังนั้นการเข้ามาตั้งชุมชนคริสต์ของคณะมิชชันนารีในเมืองอุบลราชธานี จึงมีคนเข้าร่วมมากขึ้น การก่อสร้างอาสนวิหารซึ่งแต่เดิมได้ใช้บ้านลาวเก่าขนาดใหญ่เป็นอาสนวิหาร เมื่อนานวันเข้ามีความทรุดโทรม จึงมีการรื้อลงและสร้างใหม่ให้มีความมั่นคงแข็งแรงขึ้น โดยสร้างใหม่ในรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกขนาดใหญ่ ซึ่งถือว่าการก่อสร้างอาคารในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกขึ้นเป็นหลังแรกๆ ในเมืองอุบลราชธานี

ผลของวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ความขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศส โดยมีเรื่องของอำนาจเหนือดินแดนลาวและเขมรเป็นต้นเหตุ ผลของความขัดแย้งดังกล่าวนำไปสู่การทำข้อตกลงสงบศึก เรียกว่า สัญญาสงบศึก ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส โดยมีสนธิสัญญาใหญ่หนึ่งฉบับและอนุสัญญาอีกหนึ่งฉบับ โดยในสัญญาดังกล่าวนี้มีส่วนข้อสัญญาบางประการที่ส่งผลกระทบต่อรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีโดยตรง คือ ข้อสัญญาข้อที่ 8 ในสัญญาใหญ่ ที่ว่า “รัฐบาลฝรั่งเศส จะสงวนไว้ซึ่งสิทธิที่จะตั้งกงสุลไว้ ณ ที่ใด ๆ ซึ่งจะคิดเห็นว่าเป็นการสมควรแก่ประโยชน์ของตน ผู้อยู่ในความบอกรับของชาวฝรั่งเศส เช่นที่โคราชและเมืองน่านเป็นต้น”<sup>100</sup> ซึ่งผลของสัญญาในข้อนี้ทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสได้จัดตั้งกงสุลขึ้นหลายแห่งตามเมืองต่างๆ ที่อยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งเมืองอุบลราชธานีก็เป็นอีกหนึ่งเมืองที่มีการตั้งกงสุลฝรั่งเศส ซึ่งกงสุลฝรั่งเศสนี้ได้ตั้งขึ้นเมื่อ ร.ศ. 118 ในบริเวณใกล้กับวัดสุปฏิภูมิาราม ดังแผนที่ต่อไป

<sup>100</sup> เดิม สิงห์ขจรจิต. (2499). เล่มเดิม. หน้า 36-40.



ภาพประกอบ 18 แผนที่ ที่ตั้งสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี<sup>101</sup>

ที่มาภาพ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ แผนที่ที่ดินฝรั่งเศสขอเช่าเพื่อสร้างที่ว่าการ  
ไวซ์กงสุลและที่พักกงสุล ตำบลโรงเลื่อย จังหวัดอุบลราชธานี แผนที่ 2

จากแผนที่จะเห็นว่าบริเวณที่ตั้งของสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมือง  
อุบลราชธานี อยู่ติดริมฝั่งแม่น้ำมูล ใกล้กับวัดสุปฏิญนารามวรวิหาร และถัดไปทางขวามือของแผนที่  
จะพบข้อความกำกับว่า “ Bung Katho” ซึ่งหมายถึง “บุงกะเทว” เนื่องจากบริเวณที่ตั้งของกงสุลนี้  
ถูกจัดพื้นที่ตั้งอยู่ใกล้กับชุมชนของกลุ่มคนญวนอพยพและอาสาฬหาวรวิหารของคณะมิชชันนารีชาว  
ฝรั่งเศสที่ตั้งอยู่บริเวณบุงกะเทว (และใช้เป็นที่ชื่อเรียกชุมชนในบริเวณนี้มาจนถึงปัจจุบัน) ซึ่งเป็น  
พื้นที่นอกตัวเมืองอุบลราชธานี

กลุ่มคนญวนที่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองอุบลราชธานีมีทั้งที่หนีปัญหาที่  
เกิดจากการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสที่เข้าครอบครองเวียดนาม ทั้งอพยพเข้ามาพร้อมกับ  
บาทหลวงโปรตุเกส ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในเมืองอุบลราชธานี ซึ่งเข้ามาในเมือง  
อุบลราชธานีเมื่อ พ.ศ. 2424 ทำให้มีชาวเวียดนามที่นับถือศาสนาคริสต์ติดตามมาเป็นจำนวนมาก

<sup>101</sup> หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. แผนที่ที่ดินฝรั่งเศสขอเช่าเพื่อสร้างที่ว่าการไวซ์กงสุลและที่พักกงสุล  
ตำบลโรงเลื่อย จังหวัดอุบลราชธานี แผนที่ 2.

และได้ตั้งชุมชนอยู่ในบริเวณรอบนอกของเมืองที่เรียกว่าบุงกะเทว นอกจากนี้แล้วในหลังจากการตั้งสถานกงสุลขึ้น ก็ยังมีชาวเวียดนามอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองอุบลราชธานีเพิ่มมากขึ้นด้วย<sup>102</sup>

ดังนั้นจากทั้งความพยายามที่จะขยายอำนาจเข้ามาในพื้นที่ภาคอีสานของฝรั่งเศสและผลของวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่มีต่อเมืองอุบลราชธานีนั้น ย่อมส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้นอย่างน้อย 2 ประการ โดยประการที่หนึ่งเกิดการอพยพเข้ามาของคนต่างถิ่น เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองอุบลราชธานี ซึ่งในกรณีนี้คือบาทหลวงโปรตุเกส นักบวชชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนา และชาวเวียดนาม ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองอุบลราชธานีเพราะภัยจากการล่าอาณานิคมและผู้ที่ติดตามบาทหลวงชาวฝรั่งเศส มาเนื่องจากการเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์ ประการที่สองเกิดการตั้งสถานกงสุลฝรั่งเศสขึ้นที่เมืองอุบลราชธานี ซึ่งผลที่เกิดขึ้นของ 2 ประการนี้ล้วนส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรมในเมืองอุบลราชธานี เป็นการนำเข้ารูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีที่มาจากชาวตะวันตกโดยตรง

---

<sup>102</sup> ลลิตา บุญมี. (2559). เล่มเดิม. หน้า 57-61.

### บทที่ 3

## สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกที่ปรากฏ ในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430 -2475

ระหว่าง พ.ศ. 2430-2475 เมืองอุบลราชธานีได้ปรากฏสถาปัตยกรรมตะวันตกขึ้น ด้วยปัจจัยของเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ซึ่งทุกปัจจัยต่างมีส่วนผลักดันซึ่งกันและกัน ทำให้สถาปัตยกรรมที่ปรากฏออกมานั้นมีความหลากหลายทั้งในรูปแบบและประเภทการใช้สอย ซึ่งกระจายกันอยู่ตามย่านต่าง ๆ ของเมืองอุบลราชธานี ในบทนี้ผู้วิจัยจะอธิบายสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430-2475 ดังนี้

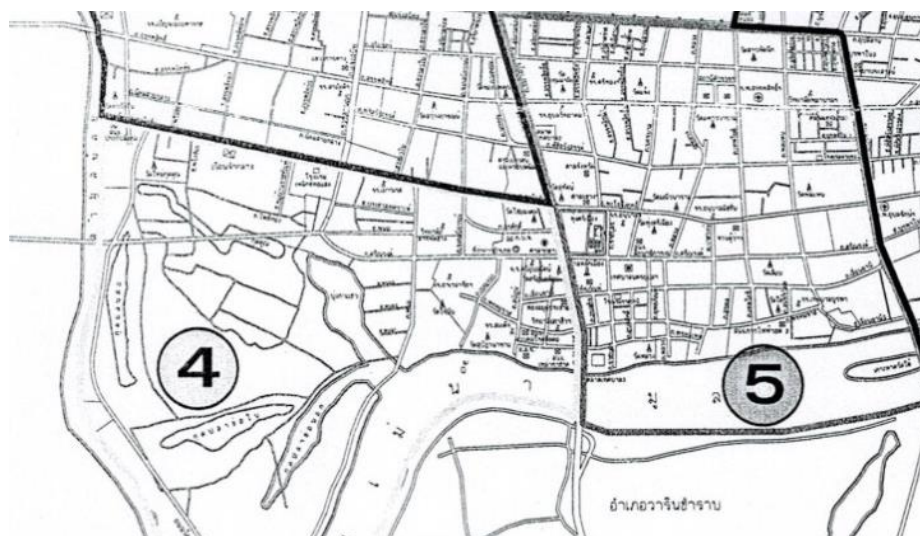
1. จัดกลุ่มของสถาปัตยกรรมตามแหล่งที่ตั้งของสถาปัตยกรรม
2. วิเคราะห์รูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี
3. แบ่งยุคสมัยของสถาปัตยกรรมตามรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ

#### 3.1. การจัดกลุ่มของสถาปัตยกรรมตามแหล่งที่ตั้งของสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานีที่ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจและรวบรวมข้อมูล มีทั้งหมด 31 แห่ง สามารถจัดกลุ่มได้หลากหลายแบบ การแบ่งตามพื้นที่ที่ตั้งของสถาปัตยกรรมโดยอาศัยขอบเขตของ “ตัวเมือง” เมืองอุบลราชธานีในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2430-2475 ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวเมืองอุบลราชธานีมีความเจริญกระจุกตัวอยู่ที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูล ปัจจุบันพื้นที่บริเวณดังกล่าวอยู่ในพื้นที่ของเทศบาลนครอุบลราชธานีและเทศบาลเมืองวารินชำราบ

#### กลุ่มอาคารในเขตพื้นที่เทศบาลนครอุบลราชธานี

บริเวณที่เป็นที่ตั้งของตัวเมืองอุบลราชธานีใน พ.ศ. 2430-2475 ตั้งอยู่ในพื้นที่เทศบาลนครอุบลราชธานีนั้น ซึ่งปรากฏอยู่ในบริเวณของพื้นที่หมายเลข 4 และ 5 ของแผนที่



ภาพประกอบ 19 แผนที่แสดงเขตเทศบาลนครอุบลราชธานี  
จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : เทศบาลนครอุบลราชธานี

บริเวณพื้นที่หมายเลขที่ 4 และ 5 ในแผนที่อยู่ติดกับริมฝั่งของแม่น้ำมูล เป็นที่ตั้งของตัวเมืองอุบลราชธานีในอดีต โดยเฉพาะในส่วนของหมายเลข 5 ถือว่าเป็นจุดศูนย์กลางของเมืองอุบลราชธานี ซึ่งมีวัดหลวงเป็นหมุดหมายที่ใช้บอกว่าพื้นที่ในบริเวณดังกล่าวนี้เคยเป็นจุดศูนย์กลางของเมืองอุบลราชธานีในอดีต เนื่องจากวัดหลวงถือเป็นโบราณสถานหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงการมีอยู่ของโฮงหลวงหรือที่อยู่ของเจ้าเมืองอุบลราชธานี

วัดที่สร้างอยู่ใกล้กับโฮงหลวง ซึ่งเป็นอยู่ของเจ้าเมืองอุบลราชธานีในอดีต (ปัจจุบันรื้อไปแล้ว) จึงถูกเรียกว่า “วัดหลวง” ดังนั้นพื้นที่โดยรอบจึงถือเป็นพื้นที่ใจกลางเมืองและมีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่หลากหลาย ดังที่ปรากฏในคำบรรยายของเอเจียน แอมอร์นีย์ร์ นักสำรวจชาวฝรั่งเศสว่า “... เมืองนี้สร้างขึ้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีคูรอบสามด้าน แต่ไร้ความหมาย ตัวเมืองมีความยาวประมาณ 2,500 เมตร กว้าง 500-600 เมตร มีถนน 3 สาย ขนานไปกับลำน้ำมูลและมีซอยตัดผ่านถนนเป็นเขตคุ่ม ซึ่งก็มีหลักเขตล้อมไว้ มีกลุ่มหมู่บ้านของชุมชนต่าง ๆ มากมาย เมืองหรือคุ่มที่พำนักของเจ้าเมืองนั้นอยู่ทางด้านเหนือ ใกล้ใจ



กลางเมือง มีกำแพงอิฐล้อม มีร้านขายของชาวจีนอยู่ด้านหน้า ซึ่งจะขายผืนผ้า ถ้วยชาม และอื่นๆ อาจจะมีบ้านช่องอยู่ถึง 1,000 กว่าหลัง.....”<sup>103</sup>

จากคำบรรยายดังกล่าวนี้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน ที่แม้ว่าอดีตที่เจริญรุ่งเรืองของย่านใจกลางเมืองเก่าอุบลราชธานีจะหายไปแล้ว แต่หลักฐานประเภทสถาปัตยกรรมบางส่วนยังคงหลงเหลืออยู่ เช่น วัดหลวงของเจ้าเมือง ร้านค้าของชาวจีนซึ่งพัฒนารูปแบบจากตึกดิน เป็นสถาปัตยกรรมแบบจีนที่ปรากฏในยุคแรก ๆ ที่มีชาวจีนเข้ามาทำการค้าพัฒนาเป็นตึกแถวร้านค้าที่ผสมผสานรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตก เช่น การทำซุ้มโค้ง และการฉลุไม้แบบขนมปังขิง และการประดับกระจกสี

ในขณะที่บริเวณของพื้นที่หมายเลข 4 นั้นอยู่ห่างจากตัวเมืองอุบลราชธานีในอดีตออกไป ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเรียกว่า “บุงกะแกว” หรือ “บุงกะแกว”<sup>104</sup> ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นชุมชนของชาวญวนอพยพและเป็นที่ตั้งของอาสนวิหารของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ดังนั้นพื้นที่นี้จึงเป็นบริเวณที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะในแง่ของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ไม่ว่าจะเป็น อาสนวิหาร อาราม หรือสำนักงานอธิการโบสถ์ (บ้านพักพระสงฆ์) และบ้านเรือนของผู้คนในชุมชนบุงกะแกว เป็นต้น

อย่างไรก็ดีเพื่อความเข้าใจในพื้นที่หมายเลข 4 และ 5 มีความชัดเจนมากขึ้น ผู้วิจัยจะใช้การอธิบายรายละเอียดของแต่ละพื้นที่โดยอาศัย “ถนน” เป็นตัวสำคัญ เนื่องจากถนนนี้มีนัยยะสำคัญในการสร้างสถาปัตยกรรมในเมืองอุบลราชธานีเป็นอย่างยิ่ง แต่เดิมนั้นในการตั้งบ้านเมืองของภาคอีสานนั้นไม่มีรูปแบบการวางผังเมืองที่เป็นระเบียบชัดเจน แต่ก็ไม่ใช้รูปแบบแผนไปเสียทีเดียว การตั้งชุมชนของเมืองอุบลราชธานีซึ่งเป็นเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวและมีที่ตั้งเมืองอยู่ในที่ลุ่มจะตั้งบ้านเรือนตามตะวัน มีหอน้ำอยู่กลาง มีป่าช้าอยู่ท้าย<sup>105</sup> แต่ในกรณีของเมืองอุบลราชธานีนั้น หอน้ำที่อยู่กลางถูกแทนที่ด้วยวัดสำคัญของเมืองแทน

การตั้งชุมชนในลักษณะดังกล่าวในอดีตการขยายชุมชนมักจะขยายขอบเขตพื้นที่จากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก ดังนั้นถนนสายสำคัญ ๆ ของเมืองอุบลราชธานีนั้นสะท้อนให้เห็นว่า มักจะตัดขึ้นตามเค้าโครงเดิมของพื้นที่เมืองเก่าที่มีมาแต่เดิม ซึ่งทำให้ถนนสายแรก ๆ ของเมือง

<sup>103</sup> เอเจียน แอมอนิเย. (2539). เล่มเดิม. หน้า 68.

<sup>104</sup> ลลิตา บุญมี. (2562). คุณค่าทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์: กรณีศึกษา ย่านถนนพรหมราช จังหวัดอุบลราชธานี. หน้า 98.

<sup>105</sup> ระวีวรรณ โอฬารรัตน์ถิ. (2556). เล่มเดิม. หน้า 104.

อุบลราชธานีตัดในแนวที่ขนานไปกับแม่น้ำมูลจากทิศตะวันออกไปยังทิศตะวันตก เช่น ถนนเขื่อนธานี ถนนพรหมราช ถนนพรหมเทพ เป็นต้น

ในขณะที่เมืองมีการขยายตัวตามแนวทิศตะวันออกและทิศตะวันตกจนเต็มพื้นที่แล้ว ตัวเมืองอุบลราชธานีได้ขยายตัวเข้ามาในบริเวณภาคพื้นหรือขยายตัวในแนวทิศเหนือทิศใต้มากยิ่งขึ้น ทำให้มีการตัดถนนต่อจากกลุ่มถนนตามตะวัน ถนนทั้งสองแบบจึงตัดกันกลายเป็นลักษณะตารางคล้ายผังเมืองสมัยใหม่ ถนนที่ตัดเพิ่มขึ้นในแนวทิศเหนือทิศใต้นี้เรียกว่า “ถนนขวางตะวัน” เช่น ถนนหลวง ถนนอุปราชา ถนนราชวงศ์ เป็นต้น

กลุ่มสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานีในช่วง พ.ศ. 2430-2475 ที่หลงเหลือหากระบุตำแหน่งตามถนนที่ตั้งของสถาปัตยกรรมแล้วจะพบว่า มีทั้งกลุ่มอาคาร และอาคารเดี่ยว อาคารกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอาคารตึกแถวร้านค้าบริเวณถนนหลวงตัดกับถนนพรหมราช กลุ่มอาคารอาสนวิหารและอาคารแวดล้อมบริเวณถนนเบญจจะมะ และอาคารเดี่ยว ที่กระจายอยู่ตามถนนต่าง ๆ เช่น ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี บริเวณถนนเขื่อนธานี หรือกุฏิมิ่งมงคลรังสี วัดป่าใหญ่ ถนนหลวงตัดกับถนนสรรพสิทธิ์

จากลักษณะดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการจัดกลุ่มสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีนั้นไม่ได้กระจุกตัวอยู่ในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง มีการสร้างอาคารบริเวณถนนที่ใกล้กับริมฝั่งแม่น้ำมูลซึ่งเป็นบริเวณตัวเมืองเดิม มีการสร้างอาคารถัดขึ้นมาจากแม่น้ำสองถนนหรือไกลกว่านั้นซึ่งเป็นพื้นที่ที่เกิดจากการขยายตัวของเมือง แต่อย่างไรก็ตาม สถาปัตยกรรมเหล่านี้มักตั้งอยู่ในพื้นที่ที่แวดล้อมด้วยพื้นที่ชุมชนหรือตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อกลุ่มชนชั้นสูงทั้งฝ่ายเจ้านายพื้นเมืองและฝ่ายข้าราชการจากราชสำนักสยาม ที่ตั้งของกลุ่มสถาปัตยกรรมเหล่านี้สะท้อนบริบทของความเปลี่ยนแปลงของเมืองตามภูมิสถาปัตยกรรมของเมืองอุบลราชธานีที่พบว่าอาคารที่ตั้งขึ้นในช่วงหลังมักตั้งลึกเข้าไปในตัวเมือง หรือตั้งตามแนวถนนขวางตะวันมากกว่าที่จะตั้งอยู่ตามแนวถนนตามตะวันหรือตั้งขนานไปกับพื้นที่ริมแม่น้ำมูล สะท้อนให้เห็นถึงการขยายตัวของเมืองที่ขยายออกไปตามแนวเหนือใต้

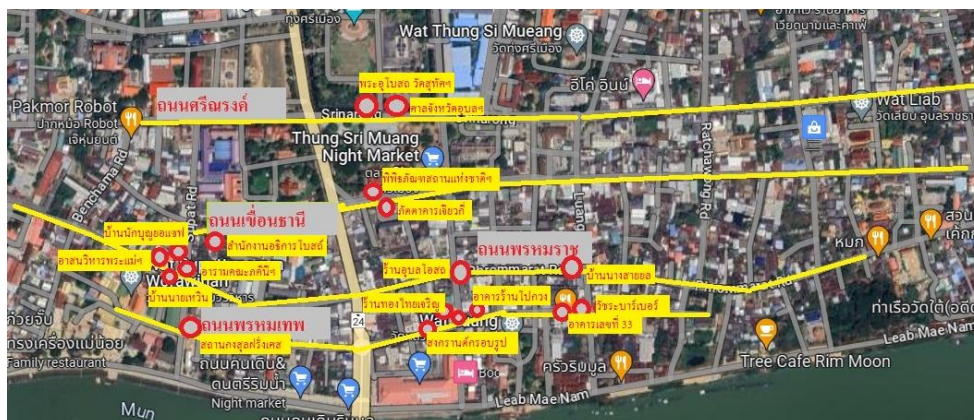
#### 1. ที่ตั้งกลุ่มสถาปัตยกรรม

การแบ่งกลุ่มอาคารตามแนวถนนนี้ผู้วิจัยจะใช้การแบ่งตามที่ตั้งตามเลขที่ตั้งของตัวสถาปัตยกรรมว่าตั้งอยู่บนถนนเส้นใดเป็นหลัก โดยแบ่งแนวถนนได้เป็น 2 กลุ่มหลักคือ

1. “ถนนตามตะวัน”<sup>106</sup> หรือถนนที่ตัดตามแนวทิศตะวันออกและทิศตะวันตก
2. “ถนนขวางตะวัน”<sup>107</sup> หรือถนนที่ตัดตามแนวเหนือใต้

<sup>106</sup> สุวิข คุณผล. (2553). ๖ รอบ ๗๒ ปี ข้อเขียน ข้อคิด ปราชญ์สุวิข คุณผล. หน้า 101.

## กลุ่มอาคารบริเวณแนวถนนตามตะวัน



ภาพประกอบ 20 แผนที่แสดงการกระจายตัวของอาคารที่ได้รับอิทธิพล ตะวันตกบนถนนตามตะวัน (เส้นสีเหลืองคือถนนตามตะวัน จุดสีแดง-เทา ตัวอาคาร)

ที่มา : จัดทำโดยผู้วิจัย ผ่านการสืบค้นจาก Google Map

ถนนตามตะวันหมายถึงถนนที่ตัดตามแนวทิศตะวันออกไปยังทิศตะวันตก ซึ่งในพื้นที่เทศบาลนครอุบลราชธานี ที่เป็นพื้นที่ส่วนที่เป็นเมืองอุบลราชธานีในระหว่าง พ.ศ. 2430-2475 ที่ปรากฏสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกประกอบด้วยถนนจำนวน 7 สาย ได้แก่ 1. ถนนพรหมเทพ 2. ถนนพรหมราช 3. ถนนเขื่อนธานี 4. ถนนพะโลว์งฤทธิ์ 5. ถนนพิชิตรังสรรค์ โดยแต่ละสายพบสถาปัตยกรรมดังต่อไปนี้

### 1. ถนนพรหมเทพ

#### 1.1 สถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี ปีที่สร้าง พ.ศ. 2451 (ค.ศ. 1908)

สถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี ในปัจจุบันนั้นได้รื้อลงแล้ว และไม่ปรากฏหลักฐานภาพถ่ายแต่อย่างใด แต่อย่างไรก็ดี ข้อมูลในด้านสถาปัตยกรรมของสถานที่นี้มีปรากฏอยู่บ้างในเอกสารต่าง ๆ โดยผู้วิจัยได้พบข้อมูลที่กล่าวถึงสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี ทั้งในแง่ของรูปแบบสถาปัตยกรรมและช่วงเวลาในการก่อสร้าง ดังนี้

ข้อมูลของรูปแบบสถาปัตยกรรมของสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานีได้ถูกกล่าวถึงในบันทึกของพระยาสุนทร พิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ) อดีตเลขาธิการ

มณฑลอิสานในสมัยของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ได้กล่าวถึงสถานกงสุลฝรั่งเศสในหนังสือบันทึกความจำ(๒) เมื่อเป็นเลขานุการมณฑลอิสาน(อุบล) ไว้ดังนี้

“ถ้าพระองค์จะสร้างที่ทำการเป็นตึก เช่น ที่ทำการของกงสุลฝรั่งเศสเขาก็สร้างเป็นตึกก็ย่อมทำได้ การที่จะขอขบประมาณจากกระทรวงการคลังย่อมไม่ยากนัก แต่พระองค์ก็ไม่ทำดังที่คนอื่นเห็นว่าควรทำ ที่คนอื่นเห็นว่าควรทำเป็นตึกก็เพื่อไม่ให้หน้าสถานกงสุลฝรั่งเศสที่มาตั้งข่มอยู่ แต่พระองค์คงไม่แน่พระทัยว่าเหตุการณ์บ้านเมืองจะเป็นอย่างไรต่อไปก็ไม่รู้ กรณี ร.ศ. ๑๑๒ เป็นเครื่องเตือนใจอยู่ อังกฤษฝรั่งเศสยังคิดที่จะเชือดเฉือนแดนแดนของไทยอยู่ตลอดไป เขายังไม่หยุดยั้งความคิดนี้เลย ดังนั้น ถ้าลงทุนสร้างเป็นตึกขึ้น หากพลาดพลั้งลงอีกก็เป็นการขาดทุนมากเปล่า และตึกก็อาจจะเป็นเครื่องชวนให้ฝรั่งเศสอยากกินดินแดนไทยมากขึ้นอีกก็ได้ ด้วยเหตุนี้จึงทรงสร้างเป็นอย่างกำมะลอ แม้แต่วังสังัดที่ทรงสร้างขึ้นเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ ก็สร้างขึ้นในแบบเดียวกัน”<sup>108</sup>

ในขณะที่ข้อมูลจากบันทึกความทรงจำของนายเฮอริเบิร์ต วาริงตัน สมิท นักธรณีวิทยาชาวอังกฤษ ซึ่งรับราชการในกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา โดยดำรงตำแหน่งเจ้ากรมระหว่าง พ.ศ. 2438-2439 ได้กล่าวถึงสถานกงสุลฝรั่งเศสขณะเดินทางสำรวจหัวเมืองลาวและที่ราบสูงโคราชไว้ ดังนี้ “การเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ในโคราชที่น่าสะอิดสะอูดใจที่สุดก็คือ สถานกงสุลฝรั่งเศส ที่นี้ไม่มีกิจการใด ๆ ของฝรั่งเศสรวมทั้งไม่มีการค้าของฝรั่งเศส หากแต่สถานกงสุลอันงดงามจับตาอย่างยิ่งนี้กลับถูกสร้างขึ้นด้วยมูลค่าถึง ๓ หมื่นฟรังก์เพื่อใช้แทนอาคารหลังปัจจุบันที่ท่านกงสุลและล่ามของท่านครอบครองอยู่ เป็นอาคารหลังที่เราเคยใช้เป็นเรือนรับรองด้วยความสบายอกสบายใจที่นั่นเอง....”<sup>109</sup>

<sup>108</sup> สุนทรพิพิธ (เชย มัชฌิมอุบลย์). (2514). *บันทึกความจำ(๓) เมื่อเป็นปลัดจังหวัดอุบลราชธานี*. หน้า 295.

<sup>109</sup> เฮอริเบิร์ต วาริงตัน สมิท. (2544). *ห้าปีในสยาม เล่ม ๑ แปลและเรียบเรียงโดยเสาวลักษณ์ กีชาวรรณ*. หน้า 317.

การอธิบายถึงช่วงเวลาในการก่อสร้างสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานีนั้น พบว่ามีการกล่าวถึงในหนังสือความก้าวหน้าอุบลราชธานี ซึ่งตีพิมพ์ในช่วง พ.ศ. 2500 โดยกล่าวถึงสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี อยู่ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดตั้งศาลมณฑลอุบลราชธานีขึ้น โดยกล่าวถึงสถานกงสุลในฐานะเป็นศาลที่พิจารณาคดีที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศ

“..... เมื่อท่านข้าหลวงพิเศษได้รับมอบอำนาจ ให้จัดตั้งศาลแล้วก็ได้ดำเนินการจัดหาที่ดินปลูกสร้างบ้านพักและสร้างศาลใหม่ แล้วดำเนินการรับโอนคดีจากสภาวินิจฉัย จึงทำการตั้งศาลมณฑลอุบลราชธานีขึ้น โดยการพิจารณาพิพากษาคดีตามอำนาจพระธรรมนูญ แต่ศาลต่างประเทศยังมีได้เปิดพิจารณา เพราะกงสุลฝรั่งเศสยังไม่ตั้งขึ้น จนเดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๗ กงสุลฝรั่งเศสจึงได้ตั้งขึ้นและพิจารณาต่อมา.....”<sup>110</sup>

ข้อความจากเอกสารดังกล่าวเป็นข้อเขียนของ ส. วรณ พินิจ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาล ซึ่งได้ลงวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 ระบุนวันที่เขียน ซึ่งเป็นเอกสารเดียวซึ่งผู้วิจัยพบว่ามี การกล่าวถึงช่วงเวลาที่ก่อสร้างสถานกงสุลฝรั่งเศสในเมืองอุบลราชธานีอย่างชัดเจน โดยการระบุปีที่ก่อสร้างสำเร็จเรียบร้อยและเปิดทำการได้ใน ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) (ค.ศ. 1908) ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่าเป็นปีที่ก่อสร้างอาคารสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี

นอกจากข้อมูลจากเอกสารดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยยังใช้การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี คือ 1. นางเข็มทราย จารุกการ (สกุลเดิม ทองทั่ว) เรื่องกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี ซึ่งนางเข็มทรายได้ให้ข้อมูลไว้ดังนี้ ครอบครัวของนางเข็มทรายได้อาศัยอยู่ที่สถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานีจนกระทั่งสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานีถูกรื้อ บรรพบุรุษในรุ่นทวด (รุ่น 1) เป็นชาวเวียดนาม ที่เดินทางเข้ามาอาศัยอยู่อาศัยที่เมืองอุบลราชธานีพร้อมกับ “ทูต” ฝรั่งเศส (ผู้ให้ข้อมูลใช้คำว่า “ทูต”) โดยทวดของผู้ให้ข้อมูลเป็นลูกจ้างของทูตฝรั่งเศส มีหน้าที่รับใช้โดยทำงานและอาศัยอยู่ที่สถานกงสุลฯนั้นเอง ต่อมาในรุ่นถัดมาคือ ปู่ (รุ่น 2) ของผู้ให้ข้อมูลได้ทำหน้าที่เป็นลูกจ้างของทูตฝรั่งเศสต่อ โดยที่ครอบครัวก็ได้อาศัยอยู่ที่สถานกงสุลฯ เรื่อยมา แม้ว่า

<sup>110</sup> วรวิทย์ รังสิโยและคนอื่นๆ. (2501). *ความก้าวหน้าอุบลราชธานี*. หน้า 258.



เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสจะกลับไปแล้ว<sup>111</sup> โดยสันนิษฐานว่าช่วงเวลาในการเข้ามาของบรรพบุรุษของนาง เข็มทรายใน พ.ศ. 2451 ซึ่งเป็นปีที่เปิดทำการสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี ที่ตั้งของสถานกงสุลฝรั่งเศสตามคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลนั้น อยู่ตรงข้ามกับวัดสุปฏิญนารามวิหาร

รูปแบบของสถาปัตยกรรมของสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี ผู้ให้ข้อมูลได้บรรยายลักษณะไว้ดังนี้

“ตึก 2 ชั้น โดยที่ชั้นล่างที่ยื่นลงไปบริเวณริมตลิ่ง ทาสีเหลือง หลังคามุงกระเบื้องดินเผาปลายโค้งวางสลับกันเป็นเกล็ดปลา ประตูไม้บานมีบานเกล็ด โดยรวมรูปแบบของตัวอาคารคล้ายกับบ้านพักพระสงฆ์ของอาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานีในปัจจุบัน ในขณะที่ช่วงเวลาที่มีการรื้อถอนสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอยู่ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2514 เนื่องจากเพราะต้องการขยายพื้นที่ ในการขยายสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานี”

นอกจากนี้ยังมีข้อมูลจากนางไข่มพร ธนะสิงห์ (สกุลเดิม ทองทั่ว)<sup>112</sup> ซึ่งเป็นทายาทของครอบครัวชาวเวียดนามที่อพยพและอาศัยอยู่ในละแวกใกล้เคียงกับสถานกงสุลฝรั่งเศสประจำเมืองอุบลราชธานี ได้ให้ข้อมูลถึงลักษณะของรูปแบบสถาปัตยกรรมของสถานกงสุลฝรั่งเศสว่า “เป็นอาคาร 2 ชั้น มีใต้ถุน ทาสีเหลือง ลักษณะคล้ายบ้านพักพระสงฆ์ (หมายถึงสำนักงานอธิการโบสถ์ของอาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี)”<sup>113</sup>

ข้อมูลจากนายชัยราช บุญล้ำ อายุ 69 ปี พนักงานรักษาความปลอดภัยประจำอาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี ให้ข้อมูลที่สอดคล้องเรื่องสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานีว่า “เป็นอาคารตึกปูนสองชั้น โดยที่ชั้นล่างยื่นลงไปริมตลิ่ง ตัวอาคารทาสีเหลือง โดยที่จำความได้ว่าหลังคาของสถานกงสุลมุงด้วยสังกะสีแบบหนา ขนาดของตัวอาคารมีความใกล้เคียงกับบ้านพักบาทหลวงของอาสนวิหารฯ และอาคารสถานกงสุลนี้ถูกรื้อลงไปประมาณ 40 กว่าปีแล้ว”<sup>114</sup>

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 คน ให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมของสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี เป็น “อาคาร

<sup>111</sup> นางเข็มทราย จารุกกร อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 3 ถนนพนม ซอย 2/1 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2564

<sup>112</sup> นางไข่มพร ธนะสิงห์ อายุ 79 ปี บ้านเลขที่ 101-1 ถนนเบญจจะมะ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2564

<sup>113</sup> แหล่งเดิม.

<sup>114</sup> นายชัยราช บุญล้ำ อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 25 ถนนโพธิ์ทอง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2564



ตึกปูน 2 ชั้น ทาสีเหลือง มุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผาปลายโค้ง วางเรียงซ้อนสลับกันเหมือนเกล็ดปลา มีขนาดของอาคารและรูปแบบอาคารคล้ายกับสำนักงานอธิการโบสถ์ของอาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี” ซึ่งข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลในบันทึกของพระยาสุนทรพิพิธที่กล่าวว่าสถานกงสุลฝรั่งเศส เป็นตึกใหญ่ และข้อมูลของนายเฮอริเบิร์ต วาริงตัน สมิธ นักธรณีวิทยาชาวอังกฤษ ที่บรรยายถึงสถานกงสุลฝรั่งเศสที่เมืองนครราชสีมาว่า แม้ไม่มีรูปกิจของฝรั่งเศสที่เมืองนั้นแต่ยังสร้างสถานกงสุลที่งดงามจับตา ดังนั้นจึงชวนให้เชื่อว่าสถานกงสุลฝรั่งเศสในเมืองอุบลราชธานี ที่เป็นเมืองที่มีการค้าของฝรั่งเศสอยู่ในปริมาณมากพอสมควรจึงย่อมจะต้องสร้างสถานกงสุลด้วยสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกขนาดใหญ่

## 1.2 ร้านทองไทยเจริญ

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2440-2460 (ค.ศ. 1897-1917)



ภาพประกอบ 21 ร้านทองไทยเจริญ

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย 7 กุมภาพันธ์ 2564

ร้านทองไทยเจริญ ที่ตั้งเลขที่ 138 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่บริเวณถนนพรหมเทพตัดกับถนนราชบุตร ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น 7 คูหา เป็นอาคารตึกแถวร้านค้าผสมสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบปาลาซโซ ซึ่งข้อมูลที่มีการเผยแพร่ในเว็บไซต์ของจากสมาคมสถาปนิกสยาม

ในพระบรมราชูปถัมภ์ ระบุช่วงปีที่สร้างอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2440-2460<sup>115</sup> ทำให้อาคารนี้มีอายุประมาณ 104-124 ปี ในปัจจุบัน

นางกนกพร บุญสุข อายุ 69 ปี ซึ่งอาศัยอยู่และประกอบกิจการร้านใบตองอยู่ที่อาคารหลังนี้กล่าวว่า เจ้าของอาคารคือนายศิวประเสริฐ บุญสุข ผู้เป็นปู่ของนางกนกพร โดยนางกนกพรกล่าวว่าที่อาคารนี้สร้างขึ้นเพื่อให้เช่าประกอบธุรกิจ โดยเฉพาะ ไม่ใช่อาคารสำหรับครอบครัวอยู่อาศัย เนื่องจากมีที่อยู่อื่นอยู่แล้ว ซึ่งในจุดนี้สะท้อนว่าในพื้นที่ดังกล่าวมีความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ทำให้มีการลงทุนในสร้างอาคารเพื่อให้ผู้ประกอบการค้าเช่าพื้นที่เพื่อทำการค้า และในปัจจุบันอาคารนี้มีการแบ่งส่วนอาคารให้เช่าเป็นร้านทอง ชื่อ “ไทยเจริญ” จำนวน 6 คูหา

### 1.3 ร้านสงกรานต์กรอบรูป ปีที่สร้าง พ.ศ. 2472 (ค.ศ.1929)



ภาพประกอบ 22 ร้านสงกรานต์กรอบรูป

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2564

<sup>115</sup> สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2559). ร้านทองไทยเจริญ. จากเว็บไซต์ <https://asaconservationaward.com/index.php/2016-06-13-15-23-31/commercial2540/343-thai-charoen-gold-shop>

ร้านสงกรานต์กรอบรูป ที่ตั้งเลขที่ 445-455 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ระบุปีที่สร้าง พ.ศ. 2472 บนลายปูนประดับชั้น 2 ของอาคาร ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น 8 คูหา รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก



ภาพประกอบ 23 ระบุ พ.ศ. 2472 เป็นปีที่สร้างอาคาร

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2564

#### 1.4 วิซระบาร์เบอร์

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2451 – 2465 (ค.ศ. 1908 – 1922)

วิซระบาร์เบอร์ ที่ตั้งเลขที่ 57- 59 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน 2 คูหา รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ตกแต่งหน้าประตู หน้าต่างด้านหน้าของอาคารด้วยซุ้มโค้งแบบตะวันตก จากการสัมภาษณ์นายวิซระ คำประวัติอายุ 58 ปี ประกอบอาชีพช่างตัดผม เจ้าของอาคารคนปัจจุบัน ได้เล่าว่า มารดาได้ซื้ออาคารนี้ใน พ.ศ. 2520 จากเจ้าของที่เป็นคนไทยเชื้อสายจีน และก่อนที่มารดาจะได้ซื้ออาคารหลังนี้นั้น เดิมอาคารได้ถูกเช่าโดยครูโรงเรียนหัวเดียววงษ์ซึ่งได้เช่าอยู่ก่อนเป็นระยะเวลาานาน

ลักษณะและสถาปัตยกรรมของอาคาร คล้ายกับตึกแถวร้านค้าของจีน แต่มีการประดับตกแต่งแบบตะวันตกแบบง่าย ๆ คือมีเพียงแต่ซุ้มโค้งของช่องประตูและหน้าต่างแบบเรียบ ไม่มีลวดลาย นอกจากนี้ยังเป็นอาคารที่ตั้งอยู่ใกล้กับ “ท่าตลาด” ซึ่งเป็นท่าเรือที่มีตลาดค้าขาย

สินค้า และชดกับริมฝั่งแม่น้ำมูล ทำให้ด้วยการประดับตกแต่งอาคารด้วยรูปแบบที่ไม่ซับซ้อนและที่ตั้งที่ชิดกับริมฝั่งแม่น้ำ ที่เป็นพื้นที่เศรษฐกิจแรกเริ่ม ทำให้ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าอาคารหลังนี้ควรมีอายุมากกว่าอาคารบ้านพรจิตหรือบ้านโกศลวัฒณ์ ถนนหลวง ซึ่งมีการตกแต่งด้วยรายละเอียดที่หลากหลายกว่า และอยู่ถัดขึ้นไปจากบริเวณท่าตลาดอีก 1 ช่วง ทำให้ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าอาคารหลังนี้ถูกสร้างก่อนกลุ่มอาคารในช่วงเวลาเดียวกันอาคารบ้านพรจิตและบ้านโกศลวัฒณ์ คือก่อน พ.ศ. 2456 โดยผู้วิจัยกำหนดให้อาคารนี้ถูกสร้างระหว่าง พ.ศ. 2451- 2465 (ค.ศ. 1908-1922)



ภาพประกอบ 24 วิริยะบาร์เบอร์

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2564



1.5 อาคารเลขที่ 33 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง  
จังหวัดอุบลราชธานี  
ปีที่สร้าง พ.ศ. 2451-2465 (ค.ศ. 1908-1922)



ภาพประกอบ 25 อาคารเลขที่ 33 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง  
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

อาคารเลขที่ 33 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี  
ลักษณะอาคาร 2 ชั้น ครึ่งปูนครึ่งไม้ ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ชั้นบนเป็นอาคารไม้ รูปแบบของ  
สถาปัตยกรรมมีลักษณะเป็นอาคารตึกแถวร้านค้า ตกแต่งด้วยไม้ฉลุลายแบบตะวันตก ทั้งบริเวณ  
ชายคาหน้าบ้านและในบ้าน

จากสภาพของอาคารในปัจจุบัน อาคารหลังนี้น่าจะมีการปรับปรุงบูรณะมาตาม  
กาลเวลาหลายครั้ง ทำให้ไม่หลงเหลือสภาพเดิมของตัวอาคารอยู่ แต่อย่างไรก็ตามยังหลงเหลือ  
องค์ประกอบเดิมของตัวอาคารอยู่คือ “ไม้ฉลุลายแบบตะวันตก” ฉลุเป็นลายพรรณพฤกษา ที่ถูกนำมา  
ประดับในส่วนต่าง ๆ ของอาคาร ซึ่งสะท้อนถึงรูปแบบเดิมของอาคารว่าลักษณะของรูปแบบ  
สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในกลุ่ม “เรือนขนมปังขิง” นอกจากนี้จากสภาพเดิมของอาคารที่

หลงเหลืออยู่ก็ไม่พบว่าอาคารมีการตกแต่งด้วยองค์ประกอบอื่นใด เช่น การประดับปูนปั้น กระจกสี หรือการทำซุ้มหน้าต่างโค้ง ทำให้การตกแต่งอาคารค่อนข้างไปในทางเรียบง่าย

ด้วยลักษณะดังกล่าวประกอบกับที่ตั้งของตัวอาคารซึ่งตั้งติดกับริมฝั่งแม่น้ำมูล ใกล้กับท่าตลาด และตั้งอยู่ในละแวกเดียวกับวัชรบารเบอร์ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ว่าอาคารหลังนี้สร้างในช่วงเวลาเดียวกันกับวัชรบารเบอร์ คือ พ.ศ. 2451- 2465 (ค.ศ. 1908-1922)

### 1.6 กลุ่มอาคารร้านโปกวง

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2456-2466 (ค.ศ.1931-1923)



ภาพประกอบ 26 กลุ่มอาคารร้านโปกวง ถนนพรหมเทพ  
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ  
สยามมกุฎราชกุมาร อุบลราชธานี

กลุ่มอาคารร้านโปกวง ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน 12 คูหา สูงชั้น 2 รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตึกแถว ร้านค้าผสมสถาปัตยกรรมตะวันตก คำอธิบายภาพในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี อธิบายภาพว่า “ถนนพรหมเทพ” โดยไม่ได้ระบุชื่อเรียกหรือเลขที่อาคาร แต่จากข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนในพื้นที่กล่าวว่าใน 1 คูหาของอาคารนี้เป็นที่ตั้งของร้านถ่ายภาพโปกวง ผู้วิจัยจึงกำหนดให้อาคารนี้ชื่อว่า กลุ่มอาคารร้านโปกวง



ภาพถ่ายนี้มองเห็นรายละเอียดของการตกแต่งส่วนหน้าอาคารได้ค่อนข้างชัดเจน ส่วนหน้าของชั้นสองหน้าต่างทำเป็นซุ้มโค้ง บริเวณช่องโค้งเหนือบานหน้าต่างติดช่องแสงและช่องระบายลมไม้ฉลุ อาคารนี้จากข้อมูลของนางสมจิตต์ จัยวัฒน์<sup>116</sup> อายุ 77 ปี บ้านเลขที่ 74 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กล่าวว่าร้านถ่ายภาพโป๊ว ซึ่งเป็นร้านถ่ายภาพที่มีชื่อเสียงในเมืองอุบลราชธานีในอดีตได้ตั้งอยู่ที่หูห่านหนึ่งในอาคารหลังนี้ ปัจจุบันอาคารหลังนี้ได้เปลี่ยนสภาพเป็นอาคารตึกแบบสมัยใหม่ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าอาคารหลังนี้เป็นอาคารที่ถูกไฟไหม้ เมื่อครั้งไฟไหม้เมืองอุบลราชธานีครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2513 ซึ่งไหม้ลามมาจนถึงวงเวียนน้ำพุ<sup>117</sup> ซึ่งอยู่ถัดออกไปจากตัวอาคารสองช่วงตึก รูปแบบของสถาปัตยกรรมของตัวอาคารที่เห็นจากภาพจะเห็นได้ว่ามีรูปแบบคล้ายกับอาคารของบ้านโกศลวัฒน์และร้านพรจิต บริเวณถนนหลวง ทำให้ผู้วิจัยกำหนดช่วงอายุของอาคารหลังนี้อยู่ในช่วงเวลาเดียวกันกับอาคารทั้ง 2 แห่งที่กล่าวถึง คือ พ.ศ. 2456-2466 (ค.ศ. 1913-1923)

<sup>116</sup> นางสมจิตต์ จัยวัฒน์ อายุ 77 ปี บ้านเลขที่ 74 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2565.

<sup>117</sup> สมศรี ชัยวณิชยา. (2561). *กำเนิดและพัฒนาการตลาดสดในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี*. หน้า 157.

## 2. ถนนพรหมราช

### 2.1 อาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี (หลังที่ 2) ปีที่สร้าง พ.ศ. 2438 (ค.ศ. 1895)

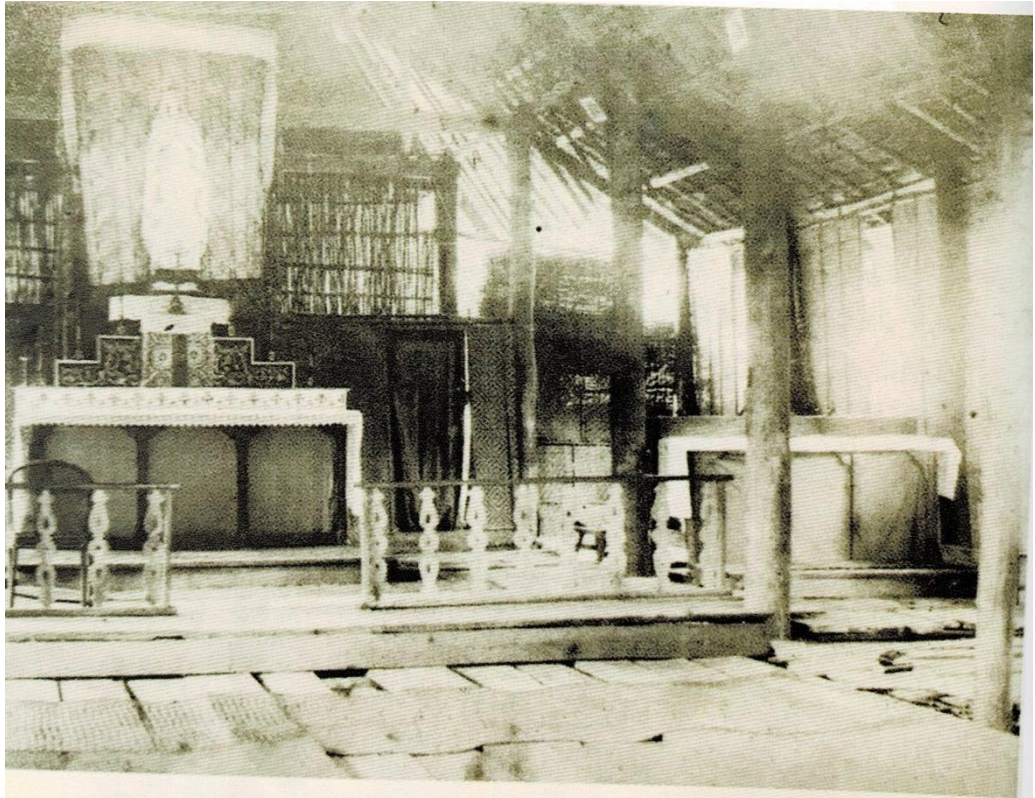


ภาพประกอบ 27 อาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี หลังที่ 2

ที่มาภาพ : ปติสร เพ็ญสุต. (2563). Modern Churches เมื่อสงครามเย็นและคอมมิวนิสต์ทำให้โบสถ์ปรับตัวเข้าสู่ยุคโมเดิร์น. หน้า 1.

อาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี (หลังที่ 2) ตั้งอยู่เลขที่ 604 ถนนพรหมราช ตำบลในเมืองอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอาคารที่สร้างขึ้นทดแทนอาสนวิหารหลังแรกที่สร้างด้วยไม้หลังคามุงแฝก รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพื้นเมืองที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2430 อย่างไรก็ตามอาสนวิหารหลังแรกนี้ แม้จะสร้างด้วยรูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นเมือง แต่ภายในตัวอาคารนั้นจากภาพจะเห็นว่า มีการแต่งตัวหรือจัดวางองค์ประกอบภายในบางอย่างตามรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตก การประดับตกแต่งภายในอาสนวิหารตามอย่างรูปแบบของสถาปัตยกรรม

ตะวันตก โดยการนำลูกกรงไม้ลายฉลุ กั้นแบ่งส่วนระหว่างพื้นที่ตั้งของพระรูปพระแม่นิรมลกับพื้นที่ ส่วนสำหรับคริสต์ศาสนิกชนนั้น แสดงถึงการเริ่มเข้ามาของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมือง อุบลราชธานีโดยชาวตะวันตกแท้ ๆ ที่ผสมอยู่กับสถาปัตยกรรมในรูปแบบพื้นเมือง



Eglise de l'Immaculée conception. Oubon. Laos. 1887.

ภาพประกอบ 28 ภายในอาสนวิหารพระแม่นิรมลอุบลราชธานี หลังที่ 1

ที่มาภาพ : พระอัครสังฆราชอันตน, วีระเดช ใจเสรี และและคณะ. (2563). สืบสานพันธกิจและตามรอยธรรมทูต. หน้า 54.

ในขณะที่อาสนวิหารหลังที่ 2 เป็นอาสนวิหารที่สร้างขึ้นมาทดแทนอาสนวิหารหลังที่ 1 ที่มีความทรุดโทรมและมีลักษณะที่ไม่เหมาะสมในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ดังที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือ อนุสรณ์ 100 ปี มรณกรรมสองธรรมทูตผู้บุกเบิก ในส่วนประวัติของคุณพ่อ ยอร์ช ออกัสต์ มารีเย์ ดาแบง (P. George Auguste Marie DABIN) ว่า “การสร้างวัดที่อุบลฯ เป็นงานที่คุณพ่อดาแบง และคริสตังของท่านได้เอาใจใส่เป็นอย่างมาก วัดหลังเก่ามีสภาพคล้าย

โรงเก็บของมากกว่าเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา.....”<sup>118</sup> จึงได้มีการสร้างอาสนวิหารหลังใหม่ขึ้นใน พ.ศ. 2438 เพื่อใช้ในการประกอบศาสนพิธี

อาสนวิหารหลังที่ 2 เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนยาว 34 เมตร กว้าง 12 เมตร ใช้เสาขนาดใหญ่ทั้งหมด 10 ต้น ซึ่งเสาและหลังคานั้นขนย้ายมาจากบ้านสีถาน เริ่มก่อสร้างใน พ.ศ. 2438 แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2440 รูปแบบสถาปัตยกรรมของอาสนวิหารพระแม่เนรมลเมื่อเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมของวัดคอนเซ็ปชันจะพบว่ามีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งตัววัดคอนเซ็ปชันนี้สร้างด้วยรูปแบบของสถาปัตยกรรมในแบบ “ฟื้นฟูโรมันเนสก์” (Neo-Romanesque) ซึ่งเป็นที่นิยมในช่วงศตวรรษที่ 19<sup>119</sup> ซึ่งวัดคอนเซ็ปชันนี้เป็นวัดในคริสตจักรโรมันคาทอลิก ฝรั่งเศส สร้างโดยบาทหลวงपालเลอกัวใน พ.ศ. 2380<sup>120</sup>



ภาพประกอบ 29 วัดคอนเซ็ปชัน

ที่มาภาพ : ปติสร เพ็ญสุต. (2558). พัฒนาการสถาปัตยกรรมวัดคอนเซ็ปชัน  
จากโบสถ์วิลันดาสู่ยุคฟื้นฟูโรมันเนสก์. หน้า 2.

<sup>118</sup> สมศรี ชัยวณิชยา. (2561). เล่มเดิม. หน้า 160-161.

<sup>119</sup> ปติสร เพ็ญสุต. (2550). พัฒนาการสถาปัตยกรรมวัดคอนเซ็ปชัน จากโบสถ์วิลันดาสู่ยุคฟื้นฟูโรมันเนสก์. หน้า 46.

<sup>120</sup> แหล่งเดิม. หน้า 49.





ภาพประกอบ 30 ด้านข้างของอาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี

ที่มาภาพ : พระอัครสังฆราชอันตน, วีระเดช ใจเสรี และละคณะ. (2563). สืบสาน  
พันธกิจและตามรอยธรรมทูต. หน้า 55.

ในเรื่องรูปแบบการสถาปัตยกรรมนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ความเป็นคริสตจักรโรมันคาทอลิก ฝรั่งเศส อาจส่งผลให้อาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี รับเอารูปแบบของโบสถ์วัดคอนเซ็ปชันซึ่งเป็นวัดศูนย์กลางของคริสตจักร โรมันคาทอลิก ฝรั่งเศสในสยาม มาเป็นแนวคิดในการสร้างอาสนวิหารหลังที่ 2 เนื่องจากผู้นำในการสร้างอาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี หลังที่ 2 นี้ ก็เป็นบาทหลวงชาวฝรั่งเศส คือ คุณพ่อโยนซ์ ออกัสต์ มารีย์ ดาแบง ซึ่งได้ออกเดินทางจากประเทศฝรั่งเศสเพื่อเป็นธรรมทูตในสยามเมื่อ พ.ศ. 2421 และหลังมาถึงสยามแล้วจึงได้รับมอบหมายให้ไปเผยแผ่ศาสนาในพื้นที่ต่าง ๆ จนมารับหน้าที่ในเมืองอุบลราชธานีใน พ.ศ. 2427<sup>121</sup>

จากภาพทั้งสองจะเห็นว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมของอาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานีกับวัดคอนเซ็ปชัน กรุงเทพฯ นั้นมีลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะในส่วนหน้าที่อาคารจะแบ่งเป็น 3 ช่วง โดยที่ช่วงตรงกลางจะเป็นหอสูงมียอดแหลมและ

<sup>121</sup> พระอัครสังฆราชอันตน วีระเดช ใจเสรีและคณะ. (2563). เด่มเดิม. หน้า 161.



ช่วงด้านข้าง 2 ข้างมีความสูงลดหลั่นลงมา รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบฟื้นฟูโรมันเนสก์ เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นที่นิยมในช่วงศตวรรษที่ 19 โดยมีลักษณะเด่นคือการนำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบโรมันมาปรับปรุง อาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี หลังที่ 2 ได้ทำพิธีเสกและเปิดในวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2441 โดยคุณพ่อโปรดมเป็นผู้ทำพิธี โดยมีข้าราชการฝ่ายสยามคือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ พระศรีพิทักษ์และหลวงโยธีบริรักษ์ได้เข้าร่วมงานเลี้ยงรับประทานอาหารฉลองอาสนวิหารใหม่นี้ด้วย ซึ่งอาสนวิหารหลังนี้ได้ใช้เป็นที่ประกอบศาสนกิจจนถึง พ.ศ. 2508 รวมระยะเวลา 67 ปี<sup>122</sup>

## 2.2 บ้านนักบุญยอแซฟ อารามคณะภคินีรักกางเขน อุบลราชธานี หลังที่ 2 ปีที่สร้าง พ.ศ. 2465 (ค.ศ. 1922)



ภาพประกอบ 31 บ้านนักบุญยอแซฟ อารามคณะภคินีรักกางเขน  
อุบลราชธานี หลังที่ 2

ที่มาภาพ : ผู้วิจัยถ่ายเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

<sup>122</sup> พระอัครสังฆราชอันตน วีระเดช ใจเสรีและคณะ. (2563). เล่มเดิม. หน้า 160.

อารามคณะภคินีรักกางเขน อุบลราชธานี หลังที่ 2 สร้างเมื่อ พ.ศ. 2465 เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก โดยมีชื่อเรียกว่า “บ้านนักบุญยอแซฟ”<sup>123</sup> แต่อย่างไรก็ตามในหนังสือหนังสือ 120 ปี แห่งคณะรักกางเขน อุบลราชธานีได้กล่าวถึงการสร้างอารามใน พ.ศ. 2451 ว่าได้มีการก่อสร้างอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น มีระเบียงรอบ ซึ่งเป็นอาคารที่เหล่าคณะภคินีได้มีส่วนร่วมในการออกแบบและหลังจากก่อสร้างเสร็จเหล่าคณะภคินีมีความพอใจในอาคารดังกล่าวอย่างมาก<sup>124</sup>

ดังนั้นจากข้อมูลทั้ง 2 ส่วนนี้ทำให้ทราบว่าอารามของภคินีคณะรักกางเขน อุบลราชธานีในช่วง พ.ศ. 2430-2475 ได้ถูกสร้างขึ้นถึง 3 หลัง โดยหลังแรกสร้างใน พ.ศ. 2451 หลังที่ 2 สร้าง พ.ศ. 2465 และหลังที่ 3 สร้าง พ.ศ. 2473 โดยอาคารทั้ง 3 หลังนี้เหลือหลักฐานภาพถ่ายเพียงหลังที่ 2 และ 3 เท่านั้น ซึ่งสามารถสะท้อนรูปแบบของสถาปัตยกรรมว่าเป็นรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบเรอเนซองส์ ซึ่งเป็นการผสมผสานของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกได้อย่างชัดเจน

<sup>123</sup> ชีสเตอร์โยวานนา, วนิดา ถาวร และคณะ. (ม.ป.ป.). 120 ปี แห่งพระพร คณะรักกางเขน แห่งอุบลราชธานี ค.ศ. 1889/พ.ศ.2432- ค.ศ.2009/พ.ศ. 2552. หน้า 63.

<sup>124</sup> แหล่งเดิม. หน้า 59.

### 2.3 อารามคณะภคินีรักกางเขน อุบลราชธานี หลังที่ 3 ปีที่สร้าง พ.ศ. 2473 (ค.ศ. 1930)



ภาพประกอบ 32 อารามคณะภคินีรักกางเขน อุบลราชธานี หลังที่ 3

ที่มาภาพ : ผู้วิจัยถ่ายเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

อารามคณะภคินีรักกางเขน อุบลราชธานี หลังที่ 2 เริ่มสร้าง พ.ศ. 2473 แล้วเสร็จ พ.ศ. 2476<sup>125</sup> ลักษณะอาคารโครงสร้างก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น อาคารหลังนี้จากข้อมูลของนางไข่มพร ธนะสิงห์ (สกุลเดิม ทองทั่ว) กล่าวว่า นายสัน ทองทั่ว บิดาเป็นหัวหน้าในการก่อสร้าง โดยที่การก่อสร้างอารามหลังที่ 2 นี้ได้สร้างขึ้นในพื้นที่ติดกับอารามหลังที่ 1 โดยที่ขณะนั้นอารามหลังที่ 1 ก็ยังคงมีการใช้งานอยู่ โดยใช้เป็นโรงเรียนสอนชั้นอนุบาลและบ้านพักเด็กกำพร้า แต่จากการเพิ่มขึ้นของนักเรียนทำให้ต้องมีการสร้างอาคารเพิ่มเติม โดยข้อมูลจากหนังสือ 120 ปี แห่งคณะรักไม้กางเขน อุบลราชธานี อธิบายว่าอาคารหลังนี้ใช้สำหรับประกอบกิจกรรมที่หลากหลาย เนื่องจากเป็นอาคารที่กว้างขวางและมีพื้นที่ใช้สอยมาก เช่น ที่บริเวณชั้น 2 ทางทิศตะวันออกใช้เป็นวัดน้อย ซึ่งห้องดังกล่าวกว้างถึง 6 เมตร ยาว 15 เมตร เรียกว่า “วัดนักบุญอัครแมส”<sup>126</sup>

<sup>125</sup> ซิสเตอร์โยวานนา, วนิดา ถาวร และคณะ. (ม.ป.ป.). *เล่มเดิม*. หน้า 64-65.

<sup>126</sup> *เล่มเดิม*. หน้า 64-65.

## 2.4 บ้านนายเหวิน จินาร์ตัน ปีที่สร้าง พ.ศ. 2456 (ค.ศ. 1913)



ภาพประกอบ 33 อาคารเลขที่ 567 ถนนพรหมราช  
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ผู้วิจัยถ่ายเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

บ้านนายเหวิน จินาร์ตัน ถนนพรหมราช ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สร้างเมื่อ พ.ศ. 2456 โดยนายเหวิน จินาร์ตัน ซึ่งเป็นลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น 4 คูหา รูปแบบของสถาปัตยกรรมมีลักษณะเป็นอาคารตึกแถวร้านค้า ตกแต่งด้วยไม้ฉลุลายแบบตะวันตกบริเวณระเบียงชั้น 2 ก่อซุ้มโค้งทั้งประตูและหน้าต่างทั้งชั้นและชั้นล่าง บ้านหลังนี้เดิมเป็นของนายเหวิน จินาร์ตัน จากข้อมูลของนางไชเชร ธนะสิงห์ (หลานตาของนายเหวิน) กล่าวว่าอาคารหลังนี้แม้จะมีรูปแบบเป็นตึกแถวร้านค้าแต่ประโยชน์ใช้สอยของอาคารให้อยู่อาศัยเท่านั้น เนื่องจากคุณตาประกอบอาชีพประมงในแม่น้ำมูล ปลาที่จับได้นำไปขายที่ตลาด<sup>127</sup>

<sup>127</sup> นางไชเชร ธนะสิงห์ อายุ 79 ปี บ้านเลขที่ 101-1 ถนนเบญจจะมะ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2564.



จากข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลประวัติของเมืองอุบลราชธานีที่แต่เดิม ตลาดจะอยู่บริเวณท่าเรือแม่น้ำมูลที่ปลายถนนหลวง ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า “ท่าตลาด” เนื่องจากเป็นที่ตั้งของ “ตลาดหลวง”<sup>128</sup> ตามคำเรียกของสุวิข คุณผล ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า “ตลาดหลวง” นี้ มาจากที่ตั้งของตลาด ซึ่งตั้งอยู่บริเวณถนนหลวง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแม้อาคารดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมที่นิยมสร้างเพื่อใช้ประกอบธุรกิจแต่ในกรณีนี้ใช้เพียงเพื่ออยู่อาศัยเพียงอย่างเดียว ซึ่งต่างจากอาคารในรูปแบบสถาปัตยกรรมเดียวกันหลังอื่นในเมืองอุบลราชธานีซึ่งใช้ทั้งประกอบธุรกิจและอยู่อาศัย

## 2.5 บ้านนางสายชล ปามุทา

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2451-2455 (ค.ศ. 1908-1912)



ภาพประกอบ 34 บ้านนางสายชล ปามุทา

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2564

อาคารเลขที่ 164 166 168 ถนนพรหมราช ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูนชั้นเดียว 3 คูหา โดยทั้ง 3 ห้องทะลุถึงกันได้หมด เป็นบ้านของนางสายชล ปามุทา อายุ 76 ปี ซึ่งซื้อต่อมาจากเจ้าของเดิมซึ่งเป็นชาวจีนเมื่อ พ.ศ. 2550 ซึ่งเป็นการซื้อหลังจากเช่าอาคารดังกล่าวมาก่อนหน้าเป็นเวลานาน เนื่องจากภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่จังหวัดอำนาจเจริญและได้อพยพมาทำมาหากินในจังหวัดอุบลราชธานีใน พ.ศ. 2516

<sup>128</sup> สุวิข คุณผล. (2553). *เดมเดิม*. หน้า 105.



อาคารหลังนี้ตั้งบนถนนพรหมราชที่ตัดกับปลายถนนหลวง ซึ่งเป็นที่ตั้งของตลาด  
ดังนั้นผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ว่าอาคารหลังนี้ถูกเป็นใช้เป็นอาคารที่ประกอบธุรกิจการค้า เนื่องจากสร้าง  
ในรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบเรือนแถวร้านค้า นอกจากนี้นางสายยลยังให้ข้อมูลถึงการ  
ซ่อมแซมอาคารว่า ได้มีการการปรับปรุงซ่อมแซมมาโดยตลอดเพราะมีการใช้งานอย่างต่อเนื่อง ทำ  
ให้องค์ประกอบบางส่วนของอาคารเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น บานประตู เดิมเป็นประตูไม้บาน  
พับหรือบานเฟี้ยม ซึ่งชำรุดได้ถูกเปลี่ยนเป็นประตูเหล็ก ในขณะที่บริเวณหน้าบ้านนั้นส่วนชายคา  
บ้านเคยมีการประดับตกแต่งด้วยลายไม้ฉลุ ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าเป็นช่องฉลุไม้ที่ใช้งบประมาณซึ่งมักฉลุเป็น  
ลวดลายอย่างตะวันตก แต่เพราะความชำรุดจึงถูกถอดออกไปและแทนที่ด้วยไม้อัดธรรมดา

จากข้อมูลจากการสัมภาษณ์ถึงช่วงเวลาของการเข้ามาอยู่อาศัยของเจ้าของคน  
ปัจจุบัน ประกอบกับปัจจัยแวดล้อมคือ ที่ตั้งของตัวอาคารที่ตั้งอยู่บริเวณท่าตลาด ซึ่งเป็นพื้นที่  
เศรษฐกิจเดิมของเมืองอุบลราชธานี และรูปแบบของสถาปัตยกรรมของอาคารที่เป็นตึกแถวร้านค้า  
ผสมกับสถาปัตยกรรมตะวันตก แต่ยังมีรูปแบบของความเป็นตึกแถวร้านค้าแบบจีนอยู่มาก มีการ  
สอดแทรกรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกหรือองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมตะวันตก คือ  
ซุ้มประตูโค้ง และไม้ฉลุลายแบบตะวันตก เป็นองค์ประกอบของตัวอาคารเพียงเล็กน้อย สะท้อนให้  
เห็นว่าอาคารหลังนี้อยู่ในช่วงเริ่มรับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับ  
สถาปัตยกรรมแบบตึกแถวร้านค้าของจีน ดังนั้นผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ว่าอาคารหลังนี้ถูกสร้างระหว่าง  
พ.ศ. 2451-2455 (ค.ศ. 1908-1912) ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนที่จะมีการสร้างกลุ่มอาคารบริเวณถนน  
หลวง คือบ้านโกศลวัฒน์ และร้านพรจิต เป็นต้น ซึ่งเป็นอาคารแบบตึกแถวร้านค้าที่ได้รับอิทธิพล  
ตะวันตกเป็นอย่างมาก

2.6 ร้านอุบลไอศถ ถนนพรหมราช ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด  
อุบลราชธานี  
ปีที่สร้าง พ.ศ. 2456-2466 (ค.ศ. 1913-1932)



ภาพประกอบ 35 ร้านอุบลไอศถ ถนนพรหมราช ตำบลในเมือง  
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ  
สยามมกุฎราชกุมาร อุบลราชธานี

ร้านอุบลไอศถ เป็นร้านขายที่ตั้งอยู่บริเวณสี่แยกถนนพรหมราช ตัดกับถนน  
ราชบุตร ตำบลในเมือง อำเภอเมืองจังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันพื้นตั้งอาคารเปลี่ยนสภาพเป็น  
อาคารสมัยใหม่ประกอบธุรกิจร้านกาแฟและเบเกอรี่ ลักษณะอาคารจากก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น ชุ่ม  
ประตูชั้นล่างและชั้นบนเป็นชั้มโค้ง ที่ชุ่มประตูชั้นล่างบริเวณช่องโค้งติดช่องบังแสงและช่องลมไม้  
ฉลุลายแบบตะวันตก ขณะที่ช่องโค้งเหนือด้านต่างบริเวณชั้นสองผู้วิจัยวิเคราะห์ว่ามีการทำปูนปั้น  
เป็นลวดลายประดับ เนื่องจากจากการสำรวจตัวอาคารที่มีการประดับช่องแสงและช่องลมไม้ฉลุ  
พบว่าอาคารเกือบทุกหลังมักจะให้สีของตัวอาคารที่เป็นปูนซีเมนต์กับส่วนของไม้ฉลุเป็นคนละสี  
เพื่อให้สีตัดกันสร้างความโดดเด่นสวยงาม แต่อย่างไรก็ตามก็มีอาคารบางหลัง เช่น บ้านบัวขาว

ถนนอุบลกิจ ที่สี่ของตัวอาคารกับลายไม้ฉลุใช้สีเดียวกัน แต่ในกรณีของบ้านบัวขาวนี้ เป็นบ้านที่มีการใช้งานอยู่เสมอ จึงอาจจะเป็นการทำสีทับในภายหลังเพื่อประโยชน์ใช้สอยของผู้ใช้งาน เนื่องจากเป็นอาคารที่มีการใช้สอยมาอย่างต่อเนื่อง

อาคารร้านอุบลโอสถหลังนี้ปัจจุบันถูกแทนที่ด้วยสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ อาคารเดิมถูกทำลายและพื้นที่โดยรอบก็เปลี่ยนแปลงสภาพเป็นเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องมาจากที่ในเขตเมืองอุบลราชธานีได้เกิดเหตุการณ์ใหม่ใหญ่ถึง 2 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2503 และครั้งที่ 2 พ.ศ. 2513 โดยครั้งที่ 2 นี้จะเป็นครั้งที่ไฟไหม้มาถึงบริเวณที่ตั้งของร้านอุบลโอสถที่ถนนพรหมราชตัดกับถนนราชบุตร และไหม้ไปจนถึงบริเวณวงเวียนน้ำพุ ซึ่งไฟที่ไหม้เป็นบริเวณกว้างทำให้เกิดความเสียหายอย่างมหาศาล ประชาชนต้องอพยพไปอยู่ที่ทุ่งศรีเมืองเป็นการชั่วคราว<sup>129</sup> จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าอาคารร้านอุบลโอสถน่าจะถูกไฟไหม้เสียหายไปในเหตุการณ์ครั้งนี้ด้วย ด้วยรูปแบบของสถาปัตยกรรมของตัวอาคารที่เห็นจากภาพจะเห็นได้ว่ามีรูปแบบคล้ายกับอาคารของบ้านโกศลวัฒน์และร้านพรจิต บริเวณถนนหลวง ทำให้ผู้วิจัยกำหนดช่วงอายุของอาคารหลังนี้อยู่ในช่วงเวลาเดียวกันกับอาคารทั้ง 2 แห่งที่กล่าวถึง คือ พ.ศ. 2456-2466 (ค.ศ. 1913-1932)

<sup>129</sup> สมศรี ชัยวณิชยา. (2561). เล่มเดิม. หน้า 157.

### 3. ถนนเขื่อนธานี

#### 3.1 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี (ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีหลังเก่า)

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2464 (ค.ศ.1921)



ภาพประกอบ 36 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี ถนนเขื่อนธานี  
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 8 มกราคม 2564

อาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี ตั้งอยู่บนถนนเขื่อนธานี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สร้างใน พ.ศ. 2464 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อใช้เป็นศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีแทนที่อาคารเดิมซึ่งสร้างด้วยไม้ ในสมัยของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์ อาคารศาลาว่าการเมืองอุบลราชธานีนั้นสร้างด้วยไม้ยกพื้น ๆ ดังที่มีกล่าวในบันทึกของพระยาสุนทรพิพิธ อดีตเลขาธิการมณฑลอุบลราชธานีได้กล่าวถึงศาลาว่าการเมืองอุบลราชธานีดังนี้

“.....ศาลาที่รัฐบาลทรงสร้างไว้ เป็นแบบศาลาเรือนไทยโบราณสร้างด้วยไม้แข็ง รูปเหมือนศาลาวัดแต่ทรงสูง ๒ ชั้น พื้นล่างเป็นพื้นดินปูอิฐไทย พื้นบนเป็นไม้กระดานแผ่นใหญ่กว้างตั้งศอก เสาขนาดโตเหมือนเสาศาลาวัด ฝาเป็นไม้ขัดตะพอกด้วยดินบง ฝาห้องก็เช่นเดียวกันทำด้วยน้ำปูนขาว แลดูคล้ายโบริกปูน หน้าต่างทำด้วยไม้เป็นบานพลิกคล้ายหน้าต่างกระจกพลิกที่ทำกันในปัจจุบัน หลังคามุงด้วยกระเบื้องไม้ขนาดยาวประมาณ ๑๒ วา กว้าง ๖ วา.....”<sup>130</sup>



ภาพประกอบ 37 แบบจำลองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 8 มกราคม 2564

<sup>130</sup> สุนทรพิพิธ (เชย มัชฌิมวิบูลย์). (2514). *เล่มเดิม*. หน้า 294.



อาคารศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีหลังเก่านี้เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนชั้นเดียว ยกพื้นสูง รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ผังอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้าเชื่อมต่อกันหมด ภายในมีระเบียงทางเดินโดยรอบ พื้นที่ว่างด้านในแบ่งเป็นสวนซ้ายขวา พื้นที่ตรงกลางเป็นห้องโถงใหญ่ เชื่อมกับทางขึ้นต่อจากมุขรับรถด้านหน้า ตัวอาคารหันหน้าเข้าทุ่งศรีเมือง มีมุขประดับ 1 แห่ง (ด้านหลังของอาคารจะตรงกับแม่น้ำมูล) ดังภาพจากแบบจำลองด้านบน

การประดับตกแต่งอาคารพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุบลราชธานี ประกอบด้วย ลวดลายปูนปั้นลายดอกบัวที่ผนังด้านนอกตัวอาคารและบริเวณหน้ามุขทั้งด้านหน้า - ด้านหลัง โดยเฉพาะบริเวณมุขหน้าหรือมุขรับรถ มีการผูกลายเป็นลายเถาบัวเกี่ยวหวัดกันประดับที่หน้าบันมุขที่ทำเป็นซุ้มแบบตะวันตก ที่ยอดซุ้มประดับประติมากรรมลอยตัวรูปครุฑซึ่งเป็นตราแผ่นดิน และสัญลักษณ์แทนพระมหากษัตริย์ ซึ่งในประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นว่าเป็นการแสดงสัญลักษณ์บางประการทางการเมือง นอกจากนี้ในตัวอาคารได้ใช้ช่องลมและคันทวยตกแต่งเสาที่ฉลุลายแบบ ตะวันตกติดตามจุดต่าง ๆ ด้วย

### 3.2 ภัตตาคารเจียวกี

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2465-2467 (ค.ศ. 1922-1924)



ภาพประกอบ 38 ภัตตาคารเจียวกี

ที่มาของภาพ ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2564

ภัตตาคารเจียวกี ถนนเขื่อนธานี ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะอาคารเป็นอาคารครึ่งปูนครึ่งไม้ 2 ชั้น รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก บริเวณชั้น 2 ของตัวอาคารด้านข้างซ้ายขวาเป็นห้องเว้นตรงกลางเป็นระเบียง กั้นด้วยลูกกรงไม้ บริเวณชายคาติดที่บังแสงทำด้วยไม้อย่างง่าย ภายในตัวอาคารมีการติดช่องลมฉลุลายแบบตะวันตก

ภัตตาคารเจียวกีปัจจุบันเป็นที่อาศัยและประกอบกิจการภัตตาคารเจียวกีของนายสาทิส หาญสกุล อายุ 57 ปีทายาทรุ่นที่ 3 ของร้าน<sup>131</sup> ซึ่งจากคำบอกเล่าของนายสาทิสกล่าวว่าบรรพบุรุษเป็นชาวจีนอพยพมาจากเกาะไหหลำ ได้เดินทางมาตั้งรกรากประกอบอาชีพที่เมืองอุบลราชธานี โดยมาทำหน้าที่เป็นพ่อครัวให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์

<sup>131</sup> นายสาทิส หาญสกุล อายุ 57 ปี เลขที่ 309-317 ถนนเขื่อนธานี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2564.

ในช่วงที่พระองค์ดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ แต่อย่างไรก็ดี ตัวอาคารของร้านภัตตาคารเจียวกีในปัจจุบันน่าจะสร้างขึ้นหลัง พ.ศ. 2464 ซึ่งเป็นปีที่สร้างศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี หรือปัจจุบันคือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี เนื่องจากนายสาทิศกล่าวว่าร้านเจียวกีได้ใช้ไม้ที่เหลือจากการสร้างศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีมาสร้างเป็น “โรงแรมเจียวกี” ขึ้นมา เพื่อรองรับบุคคลโดยเฉพาะข้าราชการและผู้เดินทางมาติดต่อราชการที่ศาลากลาง ดังนั้นแล้วช่วงเวลาของการสร้างอาคารน่าจะอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2465-2467 (ค.ศ. 1922-1924) เพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินการของฝ่ายราชการ



ภาพประกอบ 39 ช่องลมฉลุลายแบบตะวันตก

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2564

3.3 สำนักงานอธิการโบสถ์ (บ้านพักพระสงฆ์) อาสนวิหารพระแม่นิรมล  
อุบลราชธานี  
ปีที่สร้าง พ.ศ. 2451 -2472 (ค.ศ. 1908-1929)



ภาพประกอบ 40 ด้านข้างของสำนักงานอธิการโบสถ์ (บ้านพักพระสงฆ์)  
อาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

สำนักงานอธิการโบสถ์ (บ้านพักพระสงฆ์) อาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น โดยผู้วิจัยได้สอบถามนางไข่มพร ธนะสิงห์ (สกุลเดิม ทองทั่ว) ซึ่งเป็นบุคคลในพื้นที่และบรรพบุรุษมีความเกี่ยวข้องกับอาคารดังกล่าว ได้ให้ข้อมูลของการสร้างอาคารหลังนี้ว่าบิดาของตนเป็นผู้มีส่วนในการก่อสร้าง

การก่อสร้างอาคารสำนักงานอธิการโบสถ์ (บ้านพักพระสงฆ์) อาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี ความความเชื่อมโยงอยู่กับคนในสกุล “ทองทั่ว” ซึ่งเป็นชาวเวียดนามอพยพ ที่อพยพเข้ามาพร้อมกับกงสุลฝรั่งเศสที่มาประจำการ ณ เมืองอุบลราชธานี จากข้อมูลดังกล่าวจึงนำมาซึ่งการสันนิษฐานระยะเวลาของการสร้างอาคารได้ว่าจะต้องเกิดขึ้นไล่เลี่ยกับการก่อสร้างสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี ซึ่งสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2451

นางไช้ชร ณะสิงห์ (สกุลเดิม ทองทั่ว) กล่าวว่าพ่อชื่อ “นายสั้น ทองทั่ว” (เกิด พ.ศ. 2472 และเสียชีวิต พ.ศ. 2506 สิริอายุ 79 ปี ) เป็นชาวเวียงคนามอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองอุบลราชธานีตั้งแต่ยังเป็นเด็ก โดยก่อนที่จะมาอยู่ที่เมืองอุบลราชธานีนั้นได้อยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์มาก่อน ช่วงเวลาที่สร้างสำนักงานอธิการโบสถ์ (บ้านพักพระสงฆ์) อาสนวิหารพระแม่นิรมลอุบลราชธานี ตามคำบอกเล่าของนางไช้ชรนั้นบิดาของตนได้เป็นหัวหน้าทีมช่างก่อสร้างอาคารอารามภคินีรักไม้กางเขน อุบลราชธานีหลังที่ 2 ที่เริ่มการก่อสร้างเริ่มสร้างใน พ.ศ. 2473 เมื่อนายสั้นมีอายุ 46 ปี นอกจากนี้นางไช้ชรยังกล่าวรูปแบบสถาปัตยกรรมของสำนักงานอธิการโบสถ์บ้านพักพระสงฆ์ อาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี มีลักษณะคล้ายกับสถานกงสุลฝรั่งเศสประจำเมืองอุบลราชธานีด้วย ซึ่งสถานกงสุลได้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2451

การกำหนดช่วงเวลาในการสร้างอาคารสำนักงานอธิการโบสถ์ (บ้านพักพระสงฆ์) อาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี ผู้วิจัยใช้ข้อมูลข้อต้นมาประกอบการวิเคราะห์ดังนี้

1. ช่วงเวลาเกิดและเสียชีวิตของนายสั้น คือ พ.ศ. 2427-2509
2. ช่วงเวลาที่นายสั้นรับหน้าที่เป็นหัวหน้าควบคุมการก่อสร้างอารามภคินีรักไม้กางเขน อุบลราชธานีหลังที่ 2 คือ พ.ศ. 2473 (อายุ 46 ปี) และ
3. สถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี สร้างเมื่อ พ.ศ. 2451

จากทั้ง 2 ช่วงเวลาจะเห็นได้ว่าช่วงเวลาที่นายสั้นมีความสามารถสูงจนเป็นที่ยอมรับคือ เมื่อมีอายุ 46 ปี ใน พ.ศ. 2473 เข้ารับหน้าที่หัวหน้าควบคุมการก่อสร้าง ซึ่งหมายถึงจะต้องได้รับความไว้วางใจในฝีมือและประสบการณ์มากพอ นายสั้นจะต้องได้เก็บเกี่ยวประสบการณ์ทำงานตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2473 เป็นต้นมา ดังนั้นผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ว่าอาคารสำนักงานอธิการโบสถ์ บ้านพักพระสงฆ์ อาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี ถูกสร้างในระหว่าง พ.ศ. 2451 -2472 (ค.ศ. 1908-1929) อันเป็นช่วงเวลาที่มีการสร้างสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี ซึ่งมีรูปแบบสถาปัตยกรรมคล้ายกันจนถึงช่วงที่นายสั้นรับหน้าที่เป็นหัวหน้าช่างควบคุมการก่อสร้าง ซึ่งเป็นเวลาก่อนที่นายสั้นจะรับหน้าที่หัวหน้าควบคุมการก่อสร้าง



#### 4. ถนนพะโล้รังฤทธิ

##### 4.1 พระอุโบสถวัดสุทัศนาราม

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2470-2475 (ค.ศ. 1927-1932)



ภาพประกอบ 41 พระอุโบสถวัดสุทัศนาราม

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2564

วัดสุทัศนาราม ถนนพะโล้รังฤทธิ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2396 โดยราชบุตรสุ้ยและญาติ โดยวัดนี้เป็นวัดแห่งที่ 3 ในเมืองอุบลราชธานี<sup>132</sup> พระอุโบสถของวัดสุทัศนารามสร้างระหว่าง พ.ศ. 2470-2475 และรับรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบผสม สถาปัตยกรรมยุโรปมาจากวัดสุปฏิหาราม<sup>133</sup> โดยที่รูปแบบของสถาปัตยกรรมวัดสุทัศนารามเป็น รูปแบบสถาปัตยกรรมที่สามารถเทียบเคียงได้กับอุโบสถของวัดสุปฏิหารามวรวิหาร คือเป็นรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่มีการผสมผสานรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้าไป นอกจากนี้พระ

<sup>132</sup> กรมการศาสนา. (2525). *ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร*. หน้า 370.

<sup>133</sup> หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี. (2564). *วัดสุทัศนาราม*. หน้า 1.

อุโบสถหลังนี้ยังได้รับอิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมญวนในบางส่วน เนื่องจากถูกสร้างโดย นายช่างญวนฝีมือดี คือ ช่างคำหมา แสงงาม<sup>134</sup>

พระอุโบสถของวัดสุทัศนารามมีความแตกต่างกับพระอุโบสถของวัดสุปฏิหารามวรวิหาร เมื่อมองจากภายนอกของตัวอาคารก็จะสามารถเห็นได้ชัดเจนดังนี้ 1. พระอุโบสถวัดสุปฏิหารามมีระเบียง แต่วัดสุทัศนารามไม่มีระเบียง 2. เสาพาไลที่รองรับหลังคาปีกนก พระอุโบสถวัดสุปฏิหารามวรวิหารมีการก่ออิฐระหว่างเสาทำเป็นซุ้มโค้งยอดแหลมเพื่อทำหน้าที่เป็นขอบระเบียง ทำให้ตัวอาคารดูโปร่งคล้ายอาคารแบบโกธิคของตะวันตก ขณะที่พระอุโบสถวัดสุปฏิหารามเป็นการก่ออิฐที่บดบังหมดระหว่างช่องเสาและเจาะช่องหน้าต่างสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่แทน และ 3. ภายในตัวพระอุโบสถ วัดสุปฏิหารามวรวิหารสร้างผนังเพื่อรับน้ำหนักของหลังคาและมีการเจาะช่องประตูและหน้าต่างแบบสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ธรรมดาเพื่อใช้เป็นทางเข้าออกและระบายอากาศ แต่วัดสุทัศนารามนั้นส่วนที่ค้ำยันและรับน้ำหนักด้านในกลับใช้ระบบเสา โดยมีมีการก่อเสารอบพระอุโบสถด้านใน ที่มุมเสารองรับด้วยที่ค้ำยันหรือคันทวยที่ออกแบบเป็นเส้นโค้ง ทำให้เมื่อมีการค้ำยันคันทวยระหว่างเสา จะทำให้ช่องว่างระหว่างเสา “ดูคล้ายกับเป็นซุ้มโค้ง” แบบสถาปัตยกรรมตะวันตก

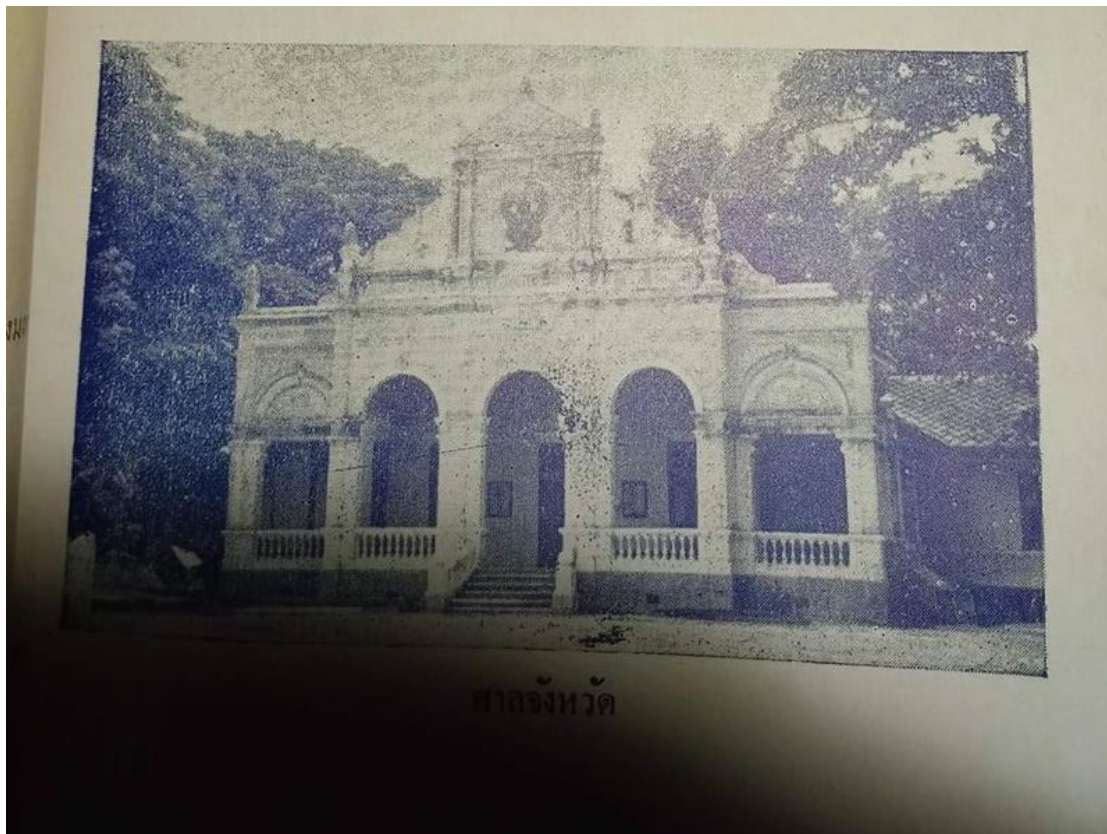


ภาพประกอบ 42 ภายในพระอุโบสถ วัดสุทัศนาราม

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2564

<sup>134</sup> หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี. (2564). *เล่มเดิม*.

## 4.2. ศาลจังหวัดอุบลราชธานี ปีที่สร้าง พ.ศ. 2459 (ค.ศ.1916)



ภาพประกอบ 43 ศาลจังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : วรวิทย์ รั้งสิโยม และและคนอื่น ๆ. (2501). ความก้าวหน้าจังหวัดอุบลราชธานี. หน้า 2.

ศาลจังหวัดอุบลราชธานี เป็นอาคารชั้นเดียว ก่ออิฐถือปูน รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ปัจจุบันตัวอาคารถูกรื้อลงไปแล้ว จากการค้นคว้าของผู้วิจัยพบภาพถ่ายที่หลงเหลืออยู่เพียงภาพเดียว โดยเป็นภาพจากหนังสือ ความก้าวหน้าจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นสมบัติของพระมหาทองลา ส่งเสริม วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันเป็นสมบัติของพิพิธภัณฑวัดมณีวนาราม โดยหนังสือเล่มนี้ให้ข้อมูลพัฒนาการของจังหวัดอุบลราชธานีในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งในส่วนของศาลจังหวัดอุบลราชธานี ได้กล่าวถึงไว้ดังนี้

“... เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ กระทรวงอนุมัติเงินให้ปลูกสร้างศาลเป็นตึกใหม่ พระศาสตราจารย์ราชสภาพดี (พระยาพรหมทัตศรีพิลาศ) ได้เตรียมการ

จัดการปลูกสร้างศาลใหม่ แล้วท่านก็ย้ายไปศาลต่างประเทศ กรุงเทพฯ  
ทางราชการจึงย้ายหลวงวิเศษศิลปากรมาเป็นอธิบดีแทนตอนปลายปี  
๒๔๕๙ แล้วท่านก็ดำเนินการก่อสร้างศาลต่อ เสร็จเรียบร้อยทำการเปิด  
ตึกใหม่ในปี ๒๔๖๑ สิ้นเงินเป็นจำนวน ๓๑,๘๓๘ บาท ซึ่งปรากฏเป็น  
ศาลปฏิบัติราชการต่อมาจนถึงปัจจุบัน.....”<sup>135</sup>

นอกจากนี้ยังพบประกาศแจ้งความกระทรวงยุติธรรม ลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 35 หน้า 2410 วันที่ 22 ธันวาคม 2461 ความว่า “... ด้วยได้รับบอกอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลอุบลราชธานีว่า ศาลมณฑลอุบลราชธานีที่สร้างขึ้นใหม่ได้เสร็จบริบูรณ์ อธิบดีผู้พิพากษาพร้อมด้วยผู้พิพากษาได้จัดการทำพิธีเปิดศาล คือ วันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ เวลา ๕ นาฬิกาหลังเที่ยง.....”<sup>136</sup>

จากเอกสารทั้ง 2 ส่วนสามารถวิเคราะห์ได้ว่าศาลจังหวัดอุบลราชธานีหลังนี้เริ่มดำเนินการสร้างเมื่อ พ.ศ. 2459 และแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2461 ในเรื่องที่ตั้งของศาลมณฑลอุบลราชธานีนี้ถูกกล่าวถึงในบันทึกของพระยาสุนทรพิพิธ อดีตเลขาธิการมณฑลอุบลราชธานีในสมัยของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ดังนี้ “ศาลารัฐบาลตั้งอยู่ด้านใต้ของทุ่งศรีเมือง ซึ่งมีถนนรอบ ด้านตะวันตกเป็นที่ตั้งของกองทหารคือกองพลที่ ๑๐ ด้านเหนือทุ่งเป็นที่ตั้งศาลมณฑลและศาลจังหวัด ด้านตะวันออกเป็นที่ตั้งโรงเรียนประจำจังหวัด และเรือนจำตั้งอยู่ทางตะวันออกของศาลารัฐบาลมีถนนคั่นเช่นเดียวกัน”

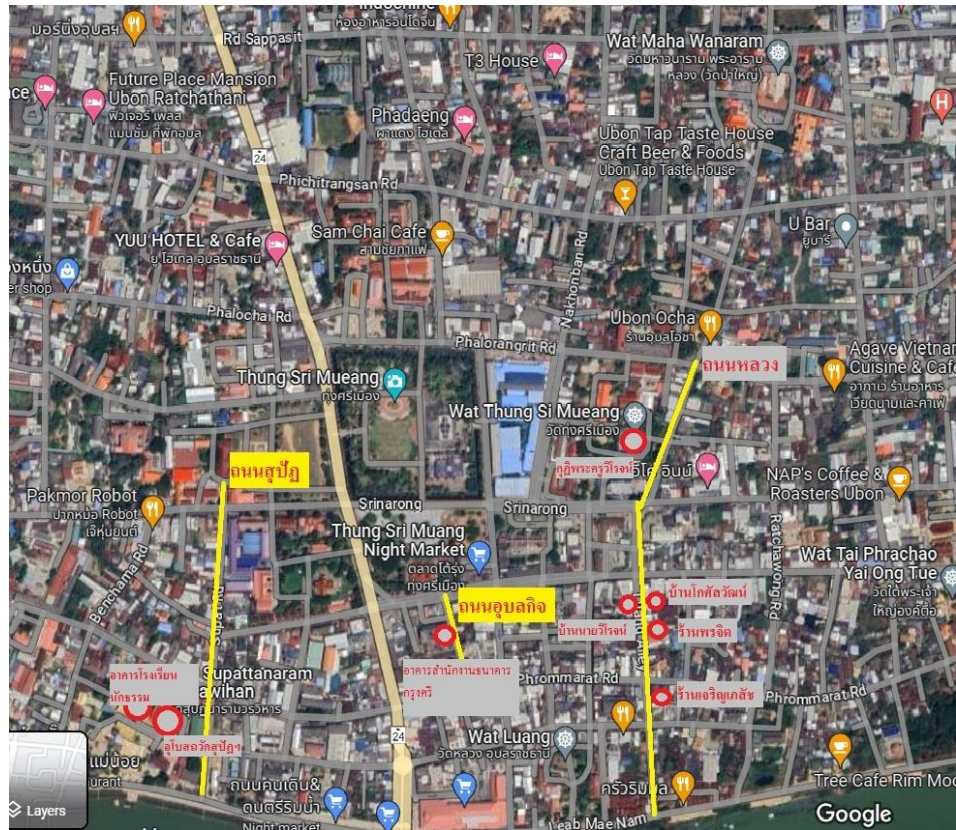
จากข้อความในเอกสารระบุตำแหน่งที่ตั้งของศาลมณฑลอุบลราชธานีอย่างชัดเจน โดยตั้งอยู่ที่ทิศเหนือของทุ่งศรีเมือง ซึ่งทุ่งศรีเมืองนี้เป็นทุ่งกลางเมืองอุบลราชธานี เดิมเป็นที่นาของกลุ่มอัญญาสี่หรือชนชั้นปกครองเมืองอุบลราชธานี ใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเผาศพเจ้านายชั้นอัญญาสี่ เป็นต้น ทุ่งศรีเมืองล้อมรอบด้วยถนนทั้ง 4 ทิศ ในปัจจุบันมีชื่อถนนต่าง ๆ ดังนี้ 1. ทิศตะวันออก ถนนอุปราชา 2. ทิศตะวันตกราชบุตร ถนน 3. ทิศเหนือถนนพะโลรังฤทธิ์ ดังนั้นที่ตั้งของศาลมณฑลอุบลราชธานี จึงตั้งอยู่ที่ถนนพะโลรังฤทธิ์ ซึ่งเป็นถนนที่ตั้งปัจจุบันของศาลแขวงอุบลราชธานี

<sup>135</sup> วรวิทย์ รั้งสียะ; และคนอื่นๆ. เล่มเดิม. หน้า 258.

<sup>136</sup> แจ้งความกระทรวงยุติธรรม. (2461,22 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 35 หน้า 2410.



## กลุ่มอาคารบริเวณถนนขวางตะวัน



ภาพประกอบ 44 แผนที่แสดงการกระจายตัวของอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกบนถนนขวางตะวัน (เส้นสีเหลืองคือถนนขวางตะวัน จุดสีแดง-เทา ตัวอาคาร)

ที่มา : จัดทำโดยผู้วิจัย ผ่านการสืบค้นจาก Google Map

ถนนขวางตะวันหมายถึงถนนที่ตัดยาวในทิศเหนือทิศใต้ ตรงข้ามกับการโคจรของดวงอาทิตย์ ซึ่งในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี ถนนที่วางตัวในแนวเหนือใต้และมีสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกมีอยู่ 2 สาย คือ 1. ถนนหหลวง และ 2 . ถนนอุบลกิจ โดยที่ถนนแต่ละสายมีสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกดังนี้



## 1. ถนนหลวง

### 1.1 ร้านเจริญเภสัช

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2458 – 2466 (ค.ศ. 1915 -1923)



ภาพประกอบ 45 ร้านเจริญเภสัช

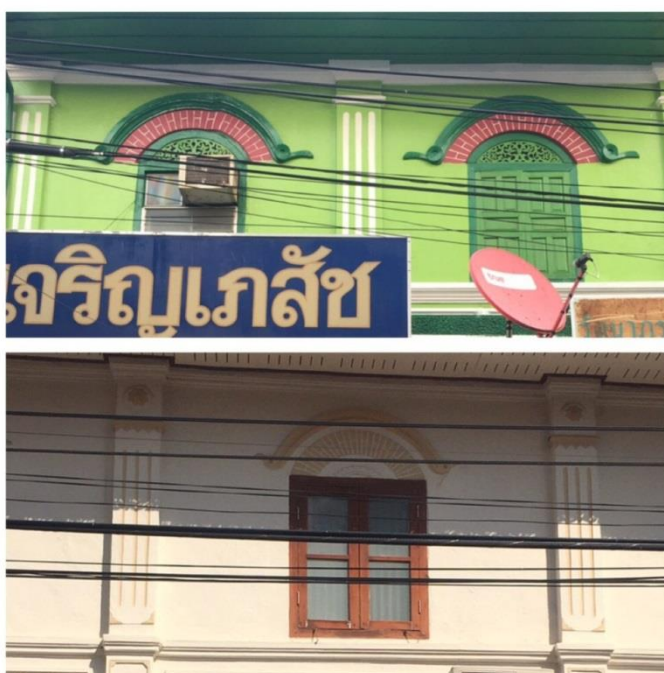
ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2564

ร้านเจริญเภสัช เลขที่ 32 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูนขนาด 2 คูหา สูง 2 ชั้น รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตึกแถวร้านค้า บริเวณชั้นสองซุ้มหน้าต่างทำเป็นซุ้มโค้งปูนปั้นมีลวดลายที่ปลายทั้งสองด้าน เหนือหน้าต่างประดับช่องลมไม้ฉลุลายตามแบบสถาปัตยกรรมแบบเรอแนวมั้งซิง ที่อาคารชั้นสองยังมีเสาดประดับ 3 เสาด เป็นเสาดเหลี่ยมเซาะร่อง

อาคารของร้านเจริญเภสัช ซึ่งนางปิยะภรณ์ เตมิวิสิฐกุล อายุ 46 ปี<sup>137</sup> ภรรยาเจ้าของร้านให้ข้อมูลว่า ครอบครัวของสามีได้เช่าอาคารหลังนี้เพื่อประกอบธุรกิจมาเป็นรุ่นที่ 2 แล้ว

<sup>137</sup> นางปิยะภรณ์ เตมิวิสิฐกุล บ้านเลขที่ 46 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2564.

โดยอาคารนี้เป็นทรัพย์สินของครอบครัวปรีดาสันต์ ซึ่งคุณปิยะภักดิ์กล่าวว่าเดิมเช่าในรุ่นพ่อ (ปรีดาสันต์คนพ่อ) ซึ่งได้เสียชีวิตไปเมื่อระหว่าง พ.ศ. 2553-2554 ขณะอายุ 90 ปี เมื่อพิจารณาจากช่วงเวลาดังกล่าวทำให้ทราบอย่างน้อยปรีดาสันต์คนพ่อจะเกิดในระหว่าง พ.ศ. 2463-2464 ดังนั้นตัวอาคารดังกล่าวจึงสามารถจะสร้างได้ทั้งก่อนและหลังที่ปรีดาสันต์คนพ่อเกิด แต่อย่างไรก็ตามสามารถพิจารณาได้จากรูปแบบของสถาปัตยกรรมของตัวอาคารและอาคารที่มีลักษณะร่วมสมัยในละแวกใกล้เคียงกัน โดยผู้วิจัยจะใช้การเทียบเคียงกับอาคาร 2 หลัง 1. บ้านโกศลวัฒน์ และอาคารเลขที่ 57-59 (ร้านวัชรบาร์เบอร์) ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับร้านเจริญเภสัช



ภาพประกอบ 46 เปรียบเทียบการตกแต่งอาคารส่วนหน้าในชั้นที่ 2 ระหว่างร้านเจริญเภสัช (ด้านบน) และบ้านโกศลวัฒน์ (ด้านล่าง)

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2564

ในการบูรณะซ่อมแซมอาคารหลังนี้ เดิมที่ชั้นล่างของอาคารมีซุ้มประตูโค้งทั้ง 2 คูหา แต่มีการปรับปรุงเพื่อให้เหมาะกับการประกอบธุรกิจ จึงได้ทุบซุ้มโค้งออก 1 คูหา (ฝั่งซ้าย) เพื่อขยายพื้นที่ภายในอาคาร ลักษณะภายในที่มีซุ้มประตูโค้งในตัวอาคารชั้นที่ 1 นี้ ตึกหลังนี้มีจึงมีรูปแบบของสถาปัตยกรรมภายในตัวอาคารคล้ายกับอาคารอาคารเลขที่ 57-59 ถนนพรหมเทพ

ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีซุ้มโค้งภายในอาคารชั้น 1 เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังการตกแต่งส่วนหน้าของอาคารบริเวณชั้น 2 คือซุ้มโค้งเหนือกรอบหน้าต่างและเสาประดับที่มีการเซาะร่อง ยังเป็นสถาปัตยกรรมแบบเดียวกับสถาปัตยกรรมของบ้านโกศลวัฒน์ แต่มีความแตกต่างเพียงที่บริเวณบัวหัวเสาของบ้านโกศลวัฒน์ลวดลายปูนปั้นเป็นรูปดอกไม้ แต่ที่ร้านเจริญเภสัชเป็นบัวหัวเสาเรียบ ๆ ดังภาพที่ 23

จากข้อมูลดังกล่าวรวมถึงประวัติของครอบครัวเจ้าของอาคาร ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ว่าอาคารร้านเจริญเภสัชเป็นอาคารร่วมสมัยกับอาคารเลขที่ 57-59 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และร่วมสมัยกับบ้านโกศลวัฒน์ เลขที่ 80 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ช่วงเวลาในการสร้างอาคารที่ตั้งของร้านเจริญเภสัชจึงควรจะอยู่ในช่วงเวลาระยะเดียวกันกับช่วงปีที่สร้างบ้านโกศลวัฒน์และพรจิต คือ ช่วงพ.ศ. 2458 – 2466 (ค.ศ. 1915-1923)



## 1.2 บ้านโกศลวัฒน์

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2459 –2466 (ค.ศ. 1916-1923)



ภาพประกอบ 47 บ้านโกศลวัฒน์ ถนนหลวง ตำบลในเมือง  
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2564

บ้านโกศลวัฒน์ เลขที่ 78-80 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน 3 คูหา สูง 2 ชั้น รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตึกแถวร้านค้าผสมสถาปัตยกรรมตะวันตก ชั้นล่างของบ้านประกอบด้วยประตูโค้ง เหนือประตูประดับช่องลมและช่องบังแสงไม้ฉลุลายตามแบบสถาปัตยกรรมแบบขนมปังขิง ชั้น 2 ส่วนหน้าอาคารมีการตกแต่งอย่างสวยงาม ชุ่มหน้าโค้ง ที่ปลายสองด้านของชุ่มโค้งขมวดเกลียวปลายสะบัดลง เสาประดับเสาช่องตามแบบตะวันตก บัวหัวเสาประดับปูนปั้นลายดอกไม้ บริเวณฐานชั้นที่ 2 ของอาคารประดับลายปูนปั้นเครือเถา ตรงกลางทำวงกลมตรงกลางมีปูนปั้นลวดลายอักษรย่อ นามสกุลของเจ้าของบ้านคือ “กศลว” ซึ่งย่อมาจาก “โกศลวัฒน์” จากข้อมูลของนางสมจิตต์

จัยวัฒน์<sup>138</sup> อายุ 77 ปี บ้านเลขที่ 74 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ได้ อธิบายลักษณะเดิมของอาคารว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปหลายส่วน ดังนี้ 1. ประตู เดิมเป็นประตูไม้ บานเฟี้ยม ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นประตูเหล็ก 2. พื้นบ้านเดิมปูด้วยกระเบื้องเคลือบสีต่างๆรูปทรง เหมือนรังผึ้ง (กระเบื้องหกเหลี่ยม) ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยม



ภาพประกอบ 48 ฐานชั้น 2 ประดับลายปูนปั้นเครือเถาดอกไม้ ตรงกลางทำ เป็นลวดลายอักษรย่อนามสกุลของเจ้าของบ้านคือ “กศลว” ซึ่งย่อมาจาก “โกศลวัฒน์”

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2564

อาคารหลังนี้สร้างโดยหลวงวัฒนวิตรบุลย์ (นาม โกศลวัฒน์) ซึ่งเกิด พ.ศ. 2419 ซึ่ง นางสมจิตต์กล่าวว่า เป็นผู้พี่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ให้ความสนธิสนม ในการปรึกษาเรื่องเศรษฐกิจและการค้าของเมืองอุบลราชธานี เนื่องจากตระกูลของท่านได้ทำ การค้าในเมืองอุบลราชธานีอย่างกว้างขวาง<sup>139</sup> โดยนายนาค โกศลวัฒน์ได้รับพระราชทาน บรรดาศักดิ์ “หลวงวัฒนวิตรบุลย์” เมื่อ พ.ศ. 2466 ดำรงตำแหน่งกรมการพิเศษจังหวัดอุบล ถือ ศักดินา 600<sup>140</sup>

<sup>138</sup> นางสมจิตต์ จัยวัฒน์ อายุ 77 ปี บ้านเลขที่ 74 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2564.

<sup>139</sup> แหล่งเดิม.

<sup>140</sup> พระราชทานบรรดาศักดิ์แก่ข้าราชการในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา. (2466, 1 มกราคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 40. หน้า 3279.



จากข้อมูลด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมของตัวอาคารที่เป็นรูปแบบที่นิยมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบกับการที่หลวงวิจิตรวาทการได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ อันเป็นการแสดงถึงการประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพด้านการค้า เป็นคนหบดคนสำคัญของเมืองอุบลราชธานี ประกอบกับสัญลักษณ์อย่างหนึ่งซึ่งช่วยแสดงช่วงเวลาของการก่อสร้างอาคารได้เป็นอย่างดีคือ “ตัวอักษรย่อนามสกุล” ที่ประดับอยู่ส่วนหน้าของอาคารชั้นสอง เนื่องจากในประเทศไทย การมีนามสกุลเริ่มในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ออกพระราชบัญญัตินามสกุลเมื่อ พ.ศ. 2456 ทำให้การประดับอักษรย่อนามสกุลนี้จะต้องเกิดขึ้นหลังที่มีนามสกุลแล้ว จากข้อมูลและหลักฐานที่รวบรวมได้ทำให้ผู้วิจัยคาดคะเนช่วงเวลาในการก่อสร้างอาคารหลังนี้ไว้ที่ระหว่าง พ.ศ. 2459 –2466 (ค.ศ. 1916-1923)



ภาพประกอบ 49 ลวดลายอักษรย่อนามสกุลของเจ้าของบ้านคือ “กศลว”  
ซึ่งย่อมาจาก “โกศลวิจิตรวาทการ”

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2564

### 1.3 ร้านพรจิต

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2458 – 2465 (ค.ศ. 1915-1922)



ภาพประกอบ 50 ร้านพรจิต ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง  
จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2564

ร้านพรจิต เลขที่ 70-74 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานีลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน 3 คูหา สูง 2 ชั้น รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตึกแถว ร้านค้าผสมสถาปัตยกรรมตะวันตก ชั้นล่างของบ้านประกอบด้วยประตูโค้ง เหนือประตูประดับช่องลมและช่องบังแสงไม้ฉลุลายลายพรรณพฤกษา ชั้น 2 ส่วนหน้าอาคารมีการตกแต่งอย่างสวยงาม ชุ่มหน้าโค้ง ที่ปลายสองด้านของชุ่มโค้งขมวดเกลียวเป็นวงกันหอย เหนือหน้าต่างทำเป็นช่องแสงทรงโค้งประดับกระจกสี เสาประดับเสาช่องตามแบบตะวันตก บัวหัวเสาประดับปูนปั้นลายดอกไม้บริเวณฐานชั้นที่ 2 ของอาคารประดับลายปูนปั้นเครือเถาตรงกลางช่องทำเป็นวงกลมมีดอกไม้ตรงกลาง ภายในตัวบ้านเป็นโครงสร้างไม้ เหนือเพดานชั้นล่าง มีช่องเปิดปิดได้จากบนชั้น 2 ในอดีตใช้สำหรับขนส่งสิ่งของ เนื่องจากเดิมเคยเป็นร้านค้ามาก่อน

อาคารหลังนี้ตามข้อมูลของนางสมจิตต์ จัยวัฒน์ ทายาทของผู้สร้างอาคารและเจ้าของอาคารคนปัจจุบัน ซึ่งอาศัยอยู่ที่อาคารนี้ กล่าวว่าอาคารนี้พยายามรักษาสภาพของอาคารให้คงเดิมมากที่สุด แม้จะมีการบูรณะแต่ก็บูรณะโดยรักษาสภาพเดิมของตัวอาคารไว้ โดยที่ทั้งโครงสร้างไม้ภายในตัวอาคารยังเป็นของเดิมเกือบทั้งหมด ประตูบานและกระเบื้องปูพื้นเป็นของเดิมตั้งแต่แรกสร้าง



ภาพประกอบ 51 บริเวณส่วนหน้าของอาคารชั้นที่ 2 ของร้านพรจิต

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2564

อาคารหลังนี้เป็นอาคารที่ติดกับบ้านโกศลวัฒน์ เนื่องจากเจ้าของอาคารทั้ง 2 เป็นพี่น้องกัน โดยที่อาคารหลังนี้เป็นบ้านของนางอ้วน แซ่แต้ พี่สาวของหลวงวัฒนวิตรบุลย์ ตามความคิดเห็นของนางสมจิตต์กล่าวว่าอาคารหลังนี้น่าจะสร้างก่อนบ้านโกศลวัฒน์ เนื่องจากบ้านโกศลวัฒน์ได้ขอใช้กำแพงของอาคารหลังนี้เป็นผนังบ้านร่วมกัน นางอ้วน แซ่แต้ ผู้เป็นเจ้าของบ้านหลังนี้มีศักดิ์เป็นย่าของนางสมจิตต์ จัยวัฒน์ ซึ่งนางอ้วนแต่งงานกับนายเตี้ยมก้วย แซ่ตั้ง และอาศัยอยู่ที่บ้านฝั่งตรงข้าม แต่เมื่อนายเตี้ยมก้วยเสียชีวิต ซึ่งจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พบว่า ช่วงเวลาของการเสียชีวิตของนายเตี้ยมก้วยและนายอ้วน เรียงลำดับดังนี้ 1. เมื่อนางอ้วนเสียชีวิต มีอายุได้ประมาณ 80 ปี ขณะนั้นนางสมจิตต์มีอายุ 8 ปี ซึ่งในปัจจุบันนางสมจิตต์ มีอายุ

77 ปี เท่ากับว่านางอ้วนจะเสียชีวิตราว ๆ พ.ศ. 2479 2. นายแก้วเสียชีวิต เมื่ออายุได้ประมาณ 59 ปี เท่ากับว่า นางอ้วนได้มีชีวิตอยู่ต่อมาหลังนายแก้วเสียชีวิตถึง 21 ปี ทำให้ช่วงเวลาที่นายแก้วเสียชีวิตจะอยู่ที่ราว พ.ศ. 2458 จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าอาคารหลังนี้สร้างในระหว่าง พ.ศ. 2458 ซึ่งเป็นช่วงปีที่นายเตี้ยมแก้วเสียชีวิตถึง พ.ศ. 2465 ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนถึงปีสุดท้ายที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ว่าเป็นช่วงเวลาของการสร้างบ้านโกศลวัฒน์ ซึ่งสร้างโดยอาศัยกำแพงของอาคารหลังนี้ (ร้านพรจิต) เป็นผนังร่วม

#### 1.4 บ้านนายวิโรจน์ ทีปวัฒน์

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2458 – 2465 (ค.ศ. 1915-1922)



ภาพประกอบ 52 บ้านนายวิโรจน์ ทีปวัฒน์

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2564

อาคารเลขที่ 45 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูนสูงขนาด 7 คูหา สูง 2 ชั้น บริเวณด้านหน้าอาคารมีการทำระเบียงคลุมยื่นออกมาเป็นที่บังแดดสำหรับทางเดิน รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตึกแถวร้านค้าผสมสถาปัตยกรรมตะวันตก ภายในอาคารชั้นล่างมีการเจาะซุ้มประตูโค้งภายในบ้านอย่างซุ้มโค้งของสถาปัตยกรรมตะวันตก ที่บัวเสากลางภายในบ้านชั้นล่างมีการตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นเป็นทรงเรขาคณิตคล้ายกับลายกรวยเชิง ที่เพดานมีช่องส่งของที่เปิดปิดได้ ส่วนหน้าชั้นสองของบ้านซุ้มหน้าต่างเป็นซุ้มโค้งที่



ช่องโค้งเหนือหน้าต่างระดับปูนปั้นเป็นลายดอกไม้ ด้านข้างของหน้าต่างส่วนผนังอาคารสลักลายตัวอักษรจีน ซึ่งนายวิโรจน์ ทีปวัฒน์<sup>141</sup> ทายาทและเจ้าของอาคารคนปัจจุบันกล่าวเป็นคติเตือนใจที่บรรพบุรุษที่สร้างบ้านได้ทำไว้เพื่อเตือนใจลูกหลาน

การประดับที่ส่วนหน้าของอาคารหลังนี้เน้นการตกแต่งอย่างจีน เช่น การแกะสลักคติเตือนใจด้วยภาษาจีน ผสมกับการตกแต่งอย่างตะวันตกคือการทำซุ้มโค้งประดับลายปูนปั้น แต่ลายปูนปั้นก็มีกลิ่นอายของศิลปะอย่างจีน นอกจากนี้บริเวณที่ลูกทรงของระเบียงชั้นสองยังปรากฏเห็นการแกะสลักลวดลายประดับคล้ายลายประจำยามลูกฟัก แกะสลักเป็นลายช่อดอกไม้ที่มีความคล้ายทั้งศิลปะแบบจีนและศิลปะแบบตะวันตก คือคล้ายดอกโบตั๋นแบบจีนแต่ใบคล้ายใบอะแคนดัสของตะวันตก ซึ่งลวดลายดอกโบตั๋นถือเป็นลวดลายมงคลอย่างหนึ่งตามความเชื่อแบบจีน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการตกแต่งอาคารส่วนหน้าของบ้านที่มีการแกะสลักตัวอักษรจีนเป็นคติเตือนใจแล้วยังมีลายดอกโบตั๋นเพื่อส่งเสริมสิริมงคลของบ้านและผู้อยู่อาศัยอีกด้วย



ภาพประกอบ 53 ส่วนหน้าของอาคารชั้นที่ 2 เป็นลายดอกโบตั๋น

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2564

<sup>141</sup> นายวิโรจน์ ทีปวัฒน์ อายุ 73 ปี บ้านเลขที่ 45 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2564.





ภาพประกอบ 54 ไม้แกะสลักลายดอกโบตันและใบคะแคนดัส

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2564

อาคารหลังนี้ใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและประกอบธุรกิจของครอบครัวของนายวิโรจน์ มาตั้งแต่วัยหนุ่ม ซึ่งอพยพมาจากเกาะไหหลำ และเข้ามาประกอบกิจการค้าขายในเมืองอุบลราชธานี จากความทรงจำของนายวิโรจน์กล่าวว่าในอดีตที่ร้านมีสินค้ามีหลากหลายอย่าง เป็นสินค้านำเข้าจากต่างประเทศ เช่น โคมไฟและโป๊ะไฟจากประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น และการประกอบธุรกิจของครอบครัวก็ได้เปลี่ยนแปลงไปตามสมัย เช่น ในยุคของสงครามเย็น ที่บ้านได้เปลี่ยนจากธุรกิจค้าขายมาเปิดบ้านเป็นคลับ มีบริการโต๊ะบิลเลียดสำหรับให้ทหารอเมริกันที่เข้ามาปฏิบัติภารกิจใช้บริการ

ช่วงเวลาในการก่อสร้างอาคารหลังนี้ผู้วิจัยพิจารณาช่วงเวลาในการสร้างโดยที่กำหนดให้อยู่ในระหว่าง พ.ศ. 2451 – 2465 โดยผู้วิจัยพิจารณาจากลำดับชั้นของตระกูลซึ่งนายวิโรจน์อยู่ในลำดับชั้นที่ 3 เท่ากับนางสมจิตต์ ทายาทและผู้ครอบครองอาคารร้านพรจิตต์(ฝั่งตรงข้าม) ซึ่งทั้งสองคนถือว่าอยู่ในชั้นหลานปู่เช่นเดียวกัน นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจากความทรงจำถึงสินค้าที่มีขายในร้านซึ่งเป็นสินค้าจากประเทศฝรั่งเศส ผู้วิจัยจึงพิจารณาว่าอาคารหลังนี้น่าจะสร้างขึ้นเพื่อประกอบธุรกิจในช่วงเวลาเดียวกับที่มีการแผ่ขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสเข้ามาในเมืองอุบลราชธานีจนมีการตั้งสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี คือ พ.ศ. 2451 เพื่อดูแลผลประโยชน์ของฝรั่งเศสในเมืองอุบลราชธานี ซึ่งรวมถึงดูแลพ่อค้าชาวฝรั่งเศสในเมืองอุบลราชธานีด้วย และเมื่อพิจารณาร่วมกับรูปแบบของสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นรูปแบบคล้ายกับสถาปัตยกรรมของร้านพรจิตต์แล้ว ผู้วิจัยจึงจัดให้อาคารหลังนี้อยู่ในช่วงเวลาเดียวกับอาคารร้านพรจิตต์ คือ พ.ศ. 2458 – 2465 (ค.ศ. 1915-1922)

1.5 กุฏิพระครูวิโรจน์รัตโนบล วัดทุ่งศรีเมือง  
ปีที่สร้าง พ.ศ. 2462 (ค.ศ. 1919)



ภาพประกอบ 55 กุฏิพระครูวิโรจน์รัตโนบล วัดทุ่งศรีเมือง

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2564

กุฏิพระครูวิโรจน์รัตโนบล วัดทุ่งศรีเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สร้าง พ.ศ.2462 โดยนายเพิ่มและนางฟัก เพื่อถวายให้เป็นที่จำวัดให้กับพระครูวิโรจน์รัตโนบล ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น ที่ชั้นล่างประตูถูกทำเป็นซุ้มประตูโค้งตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก

## 2. ถนนอุบลกิจ

### 2.1 อาคารสำนักงานธนาคารกรุงศรีอยุธยา(เดิม) สาขาอำเภอเมืองอุบลราชธานี

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2464 - 2472 (ค.ศ. 1921-1929)



ภาพประกอบ 56 อาคารสำนักงานธนาคารกรุงศรีอยุธยา(เดิม)  
สาขาอำเภอเมืองอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2564

อาคารสำนักงานธนาคารกรุงศรีอยุธยา(เดิม) สาขาอำเภอเมืองอุบลราชธานี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เดิมเป็นของตระกูลจังกาจิตต์<sup>142</sup> ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น ประตูและหน้าต่างทำเป็นซุ้มโค้ง ที่ช่องว่างตรงส่วนโค้งเหนือประตูและหน้าต่างติดชองลมและช่องแสงไม้ฉลุลายพรรณพฤกษา รอบอาคารประดับด้วยปูนปั้นลายดอกบัว

<sup>142</sup> สุนัย ณ อุบล, ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ และสุพัฒน์ รักเปี่ยม. (2531). *สถาปัตยกรรมอุบลราชธานี เอกสารสัมมนาทางวิชาการ ประวัติศาสตร์และโบราณคดี เรื่องประวัติศาสตร์และโบราณคดีอุบลราชธานี*. หน้า 299.



ภาพประกอบ 57 ปูนปั้นลายดอกบัว

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2564

อาคารหลังนี้เดิมเคยเปิดเป็นร้านอาหารชื่อ ภัตตาคารบัวขาว จากนั้นเปลี่ยนเป็นสำนักงานของธนาคารกรุงศรีอยุธยา สาขาเมืองอุบลราชธานี อาคารหลังนี้มีรูปแบบสถาปัตยกรรมอันเป็นที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 6 ผุสดี ทิพทัส ได้อธิบายถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านในสมัยรัชกาลที่ 6 ว่าบ้านในช่วงเวลานั้นแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ 1. บ้านไม้ สำหรับคนทั่วไปจนถึงผู้มีฐานะปานกลาง 2. บ้านตึก หรือบ้านที่สร้างตามอิทธิพลตะวันตก สำหรับผู้มีฐานะฐานะดีหรือเกียรตินิยมสูง<sup>143</sup> โดยที่องค์ประกอบของบ้านไม่ว่าจะเป็นบ้านในกลุ่มบ้านไม้หรือกลุ่มบ้านตึกก็ดี โดยมากแล้วมีองค์ประกอบที่คล้ายกันเกือบทั้งสิ้น ข้อแตกต่างมีอยู่บ้างเล็กน้อย เช่น บ้านตึกมักจะมีขนาดใหญ่กว่า หรือมีองค์ประกอบที่โดดเด่นกว่า เช่น บ้านตึกบางหลังสร้างอาคารแบบหอคอยสูงไว้ด้วย เป็นต้น<sup>144</sup> โดยที่องค์ประกอบสำคัญของลักษณะบ้านในสมัยรัชกาลที่ 6 คือมีการผสมผสานอิทธิพลของตะวันตกเข้าไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นหลังคาแบบปั้นหย่าหรือแบบมะนิลา หรือการใช้ช่องระบายอากาศไม้ฉลุลายที่ติดไว้ในส่วนต่าง ๆ รอบตัวอาคาร เป็นต้น<sup>145</sup>

จากรูปแบบสถาปัตยกรรมภายนอกแล้ว ผู้วิจัยยังพิจารณาถึงพื้นที่ที่ตั้งของอาคารหลังนี้เพื่อเป็นองค์ประกอบในการกำหนดช่วงอายุของอาคารอีกด้วย อาคารหลังนี้ตั้งอยู่ที่ถนน

<sup>143</sup> ผุสดี ทิพทัส. (2547). บ้านในกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๖ (๒๔๕๓-๒๔๖๘). หน้า 41.

<sup>144</sup> แหล่งเดิม. หน้า 56-57.

<sup>145</sup> แหล่งเดิม. หน้า 42-52.

อุบลกิจ ซึ่งอยู่ติดกับถนนเขื่อนธานีในทางทิศเหนือ อันเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ที่แต่เดิมนั้นเป็นศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี หลังเก่า ที่สร้างในช่วง พ.ศ. 2464 จากบริบทดังกล่าว เมื่อคำนึงถึงช่วงเวลาของการขยายตัวของพื้นที่เมืองอุบลราชธานีซึ่งแรกเริ่มนำบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลถือเป็นพื้นที่ใจกลางเมือง เป็นพื้นที่เศรษฐกิจสำคัญ แต่เมื่อตัวเมืองเกิดการขยายตัว ทำให้ต้องขยายพื้นที่ออกมาตามเหนือได้ เนื่องจากพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำที่วางตัวในแนวตะวันออกตะวันตกไม่สามารถขยายออกไปแล้ว

จากที่ตั้งของอาคารทำให้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเมื่อศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี หลังเก่า ที่สร้างใน พ.ศ. 2461 ได้เริ่มสร้าง จึงทำให้พื้นที่โดยรอบมีความสำคัญ กลายเป็นศูนย์กลางขึ้นมาในแง่ของศูนย์รวมการบริการราชการของเมืองอุบลราชธานี ทำให้พื้นที่โดยรอบมีความสำคัญมากขึ้น และถูกจับจ้องในการทำประโยชน์ต่าง ๆ ได้ก่อให้เกิดชุมชนและสถาปัตยกรรมขึ้นโดยรอบ รวมไปถึงอาคารหลังนี้ด้วย ด้วยที่ตั้งของอาคารประกอบกับรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่กล่าวได้ก่อนหน้า ซึ่งอาคารหลังนี้มีรูปแบบสถาปัตยกรรมตามแบบที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 6 ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ว่าตัวอาคารหลังนี้ถูกสร้างอยู่ที่หลัง พ.ศ. 2464 - 2472 (ค.ศ. 1921-1929) ซึ่งตรงกับช่วงเวลาในการสร้างอาคารร้านสงกรานต์กรอบรูป ซึ่งแม้จะเป็นอาคารแบบตึกแถวร้านค้า แต่ก็มีรูปแบบของการประดับด้วยช่องระบายอากาศและลวดลายปูนปั้นในลักษณะคล้ายกันกับอาคารหลังนี้



### 3. ถนนสุปัฏ

#### 3.1 พระอุโบสถ วัดสุปัฏนารามวรวิหาร ปีที่สร้าง พ.ศ. 2463 (ค.ศ.1920)



ภาพประกอบ 58 พระอุโบสถ วัดสุปัฏนารามวรวิหาร ตำบลในเมือง  
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2564

พระอุโบสถ วัดสุปัฏนารามวรวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ชั้นเดียวตั้งบนฐาน รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมสถาปัตยกรรมไทย สถาปัตยกรรมจีนและสถาปัตยกรรมตะวันตก ซึ่งออกแบบหลวงสถิตนิมานการ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2463<sup>146</sup> โดยตัวพระอุโบสถได้รับการอธิบายถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมในส่วนต่าง ๆ ของตัวอาคารซึ่งปรากฏในหนังสือพิพิธภัณฑสถานวัดสุปัฏนารามวรวิหาร ที่เขียนโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ร้อยเอก วราวุธ ผลานันต์ ได้อ้างถึงคำกล่าว

<sup>146</sup> รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล เชาวน์ วิลาสัยและยุทธนาวารการ แสงอร่าม. (2555). *ประวัติวัดสุปัฏนารามวรวิหาร และโบราณวัตถุชิ้นสำคัญ*. หน้า 22.

ของพระพรหมมุนี (ติสสโธ อ้วน) ดังข้อความว่า “.....รูปพระอุโบสถหลังนี้ถ้าสังเกตจะเห็นเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนหลังคาเป็นไทย ส่วนกลางเป็นเยอรมัน ส่วนฐานล่างเป็นขอมโบราณ.....”<sup>147</sup> จากข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับงานเขียนของเรือตรีสุนัย ณ อุบล และคณะที่ได้เขียนบรรยายลักษณะอุโบสถของวัดสุปฏิญนารามวรวิหารไว้ว่า

“..... ลักษณะของพระอุโบสถวัดสุปฏิญนาราม เป็นอาคารขนาดใหญ่ กว้าง 20 เมตร ยาว 34 เมตร สูงจากพื้นถึงช่อฟ้า 22 เมตร สร้างคล้าย ทรงพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ 3 (อิทธิพลจีน) คือตัวอาคารมีซาลา (ระเบียง) เสานางจรัล (เสานางเรียง) ทรง 4 เหลี่ยมล้อมรอบ ระหว่างเสาก่ออิฐเป็นรูปโค้งเวียนแก้ว (โค้งแหลมแบบโกธิคของฝรั่งเศส) ตัวอาคารไม่ทำหน้าต่างแต่ทำเป็นประตูแทนโดยรอบทางด้านหน้าและด้านข้าง.....”<sup>148</sup>

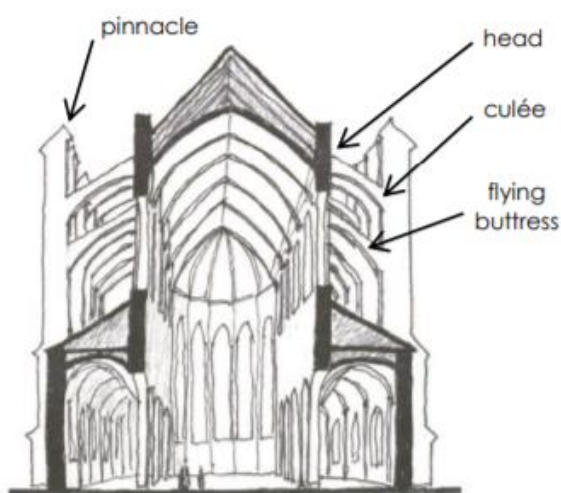
จากคำอธิบายดังกล่าว ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ร่วมกับลักษณะลักษณะเฉพาะของรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ซึ่งลักษณะเด่นดังนี้ 1. The Point Arch 2. The Flying Buttress และ 3. The Rib Vault โดยสถาปัตยกรรมแบบโกธิคมีการใช้ส่วนที่เรียกว่า The Flying Buttress ทำหน้าที่ค้ำยันเพื่อรับน้ำหนักของหลังคาที่สร้างอย่างสูงชะลูด โดยทำหน้าที่รับน้ำหนักแทนกำแพง ทำให้สถาปัตยกรรมแบบโกธิคไม่ต้องสร้างกำแพงที่หนาทึบเพื่อรับน้ำหนัก<sup>149</sup> ดังนั้น The Flying Buttress นอกจากจะช่วยเป็นตัวรับน้ำหนักแล้ว แต่ยังช่วยให้ตัวอาคารมีลักษณะโปร่งมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบระหว่างโครงสร้างของโบสถ์ในสถาปัตยกรรมแบบโกธิคที่มีการใช้ The Flying Buttress ดังภาพที่ 33 เปรียบเทียบกับโครงสร้างของวัดสุปฏิญนารามที่กล่าว ว่า “ส่วนกลางเป็นเยอรมัน” และ “ระหว่างเสาก่ออิฐเป็นซุ้มเวียนแก้ว (โค้งแหลมแบบโกธิคของฝรั่งเศส) ในภาพที่ 34 จะพบว่าแม้จะกล่าวว่ามีการใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมเดียวกัน แต่ประเด็นฟังก์ชัน ผู้วิจัยเห็นว่ามีความแตกต่างกัน

<sup>147</sup> วราวุธ ผลานันต์. (2557). พิพิธภัณฑสถานวัดสุปฏิญนารามวรวิหาร / ค้นคว้าและเรียบเรียงโดย วราวุธ ผลานันต์, หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดลอมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี และสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. หน้า 23.

<sup>148</sup> สุนัย ณ อุบล, ปิยะฉัตร ปิตะวรรณและสุพัฒน์ รักเปี่ยม. (2531). สถาปัตยกรรมอุบลราชธานี. ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีอุบลราชธานี. หน้า 254.

<sup>149</sup> Owen Hopkins. *Architectural Styles A Visual Guide*. p. 30.

สถาปัตยกรรมตะวันตกแบบโกธิคการใช้ The Flying Buttress นั้นเป็นการใช้งานเพื่อให้สามารถสร้างอาคารได้สูงเพิ่มขึ้น แต่ไม่ต้องก่อกำแพงรับน้ำหนักที่หนาทึบ แต่ในตัวพระอุโบสถวัดสุปฏิหารามนี้ “ส่วนกลางแบบเยอรมัน” หรือ “ซุ้มโค้งแหลมแบบโกธิคของฝรั่งเศส” ที่ปรากฏนั้น เป็นการปรับรูปแบบของเสาพาไลในสถาปัตยกรรมไทยที่ใช้รองรับหลังคาแบบปีกนก ซึ่งแทนที่จะมีแค่เสารองรับน้ำหนักของหลังคาเพียงอย่างเดียว ก็ได้ออกแบบให้ส่วนของเสาทั้งหมดเชื่อมต่อกันแล้วโดยการก่ออิฐที่ว่างระหว่างทำเป็นช่องหน้าต่างขนาดใหญ่ ที่มียอดของช่องนั้นทำเป็นซุ้มยอดโค้งแหลมเลียนอย่างสถาปัตยกรรมแบบโกธิค ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแม้ไม่ได้นำเอารูปแบบและฟังก์ชันการใช้งานมาใช้อย่างเต็มที่ แต่ก็นับว่ามีการรับรู้ถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมดังกล่าวและนำมาปรับใช้ให้เข้ากับรูปแบบของสถาปัตยกรรมประเพณีไทย



**Figure 4.8 – Gothic Cross Section**

Image courtesy of E. Allen, W. Zalewski and Boston Structures Group, *Form and Forces – Designing Efficient, Expressive Structures*; John Wiley & Sons, Inc.

ภาพประกอบ 59 ภาพตัดขวางโครงสร้างของสถาปัตยกรรมแบบโกธิค

ที่มาภาพ : Richard D.Y. Kim. (2016). Analysis of Architectural Geometries Affecting Stress Distribution of Gothic Flying Buttresses. p. 11.



ภาพประกอบ 60 ส่วนระเบียงข้างพระอุโบสถวัดสุปฏิณาราม

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2564

อย่างไรก็ตามการที่พระอุโบสถของวัดสุปฏิณารามวรวิหาร ซึ่งจะรับเอาค่านิยมของสถาปัตยกรรมตะวันตกมาปรับใช้ในบริบทของสถาปัตยกรรมแบบไทยนั้นไม่ได้มีเพียงแค่การสร้างซุ้มโค้งแหลมอย่างสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบโกธิคฝรั่งเศสหรือเยอรมันเท่านั้น แต่ยังมีการนำเอาการตกแต่งแบบสถาปัตยกรรมตะวันอย่างการใช้เสาแบบกรีกเข้ามาใช้งาน โดยเสาที่รองรับเครื่องบนของอาคารนั้น หากมองจากระยะไกลจะเห็นว่าหัวนั้นทำเป็นปูนปั้นรูปกลีบบัวเรียวเล็ก แต่เมื่อสังเกตอย่างใกล้ชิดจะพบว่าใต้กลีบบัวนั้นรองรับด้วยฐานที่มีการม้วนขึ้นขอลายปูนปั้น ซึ่งคล้ายกับเสาแบบกรีก “ไอโอนิก” ก็ยังมีข้อแตกต่างอยู่ประการหนึ่ง คือ เสาแบบไอโอนิกของกรีกนั้น ลายขดม้วนนั้น จะม้วนลงด้านล่าง แต่เสาของพระอุโบสถวัดสุปฏิณารามนั้นกลับม้วนขึ้นด้านบน



ภาพประกอบ 61 ส่วนหัวเสา พระอุโบสถวัดสุปัฏนารามวรวิหาร

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2564



3.2 อาคารเรียน โรงเรียนนักรรรม คณะจังหวัดอุบล  
ปีที่สร้าง พ.ศ. 2459 (ค.ศ. 1916)



ภาพประกอบ 62 โรงเรียนนักรรรม คณะจังหวัดอุบล  
(ตั้งอยู่ที่วัดสุปฏิญนารามวรวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดอุบลราชธานี)

ที่มาภาพ : แดงการณคณะสงฆ์ ภาค 4. (ม.ป.ป.). หน้า 239.

โรงเรียนนักรรรม คณะจังหวัดอุบล ปรากฏหลักฐานเป็นข้อมูลและภาพถ่ายจากหนังสือแดงการณคณะสงฆ์ เล่ม 4 โดยเป็นอาคารที่สร้างขึ้นโดยนางเคลือบ (ภรรยา) และ เชน (บุตร) ตามความประสงค์ของขุนพิพัฒ(เฉย) พานิช ที่มีไว้ก่อนถึงแก่กรรม โดยที่ขุนพิพัฒ(เฉย) พานิช ได้ถึงแก่กรรมในช่วงก่อน พ.ศ. 2459 และอาคารดังกล่าวก็ได้สร้างแล้วเสร็จในปี 2459 นั้นเอง โดยมีการอธิบายถึงรูปแบบอาคารไว้ว่าเป็นอาคารทรงปั้นหยา ใต้ถุนสูง มีห้องทั้งหมด 7 ห้อง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา โดยทั้งหมดนั้นใช้ช่างชาวจีนเป็นผู้รับเหมาทำ<sup>150</sup>

<sup>150</sup> แดงการณคณะสงฆ์ ภาค 4. (ม.ป.ป.). หน้า 235 – 239.

### กลุ่มอาคารที่ไม่สามารถระบุที่ตั้งได้ชัดเจน

นอกจากนี้ในเมืองอุบลราชธานีในส่วนพื้นที่เขตเทศบาลนครอุบลราชธานีในปัจจุบัน ในอดีตยังมีอาคารที่ได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกอีก 2 แห่ง ซึ่งปัจจุบันได้ถูกรื้อถอนไป และที่บริเวณที่ตั้งแวดล้อมก็เปลี่ยนสภาพไปจากเดิม จนไม่สามารถระบุที่ตั้งได้ แต่ปรากฏหลักฐานเป็นภาพถ่ายอยู่อีก 1 แห่ง คือ ศาลาธรรมโรงเรียนมิชชัน

#### 1. ศาลาธรรม โรงเรียนมิชชัน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ปีที่สร้าง พ.ศ. 2462-2472 (ค.ศ. 1919-1929)



ภาพประกอบ 63 ศาลาธรรม โรงเรียนมิชชัน  
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : คลังสะสมส่วนบุคคล นายชยันวิทย์ ศรีสกุลวรรณ  
ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2564

ศาลาธรรม โรงเรียนมิชชัน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน สูงสองชั้น 4 คูหา รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตึกแถวร้านค้าผสมตะวันตก การตกแต่งส่วนหน้าของอาคารชั้นล่างประตูเป็นซุ้มโค้ง บานประตูไม้ลายลูกฟัก ช่องโค้งเหนือประตูประดับช่องแสงและช่องลมไม้ฉลุลายแบบตะวันตก ส่วนคานตกแต่งด้วยลายดอกไม้ในวงกลาง บริเวณชั้นสองของอาคาร หน้าต่างซุ้มโค้ง ช่องโค้งติดช่องแสงและช่องลมไม้ฉลุลาย

นอกจากนี้ยังพบว่า ใน พ.ศ. 2478 อาจารย์ A.P. เอเบิล ฝรั่งเศสชั้นนารี ได้เข้าวัง  
 สังกัดเพื่อจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา เรียกว่า โรงเรียนมิชชัน และเลิกไปใน 2483 ในขณะที่  
 บันทึกรวบรวมความทรงจำของพระยาสุนทรพิพิธระบุถึงวังสังัดว่าเป็นอาคารไม้ดังนี้

“ทรงประหยัด พระองค์ทรงปกครองมณฑลอีสานอยู่หลายปี แต่  
 ศาลารัฐบาลที่ทรงสร้างไว้เป็นแบบเรือนไทยโบราณสร้างด้วยไม้แข็ง รูป  
 เหมือนศาลาวัด แต่ทรงสูง ๒ ชั้น พื้นล่างเป็นพื้นดินบุอิฐไทย พื้นบนเป็น  
 ไม้กระดานแผ่นใหญ่กว้างตั้งศอก เสาขนาดโตเหมือนเสาศาลาวัด ฝา  
 เป็นไม้ขัดแตะพอกด้วยดินบง ฝาห้องก็เช่นเดียวกัน ทาด้วยน้ำปูนขาว  
 แลดูคล้ายโปกปูน หน้าต่างทำด้วยไม้เป็นบานพลิก คล้ายหน้าต่าง  
 กระจกพลิกที่ทำกันในปัจจุบัน หลังคามิ่งด้วยกระเบื้องไม้ขนาดยาว  
 ประมาณ ๑๒ วา กว้างประมาณ 6 วา ชั้นบนเป็นที่ทำการของเทศาเจ้า  
 เมืองและเลขานุการ ชั้นล่างเป็นที่ทำการของกองมหาดไทยและสัสดี  
 ส่วนแผนกอื่นแยกกันอยู่คนละหลังในบริเวณศาลารัฐบาล

ถ้าพระองค์จะสร้างที่ทำการเป็นตึก เช่นที่ทำการของกงสุลฝรั่งเศส  
 เขาก็สร้างเป็นตึกก็ย่อมทำได้ การที่จะของบประมาณจาก  
 กระทรวงการคลังย่อมไม่ยากนัก แต่พระองค์ก็ไม่ทำดังที่คนอื่นเห็นว่า  
 ควรทำ ที่คนอื่นเห็นว่าควรทำเป็นตึกก็เพื่อไม่ให้หน้าสถานกงสุล  
 ฝรั่งเศสที่มาตั้งช่มอยู่ แต่พระองค์คงไม่แน่พระทัยว่าเหตุการณ์  
 บ้านเมืองจะเป็นอย่างไรต่อไปก็ไม่รู้ กรณี ร.ศ. ๑๑๒ เป็นเครื่องเตือนใจ  
 อยู่ อังกฤษฝรั่งเศสยังคิดที่จะขีดเขื่อนดินแดนของไทยอยู่ตลอดไป  
 เขายังไม่หยุดยั้งความคิดนี้เลย ดังนั้น ถ้าลงทุนสร้างเป็นตึกขึ้น หาก  
 พลาดพลังลงอีกก็เป็นการขาดทุนเปล่า และตึกก็อาจเป็นเครื่องชวนให้  
 ฝรั่งเศสอยากกินดินไทยมากขึ้นไปอีกก็ได้ น่าจะด้วยเหตุนี้จึงทรงสร้าง  
 อย่างเป็นกำมะลอ แม้แต่วังสังัดที่ทรงสร้างเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ ก็  
 สร้างขึ้นในแบบเดียวกัน”<sup>151</sup>

<sup>151</sup> สุนทรพิพิธ (เชย มัชฌิมบูลย์). (2514). *บันทึกความทรงจำ (๓) เมื่อเป็นปลัดจังหวัดอุษัณห์*. หน้า

ทำให้อาคารที่ตั้งโรงเรียนมิชชันในภาพน่าจะเป็นคนละที่กับในบันทึกความทรงจำของคุณผลา สิงห์ขจริต แต่อย่างไรก็ตามบันทึกความทรงจำดังกล่าวช่วยให้เห็นความชัดเจนขึ้นว่าอย่างน้อยโรงเรียนมิชชันก็ได้เกิดขึ้นแล้วใน พ.ศ. 2478 และจากภาพถ่ายแสดงให้เห็นถึงทั้งครูและนักเรียน ซึ่งนักเรียนในภาพมีแต่เด็กในระดับเด็กประถม จากภาพผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าเป็นช่วงที่มีการพัฒนาการศึกษาทั่วประเทศตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 นอกจากนี้เมื่อพิจารณา ร่วมกับรูปแบบสถาปัตยกรรมในภาพซึ่งอาคารในส่วนหน้าในลักษณะมีลักษณะที่คล้ายกับส่วนหน้าของบ้านโกศลวัฒน์และร้านพรจิต ถนนหลวง (สร้างช่วง พ.ศ. 2458-2465) และร้านสงกรานต์ กรอบรูป ถนนพรหมเทพ (สร้าง พ.ศ. 2472) ซึ่งในจุดนี้ มีความสอดคล้องกันเนื่องจากอาคารทั้ง 3 หลังนั้น ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ว่าอาคารหลังนี้สร้างในระหว่าง พ.ศ. 2464-2472

### กลุ่มอาคารบริเวณเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ

ในส่วนของอาคารที่ได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ที่อยู่ในเขตของเทศบาลเมืองวารินชำราบนั้น ตัวสถาปัตยกรรมทั้งหมดตั้งอยู่โดยรอบสถานีรถไฟอุบลราชธานี ซึ่งสถานีรถไฟอุบลราชธานีได้สร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2473 ซึ่งส่งผลให้พื้นที่โดยรอบของสถานีรถไฟมีความเจริญขึ้น กลายเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่ขยายตัวต่อบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลในตัวเมืองอุบลราชธานี ความเจริญจากการสร้างสถานีรถไฟส่งผลให้ปริมาณการค้าขายในเมืองอุบลราชธานีมากยิ่งขึ้น เพราะการขนส่งในระบบรางสามารถทำได้สะดวกกว่าการขนส่งแบบเดิมคือทางน้ำ โดยเรือและทางบกโดยคาราวานเกวียนสินค้า ดังนั้นเมื่อมีการสร้างการคมนาคมในระบบรางซึ่งสะดวกมากขึ้น และเชื่อมต่อกับแหล่งการค้าอื่น ๆ เช่น นครราชสีมาและกรุงเทพฯ ได้โดยตรง ย่อมเป็นที่ดึงดูดของผู้คนให้เข้าไปจับจองพื้นที่เพื่อประกอบธุรกิจ กิจกรรมการค้า กิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้สามารถมองเห็นผ่านร่องรอยของอดีตผ่านสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกที่ยังหลงเหลืออยู่

บริเวณโดยรอบสถานีรถไฟอุบลราชธานีที่ยังคงหลงเหลือสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกประกอบด้วยถนน 2 สายด้วยกัน สายแรก คือ ถนนสถิตยนิมานกาล ที่เป็นถนนที่วางในแนวแบบขวางตะวันมุ่งตรงจากตัวเมืองวารินชำราบมุ่งหน้าไปสู่ตัวเมืองอุบลราชธานี ซึ่งประกอบด้วยอาคารดังต่อไปนี้ 1. ร้านเฮ็ด เลขที่ 62-64 ถนนสถิตยนิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 2. อาคารหมายเลข W3 ถนนสถิตยนิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 3. ร้านสถิตยนิมานกาล เลขที่ 76 ถนนสถิตยนิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี และสายที่สอง คือ ถนนทหาร เป็นถนนที่วางตัวตามตะวัน เริ่มจากหน้าประตูค่ายสรรพสิทธิประสงค์ไปจนถึงถนนสถานีรถไฟ โดยที่



ถนนสายนี้มีอาคารที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลในการศึกษา 1 แห่ง คือ ร้านพันเต รวมอาคารที่ศึกษาในเขตพื้นที่เทศบาลวารินชำราบทั้งหมด 4 แห่ง

การกำหนดช่วงเวลาในการสร้างอาคารผู้วิจัยได้วางแนวทางในการกำหนดช่วงเวลาในการสร้างอาคารทั้ง 4 หลังไว้บนพื้นฐาน 2 ประการคือ 1. บริบทแวดล้อมที่ส่งผลให้เกิดการก่อสร้าง และ 2. รูปแบบของสถาปัตยกรรม โดยในประเด็นแรกผู้วิจัยมุ่งหมายถึงการมีสถานีรถไฟอุบลราชธานี ซึ่งสร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2473 มีความสัมพันธ์กับอาคารหลังนี้ในแง่ที่การมีสถานีรถไฟเป็นตัวที่ช่วยให้ชุมชนโดยรอบเกิดขึ้น และมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยรอบพื้นที่สถานีรถไฟ ดังที่ในการศึกษาของพีรพล หัวเทิม อ้างถึงวิลาศ โภธิสารกล่าวถึงการขยายตัวของการค้าโดยรอบพื้นที่สถานีรถไฟวารินชำราบไว้ว่า “...รวมทั้งการตั้งโกดัง หรือยู่ฉางเก็บข้าวเปลือกใกล้กับสถานีรถไฟ ใน พ.ศ. 2475 สถานีรถไฟสุรินทร์ ศีขจรภูมิ บ้านกำแพง ศรีสะเกษ บ้านโพนมูล วารินชำราบ ลำชี สำโรงทาบ ห้วยชะยุ่ง มีปริมาณข้าวถูกขนส่งขึ้นรถไฟจำนวน 1.4 หมื่นตัน...” และการขยายตัวของการขายส่งสุกรออกจากมณฑลอุบลราชธานีก่อนหลังมีทางรถไฟว่า พ.ศ. 2455 ก่อนมีทางรถไฟมีการส่งหมูไปขายนอกมณฑลเพียง 688 ตัว แต่เมื่อ พ.ศ. 2475 หลังมีทางรถไฟปรากฏว่าปริมาณการส่งออกเพิ่มขึ้นเป็น 19,732 ตัว<sup>152</sup>

ความแตกต่างดังกล่าวช่วยชี้ให้เห็นว่าก่อนการมาถึงของรถไฟ ในพื้นที่อำเภอวารินชำราบ เศรษฐกิจการค้าอยู่ในลักษณะของการค้าแบบหมู่บ้าน การอุปโภคบริโภคพึ่งพาสินค้าจากนอกไม่มากนัก แต่การมาถึงของทางรถไฟได้เปลี่ยนจากหมู่บ้านชนบทให้เป็นศูนย์รวมของสินค้าที่จะส่งออกไปขายยังต่างถิ่น ในขณะที่เมื่อพิจารณาจากรูปแบบของสถาปัตยกรรมของอาคารหลังนี้เปรียบเทียบกับกลุ่มอาคารซึ่งที่สถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลตะวันตกในเขตเทศบาลนครอุบลราชธานี อาคารหลังนี้มีรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบเดียวกับกลุ่มสถาปัตยกรรมบริเวณถนนหลวง ถนนพรหมราชและถนนพรหมเทพ ซึ่งเป็นถนนย่านการค้าของเมืองอุบลราชธานี ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตึกแถวร้านค้าผสมกับสถาปัตยกรรมตะวันตก โดยจากการสำรวจอาคารในฝั่งเทศบาลอุบลราชธานีพบว่าอาคารในลักษณะเดียวกันนี้ที่สามารถระบุปีที่สร้างได้ชัดเจนที่สุด คือ อาคารเลขที่ 445-455 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งสร้างเมื่อ พ.ศ. 2472 ซึ่งสร้างก่อนทางรถไฟจะแล้วเสร็จ 1 ปี

ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากทั้ง 2 ประเด็น ทั้งบริบทแวดล้อมของพื้นที่ในเรื่องของการสร้างสถานีรถไฟ และ รูปแบบของสถาปัตยกรรม ผู้วิจัยจึงกำหนดให้อาคารดังกล่าวถูกสร้างอยู่

<sup>152</sup> พีระภัทร หัวเทิม. (2561). นโยบายการพัฒนาอีสานของรัฐบาลสยามตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2453-2477. หน้า 480.



ระหว่าง พ.ศ. 2462-2475 โดยเนื่องจากเดิมที่แล้วอาคารในลักษณะนี้ส่วนมากมักใช้เป็นอาคารในการประกอบธุรกิจ เมื่อพิจารณาในมุมของผู้ประกอบการ การสร้างสถานีรถไฟย่อมมีการกำหนดพื้นที่และเวลาแล้วเสร็จไว้อย่างชัดเจน ผู้สร้างอาคารหลังนี้อาจจะเล็งเห็นสู่ทางในการประกอบธุรกิจและมีการวางแผนในการประกอบธุรกิจในพื้นที่ดังกล่าวไว้ล่วงหน้า เพราะแท้จริงแล้วชาวอุบลราชธานีโดยเฉพาะกลุ่มพ่อค่านั้นรู้จักรถไฟมาก่อนแล้ว จากการขนส่งสินค้าผ่านทางสถานีรถไฟนครราชสีมา จากประเด็นนี้ทำให้ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า การสร้างอาคารหลังนี้มีความจำเป็นน้อยมากที่จะต้องรอให้ทางรถไฟสร้างเสร็จหรือสร้างหลังทางรถไฟสร้างเสร็จเป็นระยะเวลาาน เพื่อรอคู่สถานการณ์ทางเศรษฐกิจว่ามีความคุ้มค่าในการลงทุนสร้างอาคารสำหรับการค้ามากน้อยแค่ไหน เนื่องจากเหล่าพ่อค้าได้เคยเห็นประสิทธิภาพของการค้าผ่านทางรถไฟกันแล้ว

ในการกำหนดช่วงเวลาในการสร้างผู้วิจัยจึงกำหนดให้สร้างในระหว่าง พ.ศ. 2462-2475 เป็นต้นไป โดยเริ่มสร้างเมื่อสถานีรถไฟใกล้แล้วเสร็จ เพื่อให้ธุรกิจของตนเองจะสามารถเริ่มต้นได้ทันทีเมื่อการเดินรถไฟเปิดให้บริการ อย่างไรก็ตามเมื่อไม่สามารถกำหนดเวลาที่แน่ชัดได้ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดให้ช่วงเวลาในการสร้างอาคาร สามารถถูกสร้างขึ้นได้อย่างช้าที่สุดใน พ.ศ. 2475 เนื่องจากเมื่อพิจารณาว่าหากไม่สร้างมาพร้อมกับสถานีรถไฟ อาคารจะต้องถูกสร้างเมื่อสถานีรถไฟสร้างเสร็จ ซึ่งคือ พ.ศ. 2473 หรืออย่างช้าที่สุดที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้คือ พ.ศ. 2475 เนื่องจาก 2 ประเด็นดังนี้ 1. ระยะเวลาและโอกาสในการทำธุรกิจ ซึ่ง พ.ศ. 2475 เป็นระยะเวลาหลังทางรถไฟสร้างแล้วเสร็จถึง 2 ปี ผู้วิจัยเห็นว่าในเมืองอุบลราชธานีมีขนาดเศรษฐกิจที่มีขนาดใหญ่พอสมควร และมีพ่อค้าหรือผู้ที่พร้อมที่จะลงทุนประกอบธุรกิจทันทีหรือลงทุนอย่างรวดเร็วเมื่อมีการสร้างทางรถไฟมาถึงเมืองอุบลราชธานี

ในประเด็นที่มาของโอกาสในการทำธุรกิจในพื้นที่โดยรอบสถานีรถไฟนั้น ผู้วิจัยได้พบประกาศราชกิจจานุเบกษาวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2462 เล่มที่ 36 หน้า 158-161 เรื่อง พระราชกฤษฎีกา กำหนดเขตสร้างทางรถไฟหลวงต่อจากนครราชสีมา ถึง อุบลราชธานี ซึ่งประกาศนี้ได้บอกกำหนดเขตพื้นที่ในการสร้างเส้นทางและพื้นที่สถานีรถไฟเมืองอุบลราชธานี ดังเช่น

“.....แต่ในเวลาที่เขาพนักงานยังไม่ได้ตรวจ แลวางแผนวางรถไฟให้แน่นอนได้นั้น ให้กำหนดเขตแนวทางรถไฟตอนใหม่ซึ่งได้กล่าวนี้ตั้งต้นแต่นครราชสีมาไปข้ามลำน้ำมูลตำบลท่าช้าง เข้าเขตรักษาอาณาเขตไปยังจังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศีร์ษะเกษ จนถึงอำเภวารินทรขีราบในจังหวัดอุบลราชธานี ดังได้ประมาณไว้ในแผนที่ซึ่งมีอยู่ที่กระทรวง

เกษตรราธิการ ที่ว่าการกรมรถไฟหลวง แลที่ศาลารัฐบาลมณฑล นครราชสีมาและมณฑลอุบลราชธานี.....”

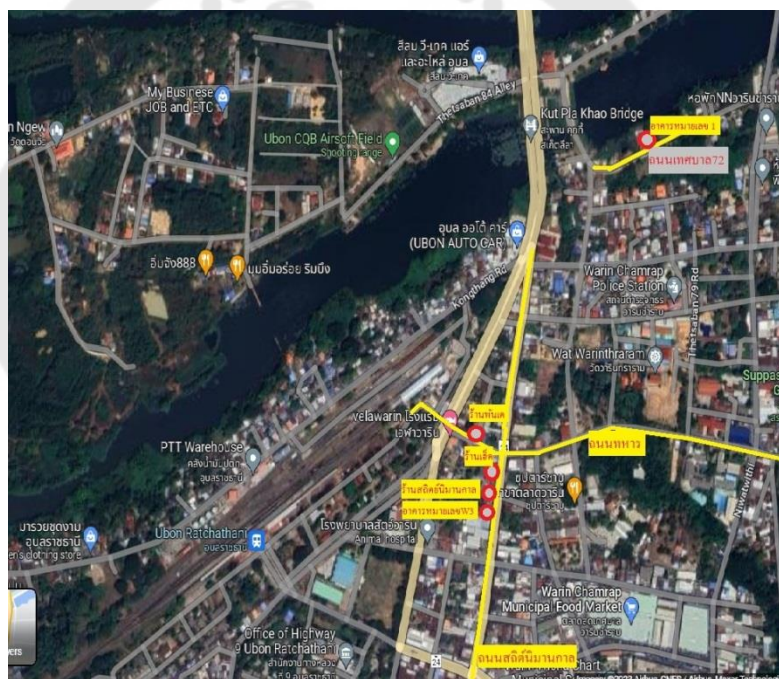
จากข้อความในประกาศข้างต้นเห็นได้ว่าพื้นที่ในการสร้างเส้นทางรถไฟนั้นมีการกำหนดไว้เป็นแผนผังเป็นเค้าร่างแล้ว นอกจากนี้ในส่วนต่อมาของประกาศฉบับเดียวกันนี้ยังได้มีการกล่าวถึงการให้สำรวจเพื่อจัดซื้อที่ดินตามความจำเป็นเพื่อใช้ในการก่อสร้างเส้นทางรถไฟและสถานีไฟดังนี้

“.... เพื่อให้สะดวกแก่การตรงแนวทาง แลการจัดซื้อที่ดินตามความจำเป็นสำหรับการก่อสร้างแลการเดินทางนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ มหาเสวกตรี พระยาศรีธรรมสกราช สมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการ มณฑลอุบลราชธานี ๑ มหาเสวกตรี พระยาประชาศัยสรเดช สมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลนครราชสีมา ๑ อำมาตย์เอก พระยารำไพวงศ์บริพัตร กรมรถไฟหลวง ๑ อำมาตย์เอก พระยาคินสินทนา นุกการ กรมรถไฟหลวง ๑ เปนข้าหลวงพิเศษจัดการที่ดินในเขตที่ได้ กล่าวมาแล้วนี้กำหนด ๒ ปี...”

ข้อความในประกาศสะท้อนให้เห็นถึงการเตรียมความพร้อมในการจัดหาซื้อที่ดินในการสร้างเส้นทางรถไฟและสถานีรถไฟ กระบวนการดังกล่าวย่อมต้องทำอย่างเปิดเผยและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปของคนในพื้นที่ โดยเฉพาะเหล่าเจ้าของที่ดินซึ่งเป็นพื้นที่ตามกำหนดเส้นทางรถไฟที่ทางรัฐบาลได้กำหนดเส้นทางไว้แล้ว ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ว่ากลุ่มพ่อค้าและกลุ่มทุนในเมืองอุบลราชธานีได้ทำการก่อสร้างอาคารพาณิชย์เพื่อเตรียมพร้อมกับการขยายตัวของการค้าและเศรษฐกิจที่จะขยายตัวขึ้นพร้อมการมาถึงของเส้นทางรถไฟ ในพื้นที่โดยรอบสถานีรถไฟเมืองอุบลราชธานี โดยอาคารต่างๆเหล่านั้นถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาไล่เลี่ยกับการสร้างเส้นทางรถไฟไปจนถึงการสร้างเส้นทางรถไฟแล้วเสร็จไม่เกิน พ.ศ. 2475

ประเด็นที่ 2 คือ เรื่องของรูปแบบสถาปัตยกรรมหลัง พ.ศ. 2475 รูปแบบของสถาปัตยกรรมได้เปลี่ยนแปลงความนิยมจากแบบหุรหุราเป็นแบบเรียบง่าย ตรงไปตรงมา ทรงเหลี่ยมแบบกล่อง หลังคาทรงตัดหรือมีการทำแผงคอนกรีตตัดบังหลังคา ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรม

นี้ถูกเรียกว่า “สถาปัตยกรรมแบบทันสมัย”<sup>153</sup> ซึ่งในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468 - พ.ศ.2478) เป็นต้นมาจะนิยมสถาปัตยกรรมแบบทันสมัยที่ลดทอนรายละเอียดในการตกแต่ง แตกต่างกับอาคารหลังนี้ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมมาตั้งแต่สมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งอาคารพาณิชย์ในเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบในพื้นที่โดยรอบสถานีรถไฟนั้นแม้จะมีรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่คล้ายกับอาคารเลขที่ 445-455 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งสร้างเมื่อ พ.ศ. 2472 โดยที่มีทั้งรูปแบบการประดับตกแต่งอาคารคล้ายกันจนไปถึงลวดลายบางส่วนที่เป็นลายเดียวกัน แตกต่างกันเพียงแค่สัดส่วนหน้าบางเท่านั้น



ภาพประกอบ 64 แผนผังแสดงที่ตั้งอาคารทั้ง 5 หลัง  
ในเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ

ที่มาภาพ : จัดทำโดยผู้วิจัย ผ่านการสืบค้นจาก Google Map

<sup>153</sup> ชาตรี ประกิตนันทการ. (2547). การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม. หน้า 294-295.

ภาพที่ 64 แสดงให้เห็นการวางตัวของอาคารทั้ง 5 หลัง มี 4 หลังที่ตั้งอยู่ใกล้กับสถานีรถไฟอุบลราชธานี ทำให้เห็นว่าอาคารทั้งหมดนอกจากจะมีรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบเดียวกันและมีการตกแต่งส่วนหน้าของอาคารคล้ายกันแล้ว ยังตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน ซึ่งทำให้ผู้วิจัยวิเคราะห์ที่ว่าอาคารทั้ง 4 หลังมีความสัมพันธ์กันในแง่ที่มีความเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของชุมชนและเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากการเข้ามาถึงของทางรถไฟเมื่อ พ.ศ. 2473 ซึ่งมีรายละเอียดที่ผู้วิจัยจะอธิบายในบทต่อไป จากบริบทดังกล่าวทำให้ในการอธิบายข้อมูลของอาคารทั้ง 4 ซึ่งผู้วิจัยได้อธิบายไปก่อนหน้านี้ ทำให้ผู้วิจัยได้กำหนดช่วงเวลาของการสร้างอาคารทั้ง 4 ให้อยู่ในช่วงเวลาเดียวกันทั้งหมดคือ ระหว่าง พ.ศ. 2462- 2475 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการประกาศว่าจะมีการสร้างเส้นทางรถไฟ และทอดเวลามาถึงช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งรูปแบบของสถาปัตยกรรมมีความเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบที่นิยมในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งนิยมรูปแบบต่างๆที่หรูหรามาเป็นสถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์นหรือแบบสมัยใหม่ ซึ่งที่จริงแล้วก็ได้เริ่มมาแล้วในช่วงเวลาที่ผ่านมาโดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานคร

ในประเด็นของรูปแบบสถาปัตยกรรม นอกจากอาคารทั้ง 4 จะมีรูปแบบของสถาปัตยกรรมและการตกแต่งส่วนหน้าของอาคารคล้ายกันแล้ว ยังพบว่า อาคาร 3 หลัง จากทั้งหมด 4 หลังนี้ มีลวดลายที่มีความสัมพันธ์กับอาคาร 1 หลัง ในเขตเทศบาลนครอุบลราชธานี โดยอาคารที่อาคารทั้ง 3 หลัง ได้แก่ 1. ร้านเฮ็ด เลขที่ 62-64 ถนนสถิตินิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 2. อาคารหมายเลข W3 ถนนสถิตินิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี และ 3. ร้านพันเต ถนนทหาร ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี อาคารเหล่านี้มีลวดลายในการตกแต่งส่วนหน้าของอาคารคล้ายกับลายตกแต่งส่วนหน้าของอาคารเลขที่ 445-455 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยที่มีการตกแต่งบริเวณส่วนของช่องกลางคาน เป็นลายปูนปั้นรูป “ช่อดอกไม้” ดังภาพด้านล่าง (ภาพที่ 65)



ภาพประกอบ 65 เปรียบเทียบลายประดับส่วนหน้าของอาคารในบริเวณคานของอาคาร 4 แห่ง ได้แก่ ร้านเฮ็ด (ซ้ายบน) ร้านพันเต (ขวาบน) อาคารหมายเลข W3 (ซ้ายล่าง) อาคารเลขที่ อาคารเลขที่ 445-455 ถนนพรหมเทพ (ขวาล่าง)

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

จากภาพที่ 65 จะเห็นว่าลักษณะของลายปูนปั้นที่ตกแต่งอาคารทั้ง 4 นั้นมีรูปแบบคล้ายกัน โดยที่เมื่อพิจารณาอย่างผิวเผินจะเห็นได้ว่าลวดลายในช่องซ้ายบนกับช่องขวาล่าง แทบจะเป็นลายเดียวกัน ต่างกันที่ความหนาบางของลายเส้นเท่านั้น โดยที่ลวดลายในช่องขวาล่างนี้เป็นลายที่ประดับอยู่ที่ส่วนคานของอาคารเลขที่ 445-455 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งอาคารนี้ได้มีการระบุปีที่สร้างไว้ที่ลายปูนปั้นประดับอาคารที่คานด้านหน้าของอาคารในส่วนของอาคารที่โค้งตามหัวมุมถนน ซึ่งระบุเป็นหมายเลขไว้ที่ “๒๔๗๒” ทำให้อาคารหลังนี้สามารถกำหนดอายุได้อย่างชัดเจน จากข้อมูลของอาคารดังกล่าวซึ่งมีลวดลายสัมพันธ์กับอาคารอีก 3 หลังในเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ ซึ่งผู้วิจัยได้ยกมาไว้ข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความแน่ใจมากขึ้นว่าการสันนิษฐานและกำหนดช่วงเวลาในการสร้างอาคารด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารทั้ง 3 หลังนั้น ให้อยู่ในระหว่าง พ.ศ. 2472 – 2475 (ค.ศ. 1929-1932) ดังนั้นเมื่อพิจารณาใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นสิ่งกำหนดอายุและช่วงเวลาในการก่อสร้างจึงควรจัดให้อยู่ในช่วงเวลาเดียวกัน



โดยที่มีรายละเอียดของอาคารแต่ละหลังดังนี้

## 1. ถนนสถิตยนิมานกาล

### 1.1 ร้านเฮ็ด

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2472 – 2475 (ค.ศ. 1929-1932)



ภาพประกอบ 66 ร้านเฮ็ด

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

อาคารเลขที่ 62-64 ถนนสถิตยนิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น จำนวน 2 คูหา รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตึกแถวร้านค้าผสมสถาปัตยกรรมตะวันตก ประตูและหน้าต่างทำเป็นซุ้มโค้งที่ซุ้มโค้งหน้าต่างบริเวณชั้นสองที่ปลายสองข้างม้วนกระหวัดออก ช่องว่างในซุ้มโค้งประดับด้วยช่องลมและช่องแสงไม้ฉลุลายแบบตะวันตก บริเวณเสาของอาคารตกแต่งด้วยลายปูนปั้นที่มีความแตกต่างกันระหว่างบริเวณเหนือซุ้มประตูกับบริเวณใต้ชายคา เหนือซุ้มประตูเป็นลายปูนปั้นช่อดอกไม้ ในขณะที่หัวเสาใต้ชายคาเป็นลายดอกไม้วงกลมมีใบแหลมยื่นออกมา 4 ทิศ

อาคารหลังนี้ปัจจุบันเปิดเป็นประกอบธุรกิจค้าขายของแอนทีค โดยผู้อาศัยปัจจุบันเป็นผู้เช่า คือ นายปกรณ์ อารยะวงศ์ชัย อายุ 48 ได้อธิบายว่าอาคารหลังนี้เจ้าของคนปัจจุบันได้ซื้อต่อมาอีกทอดหนึ่ง<sup>154</sup> ทำให้ตนไม่ทราบเวลาในการสร้างที่แน่ชัด แต่คาดว่าสร้างใน

<sup>154</sup> นายปกรณ์ อารยะวงศ์ชัย อายุ 48 ปี เลขที่ 76 ถนนสถิตยนิมานกาล ตำบลวารินชำราบ

ช่วงเวลาเดียวกันทางรถไฟ และกล่าวว่าเดิมที่อาคารหลังนี้มี 4 คูหา แต่อาคารอีก 2 คูหาได้รื้อลง เพื่อนำพื้นที่ไปทำประโยชน์อย่างอื่น

## 1.2 ร้านสถิตยนิมานกาล

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2472 – 2475 (ค.ศ. 1929-1932)



ภาพประกอบ 67 ร้านสถิตยนิมานกาล เลขที่ 76-80 ถนนสถิตยนิมานกาล  
ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

ร้านสถิตยนิมานกาล เลขที่ 76 ถนนสถิตยนิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น ขนาด 3 คูหา รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตึกแถวร้านค้าผสมสถาปัตยกรรมตะวันตก ชั้นล่างของอาคารบริเวณเหนือประตูประดับช่องลมและช่องบังแสงไม้ฉลุลายแบบตะวันตก ที่ชั้นสองของอาคารหน้าต่างทำเป็นซุ้มโค้งที่ทำจากอิฐเรียงกัน หัวเสาเหลี่ยมแบบเรียบธรรมดา ที่เสาไม่มีการตกแต่งด้วยลายปูนปั้น จากสภาพของอาคารที่มองเห็นได้พบว่ามีการอนุรักษ์และปรับปรุงเพื่อนำมาประกอบธุรกิจร้านอาหารและเครื่องดื่ม

---

อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564.

### 1.3 อาคารหมายเลข W3 ถนนสถิตยนิมานกาล ปีที่สร้าง พ.ศ. 2472 – 2475 (ค.ศ. 1929-1932)



ภาพประกอบ 68 อาคารหมายเลข W3 ถนนสถิตยนิมานกาล

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

อาคารหมายเลข W3 ถนนสถิตยนิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่บริเวณสี่แยกถนนสถิตยนิมานกาลตัดกับถนนทหาร ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น จำนวน 7 คูหา หลังคาปั้นหย่า คลุมทั้งอาคารไม่มีจั่ว รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก การตกแต่งส่วนหน้าของอาคารตกแต่งด้วยลายปูนปั้นตามซวงเสา โดยบริเวณใต้ฐานบัวหัวเสาชั้นที่ 1 และ 2 ประดับด้วยปูนปั้นลายดอกไม้ในกรอบคล้ายใบไม้ยื่นออกมาเป็นแฉก 4 ทิศ นอกจากนี้ที่ตัวเสาก็มีการตกแต่งลายปูนปั้นทำเป็นลายดอกไม้ขนาดเล็กในกรอบสี่เหลี่ยมเล็กที่ล้อมด้วยกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มุมทั้ง 4 เว้าเข้าตรงกลาง

จากรูปแบบสถาปัตยกรรมและอาคารที่อยู่ใกล้เคียงกันในพื้นที่โดยรอบ ซึ่งมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมคล้ายกัน และผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตถึง “ลายปูนปั้น” ซึ่งประดับอาคารหลังนี้ ว่ามีลวดลายที่เหมือนกับลายปูนปั้นประดับส่วนหน้าอาคารของร้านเฮ็ด เลขที่ 62-64 ถนนสถิตยนิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งตั้งอยู่แยกถัดไปจากอาคารหลังนี้



ภาพประกอบ 69 เปรียบเทียบลายปูนปั้นอาคารหมายเลข W3 (ซ้าย)  
กับอาคารร้านเฮ็ด (ขวา)

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

จากภาพที่ 69 จะเห็นว่าลวดลายปูนปั้นประดับส่วนหน้าของอาคารหมายเลข W3 มีความคล้ายคลึงกันอย่างมาก โดยที่ลายที่ส่วนคาน (แถวบน) เป็นลายช่อดอกไม้ ในขณะที่ส่วนหัวเสาเป็นลายดอกไม้ (แถวล่าง) โดยที่หัวเสาของอาคารหมายเลข W3 เป็นลายดอกกุหลาบและมีใบไม้แทรกออกมาด้านข้างทั้ง 4 มุม ส่วนอาคารร้านเฮ็ดเป็นลายดอกไม้ทรงกลมที่มีวงกลมล้อมรอบอีกทีและมีใบไม้ยื่นออกมาทั้ง 4 มุมเช่นเดียวกัน ความคล้ายคลึงกันดังกล่าวแสดงถึงความเชื่อมโยงบางประการ เช่น ความนิยมของลวดลายประดับในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ หรืออาจบ่งบอกถึงลวดลายเฉพาะของผู้ออกแบบและกลุ่มช่างที่ทำการสร้างอาคารเหล่านี้ เป็นต้น

## 2. ถนนทหาร

### 2.1 ร้านพันเต

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2472 – 2475 (ค.ศ. 1929-1932)



ภาพประกอบ 70 ร้านพันเต ถนนทหาร ตำบลวารินชำราบ  
อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

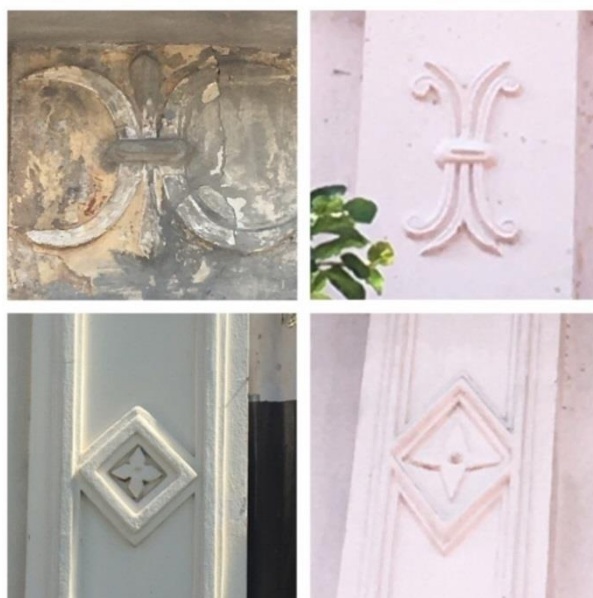
ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

ร้านพันเต ถนนทหาร ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น จำนวน 5 คูหา รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตึกแถวร้านค้า ผสมสถาปัตยกรรมตะวันตก การตกแต่งส่วนหน้าของร้านบริเวณชั้นล่าง เหนือประตูประดับช่องลมและช่องแสงไม้ฉลุลายแบบตะวันตก ชั้น 2 ชุ่มหน้าต่างโค้ง เหนือหน้าต่างประดับช่องลมและช่องแสงไม้ฉลุลายแบบตะวันตกในกรอบสี่เหลี่ยม ไม่ทำเป็นทรงโค้งตามรูปโค้งของชุ่มที่ก่ออิฐไว้ การประดับลวดลายปูนปั้นของอาคารที่เสาแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ 1. บริเวณฐานหัวเสา 2. บริเวณตัวเสา 3. บริเวณคานส่วนหน้าอาคาร และ 4. ช่องกลางคาน ซึ่งประดับลายต่างกัันดังนี้ 1. บริเวณหัวเสาประดับด้วยลายดอกไม้ 2. ตัวเสาประดับด้วยดอกไม้ขนาดเล็กในกรอบสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด เล็กที่ล้อมด้วยกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มุมทั้ง 4 เว้าเข้าตรงกลาง คล้ายกับลายปูนปั้นที่ตกแต่งเสาของ อาคารหมายเลข W3 ถนนสถิตยนิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ



จังหวัดอุบลราชธานี 3 คานส่วนหน้าของอาคารประดับลายปูนปั้นลายดอกไม้ในกรอบสี่เหลี่ยม ข้าวหลามตัดซ้อนในกรอบสี่เหลี่ยมที่มุมทั้ง (ภาพที่ 40) 4 ขมวดเป็นลาย และ 4. ช่องกลางคานประดับลายปูนปั้นลายช่อดอกไม้ ซึ่งคล้ายกับลายในบริเวณเดียวกันกับของร้านเฮ็ดและอาคารหมายเลข W3

อาคารหลังนี้ปัจจุบันถูกเช่าประกอบกิจการร้านอาหารและเครื่องดื่ม “พันเต” ซึ่งมีคุณปนัดดา แห่งทอง อายุ 44 ปี เป็นเจ้าของร้าน ซึ่งคุณปนัดดากล่าวว่าจากข้อมูลเท่าที่ทราบ เดิมอาคารหลังนี้เคยเปิดทำการเป็นโรงเรียนจีนจากนั้นเปลี่ยนกิจการเป็นโรงเรียนอนุบาล ชื่อ “อนุบาลจารุพันธ์” ซึ่งหลังจากโรงเรียนอนุบาลจารุพันธ์ได้ปิดตัวลง อาคารก็ถูกทิ้งร้างไว้นานถึง 16 ปี จนกระทั่งคุณปนัดดาได้เช่าอาคารหลังนี้เพื่อทำร้านกาแฟใน พ.ศ. 2550 โดยอาคารได้มีการบูรณะซ่อมแซมให้มีความเหมาะสมในการทำธุรกิจ แต่ยังคงประกอบต่างๆของอาคาร เช่น ลายปูนปั้น ช่องลมและช่องแสงไม้ฉลุลาย เป็นองค์ประกอบของอาคารที่มีมาแต่เดิม<sup>155</sup>



ภาพประกอบ 71 เปรียบเทียบลายปูนปั้นประดับส่วนกลางคาน (ช่องบน) และส่วนตัวเสา (ช่องล่าง) ของ อาคารหมายเลข W3 (ซ้าย) กับ ร้านพันเต (ขวา)

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

<sup>155</sup> ปนัดดา แห่งทอง อายุ 44 ปี ถนนพหลโยธิน ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2564.



ภาพประกอบ 72 เปรียบเทียบลายปูนปั้นประดับส่วนกลางคาน  
ของ อาคารร้านเฮ็ด (ซ้าย) กับ ร้านพันเต (ขวา)

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

ในขณะที่บริบทแวดล้อมของอาคารหลังนี้คือตั้งอยู่ในละแวกเดียวกันกับอาคารทั้ง 3 หลังก่อนหน้า ซึ่งพื้นที่บริเวณนี้ใกล้กับสถานีรถไฟอุบลราชธานี ซึ่งเมื่อพิจารณาจากแผนที่ของพื้นที่ในบริเวณดังกล่าว จะพบว่าอาคารทั้ง 4 แห่ง นั้นไม่ได้กระจายอยู่ห่างกัน แต่กระจุกตัวอยู่ในบริเวณเดียวกัน อาคารหลังนี้จึงน่าจะถูกรื้อสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อภาวะทางเศรษฐกิจที่ขยายตัวขึ้นพร้อมกับการมาถึงของทางรถไฟเช่นเดียวกับอาคารหลังอื่น ดังนั้นด้วยบริบทแวดล้อมทั้ง 2 ประการดังกล่าว ผู้วิจัยจึงกำหนดให้อาคารหลังนี้ถูกรื้อสร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2462-2475 อยู่ในช่วงเวลาพร้อมกันอาคารทั้ง 3 หลังก่อนหน้า

โดยสรุปจำนวนของสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430 -2475 (ค.ศ. 1887-1932) ซึ่งผู้วิจัยทำการสำรวจและเก็บข้อมูลในเขตเทศบาลนครอุบลราชธานี จำนวน 23 อาคาร และเทศบาลเมืองวารินชำราบ จำนวน 4 อาคาร รวมไปถึงยังมีหลักฐานจากภาพถ่ายทั้งในคลังสะสมส่วนบุคคลที่แสดงถึงการมีอยู่สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีที่ไม่สามารถระบุที่ตั้งที่ชัดเจนได้ 1 อาคาร รวมทั้ง 3 ส่วน มีอาคารทั้งสิ้น 28 หลัง ซึ่งอาคารแต่ละหลังมีทั้งที่มีลักษณะและรูปแบบของสถาปัตยกรรมร่วมกัน เช่น กลุ่มอาคารที่มีลักษณะเป็นตึกแถวร้านค้าผสมสถาปัตยกรรมตะวันตก ในขณะที่บาง

หลังก็มีลักษณะแตกต่างจากหลังอื่น เช่น อาคารที่เป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกทั้งหลัง หรืออาคารไม้ที่ผสมลักษณะของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้าไปในการตกแต่งอาคาร

### 3. ถนนเทศบาล 72

#### 3.1 อาคารเก่าหมายเลข 1 ถนนเทศบาล 72

ปีที่สร้าง พ.ศ. 2472 – 2475 (ค.ศ. 1929-1932)

อาคารเก่าหลังนี้จากลักษณะภายนอกที่เหลืออยู่วิเคราะห์ได้ว่าเป็นที่พักอาศัย ในบริเวณด้านข้างมีปล่องควันของโรงสีเก่าอยู่ สันนิษฐานตามหลักฐานที่เหลืออยู่คาดว่าเป็นบ้านพักของเจ้าของธุรกิจโรงสี โดยตัวบ้านเป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกก่อด้วยอิฐ มีการตกแต่งลวดลายปูนปั้นประดับตามส่วนต่าง ๆ ของตัวอาคาร



ภาพประกอบ 73 อาคารเก่าหมายเลข 1 ถนนเทศบาล 72

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2565



โดยอาคารหลังนี้มีลักษณะร่วมกันกับอาคารอื่น ๆ ในเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบที่ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจเก็บข้อมูลคือ “ลวดลายประดับรูปดอกไม้ กลีบ” ซึ่งคล้ายกับอาคารทั้ง 3 หลังก่อนหน้า



ภาพประกอบ 74 ลายปูนปั้นประดับค้ำยันรูป “ดอกไม้ 4 กลีบ”

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2565

ดังนั้นแล้วการกำหนดอายุของอาคารหลังนี้ผู้วิจัยจึงกำหนดให้อยู่ในช่วงเวลาเดียวกันกับอาคารทั้ง 3 หลังก่อนหน้า เนื่องจากมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมร่วมกัน คือ ตัวอาคารถูกสร้างระหว่าง พ.ศ. พ.ศ. 2472 – 2475 (ค.ศ. 1929-1932)

อาคารทั้งหมดที่ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูล โดยใช้การแบ่งตามถนนที่ตั้งของอาคารสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 1 อาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475  
โดยจัดกลุ่มตามถนนที่ตั้งของอาคาร

| ลำดับ<br>ที่ | ถนน | อาคาร   | ปีที่สร้าง                         |
|--------------|-----|---|------------------------------------|
| ถนนพรหมเทพ   |     |   |                                    |
| 1            |     | สถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำ<br>เมืองอุบลราชธานี         | พ.ศ. 2451<br>(ค.ศ. 1908)           |
| 2            |     | ร้านทองไทยเจริญ                                     | พ.ศ. 2440-2460<br>(ค.ศ. 1897-1917) |
| 3            |     | ร้านสงกรานต์กรอบรูป                                 | พ.ศ. 2472<br>(ค.ศ. 1929)           |
| 4            |     | วัชรบารมีเบอร์                                      | พ.ศ. 2451-2465<br>(ค.ศ. 1908-1922) |
| 5            |     | อาคารเลขที่ 33 ถนนพรหมเทพ<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง | พ.ศ. 2451-2465<br>(ค.ศ. 1908-1922) |



| ลำดับ<br>ที่ | ถนน        | อาคาร   | ปีที่สร้าง                             |
|--------------|------------|---|--|
|              |            | จังหวัดอุบลราชธานี  |  |
| 6            |            | กลุ่มอาคารร้านไปกวง ถนน<br>พรหมเทพ ตำบลในเมือง<br>อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี  | พ.ศ. 2456-2466<br><br>(ค.ศ. 1913-1923) |
|              | ถนนพรหมราช |   |  |
| 1            |            | อาสนวิหารพระแม่นิรมล<br>อุบลราชธานี (หลังที่ 2) เลขที่<br>363 ถนนเขื่อนธานี ตำบลใน<br>เมือง อำเภอเมือง จังหวัด<br>อุบลราชธานี | พ.ศ. 2438<br><br>(ค.ศ. 1895)           |
| 2            |            | “บ้านนักบุญยอแซฟ” อาราม<br>คณะภคินีรักกางเขน<br>อุบลราชธานี หลังที่ 2   | พ.ศ. 2465<br><br>(ค.ศ. 1922)           |
| 3            |            | อารามคณะภคินีรักกางเขน<br>อุบลราชธานี (หลังที่ 3)   | พ.ศ. 2473<br><br>(ค.ศ. 1930)           |

| ลำดับ<br>ที่ | ถนน           | อาคาร   | ปีที่สร้าง                             |
|--------------|---------------|---|--|
| 4            |               | บ้านนายเหวิน จินารัตน์ ถนน<br>พรหมราช ตำบลในเมือง<br>อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี | พ.ศ. 2456<br><br>(ค.ศ. 1913)           |
| 5            |               | บ้านนางสายชล ปามุทา   | พ.ศ. 2451-2455<br><br>(ค.ศ. 1908-1912) |
| 6            |               | ร้านอุบลไอศถ ถนนพรหมราช<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี               | พ.ศ. 2456-2466<br><br>(ค.ศ. 1913-1932) |
|              | ถนนเขื่อนธานี |   |  |
| 1            |               | พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ<br>อุบลราชธานี (ศาลากลาง<br>จังหวัดอุบลราชธานีหลังเก่า)         | พ.ศ. 2464 (ค.ศ.1921)                   |
| 2            |               | ภัตตาคารเจ็ยวัก ถนนเขื่อน<br>ธานี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี        | พ.ศ. 2465-2467<br><br>(ค.ศ. 1922-1924) |

| ลำดับ<br>ที่ | ถนน            | อาคาร   | ปีที่สร้าง                           |
|--------------|----------------|---|--------------------------------------|
| 3            |                | 3.3 สำนักงานอธิการบดี<br>(บ้านพักพระสงฆ์) อาสนวิหาร<br>พระเมธีมรด อุดมราชธานี<br><br>เลขที่ 604 ถนนเขื่อนธานี<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุดรราชธานี | พ.ศ. 2451 -2472<br>(ค.ศ. 1908-1929)  |
|              | ถนนพะโลว์ฤทธิ์ |   |                                      |
| 1            |                | พระอุโบสถวัดสุทัศนาราม ถนน<br>พะโลว์ฤทธิ์ ตำบลในเมือง<br>อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุดรราชธานี   | พ.ศ. 2470-2475<br>(ค.ศ. 1927-1932)   |
| 2            |                | ศาลเมืองอุดรราชธานี   | พ.ศ. 2459 (ค.ศ.1916)                 |
|              | ถนนหลวง        |   |                                      |
| 1            |                | ร้านเจริญเภสัช เลขที่ 32 ถนน<br>หลวง ตำบลในเมือง<br>อำเภอเมือง  | พ.ศ. 2458 – 2466<br>(ค.ศ. 1915-1923) |

| ลำดับ<br>ที่ | ถนน        | อาคาร  | ปีที่สร้าง                           |
|--------------|------------|--|--------------------------------------|
|              |            | จังหวัดอุบลราชธานี   |                                      |
| 2            |            | บ้านโกศลวิวัฒน์ ถนนหลวง<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี                      | พ.ศ. 2459 – 2466<br>(ค.ศ. 1916-1923) |
| 3            |            | ร้านพรจิต ถนนหลวง ตำบลใน<br>เมือง อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี                           | พ.ศ. 2458 – 2465<br>(ค.ศ. 1915-1922) |
| 4            |            | อาคารเลขที่ 45 ถนนหลวง<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี                       | พ.ศ. 2458 – 2465<br>(ค.ศ. 1915-1922) |
| 5            |            | กุฏิพระครูวิโรจน์รัตโนบล วัดทุ่ง<br>ศรีเมือง ตำบลในเมือง<br>อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี | พ.ศ. 2462<br>(ค.ศ. 1919)             |
|              | ถนนอุบลกิจ |  |                                      |
| 1            |            | อาคารสำนักงานธนาคารกรุง<br>ศรีอยุธยา(เดิม) สาขาอำเภอ   | พ.ศ. 2464 - 2472                     |

| ลำดับ<br>ที่ | ถนน  | อาคาร  | ปีที่สร้าง                         |
|--------------|--|--|------------------------------------|
|              |  | เมืองอุบลราชธานี<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี                   | (ค.ศ. 1921-1929)                   |
|              | ถนนสุปัฏ   |  |                                    |
|              |  | พระอุโบสถ วัดสุปัฏนาราม<br>วรวิหาร ตำบลในเมือง<br>อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี | พ.ศ. 2463 (ค.ศ.1920)               |
|              |  | อาคารเรียน โรงเรียนนักรธรรม<br>คณะจังหวัดอุบล                                      | พ.ศ. 2459<br>( ค.ศ. 1916 )         |
|              | อาคารที่ไม่สามารถระบุ<br>ถนนที่ตั้งได้ แต่อยู่ในเขต<br>พื้นที่เทศบาลนคร<br>อุบลราชธานี |  |                                    |
| 1            |  | ศาลาธรรม โรงเรียนมิชชั่น<br>อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี                       | พ.ศ. 2462-2472<br>(ค.ศ. 1919-1929) |



| ลำดับ<br>ที่ | ถนน                                   | อาคาร  | ปีที่สร้าง                           |
|--------------|---------------------------------------|--|--------------------------------------|
|              | รวมอาคารในเขตเทศบาลนคร<br>อุบลราชธานี | 25 หลัง  |                                      |
|              | ถนนสถิตยนิมานกาล                      |  |                                      |
| 1            |                                       | ร้านเฮ็ด เลขที่ 62-64 ถนนสถิต<br>นิมานกาล ตำบลวารินชำราบ<br>อำเภอวารินชำราบ<br>จังหวัดอุบลราชธานี          | พ.ศ. 2472 – 2475<br>(ค.ศ. 1929-1932) |
| 2            |                                       | ร้านสถิตยนิมานกาล เลขที่ 76<br>ถนนสถิตยนิมานกาล<br>ตำบลวารินชำราบ<br>อำเภอวารินชำราบ<br>จังหวัดอุบลราชธานี | พ.ศ. 2472 – 2475<br>(ค.ศ. 1929-1932) |
| 3            |                                       | อาคารหมายเลข W3 ถนน<br>สถิตยนิมานกาล<br>ตำบลวารินชำราบ<br>อำเภอวารินชำราบ<br>จังหวัดอุบลราชธานี            | พ.ศ. 2472 – 2475<br>(ค.ศ. 1929-1932) |

| ลำดับ<br>ที่ | ถนน  | อาคาร                               | ปีที่สร้าง                           |
|--------------|--|-------------------------------------|--------------------------------------|
|              | ถนนทหาร  |                                     |                                      |
|              |  | ร้านพันเต                           | พ.ศ. 2472 – 2475<br>(ค.ศ. 1929-1932) |
|              | ถนนเทศบาล 72   | อาคารเก่าหมายเลข 1 ถนน<br>เทศบาล 72 | พ.ศ. 2472 – 2475<br>(ค.ศ. 1929-1932) |
|              | รวมอาคารในเขตเทศบาลเมืองวาริน<br>ชำราบ   | 5 หลัง                              |                                      |
|              | รวมอาคารที่ผู้วิจัยสำรวจและเก็บ<br>ข้อมูล อาคารที่ด้วยสถาปัตยกรรม<br>ตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ.<br>2430-2475 | 30 หลัง                             |                                      |

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้แบ่งกลุ่มของอาคารตามประเภทใช้สอย โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. อาคารราชการ 2. ศาสนาและอาคารที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และ บ้านพักและสถานประกอบการ โดยจัดได้เป็นตารางดังนี้

ตาราง 2 อาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475  
โดยจัดกลุ่มตามหน้าที่ใช้สอย

| ลำดับที่          | ประเภทอาคาร | อาคาร  | ปีที่สร้าง               |
|-------------------|-------------|--|--------------------------|
| อาคารราชการ       |             |  |                          |
| 1                 |             | สถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมือง<br>อุบลราชธานี  | พ.ศ. 2451<br>(ค.ศ. 1908) |
| 2                 |             | พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี<br>(ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีหลัง<br>เก่า)                         | พ.ศ. 2464<br>(ค.ศ. 1921) |
| 3                 |             | ศาลเมืองอุบลราชธานี  | พ.ศ. 2459<br>(ค.ศ. 1916) |
| รวมทั้งหมด 3 หลัง |             |  |                          |
| ศาสนาการ          |             |  |                          |
| 1                 |             | อาสนวิหารพระแม่เนิร์มล อุบลราชธานี<br>(หลังที่ 2) เลขที่ 363 ถนนเขื่อนธานี<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง | พ.ศ. 2438<br>(ค.ศ. 1895) |

| จังหวัดอุบลราชธานี |  |                                     |
|--------------------|--|-------------------------------------|
| 2                  | “บ้านนักบุญยอแซฟ” อารามคณะภคินี<br>รักกางเขน อุบลราชธานี หลังที่ 2   | พ.ศ. 2465<br>(ค.ศ. 1922)            |
| 3                  | อารามคณะภคินีรักกางเขน<br>อุบลราชธานี (หลังที่ 3)  | พ.ศ. 2473<br>(ค.ศ. 1930)            |
| 4                  | สำนักงานอธิการโบสถ์ บ้านพักพระสงฆ์<br>อาสนวิหารพระแม่เนรมิต อุบลราชธานี<br>เลขที่ 604 ถนนเขื่อนธานี ตำบลในเมือง<br>อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี | พ.ศ. 2451 -2472<br>(ค.ศ. 1908-1929) |
| 5                  | พระอุโบสถวัดสุทัศนาราม ถนนพะโล้ว<br>ฤทธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด<br>อุบลราชธานี  | พ.ศ. 2470-2475<br>(ค.ศ. 1927-1932)  |
| 6                  | กุฏิพระครูวิโรจน์รัตโนบล วัดทุ่งศรีเมือง<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด<br>อุบลราชธานี  | พ.ศ. 2462<br>(ค.ศ. 1919)            |
| 7                  | พระอุโบสถ วัดสุปัฏนารามวรวิหาร<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด<br>อุบลราชธานี  | พ.ศ. 2463<br>(ค.ศ. 1920)            |

|                                |   |  |
|--------------------------------|---|--|
| 8                              | อาคารเรียน โรงเรียนนักรวม<br>คณะจังหวัดอุบล                               | พ.ศ. 2459<br><br>(ค.ศ. 1916)           |
| 9                              | ศาลาธรรม โรงเรียนมิชชั่น อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี                 | พ.ศ. 2462-2472<br><br>(ค.ศ. 1919-1929) |
| รวมทั้งหมด 9 หลัง              |   |  |
| บ้านพักและสถาน<br>ประกอบธุรกิจ |   |  |
| 1                              | ร้านทองไทยเจริญ   | พ.ศ. 2440-2460<br><br>(ค.ศ. 1897-1917) |
| 2                              | ร้านสงกรานต์ก่อรูป  | พ.ศ. 2472<br><br>(ค.ศ. 1929)           |
| 3                              | วัชระบาร์เบอร์  | พ.ศ. 2451-2465<br><br>(ค.ศ. 1908-1922) |
| 4                              | อาคารเลขที่ 33 ถนนพรหมเทพ<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี | พ.ศ. 2451-2465<br><br>(ค.ศ. 1908-1922) |



|    |   |                                      |
|----|---|--------------------------------------|
| 5  | กลุ่มอาคารร้านโป๊กวง ถนนพรหมเทพ<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี   | พ.ศ. 2456-2466<br>(ค.ศ. 1913-1923)   |
| 6  | บ้านนายเหวิน จินาร์ตัน ถนนพรหมราช<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง<br>จังหวัดอุบลราชธานี | พ.ศ. 2456<br>(ค.ศ. 1913)             |
| 7  | บ้านนางสายชล ปามุทา   | พ.ศ. 2451-2455<br>(ค.ศ. 1908-1912)   |
| 8  | ร้านอุบลโฮสต์ ถนนพรหมราช ตำบลใน<br>เมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี            | พ.ศ. 2456-2466<br>(ค.ศ. 1913-1932)   |
| 9  | ภัตตาคารเจียวกี ถนนเขื่อนธานี ตำบล<br>ในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด<br>อุบลราชธานี   | พ.ศ. 2465-2467<br>(ค.ศ. 1922-1924)   |
| 10 | ร้านเจริญเภสัช เลขที่ 32 ถนนหลวง<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด<br>อุบลราชธานี | พ.ศ. 2458 – 2466(<br>ค.ศ. 1915-1923) |
| 11 | บ้านโกศลวัฒน์ ถนนหลวง ตำบลใน<br>เมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี               | พ.ศ. 2459 –2466<br>(ค.ศ. 1916-1923)  |

|    |   |                                      |
|----|---|--------------------------------------|
| 12 | ร้านพรจิต ถนนหลวง ตำบลในเมือง<br>อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี  | พ.ศ. 2458 – 2465<br>(ค.ศ. 1915-1922) |
| 13 | อาคารเลขที่ 45 ถนนหลวง<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด<br>อุบลราชธานี   | พ.ศ. 2458 – 2465<br>(ค.ศ. 1915-1922) |
| 14 | อาคารสำนักงานธนาคารกรุงศรีอยุธยา<br>(เดิม) สาขาอำเภอเมืองอุบลราชธานี<br>ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด<br>อุบลราชธานี | พ.ศ. 2464 - 2472<br>(ค.ศ. 1921-1929) |
| 15 | ร้านเฮ็ด เลขที่ 62-64 ถนนสถิตยนิมาน<br>กาล ตำบลวารินชำราบ<br>อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี                       | พ.ศ. 2472 – 2475<br>(ค.ศ. 1929-1932) |
| 16 | ร้านสถิตยนิมานกาล เลขที่ 76 ถนน<br>สถิตยนิมานกาล ตำบลวารินชำราบ<br>อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี                 | พ.ศ. 2472 – 2475<br>(ค.ศ. 1929-1932) |
| 17 | อาคารหมายเลข W3 ถนนสถิตยนิมาน<br>กาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำ<br>ราบจังหวัดอุบลราชธานี                             | พ.ศ. 2472 – 2475<br>(ค.ศ. 1929-1932) |
| 18 | ร้านพันเต   | พ.ศ. 2472 – 2475                     |

---

(ค.ศ. 1929-1932)

---

อาคารเก่าหมายเลข 1 ถนนเทศบาล 72 พ.ศ. 2472 – 2475  
ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ (ค.ศ. 1929-1932)  
จังหวัดอุบลราชธานี

---

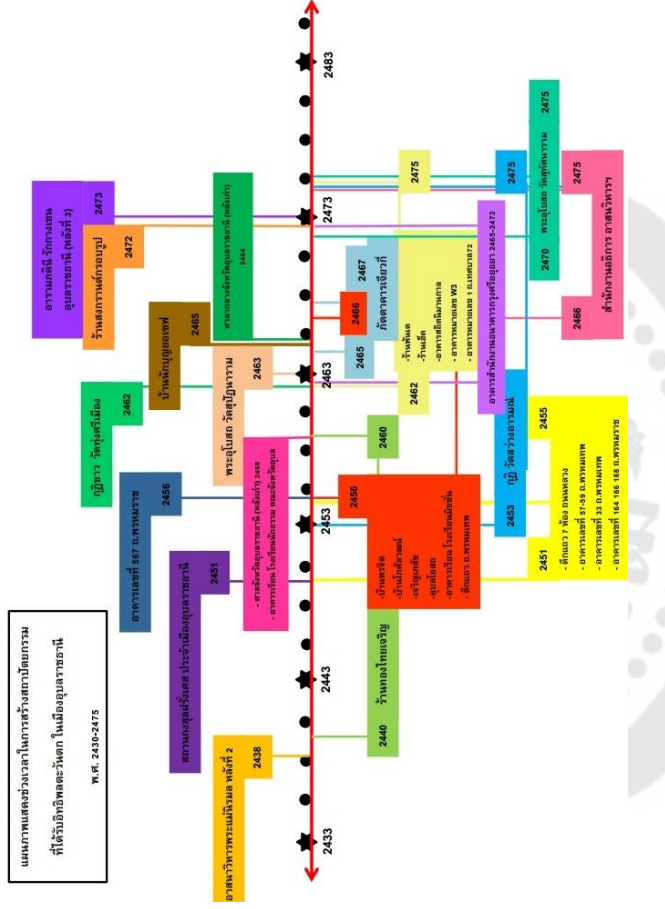
รวมทั้งหมด 18 หลัง

---

---



โดยอาคารทั้งหมดถูกสร้างในระหว่าง พ.ศ. 2438 – 2475 ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพแสดงช่วงเวลาของการสร้างอาคารได้ภาพด้านล่าง

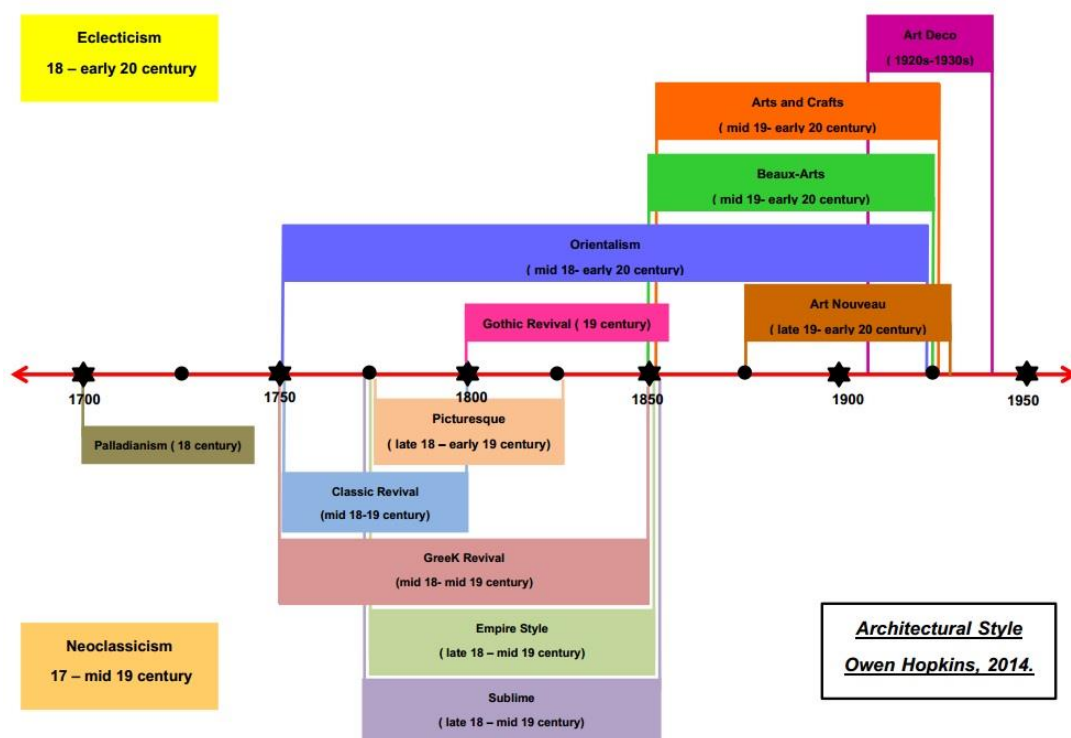


ภาพประกอบ 75 แผนภาพแสดงช่วงเวลาของการสร้างสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430-2475

ที่มาภาพ : จัดทำโดยผู้วิจัย

### 3.2. วิเคราะห์รูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี

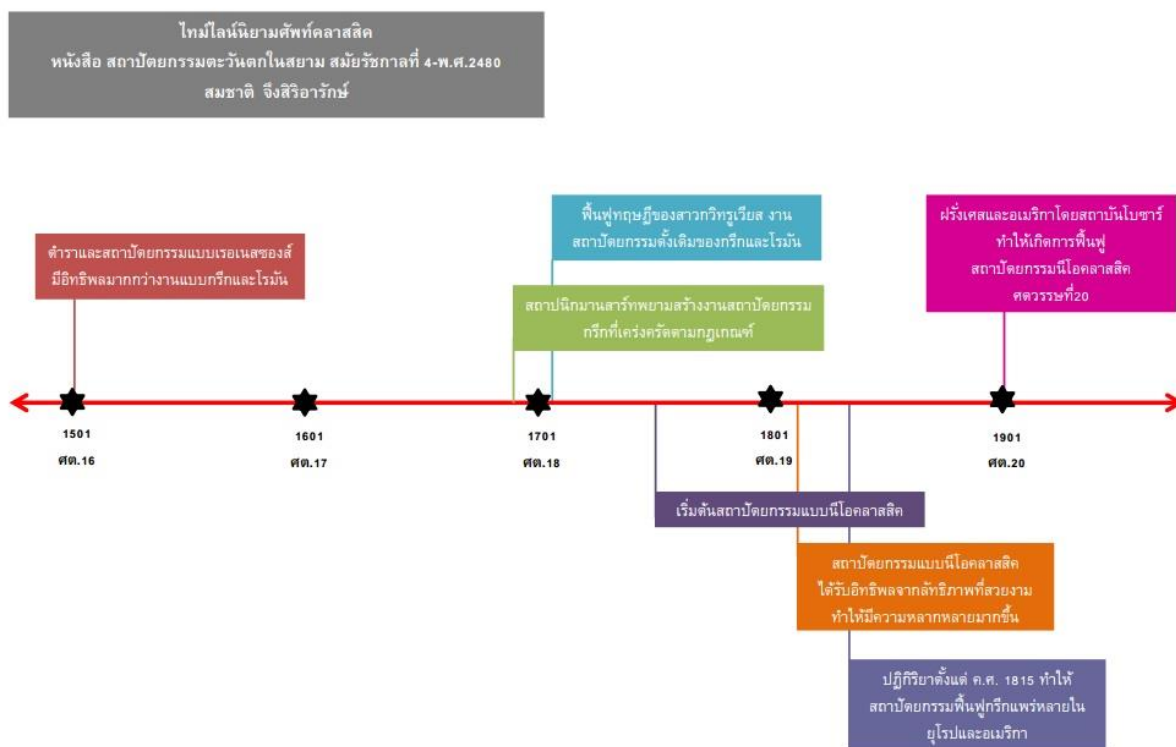
จากการสำรวจอาคารที่ได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2430-2475 ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจและเก็บข้อมูลในพื้นที่ 2 ส่วนคือเทศบาลนครอุบลราชธานีและเทศบาลเมืองวารินชำราบ ได้เก็บข้อมูลรวมทั้งหมด 30 หลัง ซึ่งอาคารทั้งหมดมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน อาคารบางหลังมีลักษณะเฉพาะตัวที่ไม่พบในอาคารหลังอื่น ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะใช้รูปแบบของสถาปัตยกรรมที่ของอาคารที่ได้สำรวจและเก็บข้อมูลเพื่อจัดกลุ่มอาคารเข้าด้วยกัน ซึ่งผู้วิจัยใช้หลักในการแบ่งกลุ่มอาคารตามรูปแบบของสถาปัตยกรรม ตามลักษณะของตัวอาคารหรือสัณฐานของอาคารเป็นที่ตั้ง โดยใช้รูปแบบการตกแต่งเป็นหลักการที่รองลงมาในการพิจารณา โดยผู้วิจัยได้ใช้ระยะเวลาในการสถาปัตยกรรมประกอบกับการแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมประกอบ ซึ่งการแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสามารถแบ่งได้ดังภาพด้านล่างนี้



ภาพประกอบ 76 แผนภาพแสดงยุคสมัยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม  
โอเวน ฮอบส์กิน (Owen Hopkins).

ที่มาภาพ : จัดทำโดยผู้วิจัย





ภาพประกอบ 77 ไทม์ไลน์นิยามศัพท์คลาสสิก สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์

ที่มาภาพ : จัดทำโดยผู้วิจัย

จากภาพที่ 76 เปรียบเทียบกับภาพที่ 77 จะพบว่าช่วงเวลาของการเกิดขึ้นและเป็นที่ยอมรับของสถาปัตยกรรมในกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกของกรีกและโรมันจะอยู่ในระหว่างศตวรรษที่ 18 ไปจนถึง ศตวรรษที่ 20 ซึ่งช่วงเวลาที่แสดงประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตามคำอธิบายของ Owen Hopkins มีจุดเริ่มต้น ค.ศ. 1700 ไปจนถึง ค.ศ. 1950 ในขณะที่สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์ได้อธิบายไว้ช่วงเวลาไว้ที่ระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 ไปจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งสถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีที่ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจและเก็บข้อมูล พบว่ามีช่วงเวลาในการสร้างเริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 1895 – 1932 ดังนั้นหากแบ่งออกตามยุคสมัยของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมแล้วพบว่า สถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีที่สำรวจพบนี้อยู่ในระหว่างยุคสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิกและแบบอิมเพรสชันนิสม์ตามแนวทางของ Owen Hopkins และจัดอยู่ในช่วงของสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิกตาม

แนวทางสมชาติ จึงสิริอาร์กซ์ โดยที่สถาปัตยกรรมที่ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจและเก็บข้อมูลสามารถวิเคราะห์รูปแบบของสถาปัตยกรรมและจัดแบ่งกลุ่มตามรูปแบบสถาปัตยกรรมได้ดังนี้

### 3.2.1. สถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก ( คริสต์ศตวรรษที่ 17 – กลาง คริสต์ศตวรรษที่ 19)

ความหมายของคำว่า นีโอคลาสสิก โดยแท้จริงแล้วไม่ได้มีความหมายเพียงแต่รูปแบบสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงศิลปะแขนงอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม หรือดนตรีด้วย ซึ่งเป็นที่นิยมทั่วยุโรปตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา โดยเป็นการนำเอาสไตล์คลาสสิกมาตีความใหม่ในรูปแบบที่แตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดการแสดงออกของการตีความนี้ไปหลากหลายรูปแบบตามสไตล์ของแต่ละประเทศในทวีปยุโรป<sup>156</sup>

สถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก เป็นรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่พัฒนาขึ้นในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยโอเวน ฮอบกินส์ได้อธิบายถึงสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิกในแง่ที่เป็นยุคของรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมแบบกรีกและโรมัน จากการค้นพบเมืองโบราณของโรมัน เช่น ปอมเปอี จนนำไปสู่การค้นพบเมืองอื่นๆตามมา เกิดเป็นความสนใจในสถาปัตยกรรมของเมืองต่างๆที่ค้นพบ และมีรูปแบบย่อยๆ ถึง 6 รูปแบบ คือ 1. พัลลาเดียนนิสม์ 2. คลาสสิกคอลลีไววัล 3. กรีก รีไววัล 4. เอ็มไพร์ 5. พิคเจอร์เรส และ 6. ซับไลม์<sup>157</sup> ซึ่งแต่ละแบบมีลักษณะที่ต่างกัน แต่ยังคงอยู่ในกรอบของการนำเอาสถาปัตยกรรมแบบกรีกและโรมันมาปรับใช้ ซึ่งสิ่งที่มีร่วมกันคือคือการนำเอาแบบกรีกและโรมันมาใช้ รวมไปถึงการใช้ซุ้มโค้งแบบโรมันมาใช้ในอาคารด้วย

นอกจากนี้ในงานไมเคิล ฟาซิโอและคณะก็อธิบายถึงสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก ว่าเป็นยุค เป็นยุคที่กลับไปให้ความสนใจสถาปัตยกรรมในยุคคลาสสิก มีการนำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกกลับมาศึกษาใหม่ สถาปนิกและนักศึกษาสถาปัตยกรรมในยุโรปไม่ว่าจะเป็นจากอังกฤษ ฝรั่งเศสและเยอรมนี ต่างมุ่งออกเดินทางไปยังเมืองต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในอิตาลีหรือกรีก ซึ่งเป็นแหล่งสถาปัตยกรรมคลาสสิก โดยการเดินทางเพื่อศึกษาสถาปัตยกรรมคลาสสิกนี้นับเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการศึกษาประวัติศาสตร์ในยุคคลาสสิกที่กำลังเป็นที่นิยม โดยทั้งหมดนี้เริ่มต้นในฝรั่งเศสและแพร่ออกไปสู่ที่อื่น ๆ เช่น ในสหพันธรัฐที่เพิ่งก่อตั้งใหม่ เป็นต้น ในยุคนีโอคลาสสิกนี้สามารถแบ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมได้เป็นหลายรูปแบบ

<sup>156</sup> ธนธร กิตติกานต์. (2563). *ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก ว่าด้วยการพัฒนารากฐานความคิดแบบไมเคิลสัน*. หน้า 253.

<sup>157</sup> Owen Hopkins. (2014). *Architectural Styles A Visual Guide*. p 96-97.

เช่น อิงลิช นีโอ พัลลาเดียน หรือ แบบโรแมนติคนิสม์- พิคเจอร์ส เป็นต้น<sup>158</sup> แต่ทั้งหมดนั้นมีจุดร่วมคือใช้องค์ประกอบของสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกเข้ามาประกอบสร้างในรูปแบบใหม่ที่ต่างออกไป ตามสไตล์ของสถาปนิกในแต่ละประเทศ ซึ่งมีมุมมองและรสนิยมที่แตกต่างกัน

นอกจากนี้สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์ได้อธิบายถึงสถาปัตยกรรมแบบนี้โดยกล่าวว่า เริ่มต้นเมื่อกลางศตวรรษที่ 18 เมื่อมีสถาปนิกและศิลปินหันมาสนใจศิลปะและสถาปัตยกรรมของกรีกและโรมันโบราณแท้ ๆ แทนที่การศึกษาจากศิลปะและสถาปัตยกรรมของสมัยเรอเนสซองส์ โดยที่จุดเริ่มต้นของสถาปัตยกรรมในสกุลนีโอคลาสสิกเริ่มต้นด้วยสถาปัตยกรรมแบบพาลลาเดียน และพัฒนารูปแบบไปหลากหลายอย่างในต้นศตวรรษที่ 19 เมื่อได้รับอิทธิพลจากแนวคิดลัทธิรูปภาพที่สวยงามหรือพิคเจอร์เรส ซึ่งอ้างอิงความงามของโบราณสถานในกรีก โรมัน ตามจินตนาการของศิลปิน<sup>159</sup>

ดังนั้นแล้ว โดยสรุปสถาปัตยกรรมแบบนี้โดยคลาสสิกนั้นสามารถแยกย่อยไปได้อีกหลากหลายแบบตามแต่ละสำนัก หรือตามสไตล์ของแต่ละประเทศในยุโรป อย่างไรก็ตามทุกรูปแบบมีรากฐานร่วมกันคือการย้อนเอารูปแบบสถาปัตยกรรมของกรีกและโรมันกลับมาใช้ใหม่ในแบบที่ทั้งยึดมั่นตามขนบเดิมและมีการตีความใหม่ ในส่วนของสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีที่จากรูปแบบของตัวอาคารสามารถจัดกลุ่มให้เป็นสถาปัตยกรรมแบบนี้โดยคลาสสิกได้พบว่ามีทั้งหมด 3 หลัง ดังต่อไปนี้

1. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี (ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีหลังเก่า)
2. ศาลเมืองอุบลราชธานี
3. กุฏิพระครูวิโรจน์รัตโนบล วัดทุ่งศรีเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
4. อาสนวิหารพระแม่เนรมลอุบลราชธานี หลังที่ 2

อาคารหลังที่ 1 และ 2 ในกลุ่มนี้มีความโดดเด่นในเรื่องของรูปแบบและการตกแต่งเป็นอย่างมาก เนื่องด้วยเป็นอาคารของทางราชการที่สร้างขึ้น จึงทำให้มีขีดความสามารถในการรวบรวมทรัพยากรและจัดหาทรัพยากรที่ใช้ในการก่อสร้างได้อย่างเต็มที่ โดยเริ่มตั้งแต่ตัวสถาปนิกผู้ออกแบบและช่างผู้ควบคุมการก่อสร้าง โดยอาคารทั้ง 2 หลัง สร้างในสมัยรัชกาลที่ 6

<sup>158</sup> Michael Fazio, Marian Moffett and Lawrence Wodehouse. (2003). *A World History of Architecture Third Edition*. p 381- 409.

<sup>159</sup> สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์. (2553). *สถาปัตยกรรมตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4- พ.ศ.2480*. หน้า 16-17.

ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สยามมีสถาปนิกซึ่งจบการศึกษาจากต่างประเทศเพื่อเข้ามาทำงานในระบบราชการแล้ว ดังนั้นอาคารทั้ง 2 หลังนี้ แม้ในปัจจุบันยังไม่พบว่าถูกออกแบบโดยสถาปนิกคนใดหรือคนพบแบบแปลนพิมพ์เขียวในการก่อสร้างเพื่อใช้เป็นข้อมูลอ้างอิง แต่ด้วยประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นในเรื่องของสถาปนิกไทยที่จบการศึกษาจากต่างประเทศ เพื่อมาทำงานราชการ ผู้วิจัยเห็นว่าอาคารทั้ง 2 หลังนี้เป็นอาคารที่ถูกออกแบบโดยสถาปนิกกลุ่มนี้

ความโดดเด่นของอาคารทั้ง 2 หลังนี้มีร่วมกันคือหน้าจั่วของอาคาร โดยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี (ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีหลังเก่า) หน้าบันที่โดดเด่นจะอยู่ตรงส่วนมุขของอาคาร และศาลเมืองอุบลราชธานีหน้าจั่วจะอยู่ส่วนประตูทางเข้า เหนือห้องโถงก่อนจะเข้าสู่ภายในอาคาร โดยลักษณะของหน้าจั่วอาคารทั้ง 2 แห่งนี้มีลักษณะเป็นหน้าจั่วรูปถ้วย ซึ่งหน้าจั่วรูปถ้วยนี้เป็นที่นิยมมากในสมัยรัชกาลที่ 5 -6 โดยมีการตกแต่งหน้าบันในสไตล์บาโรก<sup>160</sup> ซึ่งเป็นการตกแต่งที่หรูหราอลังการ ฟุ่มเฟือยในการประดับประดา แต่หน้าจั่วรูปถ้วยของอาคารทั้ง 2 แห่งในเมืองอุบลราชธานี ตกแต่งอย่างเรียบง่าย ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก ที่ลดทอนความฟุ่มเฟือยในการตกแต่งลง เหลือไว้เพียงองค์ประกอบที่นำมาจากยุคคลาสสิกนำมาประดับไว้เพียงเล็กน้อยแต่สง่างาม

ในขณะที่อาสนวิหารพระแม่เนรมลอุบลราชธานี หลังที่ 2 เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนยาว 34 เมตร กว้าง 12 เมตร ใช้เสาขนาดใหญ่ทั้งหมด 10 ต้น ซึ่งเสาและหลังคานั้นขนย้ายมาจากบ้านสีถาน เริ่มก่อสร้างใน พ.ศ. 2438 แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2440 รูปแบบสถาปัตยกรรมของอาสนวิหารพระแม่เนรมลเมื่อเทียบเคียงกับอาสนวิหารในคริสต์จักรโรมันคาทอลิกในประเทศไทยอีกหลายแห่งพบว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ไม่ว่าจะเป็นโบสถ์คอนเซ็ปชัน กรุงเทพฯ หรือ โบสถ์นักบุญยอแซฟ อยุธยา โดยที่ทั้งสองแห่งนั้น เมื่อพิจารณาจากรูปแบบลักษณะภายนอกจะพบว่า มีรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก (Neo Classic) ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่มีต้นทางมาจากทวีปยุโรป โดยที่นำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมยุคคลาสสิกมาตีความใหม่ ตามแต่แนวคิดของนักแบบที่มีสไตล์แตกต่างกันตามแต่ละประเทศในยุโรปกับรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเอ็มไพร์ (Empire Style) ที่เป็นการรื้อฟื้นสถาปัตยกรรมแบบโรมันกลับมา เพื่อตอบสนองโลกทัศน์ของฝรั่งเศสในช่วงเวลาดังกล่าวที่ต้องการแสดงสัญลักษณ์ของการสืบทอดความเป็นเมืองหลวงของยุโรปต่อจากกรุงเอเธนส์และกรุงโรม<sup>161</sup>

<sup>160</sup> เพ็ญสุภา สุขดตะ ใจอินทร์. (2547). *นามาสถาปัตยกรรม*. หน้า 54.

<sup>161</sup> ธนธร กิตติกันต์. (2563). *เล่มเดิม*. หน้า 92.

โดยทั้งอาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี โบสถ์คอนเซ็ปชันญ์ กรุงเทพฯ หรือ โบสถ์นักบุญยอแซฟ อยุธยา มีลักษณะร่วมกันคือ เมื่อมองจากหน้าอาคาร จะเห็นการแบ่ง โครงสร้างเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นหอรระฆังที่อยู่ตรงกลางจะเป็นส่วนที่สูงที่สุดของอาคารและ หนาไปด้วยส่วนของอาคารที่ขนาดเตี้ยกว่าอย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังประกอบด้วยองค์ประกอบ อื่นๆ เช่น มีการใช้ซุ้มประตูและหน้าต่างทรงโค้ง ซึ่งเป็นที่นิยมในรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบนีโอ คลาสสิก แต่อย่างไรก็ตามอาสนวิหารทั้งสามแห่งนั้น ถูกสร้างโดยคณะมิชชันนารีต่างประเทศ แห่งกรุง ปารีส ซึ่งฝรั่งเศสในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นมีความพยายามอย่างมากที่จะขยายอิทธิพลของตนเอง เข้ามาในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ดังนั้นแล้วอาสนวิหารทั้ง สามหลังหากจะมองด้วยมุมมองทางการเมืองเพื่อระบุรูปแบบสถาปัตยกรรมแล้ว จึงควรถูกระบุ เป็นสถาปัตยกรรมแบบเอ็มไพร์ (Empire Style) ซึ่งถูกพัฒนาขึ้นในสมัยของจักรพรรดิเนโปเลียน ที่ หวนกลับไปหารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบโรมัน เพื่อแสดงความเป็นเจ้าแห่งยุโรปและเจ้าแห่ง อาณานิคมที่มีอำนาจการปกครองเหนือดินแดนอื่น<sup>162</sup>

### 3.2.2. สถาปัตยกรรมแบบผสมผสาน อีเคิลิกติซิสม์ (คริสต์ศตวรรษที่ 18 – ต้น คริสต์ศตวรรษที่ 20)

อาคารแบบผสมผสานในหรือแบบที่เรียกว่า “อีเคิลิกติซิสม์” (Eclecticism) หมายถึงอาคารที่มีรูปแบบของการผสมผสานสไตล์ที่ต่างยุคสมัยเข้าไว้ด้วยกันในอาคารหนึ่งหลัง เพื่อให้เกิดความแปลกใหม่ โดยสามารถนำเอารูปแบบหรือสไตล์ในอดีตมาใช้งานได้ใหม่อย่างมี อิศระ ไม่เน้นเรื่องกฎเกณฑ์ของรูปแบบตามการทำงานแบบประวัติศาสตร์นิยมที่เน้นความถูกต้อง ในการเลือกใช้สไตล์หรือรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง<sup>163</sup> นอกจากนี้สไตล์อีเคิลิกติซิสม์ ยังคงดำเนินอยู่ อย่างแพร่หลาย ผ่านการแพร่กระจายของสถาปนิกจากโรงเรียนสถาปัตยกรรมโบซาร์ และ สถาปนิกอื่น ๆ ที่ได้รับอิทธิพลนี้ ได้นำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบผสมผสานไปใช้อย่าง กว้างขวางในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19<sup>164</sup>

อาคารที่ได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกอย่างเด่นชัดในเมือง อุบลราชธานี ที่ผู้วิจัยจัดให้อยู่ในกลุ่มของรูปแบบผสมผสาน “อีเคิลิกติซิสม์” ( Eclecticism ) มี ทั้งหมด 5 หลัง โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ 1. กลุ่มอาคารฝ่ายสยาม และ 2. กลุ่มอาคารฝ่าย ฝรั่งเศส ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

<sup>162</sup> ธนธร กิตติกานต์. (2547). *เล่มเดิม*. หน้า 249.

<sup>163</sup> *แหล่งเดิม*.

<sup>164</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 241.



กลุ่มที่ 1 กลุ่มอาคารฝ่ายสยามประกอบด้วย อาคาร 2 หลัง คือ

1. พระอุโบสถ วัดสุปัฏนารามวรวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
2. พระอุโบสถ วัดสุทัศนาราม ถนนพะโล้รังฤทธิ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

โดยที่พระอุโบสถวัดสุปัฏนารามวรวิหาร นั้นมีการระบุในเอกสารอย่างชัดเจนว่า สร้างด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมไทย สถาปัตยกรรมจีน และสถาปัตยกรรมตะวันตก โดยในในส่วนที่เป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกมีการกล่าวถึงในเอกสารต่างๆ ivoต่างกัน ดังนี้

ในหนังสือพิพิธภัณฑลัค่า ในวัดสุปัฏนารามวรวิหาร ที่เขียนโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ร้อยเอก วราวุธ ผลานันต์ ได้อ้างถึงคำกล่าวของพระพรหมมุนี (ติสสโธ อ้วน) ดังข้อความว่า

“.....รูปพระอุโบสถหลังนี้ถ้าสังเกตจะเห็นเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนหลังคาเป็นไทย ส่วนกลางเป็นเยอรมัน ส่วนฐานล่างเป็นขอมโบราณ.....”<sup>165</sup>

งานเขียนของเรือตรีสุนัย ณ อุบล และคณะที่ได้เขียนบรรยายลักษณะพระอุโบสถของวัดสุปัฏนารามวรวิหารไว้ว่า

“..... ลักษณะของพระอุโบสถวัดสุปัฏนาราม เป็นอาคารขนาดใหญ่ กว้าง 20 เมตร ยาว 34 เมตร สูงจากพื้นถึงช่อฟ้า 22 เมตร สร้างคล้ายทรงพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ 3 (อิทธิพลจีน) คือตัวอาคารมีชานลา (ระเบียง) เสานางจรัล (เสานางเรียง) ทรง 4 เหลี่ยมล้อมรอบ ระหว่างเสาก่ออิฐเป็นรูปโค้งเรือนแก้ว (โค้งแหลมแบบโกธิคของฝรั่งเศส) ตัวอาคารไม่ทำหน้าต่างแต่ทำเป็นประตูแทนโดยรอบทางด้านหน้าและด้านข้าง.....”<sup>166</sup>

<sup>165</sup> วราวุธ ผลานันต์. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 23.

<sup>166</sup> สุนัย ณ อุบล, ปิยะฉัตร ปิตะวรรณและสุพัฒน์ รักเปี่ยม. (2531). *เล่มเดิม*. หน้า 254.

โดยที่งานเขียนทั้ง 2 ชิ้นได้กล่าวถึงรูปแบบเฉพาะของพื้นที่ของการก่อขุ้มโค้งที่ต่างกัน ระหว่างเยอรมนีกับฝรั่งเศส ซึ่งอย่างไรก็ตามการนำเอาขุ้มโค้งกลับมาใช้ใหม่ของพระอุโบสถวัดสุปฏิญนารามวรวิหารก็ได้สะท้อนถึงการรับเอาแนวคิดของรูปแบบสถาปัตยกรรมเข้ามาผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งของตัวอาคาร ในขณะที่พระอุโบสถวัดสุทัศนารามนั้นซึ่งสร้างขึ้นในภายหลังก็ได้แรงบันดาลใจและใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมเดียวกันกับพระอุโบสถของวัดสุปฏิญนารามวรวิหาร จึงทำให้อาคารทั้ง 2 หลังนี้ถูกจัดอยู่ในรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบอ็อคัลติซิสม์ ซึ่งเป็นการผสมผสานรูปแบบสถาปัตยกรรมในแบบคลาสสิกเข้ากับรูปแบบอื่นได้อย่างพลิกแพลงหลากหลาย

ในขณะที่กลุ่มที่ 2 กลุ่มอาคารฝ่ายฝรั่งเศส ประกอบด้วยอาคารทั้งหมด 4 หลัง

1. สถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี
2. สำนักงานอธิการโบสถ์ บ้านพักพระสงฆ์ อาสนวิหารพระแม่เนรมล อุบลราชธานี
3. บ้านนักบุญยอแซฟ” อารามคณะภคินีรักไม้กางเขน อุบลราชธานี (หลังที่ 2 พ.ศ.

2465)

4. อารามคณะภคินีรักไม้กางเขน อุบลราชธานี (หลังที่ 3 เริ่มสร้าง พ.ศ. 2473 แล้วเสร็จ พ.ศ. 2476)

การจัดกลุ่มให้อาคารทั้ง 4 แห่งนี้อยู่ในกลุ่มของรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอ็อคัลติซิสม์ เนื่องจากอาคารทั้ง 4 ได้ใช้รูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกเป็นแกนหลักในการออกแบบ โดยที่ทั้งหมดถูกสร้างอยู่ในพื้นที่ของชุมชนของชาวคริสต์ในเมืองอุบลราชธานี รูปแบบสถาปัตยกรรมของสถาปัตยกรรมจึงความสัมพันธ์กันในแง่ที่ว่าอาจใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมเดียวกันในการออกแบบ

จากข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่านั้นมีรูปแบบเดียวกันกับบ้านพักพระสงฆ์หรือสำนักงานอธิการโบสถ์ มีความโดดเด่นคือการนำขุ้มโค้งกลับมาใช้อันเป็นรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก และมีการประดับด้วยไม้ฉลุลายในส่วนต่างๆอย่าง เช่น เหนือช่องประตูและหน้าต่างเป็นลวดลายพรรณพฤกษาแบบเรอแนซ็องส์ นอกจากนี้จากข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า ยังกล่าวว่าเดิมทีที่สำนักงานอธิการโบสถ์ฯ นี้มีบานประตู-หน้าต่างที่ประดับกระจกสีอีกด้วย

การประดับกระจกสีเป็นหนึ่งในจุดเด่นของสถาปัตยกรรมแบบโกธิค โดยโบสถ์ของศาสนาคริสต์ที่สร้างในสถาปัตยกรรมแบบโกธิคนิยมประดับบานหน้าต่าง ฝาผนังด้วยกระจกสีในรูปแบบที่เรียกว่า “Rose window” คือการทำหน้าต่างเป็นที่เริ่มจากช่องกลมเล็กตรงกลางแล้วมี

รัศมีขยายวงโดยรอบซ้อนชั้นกันออกมา โดยในแต่ละช่องประดับด้วยกระจกสีเป็นลวดลายต่างๆ โดยมากเป็นภาพทางศาสนา โดยหน้าต่างแบบ Rose window นี้เกิดขึ้นและเป็นที่นิยมอย่างมาก ช่วงที่เรียกว่า High Gothic ซึ่งอยู่ระหว่างศตวรรษที่ 13 ถึงกลางศตวรรษที่ 14<sup>167</sup> จากนั้นก็เสื่อมความนิยมลงในเวลาต่อมา แต่ในช่วงศตวรรษที่ 18 อันเป็นรัชสมัยของสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย (1837-1901) สถาปัตยกรรมแบบกอธิคได้ถูกนำมากลับมาใช้ใหม่อีกครั้ง<sup>168</sup> และเรียกสถาปัตยกรรมแบบกอธิคในช่วงเวลานี้ว่า กอธิค รีไววัล ซึ่งหมายถึงกระแสนิยมของการพยายามอนุรักษ์และฟื้นฟูสถาปัตยกรรมกอธิคแบบยุคกลางให้กลับคืนมาอีก<sup>169</sup> ดังนั้นสำนักงานอธิการโบสถ์ อาสนวิหารพระแม่เนิร์มล อุบลราชธานี นอกจากจะมีรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบนี้โอคลาสสิกแล้วยังประกอบด้วยองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมแบบกอธิคอยู่ด้วย

ในขณะที่อารามคณะภคินีรักไม้กางเขน อุบลราชธานี (หลังที่ 3 เริ่มสร้าง พ.ศ. 2473 แล้วเสร็จ พ.ศ. 2476) มีทั้งการใช้ซุ้มโค้งในตัวอาคารอย่างอาคารแบบนีโอคลาสสิก ยังมีเพิ่มพื้นที่ใต้หลังคาทำเป็นห้องใช้สอย โดยสังเกตได้จากหลังคาที่มีการทำช่องหน้าต่างออกกระจายตัวอยู่ตลอดแนว ซึ่งช่องหน้าต่างในลักษณะนี้เรียกว่าหน้าต่างแบบ “Dormer” ซึ่งหมายถึงหน้าต่างขนาดเล็กที่ตั้งซ้อนอยู่ในหลังคา<sup>170</sup> หน้าต่างแบบดอร์เมอร์ถูกออกแบบมาเพื่อเพิ่มแสงสว่างให้พื้นที่ห้องใต้หลังคา โดยที่หลังคาแบบดอร์เมอร์นี้มีลักษณะคล้ายกับหลังคาทรงมันส์การ์ด ที่ถูกพัฒนาขึ้นโดยฟรอนซ์ มังซาร์ สถาปนิกฝรั่งเศส<sup>171</sup> ซึ่งได้เป็นที่นิยมในเวลาต่อมา

ด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารทั้ง 4 หลัง มีการผสมผสานรูปแบบของสถาปัตยกรรมต่างๆเข้าไว้ด้วยกัน โดยนำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมที่หลากหลายมีรวมอย่างอิสระไม่เคร่งครัดในกฎเกณฑ์ ผู้วิจัยจึงจัดให้อาคารทั้ง 4 แห่งอยู่ในกลุ่มสถาปัตยกรรมแบบผสมผสานในหรือ “อีคลีคติกซิสม์” ( Eclecticism ) ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับตัวอาคารมากที่สุด

### 3.2.3. สถาปัตยกรรมแบบเรอเนซ็องส์ (คริสต์ศตวรรษที่ 19 - ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20)

เรอเนซ็องส์นั้นเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่พัฒนามาจากเรอเนซ็องส์อิตาลี มีความต่างกันตรงที่เรอเนซ็องส์อิตาลีนั้นหลังคาจะคลุมทั้งอาคารโดยที่ไม่มีหน้าจั่ว หลังคาทั้งหมด

<sup>167</sup> Owen Hopskins. (2014). *เล่มเดิม*. p 32-35.

<sup>168</sup> ธนธร กิตติกานต์. (2547). *เล่มเดิม*. หน้า 132.

<sup>169</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 251.

<sup>170</sup> Michael Fazio, Marian Moffett and Lawrence Wodehouse. (2003). *Lbid*. p 583.

<sup>171</sup> ธนธร กิตติกานต์. (2547). *เล่มเดิม*. หน้า 36.

กันเป็นทรงพีระมิด ในขณะที่เรือนมะนิลานั้นในบางอาคารหลังคาที่คลุมทั้งหลังตั้งว่า บางอาคารก็เปิดหน้าให้มีหน้าจั่ว แต่ที่สำคัญคือวัสดุของหลังคาของทั้งเรือนปั้นหยาและเรือนมะนิลานั้นจะต้องเป็นหลังคาที่มุงด้วย “กระเบื้อง” ซึ่งเรือนมะนิลานั้นเป็นรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่เป็นที่นิยมในช่วงเวลาเดียวกันกับที่ “เรือนขนมปังขิง” กำลังแพร่หลายเข้ามาในประเทศไทย<sup>172</sup>

ลักษณะของรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเรือนมะนิลากับเรือนขนมปังขิงจะมีความคล้ายคลึงกันในส่วนที่ทั้งสองรูปแบบมักจะตกแต่งอาคารด้วยการฉลุไม้เป็นลวดลายอ่อนช้อยประดับตามส่วนต่าง ๆ ของอาคาร แต่ น. ณ ปากน้ำ ได้กล่าวลักษณะของเรือนขนมปังขิงในพม่าไว้ค่อนข้างน่าสนใจว่า “..... ที่พม่าบ้านเรือนมโกลีสนามบินร้างกึ่ง ยังคงเต็มไปด้วยบ้านแบบขนมปังขิงอยู่เมื่อสมัย ๑๐ หรือ ๒๐ ปีมาแล้ว ในยุโรปตามประเทศต่างๆ หาดูได้ยาก ด้วยบ้านแบบนี้ส่วนใหญ่จะสร้างด้วยไม้ มีการฉลุcribที่หน้าจั่วกับเชิงหลังคาอย่างละเอียด.....”<sup>173</sup>

ในข้อความวรรคนี้ผู้วิจัยได้เน้นที่คำว่า “ฉลุcribที่หน้าจั่ว” ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเรือนแบบขนมปังขิง อันเป็นตัวที่ใช้บอกความแตกต่างระหว่างเรือนขนมปังขิงกับเรือนมะนิลา เนื่องจากตามคำอธิบายก่อนหน้าที่กล่าวว่าเรือนมะนิลาคือรูปแบบที่พัฒนาต่อจากเรือนปั้นหยา ซึ่งมีลักษณะของหลังคาคลุมทั้งอาคาร สบกันเป็นทรงพีระมิด แต่บางหลังก็เปิดให้มีหน้าจั่ว จากคำอธิบายนี้ผู้วิจัยเข้าใจว่าเรือนมะนิลากับเรือนขนมปังขิงย่อมเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเฉพาะ ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน แต่มักจะถูกเรียกรวมกัน ปะปนกันในหลาย ๆ กรณี อันเนื่องมาจากมีลักษณะร่วมกันคือ “การฉลุไม้” เป็นลวดลายเพื่อประดับตกแต่งในส่วนต่างๆ ของอาคาร เช่น เหนือประตู เหนือกรอบหน้าต่าง คันทวย หรือชายคา เป็นต้น

จากสาเหตุที่รูปแบบสถาปัตยกรรมทั้งเรือนมะนิลาก็ดีหรือเรือนขนมปังขิง เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แพร่หลายอยู่ในช่วงเวลาเดียว และมีลักษณะที่คล้ายกันอย่างยิ่ง จึงเป็นมีความจำเป็นต้องทำความเข้าใจลักษณะเด่นที่เพื่อจะใช้เป็นตัวกำหนดเอกลักษณ์ เพื่อใช้จัดกลุ่มของสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีได้อย่างเป็นสัดส่วน โดยจากการอธิบายรูปของ น. ณ ปากน้ำ ผู้วิจัยได้กำหนดลักษณะเด่นของรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเรือนมะนิลาและเรือนขนมปังขิงดังนี้

#### เรือนมะนิลา

1. หลังคามุงกระเบื้องคลุมทั้งอาคาร สบกันเป็นทรงพีระมิด ไม่มีหน้าจั่ว หรือมีหน้าจั่วก็ได้

<sup>172</sup> น. ณ ปากน้ำ. (2535). *แบบแผนบ้านเรือนในสยาม*. หน้า 12-13.

<sup>173</sup> แหล่งเดิม. หน้า 12.

## 2. ระดับตกแต่งอาคารด้วยไม้ฉลุลาย

### เรือนขนมปังขิง

1. หลังคามุงกระเบื้องคลุมทั้งอาคาร มีหน้าจั่ว ที่หน้าจั่วประดับด้วยค้ำไม้ฉลุ
2. ระดับตกแต่งอาคารด้วยไม้ฉลุลาย

จากการพิจารณาจากลักษณะเด่นของรูปแบบของสถาปัตยกรรมดังกล่าว เปรียบเทียบกับรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี พบว่ามีอาคารในรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเรือนมะนิลาอยู่ 4 หลัง ประกอบด้วยอาคารต่างๆ ดังนี้

1. อาคารสำนักงานธนาคารกรุงศรีอยุธยา(เดิม) สาขาอำเภอเมืองอุบลราชธานี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
2. ภัตตาคารเจียวกี ถนนเขื่อนธานี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
3. วัดสว่างอารมณ์ ถนนสรรพสิทธิ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
4. อาคารเรียน โรงเรียนนันทธรรม คณะจังหวัดอุบล อำเภอเมืองจังหวัดอุบลราชธานี

โดยที่อาคารทั้ง 4 หลังนี้ เหลืออาคารที่มีสภาพสมบูรณ์อยู่เพียง 2 แห่ง คือ 1. อาคารสำนักงานธนาคารกรุงศรีอยุธยา(เดิม) สาขาอำเภอเมืองอุบลราชธานี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ 2. ภัตตาคารเจียวกี ถนนเขื่อนธานี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ในขณะที่อีก 2 แห่งที่เหลือนั้น ตัวอาคารได้สิ้นสภาพและเปลี่ยนแปลงไป แต่ยังมีเหลือชิ้นส่วนที่สามารถแบบถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไว้ได้อยู่

### 3.2.4. สถาปัตยกรรมแบบปาลาซโซ (คริสต์ศตวรรษที่ 18 - กลางคริสต์ศตวรรษที่ 18)

อาคารแบบตึกแถวร้านค้า (Shop House) เป็นอาคารที่พัฒนามาจากอาคารร้านค้าของจีน ซึ่งถูกพัฒนาขึ้นมาเป็นครั้งแรกในเมืองมะละกาจากนั้นก็แพร่กระจายไปถึงป็นัง โดยใช้เป็นทั้งสถานที่ในการประกอบธุรกิจการค้าและที่อยู่อาศัย ซึ่งพบมากในพื้นที่ที่เป็นย่านที่มีชาวจีนอาศัยอยู่นาน<sup>174</sup> อาคารตึกแถวร้านค้าได้มีการพัฒนาโครงสร้างจากตึกดินชั้นเดียว มาเป็นตึกไม้สองชั้น ตึกครึ่งปูนครึ่งไม้ และตึกปูนทั้งหมด โดยที่ทั้งหมดยังคงออกแบบเพื่อรองรับการใช้สอยดังเดิม

<sup>174</sup> Esmawee Haji Endut. *The Architecture of Malaysia. In Transforming traditions : architecture in the ASEAN countries : Brunei, Malaysia, Indonesia, Philippines, Singapore, Thailand.* p. 89-90.



อาคารตึกแถวร้านค้าผสมอาคารแบบตึกแถวร้านค้าผสมสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ตั้งกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ที่เป็นย่านการค้า ไม่ว่าจะเป็นบริเวณถนนหลวง ซึ่งเป็นพื้นที่ตลาดและท่าเรือเดิม เรียกว่า “ท่าตลาด” และในเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ อาคารในลักษณะนี้ตั้งอยู่โดยรอบสถานีรถไฟ รูปแบบของอาคารเหล่านี้ทั้งหมดมีความเหมือนกันคือเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น ด้านหน้าของอาคารตกแต่งด้วยลวดลายและองค์ประกอบแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก

จากการศึกษาข้อมูลของรูปแบบสถาปัตยกรรม ผู้วิจัยเห็นว่าอาคารเหล่านี้จัดอยู่ในรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบ “ปาลาซโซ” หรือ Palazzo Style ซึ่งธเนธร กิตติกานต์ ได้อธิบายรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบปาลาซโซไว้ว่า เป็นลักษณะของตึกแถวร้านค้าที่มีการจัดช่องหน้าต่างเป็นซุ้มโค้ง ๆ กันอย่างเป็นจังหวะเหมือนกับปาลาซโซเวหรือตึกหน้ากกลางเมืองในสมัยเรอเนสซองส์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างภาพลักษณ์ความสำเร็จทางด้านธุรกิจเหมือนกับพ่อค้าหบดีในสมัยเรอเนสซองส์<sup>175</sup> ซึ่งสถาปัตยกรรมแบบปาลาซโซนี้เป็นที่นิยมในระหว่าง ค.ศ. 1837-1841 เป็นจุดเริ่มต้นของความนิยมสถาปัตยกรรมในรูปแบบนี้ โดยนำมาใช้กับตึกแถวร้านค้าในย่านการค้าต่าง ๆ ของอังกฤษ ซึ่งประโยชน์ของการใช้ซุ้มโค้งต่อเนื่องการซ้ำ ๆ ในอาคาร ช่วยให้ขยายพื้นที่ในการจัดวางและแสดงสินค้า เพิ่มพื้นที่ใช้สอยในร้านค้าได้มากขึ้น<sup>176</sup> ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบปาลาซโซนี้ ถือว่าเป็นอยู่ในช่วงเวลาที่กระแสนิยมนีโอคลาสสิกกำลังเฟื่องฟูอีกด้วย ดังนั้นอาคารแบบปาลาซโซจึงมักจะมีการองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมคลาสสิกมาใช้ เช่น เสาแบบกรีก หรือการใช้ซุ้มโค้งอย่างโรมัน เป็นต้น

จากคำอธิบายเรื่องรูปแบบปาลาซโซสไตล์ว่ามีลักษณะอย่างไรและมีประโยชน์อย่างไรสำหรับการทำร้านค้า อย่างไรก็ตามก็ตีการสร้างอาคารตึกแถวร้านค้าผสมสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ทั้งตัวผู้สร้าง หรือเจ้าของอาคารเองอาจจะไม่ได้มีความรับรู้ถึงชื่อเรียกของลักษณะสถาปัตยกรรมดังกล่าว เพียงแต่ในช่วงระยะเวลาในรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 6 อาคารในลักษณะนี้ได้แพร่หลายไปทั่วและยังสามารถใช้แสดงออกถึงความทันสมัย ในฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่งคั่ง จึงเป็นที่ความนิยมที่เหล่าพ่อค้าหบดีในยุคนั้นรับเอารูปแบบนั้นมาใช้งาน ซึ่งในเมืองอุบลราชธานี มีอาคารในรูปแบบดังกล่าวหลงเหลืออยู่ทั้งหมด 17 หลัง ได้แก่

1. อาคารเลขที่ 138 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

<sup>175</sup> ธเนธร กิตติกานต์. (2547). *เล่มเดิม*. หน้า 253.

<sup>176</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 130.

2. อาคารเลขที่ 445-455 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
3. อาคารเลขที่ 57-59 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
4. อาคารเลขที่ 33 ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
5. อาคารตึกแถว ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
6. อาคารเลขที่ 567 ถนนพรหมราช ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
7. อาคารเลขที่ 164 166 168 ถนนพรหมราช ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
8. ร้านอุบลไอศถ ถนนพรหมราช ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
9. ร้านเจริญเภสัช เลขที่ 32 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
10. บ้านโกศลวัฒน์ ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
11. ร้านพรจิต ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
12. อาคารเลขที่ 45 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
13. ศาลาธรรม โรงเรียนมิชชั่น อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
14. ร้านเฮ็ด เลขที่ 62-64 ถนนสถิตนิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
15. อาคารหมายเลข W3 ถนนสถิตนิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
16. ร้านสถิตนิมานกาล เลขที่ 76 ถนนสถิตนิมานกาล ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
17. ร้านพันเต

ในเขตตัวเมืองอุบลราชธานี ซึ่งปัจจุบันคือพื้นที่เทศบาลนครอุบลราชธานี ในจุดริมฝั่งแม่น้ำมูล ซึ่งเป็นพื้นที่เมืองเก่าดั้งเดิม และเป็นย่านเศรษฐกิจเดิมก่อนที่การคมนาคมทางบกจะเจริญขึ้น ได้ถูกไฟไหม้ถึง 2 ครั้ง คือใน พ.ศ. 2503 และ พ.ศ. 2513 ซึ่งทั้งสองครั้งได้เผาผลาญพื้นที่กินเป็นวงกว้าง เผาผลาญอาคารไปเป็นจำนวนมาก จึงทำให้อาคารที่เหลืออยู่ขาดความต่อเนื่องของช่วงอาคารที่เคยตั้งเรียงรายกัน จึงเหลืออาคารตึกแถวร้านค้าผสมสถาปัตยกรรมตะวันตกที่จะสามารถให้ภาพว่าอาคารเหล่านี้มีรูปแบบเป็นปาลาซโซอย่างชัดเจนนั้นมีน้อย

อย่างไรก็ตาม ยังมีภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร อุบลราชธานี ที่แสดงให้เห็นว่าในอดีตนั้นมีการในลักษณะดังกล่าวอยู่มากพอสมควร และอาคารมีความยาวต่อเนื่องหลายคูหา ดังคำอธิบายรูปแบบของอาคารตึกแถวร้านค้าสไตล์ปาลาซโซ ดังภาพที่ 47 นี้เป็นต้น



ภาพประกอบ 78 อาคารตึกแถว ถนนพรหมเทพ ตำบลในเมือง  
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ  
สยามมกุฎราชกุมาร อุบลราชธานี



ภาพประกอบ 79 ตึกแถวแบบปาลาซโซ ผลงานการออกแบบของเอ็ดเวิร์ด วิลเลียม ก็อดวิน

ที่มาภาพ : ธเนธร กิตติกานนท์. (2563). ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก ว่าด้วย พัฒนาการรากฐานความคิดแบบโมเดิร์น. หน้า 131.

ภาพประกอบที่ 77 และภาพประกอบที่ 78 แสดงให้เห็นว่าอาคารทั้ง 2 หลังมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันคือการทำหน้าต่างซุ้มโค้งเป็นจังหวะต่อเนื่องกันไป อันเป็นลักษณะของสถาปัตยกรรมในแบบปาลาซโซสไตล์ ซึ่งเป็นลักษณะรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่นิยมสร้างเป็นร้านค้า

จากการแบ่งกลุ่มอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430-2475 ด้วยรูปแบบของสถาปัตยกรรมนั้นสามารถสรุปรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีได้ดังนี้ 1. สถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก ( ศตวรรษที่ 17 – กลางศตวรรษที่ 19) 2. อาคารแบบผสมผสาน อีคลิคติซิสม์ (ศตวรรษที่ 18 – ต้นศตวรรษที่ 20) 3. สถาปัตยกรรมแบบเรอเนซองส์นิลา ( ศตวรรษที่ 19- ต้นศตวรรษที่ 20) และ 4. สถาปัตยกรรมตะวันตกแบบปาลาซโซ (ศตวรรษที่ 18 – กลางศตวรรษที่ 18) ซึ่งอาคารแต่ละหลังได้เลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ของผู้ใช้งาน และสื่อสารต่อผู้พบเห็นอาคารในมิติที่หลากหลาย ทั้งเพื่อตอบสนองต่อจุดประสงค์ของผู้เป็นเจ้าของอาคารโดยตรงที่ต้องการสื่อความหมายหรือ

แสดงสัญญาณบางประการให้แก่ผู้พบเห็นอาคารหรือสถาปัตยกรรมของตนเอง ให้เกิดความรู้สึกที่ต่าง ๆ กันไปตามจุดมุ่งหมายของการสร้างอาคารแต่ละหลัง

ดังนั้นแล้วอาคารแต่ละหลังที่ถูกสร้างในรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน ย่อมสื่อความหมายและสัญญาณที่แตกต่างกันตามไปด้วย รวมไปถึงสะท้อนความเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองอุบลราชธานีในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งทั้งหมดนี้ได้ส่งผลกระทบต่อโลกทัศน์ของผู้คนในเมืองอุบลราชธานีในเชิงสถาปัตยกรรมได้เกิดความเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

### 3.3. การจัดแบ่งยุคสมัยของอาคารตามรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ

การจัดแบ่งอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีตามรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏนั้น เนื่องจากในช่วงเวลาเดียวกันพบว่ามีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่หลากหลายถูกสร้างขึ้นพร้อม ๆ กัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ใช้จุดร่วมอื่น ๆ ของอาคารแต่ละหลังในการพิจารณาดังนั้น

1. สาเหตุการสร้าง
2. นัยทางการสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ที่เกี่ยวเนื่องกับอาคาร

ดังนั้นจากทั้ง 2 ประเด็นจึงทำให้ผู้วิจัยสามารถแบ่งยุคสมัยของอาคารที่สำรวจทั้งหมดได้เป็น 3 ยุคดังนี้ คือ

#### 3.3.1. ยุคบุกเบิกสถาปัตยกรรมตะวันตก ( พ.ศ. 2430 - 2453 )

โดยในยุคนี้ประกอบด้วยอาคาร 3 หลัง ได้แก่ 1. อาสนวิหารพระแม่เนรมล หลังที่ 2 2. สถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี ซึ่งอาคารทั้ง 2 หลังมีความเกี่ยวข้องกับประเทศฝรั่งเศสอย่างชัดเจน คือเป็นทั้งอาคารของคริสตจักรโรมันคาทอลิกฝรั่งเศส และเป็นศูนย์กลางของราชการฝรั่งเศสในเมืองอุบลราชธานีและเมืองโดยรอบ ลักษณะที่เด่นชัดของอาคารกลุ่มนี้คือความพยายามที่จะใช้รูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกอย่างแท้จริง แต่ปรับไปตามสภาพภูมิอากาศและวัสดุรวมไปถึงเทคนิคในการก่อสร้างที่ช่างซึ่งไม่ใช่ชาวตะวันตกสามารถทำได้

#### 3.3.2. ยุคสยามรัฐ ( พ.ศ. 2454 - 2461 )

ในยุคนี้ผู้วิจัยเริ่มต้นใช้ช่วงเวลารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่มโนบายในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติผ่านระบบการปกครอง โดยอาคารในช่วงเวลานี้สามารถสะท้อนแนวนโยบายดังกล่าวได้ คือ ศาลากลางจังหวัด และศาลจังหวัด ซึ่งถือเป็นหน่วยของทางรัฐบาลกลางจากกรุงเทพฯ ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อมาควบคุมดูแลหัวเมืองรอบนอก ถึงแม้ว่าเมืองอุบลราชธานีจะมีศูนย์กลางของทางรัฐจากส่วนกลางมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว แต่ที่ทำการหน่วยงานดังกล่าวนั้นเป็นเพียงอาคารไม้ที่ไม่มั่นคง สะท้อนความ



ไม่แน่ใจในสถานะของพื้นที่เมืองอุบลราชธานีว่าจะต้องเสียไปให้ฝรั่งเศสอีกหรือไม่ แต่เมื่อเปลี่ยนผ่านมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 สถานของเขตแดนมีความชัดเจนมากขึ้น จึงมีการสร้างอาคารของทางรัฐบาลกลางเป็นอาคารโครงสร้างแบบคอนกรีตเสริมเหล็กในสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีความมั่นคงมากขึ้น รวมไปถึงมีการสร้างศาลจังหวัดเพื่อตัดสินคดีความที่เกิดขึ้นในเมืองอุบลราชธานี และเมืองใกล้เคียงอีกด้วย

การสร้างอาคารทั้ง 2 แห่งนั้นเป็นการสร้างอาคารตามรูปแบบและหลักของสถาปัตยกรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบและแข็ง

การสร้างอาคารในลักษณะดังกล่าวนอกจากจะสะท้อนความมั่นคงของเขตแดนแล้ว ยังสะท้อนและส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจในพื้นที่อีกด้วย เมื่อเกิดความมั่นคงทางการเมืองขึ้น การค้าและการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ว่าจะรายเล็กหรือรายใหญ่ย่อมเกิดผลดี ทำให้ในยุคนี้เป็นช่วงเวลาที่เกิดอาคารตึกแถวร้านค้าในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกขึ้นมากที่สุด โดยหลักฐานของความเจริญของการค้าในเมืองอุบลราชธานีนั้นสามารถพิจารณาได้จากการที่ในปี พ.ศ. 2466 ได้มีการพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้พ่อค้าชาวจีนเมืองอุบลราชธานี ถึง 3 คน และแต่งตั้งให้เป็นกรรมการพิเศษจังหวัดอุบล<sup>177</sup> (คงการสะกดตามเอกสารชั้นต้น) อีกด้วย ซึ่งถึงแม้ช่วงเวลาที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์นี้จะเลยช่วงเวลาของยุคสยามรัฐที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ แต่ผู้วิจัยได้พิจารณาถึงการสะสมความดีความชอบซึ่งต้องใช้เวลาหลายปีรวมถึงในอาคารบางหลังยังมีสัญลักษณ์ที่สามารถใช้กำหนดกรอบช่วงเวลาในการสร้างอาคารครอบคลุมในยุคนี้ด้วย เช่น การตกแต่งอาคารด้วยลวดลายนามสกุล ซึ่งนามสกุลนั้นมีครั้งแรกในสยาม พ.ศ. 2456

นอกจากนี้แล้ว รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ไม่เพียงแต่ถูกนำไปใช้ในกลุ่มพ่อค้าคหบดีชาวจีนเท่านั้น แต่ยังแพร่หลายไปในกลุ่มอาคารทางศาสนาอีกด้วยทั้งนี้เป็นไปตามทั้งรสนิยมที่นิยมความงามในรูปแบบใหม่ที่ทันสมัยกว่าแบบพื้นเมืองดั้งเดิม หรือเป็นไปทั้งการลอกแบบอย่างสถาปัตยกรรมตะวันตกเพื่อนำมาส่งเสริมฐานะของใช้อาคารดังเช่นกรณีของ กุฏิขาว วัดทุ่งศรีเมือง หรือบางแห่งใช้รูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกในฐานะการสื่อสารทางการเมือง เช่น พระอุโบสถวัดสุปฏิญนารามวรวิหาร นอกจากนี้อาคารของศาสนาพุทธแล้ว ยังมีอาคารของศาสนาคริสต์ในเมืองอุบลที่สร้างในเวลานี้ด้วยเช่นกัน ซึ่งย่อมต้องสร้างด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกตามขนบของศาสนาของตนเองอยู่แล้ว

<sup>177</sup> พระราชทานบรรดาศักดิ์แก่ข้าราชการในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา. (2466, 1 มกราคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 40. หน้า 3279.

ดังนั้นแล้วจากรายละเอียดข้างต้นจะเห็นว่าอาคารในยุคนี้นั้นมีความหลากหลายมาก โดยที่อาคารในยุคนี้จะแบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ตามที่กล่าวไปข้างต้น คือ

1. อาคารที่เกี่ยวกับทางราชการ ประกอบด้วยอาคารดังนี้
  - 1.1 ศาลจังหวัดอุบลราชธานีหลังเก่า
  - 1.2 ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีหลังเก่า
2. อาคารทางศาสนา ประกอบด้วย
  - 2.1 พระอุโบสถวัดสุปฏิญนารามวรวิหาร
  - 2.2 กุฏิขาว วัดทุ่งศรีเมือง
  - 2.3 บ้านนักบุญยอเซฟ
  - 2.4 สำนักงานอธิการ อาสนวิหารพระแม่เนรมล
3. อาคารประเภทส่วนบุคคล (ที่พักอาศัยและประกอบธุรกิจ)
  - 3.1 ร้านทองไทยเจริญ
  - 3.2 บ้านพรจิต
  - 3.3 บ้านโกศลวัฒน์
  - 3.4 ร้านอุบลโฮสเทล
  - 3.5 อาคารเรียนโรงเรียนมิชชัน
  - 3.6 ตึกแถว กลุ่มอาคารร้านไปกวง
  - 3.7 อาคารเลขที่ 57- 59 ถนนพรหมเทพ
  - 3.8 อาคารเลขที่ 33 ถนน พรหมเทพ
  - 3.9 อาคารเลขที่ 164 – 166 และ 168 ถนนพรหมราช
  - 3.10 อาคารเลขที่ 567 ถนนพรหมราช
  - 3.11 อาคารสำนักงานธนาคารกรุงศรีอยุธยา

รวมอาคารทั้ง 3 ประเภท 17 หลัง โดยอาคารทั้งหมด แม้จะจัดสร้างอยู่ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน แต่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างหลากหลาย

### 3.3.3. ยุคเศรษฐกิจทางรถไฟ ( พ.ศ. 2462-2475)

แม้ว่าทางรถไฟจากจังหวัดนครราชสีมาจะสร้างมาถึงอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานีใน พ.ศ. 2473 แต่ผู้วิจัยได้ถือเอาช่วงเวลาที่เริ่มมีนโยบายจากสร้างทางรถไฟต่อมายังเมืองอุบลราชธานีมาเป็นจุดเริ่มต้นของยุคนี้ เนื่องจากใน พ.ศ. 2462 ได้มีประกาศเตรียมสร้างทางรถไฟจากเมืองนครราชสีมามาถึงเมืองอุบลราชธานีและกำหนดเขตพื้นที่ในการสร้างเส้นทางรถไฟ

และพื้นที่สถานีรถไฟเมืองอุบลราชธานี ทำให้ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นต้นมาจนถึงช่วงที่รถไฟมาถึง และต่อเนื่องมาจนถึง พ.ศ. 2475 ได้เกิดอาคารในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกขึ้นจากอิทธิพลของทางรถไฟ

ในยุคนี้อาคารที่หลงเหลืออยู่แบ่งได้ 2 ประเภท คือ

1. อาคารสำหรับประกอบธุรกิจ ประกอบด้วยอาคารดังต่อไปนี้

1.1 ร้านสงกรานต์ก่อรูป

1.2 ร้านพันเต

1.3 ร้านเฮ็ด

1.4 อาคารสถิติยนิมานกาล

1.5 อาคารหมายเลข W3

2. อาคารที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

2.1 อารามภคินีรักกางเขน อุบลราชธานี ( หลังที่ 3 )

2.2 พระอุโบสถวัดสุทัศนาราม

2.3 กุฏิวัดสว่างอารมณ์

รวมอาคารในยุคนี้ทั้งหมด 7 อาคาร

จากการแบ่งอาคารออกเป็น 3 ยุค จะพบว่าอาคารในแต่ละยุคล้วนมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแตกต่างกัน ในบางยุคอาคารทั้งหมดไม่ได้กลมกลืนกันแม้ในทางรูปแบบสถาปัตยกรรมหรือสาเหตุในการสร้างอาคาร เนื่องจากการจัดแบ่งยุคสมัยของอาคารเหล่านี้ผู้วิจัยได้ถือเอากรอบช่วงเวลาในการสร้างอาคารแต่ละหลังเป็นตัวบ่งชี้และแบ่งกลุ่ม ทำให้อาคารในแต่ละยุคนั้นมีความหลากหลายทั้งในรูปแบบและที่มา อย่างไรก็ตามภายใต้ความหลากหลายของอาคารในแต่ละยุคสมัยย่อมเป็นสิ่งที่สะท้อนบริบทและความเปลี่ยนแปลงของเมืองอุบลราชธานีในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม ว่าในแต่ละช่วงเวลาเมืองอุบลราชธานีนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบขององค์ภาพ คือเกิดการเปลี่ยนแปลงในมิติที่หลากหลายไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ นั้นผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์และอภิปรายในบทต่อไป

## บทที่ 4

# อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ในเมืองอุบลราชธานี

จากการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมในเมืองอุบลราชธานีจากรูปแบบดั้งเดิม ไปสู่การรับเอารูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาใช้เมืองอุบลราชธานี เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ของเมืองอุบลราชธานี คือ 1. ด้านการเมือง 2. ด้านเศรษฐกิจ และ 3. ด้านสังคมวัฒนธรรม โดยแต่ละด้านได้สะท้อนออกมาผ่านสถาปัตยกรรมในแต่ละประเด็น ดังนี้

### 4.1. ด้านการเมือง

สถาปัตยกรรมถือเป็นหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญของชีวิตมนุษย์ สถาปัตยกรรมในฐานะของที่อยู่อาศัยทำหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองให้มนุษย์สามารถดำรงชีพได้อย่างปลอดภัย เมื่อสังคมมนุษย์มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น หน้าที่ของสถาปัตยกรรมก็มีความซับซ้อนมากขึ้นไปด้วย ไม่ได้เป็นเพียงที่คุ้มภัยให้แก่มนุษย์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่สถาปัตยกรรมยังแสดงทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการอื่น ๆ ของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นรสนิยม สุนทรียะ หรือเพื่อแสดงอำนาจของมนุษย์ด้วย ในขณะที่เมื่อสังคมมนุษย์ได้รวมตัวกันจนเกิดเป็นรัฐ ในฐานะของสถาปัตยกรรมก็ได้กลายเป็นเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่รัฐใช้แสดงอำนาจของตนเหนือพลเมืองของรัฐ

การปกครองจากส่วนกลางของสยามที่เข้ามาปกครองเมืองอุบลราชธานีนั้น สถาปัตยกรรมหลายแห่งได้แสดงให้เห็นอิทธิพลของอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของรัฐบาลส่วนกลางที่เหนือกว่ากลุ่มอำนาจเดิมคือผู้ปกครองท้องถิ่น เพราะการก่อสร้างสถาปัตยกรรมหนึ่งหลังนั้นย่อมต้องใช้งบประมาณทรัพยากรจำนวนมาก ดังนั้นแล้วยังสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้นมีความยิ่งใหญ่และซับซ้อน ทั้งในแง่ของรูปแบบและการประดับตกแต่งมากเท่าใด ยิ่งสะท้อนถึงอำนาจทางการเมืองเพื่อเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรของเจ้าของสถาปัตยกรรมมากขึ้นเท่านั้น โดยในประเด็นความเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง ผู้วิจัยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน คือ อาคารราชการ : ศาลและ ศาลากลาง ตราครุฑ ยืนยันอำนาจเหนือดินแดนเมืองอุบลราชธานี และ 2. อาคารบ้านเรือน : นามสกุลในลายประดับตกแต่งบ้านโกศลัคน์ ความสัมพันธ์ขั้นนำท้องถิ่นกับรัฐบาลสยาม โดยมีรายละเอียดดังนี้

#### 4.1.1 อาคารราชการ : ศาล – ศาลากลาง ตราครุฑ ยืนยันอำนาจเหนือดินแดน เมืองอุบลราชธานี

เมืองอุบลราชธานีเป็นเมืองที่อยู่ชายขอบของสยาม ประชากรส่วนใหญ่ของเมืองเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ดังนั้นแล้วสิ่งที่สำคัญประการหนึ่งของการที่สยามจะรวมเมืองอุบลราชธานีเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรคือการทำลายความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมระหว่างสยามและเมืองอุบลราชธานี ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวทำให้กระบวนการดังกล่าวมีความเป็นไปได้ยากลำบาก ประชากรของเมืองอุบลราชธานีไม่ได้รู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ในขณะที่ชนชั้นสูงชาวสยามเอง ยังมองว่าเมืองอุบลราชธานีนั้นไม่ใช่คนกลุ่มเดียวกันกับตนและไม่ใช่คนไทยแท้<sup>178</sup> นอกจากนี้สยามยังพยายามจะลดความเป็นลาวเพื่อสร้างความกลมกลืนในพื้นที่เมืองอุบลราชธานีด้วยการที่เปลี่ยนชื่อมณฑลลาวกาวมาเป็นมณฑลอิสานและมณฑลอุบล ที่มีเมืองอุบลราชธานีเป็นศูนย์กลางตามลำดับ<sup>179</sup>

การสร้างความกลมกลืนให้สยามกับเมืองอุบลราชธานีเป็นหนึ่งเดียวกันนั้น เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสถาปนาอำนาจของสยามเหนือเมืองอุบลราชธานี การสร้างสถานที่ราชการจึงเป็นเสมือนหมุดหมายแห่งอำนาจที่ประทับลงไปเหนือพื้นที่<sup>180</sup> สยามได้สร้างศาลจังหวัดอุบลราชธานีเมื่อ พ.ศ. 2459 และ ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี ใน พ.ศ. 2464 ด้วยรูปแบบอาคารสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก การตกแต่งหน้าบ้านของอาคารทั้ง 2 หลังประดับตรา “พระราชลัญจกรแผ่นดิน” เป็นรูป “ครุฑ” อันเป็นเครื่องหมายที่มีนัยทางการเมือง

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน หรือ ตราแผ่นดิน เป็นตราที่ใช้ประทับกำกับพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ ซึ่งตราพระราชลัญจกรแผ่นดินนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเมื่อมีการผลัดแผ่นดินหรือเมื่อพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ขึ้นครองราชย์สมบัติ ดังความอธิบายในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 28 หน้า 303 วันที่ 5 พฤศจิกายน ร.ศ. 130 ความว่า

“มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า พระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ซึ่งสำหรับประทับกำกับพระบรมนามาภิไธยในหนังสือสำคัญ

<sup>178</sup> ประวิทย์ สายสงวนวงศ์. (2562). พัฒนาการของการตื่นตัวทางการเมืองของชาวอีสาน พ.ศ. 2433 – 2489. หน้า 31.

<sup>179</sup> ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2546). การเมืองสองฝั่งโขง งานค้นคว้าวิจัยระดับปริญญาเอกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง การรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส.อีสาน พ.ศ. ๒๔๗๖ – ๒๔๙๔ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. หน้า 74 – 78.

<sup>180</sup> ประวิทย์ สายสงวนวงศ์. (2562). เล่มเดิม. หน้า 60.



ต่างๆ แลพระราชลัญจกรในพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน ต้องสร้างใหม่ทุกคราวที่เปลี่ยนรัชกาล ทรงพระดำริห์ว่า พระราชลัญจกรพระครุฑพาว์ เป็นพระราชลัญจกรแผ่นดินสืบมาแต่กรุงศรีอยุธยาโบราณ ในครั้งนี้จะต้องเปลี่ยนพระราชลัญจกรแผ่นดินตามที่เปลี่ยนรัชกาล สมควรใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพาว์ เป็นพระราชลัญจกรแผ่นดิน จะได้ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงใหม่ต่อไป”

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ได้มีการออกแบบตราพระราชลัญจกรโดยเลียนแบบมาจากตราแผ่นดินของตะวันตกที่เรียกว่า “ตราอาร์ม” (Coach of Arm ) โดยได้แบบมาจากตราอาร์มของประเทศอังกฤษ แต่ภายหลังได้เปลี่ยนกลับมาเป็นตราพระครุฑพาว์ดั้งเดิม เนื่องจากเห็นว่าแสดงความเป็นไทยมากกว่าเพราะเป็นตราที่ใช้สืบมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา<sup>181</sup> ซึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสะท้อนทั้งความต้องการ “Westernization” หรือ ความพยายามเป็นตะวันตก โดยที่ตราอาร์มแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ที่ได้ตรงกลางประกอบด้วยรูป “ไอยราพตช้างเผือก กฤษ”<sup>182</sup> ซึ่งสื่อถึงประเทศราชทั้ง 3 อาณาจักรคือล้านช้าง ล้านนาและหัวเมืองมลายู โดยที่ตราแผ่นดินแบบนี้ไม่ได้ปรากฏอยู่เพียงแคในเอกสารของราชการเท่านั้น แต่ยังปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมเพื่อสื่อถึงพระมหากษัตริย์ด้วย เช่น หน้าบันของศาลจังหวัดสิงห์บุรีที่สร้าง พ.ศ. 2454 และศาลากลางจังหวัดสิงห์บุรี ที่สร้าง พ.ศ. 2454 ประดับตราแผ่นดินแบบตราอาร์ม<sup>183</sup> ซึ่งการประดับนี้สะท้อนถึงอำนาจการปกครองของพระมหากษัตริย์ผ่านสถาปัตยกรรมว่าทรงมีอำนาจเหนืออาณาจักรอื่น ๆ ภายใต้การปกครองของสยาม ซึ่งในบริบทนี้สะท้อนการปกครองแบบคหบดีเดิมคือคติแบบจักรพรรดิหรือเป็นรัฐแบบรัฐราชาธิราช

<sup>181</sup> ธีรพัฒน์ อมรสกุล. ( 2561 ). *ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินสมัยรัตนโกสินทร์*. หน้า 50.

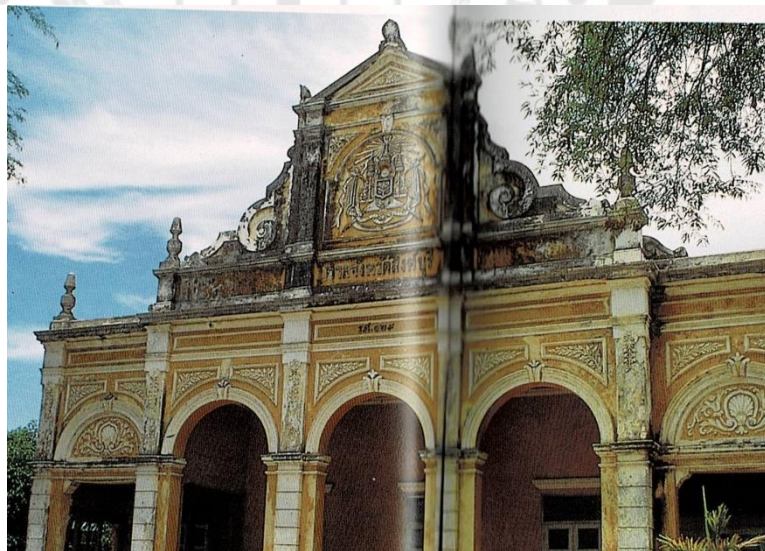
<sup>182</sup> พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร รัตนโกสินทรศก ๑๓๐. (2455,5 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 28 หน้า 303.

<sup>183</sup> กระทรวงมหาดไทย. ( 2535 ). *๑๐๐ ปี มหาดไทย*. หน้า 268 – 269.



ภาพประกอบ 80 ศาลากลางจังหวัดสิงห์บุรี

ที่มาภาพ : กระทรวงมหาดไทย. ( 2535 ). ๑๐๐ ปี มหาดไทย. หน้า 268 – 269.



ภาพประกอบ 81 ศาลจังหวัดสิงห์บุรี

ที่มาภาพ : กระทรวงมหาดไทย. ( 2535 ). ๑๐๐ ปี มหาดไทย. หน้า 268 – 269.

แต่เมื่อมีการเปลี่ยนพระราชลัญจกรแผ่นดินเป็นตราพระครุฑพ่าห์นั้น การประดับตราอาร์มที่หน้าบันอาคารราชการนั้นก็เปลี่ยนไปเป็นตราพระครุฑพ่าห์ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้นอกจากจะเป็นการลดความเป็น “ฝรั่ง” หรือความเป็นตะวันตกลงแล้วนั้น การใช้ตราพระครุฑพ่าห์แสดงออกถึงการรวมเป็นหนึ่งเดียวของอาณาจักร สะท้อนบริบทของความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ที่มีผู้ปกครองเป็นคนเดียว ไม่ใช่รัฐแบบรัฐราชาธิราชที่มีกษัตริย์หนึ่งองค์ที่ทรงอำนาจปกครองเหนือกษัตริย์ที่มีอำนาจน้อยกว่า โดยที่ในบรรดาสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475 ปรางค์อาคารที่ประดับด้วยตราพระราชลัญจกรแผ่นดินแบบตราพระครุฑพ่าห์ 2 หลัง คือ 1. ศาลจังหวัดอุบลราชธานี (พ.ศ. 2459) 2. ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี (พ.ศ. 2461) ซึ่งการประดับหน้าตัวอาคารด้วยตราพระครุฑพ่าห์นั้นทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงพระมหากษัตริย์ ซึ่งในที่นี้เป็นความหมายรวมกันกับคำว่า “ชาติ” ดังนั้นโดยหน้าที่ของตัวอาคารแล้วไม่ได้ใช้เพียงที่ทำงานของข้าราชการเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่ในการสร้างความสำนึกถึงความสัมพันธ์กันให้เกิดขึ้นกับคนเมืองอุบลราชธานีอีกด้วย ซึ่งการใช้สัญลักษณ์เพื่อกล่อมเกล่าให้เกิดความรู้สึกหรือสำนึกในความเป็นชาตินั้น มีการกล่าวถึงว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างชาติ คือ การรับรู้เกี่ยวกับความเป็นชาติและอัตลักษณ์แห่งชาตินั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อสำนึกความเป็นชาติของหรือสมาชิกในรัฐ<sup>184</sup> ซึ่งในที่นี้รัฐไทยหรือรัฐบาลกลางจากกรุงเทพฯ ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของอำนาจ ได้เสนออัตลักษณ์ความเป็นชาติโดยใช้ตนเองเป็นภาพแทน ซึ่งในแง่ของสถาปัตยกรรมได้แสดงออกมาผ่านรูปแบบของตราพระราชลัญจกรแผ่นดิน

สถาปัตยกรรมตะวันตกที่ประดับด้วยตราสัญลักษณ์ตราครุฑพ่าห์ซึ่งเป็นทั้งตราแผ่นดินและเป็นสัญลักษณ์แทนตัวพระมหากษัตริย์ในเมืองอุบลราชธานีเท่าที่ผู้วิจัยค้นพบหลักฐานในขณะนี้คือ ศาลมณฑลอุบลราชธานี (พ.ศ. 2461) และศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี (พ.ศ. 2464)

<sup>184</sup> ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2565). *การเมือง อำนาจ ความรู้ : หลักรัฐศาสตร์เบื้องต้นสำนักกรรมศาสตร์*.



ภาพประกอบ 82 ศาลมณฑลอุบลราชธานี อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : พิพิธภัณฑ์วัดมณีวนาราม ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564



ภาพประกอบ 83 หน้าบันพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุบลราชธานี  
(ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีหลังเก่า) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 8 มกราคม 2564



รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ส่งเสริมสถานะและหน้าที่ของตัวอาคาร ศาลมณฑลอุบลราชธานีและอาคารศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีสร้างด้วยสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก หากว่าอาคารมีหน้าที่เพียงใช้เป็นสำนักของข้าราชการเพียงอย่างเดียว อาจจะไม่จำเป็นต้องสร้างอย่างมั่นคงถาวรด้วยสถาปัตยกรรมตะวันตกก็ได้ เพียงแต่พอสร้างให้เป็นที่สำนักงานด้วยสถาปัตยกรรมพื้นเมืองที่สร้างด้วยไม้แบบที่ใช้ในสมัยของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ก็น่าจะเพียงพอแล้ว เมื่ออ้างถึงบันทึกของพระยาสุนทรพิพิธ เลขาธิการของข้าหลวงมณฑลเทศาภิบาลเมืองอุบลราชธานี ได้กล่าวถึงอาคารศาลาว่าการมณฑลอุบลราชธานีในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ว่าสร้างเป็นแบบเรือนไทยโบราณ สร้างด้วยไม้แข็ง<sup>185</sup> จะเห็นว่ารูปแบบของอาคารนั้นพระยาสุนทรพิพิธมีมุมมองถึงเรื่องของความมั่นคงว่าในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์นั้นเมืองอุบลราชธานียังเป็นพื้นที่ที่มีความขัดแย้งกับฝรั่งเศสอยู่อย่างมาก ดังที่มีสารตราจากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พ.ศ.2431 ถึงข้าหลวงเมืองนครจำปาศักดิ์ เมืองอุบลราชธานี และเมืองอื่น ๆ ให้ระวังเรื่องเขตแดนที่ติดต่อกับเขตแดนญวนฝรั่งเศส ความตอนหนึ่งว่า

“ ..... แลให้พระยาราชเสนา ข้าหลวงเมืองอุบลราชธานีตรวจตราดูเขตแดนแขวงเมืองอุบลเมืองขึ้นแลหัวเมืองใกล้เคียงกับเมืองอุบลนั้น จะมีช่องทางที่ฝรั่งเศสกับญวนจะเข้ามาในพระราชอาณาเขตทางใดบ้าง ก็ให้จัดทหาร ตัวนายคุมไพร่ออกไปรักษาด่านทางไว้ให้มั่นคงแข็งแรงเหมือนกัน .....”<sup>186</sup>

จะเห็นได้ว่าทางกรุงเทพฯ มีความกังวลในเรื่องการความขัดแย้งทางดินแดนในพื้นที่ดังกล่าวกับฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ในสารตราดังกล่าวยังได้แสดงถึงแนวคิดเรื่องการอ้างสิทธิเหนือดินแดนที่แตกต่างกันระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในช่วงเวลาดังกล่าวดังนี้ (คงการสะกดตามเอกสารชั้นต้น)

“ .... เพราะเวลานี้เขตแดนบ้านเมืองญวนในป่าทุ่งฝรั่งเศสกับพระราชอาณาเขตกรุงเทพฯ, ยังหาได้ปักปันเขตแดนให้เป็นที่ตกลงเรียบร้อย

<sup>185</sup> สุนทรพิพิธ (เชย มัชฌิมวิบูลย์). (2514). เล่มเดิม. หน้า 233-234.

<sup>186</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง ปลายพระราชอาณาเขต. ( พ.ศ. 2430 – 2431).



กันไม่ ฝ่ายเราเห็นว่าพระราชอาณาเขตอยู่เพียงใดจะต้องจัดทหาร  
ออกไปตั้งตรวจตราประจำรักษาด่านทางไว้ในที่ตำบลนั้นโดยแข็งแรง  
เหนือมอย่างพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมทรงจัดให้  
หลวงวิจารณ์ชาติเป็นที่พระเชียรราชาชนกกระบัตรเมืองนครสวรรค์คุม  
ขุนหมื่นไพร่ออกไปตั้งรักษาด่านทางเมืองคำเกิดคำมวนั้น ฝ่าย  
ฝรั่งเศสกับญวณจะถือว่าเขตแขวงบ้านเมืองจะอยู่เพียงใดก็คงจะจัด  
ผู้คน มารักษาอยู่ในที่ตำบลนั้นบ้าง ครั้นจะไม่รีบจัดทหารออกไป  
ประจำรักษาพระราชอาณาเขตให้เป็นที่กำหนดสำคัญไว้ฝรั่งเศส  
กับญวณก็จะลวงล้ำเข้ามาตั้งอยู่ในพระราชอาณาเขตถือว่าเป็นเขต  
แขวงของญวณแล้วจะว่ากล่าวโต้แย้งภายหลังก็จะเป็นการเสียเปรียบ  
มากยากที่จะได้เขตแขวงกลับคืนมา.....”<sup>187</sup> (เน้นโดยผู้วิจัย)

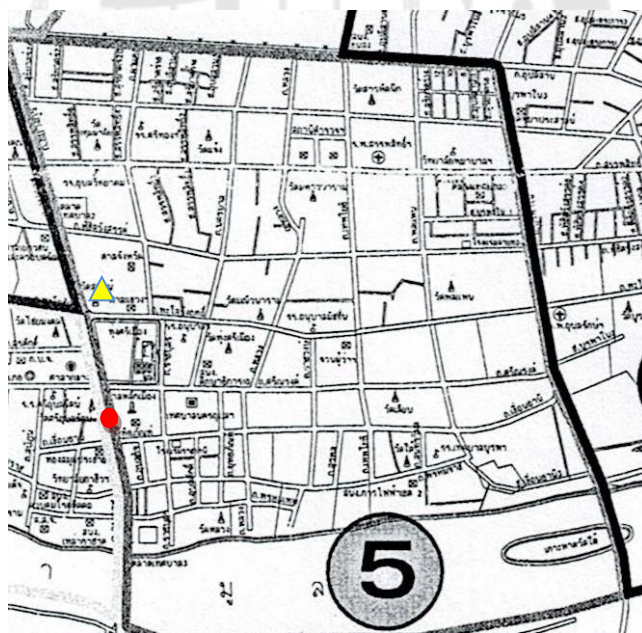
เห็นได้ว่าความเข้าใจเรื่องการอ้างสิทธิเหนือเขตแดนของทั้งสองฝ่ายไม่เหมือนกัน  
ฝ่ายสยามเข้าใจไปในทางที่ว่าต้องมีทหารมีเฝ้าประจำการอยู่จึงจะถือว่าเป็นเขตแดนของตนเอง  
ในขณะที่ฝรั่งเศสเข้าใจว่าแค่มีผู้คนในบังคับของตนเองอยู่ที่ใดที่ตรงนั้นก็ถือเป็นเขตแดนของ  
ฝรั่งเศสแล้ว ดังนั้นแล้วในสมัยรัชกาลที่ 6 ปัญหาเรื่องเขตแดนจึงนับได้ว่ายังไม่มียุติ ซึ่งหากมอง  
ตามแนวความคิดของพระยาสุนทรพิพิธและจากข้อความในสารตราดังกล่าวแล้ว สามารถ  
วิเคราะห์ได้ว่ารัฐบาลกลางของสยามมีความพยายามที่จะแสดงออกถึงอำนาจของสยามเหนือพื้นที่  
เมืองอุบลราชธานีอย่างแน่นอนแล้ว จึงได้ลงทุนสร้างอาคารศาลาว่าการมณฑลอุบลราชธานีด้วย  
สถาปัตยกรรมตะวันตกด้วยงบประมาณที่เป็นเงินจำนวนมาก เพื่อยืนยันถึงสิทธิในการครอบครอง  
พื้นที่ดังกล่าวเป็นสิทธิ์ขาด

นอกจากนี้แล้วการที่ตัวอาคารได้เปลี่ยนทิศทางของหน้าอาคารจากเดิมที่ควรจะ  
หันหน้าไปหาแม่น้ำ กลับหันเข้าสู่ทุ่งศรีเมืองนั้นก็ย่อมสะท้อนบริบทใหม่ขงเมืองที่แสดงถึงการ  
มุ่งเน้นจะเพิ่มพูนความสำคัญของการสร้างการคมนาคมภายใต้ระบบถนนเป็นเส้นทางในการเดินทาง  
แทนที่แม่น้ำ ซึ่งเป็นทางสัญจรหลักมาแต่เดิม นอกจากนี้การที่หันหน้าของศาลากลางจังหวัด  
อุบลราชธานีออกจากแม่น้ำ ยังช่วยสะท้อนการขยายตัวของเมือง ซึ่งทำให้เมืองขยายตัวออกไปสู่

<sup>187</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง ปลายพระราชอาณาเขต. ( พ.ศ. 2430 – 2431).

ด้านในแผ่นดินห่างจากแม่น้ำมากขึ้นลดการขยายตัวของเมืองในแนวที่ซิดริมขอบแม่น้ำยาวออกไปเรื่อย ๆ

การสร้างอาคารศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีที่ส่งผลต่อการขยายตัวของเมืองนั้น สอดรับกับการที่เมืองอุบลราชธานีได้สร้างศาลเมืองอุบลราชธานีขึ้นใน พ.ศ. 2459 ซึ่งเป็นการสร้างก่อนการสร้างศาลว่าการเมืองอุบลราชธานีหลังใหม่ที่สร้างใน พ.ศ. 2464 ถึง 5 ปี หากพิจารณาในแง่ที่ว่าศาลว่าการฯ หลังเดิมนั้นสร้างด้วยไม้แบบโบราณ ได้ตั้งอยู่จุดเดิมมาเป็นเวลานานแล้ว เมื่อรอเวลาให้บ้านเมืองมีความมั่นคงแล้วจึงได้สร้างขึ้นใหม่อย่างมั่นคงในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก โดยที่มีกรอบของการพัฒนาเมืองที่พยายามเอาพื้นที่บริเวณทุ่งศรีเมืองเป็นหมุดที่เสมือนเป็นจุดศูนย์กลาง พัฒนาอาคารสถานที่ของทางราชการขึ้นโดยรอบ เช่น การสร้างศาลเมืองอุบลราชธานีอยู่ทางทิศเหนือของทุ่งศรีเมือง ทำให้เมื่อมองมาจากริมฝั่งแม่น้ำมูล ศาลว่าการเมืองอุบลราชธานีกับศาลเมืองอุบลราชธานีจะอยู่ตรงกันข้ามกันพอดี โดยที่ศาลว่าการเมืองอุบลราชธานีจะอยู่บริเวณสัญลักษณ์รูปวงกลม ขณะที่ศาลเมืองอุบลราชธานีจะอยู่ที่สัญลักษณ์รูปสามเหลี่ยม



ภาพประกอบ 84 แผนที่เทศบาลนครอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : แผนที่เทศบาลนครอุบลราชธานี กองช่าง เทศบาลนครอุบลราชธานี

โดยมีทุ่งศรีเมืองคั่นกลางระหว่างสถานที่ทั้งสองแห่ง ซึ่งแบ่งได้จากถนนที่คั่นระหว่างพื้นที่ทั้ง 3 คือ ศาลว่าการเมืองอุบลราชธานี ทุ่งศรีเมือง และศาลเมืองอุบลราชธานี ด้วยถนน 2 สาย คือ 1. ถนนศรีณรงค์ ที่คั่นระหว่างศาลว่าการเมืองอุบลราชธานีกับทุ่งศรีเมือง 2. ถนนพะโลว์ฤทธิ์ ที่คั่นระหว่างทุ่งศรีเมืองและศาลเมืองอุบลราชธานี เมื่อมองจากเครือข่ายของถนนจะทำให้เห็นว่ารูปแบบและทิศทางการขยายตัวของเมืองอุบลราชธานีนั้นมีความพยายามที่จะฟอร์มตัวขึ้นแนวทางใหม่โดยรัฐบาล คือเปลี่ยนจากการขยายตัวของเมืองออกจากแนวตามริมฝั่งแม่น้ำในแนวตะวันออกตะวันตก เปลี่ยนเป็นขยายเมืองออกไปในแนวเหนือใต้ ซึ่งเป็นพื้นที่ไกลออกจากแม่น้ำเข้า ผ่านการคมนาคมแบบใหม่คือ การตัดถนน ซึ่งการสร้างถนนนี้ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะพัฒนาชุมชนไปสู่ความเป็น “เมือง” หรือ Urbanisation<sup>188</sup> เป็นการเปิดพื้นที่ของเมืองที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาให้ขยายออกไปจากพื้นที่เดิม อันเป็นการกระจายความเจริญออกไปจากแหล่งศูนย์กลางความเจริญเดิม และยังสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของศูนย์กลางอำนาจจากกลุ่มเจ้านายพื้นเมืองเดิมที่นิยมตั้งโฮงหรือบ้านเรือนอยู่ที่ริมแม่น้ำ มายังพื้นที่บริเวณตัวเมืองใหม่ที่มีอาคารของรัฐบาลสยามเป็นศูนย์กลาง

#### 4.1.2 นามสกุลในลายประดับตกแต่งบ้านโกศลัทธิ : แพนชันจากศูนย์กลางสู่ชนชั้นนำเมืองชายขอบ

การเปลี่ยนแปลงถึงสถานะและความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยการแสดงออกทางสถาปัตยกรรม ซึ่งการสร้างอาคารในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกสะท้อนว่าสถานะภาพของผู้คนในเมืองอุบลราชธานีมีความเปลี่ยนแปลงไป คือมีการเลื่อนสถานะของผู้คนในท้องถิ่นให้สูงขึ้น เดินที่นั้นอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก มันจะถูกสงวนไว้ในกลุ่มของชนชั้นสูง ชาวต่างประเทศโดยเฉพาะตะวันตก และกลุ่มพ่อค้าคหบดีชั้นนำในกรุงเทพฯ แต่การแพร่หลายเข้ามาของสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีซึ่งถูกนำมาใช้โดยพ่อค้าชาวจีนที่สร้างเป็นอาคารร้านค้าที่อยู่อาศัย หรือกลุ่มคนพื้นเมืองที่นำเอารูปแบบมาใช้ในการสร้างศาสนา คือ กุฏิพระ ได้สะท้อนถึงการขยับตัวออกจากการเป็นคนชายขอบ ยกระดับตัวเองในการรับแพนชันนำสมัยแบบเดียวกับคนกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางในช่วงเวลานั้น สถาปัตยกรรมตะวันตกยังช่วยลดการแบ่งแยกชนชั้นทางสังคมในระบบเจ้าขุนมูลนายไปอีกทางหนึ่ง เนื่องด้วยสถาปัตยกรรมแบบไทยหรือแม้แต่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้น มีข้อกำหนดถึงรูปแบบในการก่อสร้างสำหรับคนที่แต่ละชนชั้นฐานันดรไว้ไม่เท่ากัน แต่สถาปัตยกรรมตะวันตกไม่ได้มี

<sup>188</sup> ญัฐวดี ปริยวณิช. (2560). เศรษฐกิจของการตัดถนนในพระนคร สมัยรัชกาลที่ 1 - 5 . หน้า

ข้อกำหนดดังกล่าว เพราะฉะนั้นการนำเข้ามาสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาใช้ในเมืองอุบลราชธานีจึงช่วยสะท้อนถึงความพยายามในการหลุดออกจากกรอบการควบคุมทางสังคมแบบแบ่งชนชั้นอย่างเดียว เพื่อให้ผู้ใช้สถาปัตยกรรมนำสถาปัตยกรรมมาช่วยในการแสดงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของตนเองได้ สถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงของคนในเมืองอุบลราชธานีกับกรุงเทพฯ โดยเฉพาะในกรณีของพ่อค้าชาวจีนในเมืองอุบลราชธานี ซึ่งในกรณีนี้จะเห็นได้จากบ้านของโกศลวัฒน์ ซึ่งมีการประดับตกแต่งส่วนหน้าอาคารด้วยอักษรย่อของนามสกุลในลวดลายประดับ

“มาตรา ๓ ชื่อของคนไทยทุกคนต้องประกอบด้วยชื่อตัวและชื่อสกุล”<sup>189</sup> มาตราที่ 3 จากพระราชบัญญัติขนานนามสกุล พระพุทธศักราช 2456 เป็นจุดเริ่มของการมีนามสกุลของคนไทย นอกจากนี้ในมาตรา 6 ยังกำหนดไว้อีกว่า “ภายในกำหนด ๖ เดือน นับตั้งแต่วันประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้เป็นต้นไป ให้บรรดาผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวทุกๆ คราวเรือนเลือกสันเอาชื่อสกุลอันหนึ่ง แล้วให้จดทะเบียนชื่อสกุล ณที่ สำนักว่าการอำเภอท้องที่”<sup>190</sup> ซึ่งนามสกุลนี้ได้แผ่มาถึงมาถึงเมืองอุบลราชธานีในเวลาใดไม่ทราบแน่ชัด แต่จากการสำรวจอาคารพบว่ามีอาคาร 1 หลังคือ บ้านโกศลวัฒน์ ที่มีความเกี่ยวข้องกับนามสกุล โดยที่ใช้นามสกุลเป็นลายประดับตกแต่งอาคาร ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวผู้วิจัยจึงได้ใช้ลวดลายนั้นเป็นสิ่งที่กำหนดอายุของอาคารไปด้วย

อาคารบ้านโกศลวัฒน์ ปีที่สร้าง พ.ศ. 2459 –2466 (ค.ศ. 1916-1923) เป็นอาคารตึกแถวร้านค้าที่ส่วนหน้าของอาคารตกแต่งด้วยสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก โดยที่ลักษณะพิเศษของอาคารนี้ที่แตกต่างจากอาคารหลังอื่นคือลายปูนปั้นประดับอาคารบริเวณชั้น 2 ของอาคาร ที่ทำเป็นลายตัวอักษรย่อ “ก ศ ล ว” ซึ่งย่อมาจาก “โกศลวัฒน์” อันเป็นนามสกุลของหลวงวัฒนวิตรบุลย์ (นาม โกศลวัฒน์) ผู้สร้างอาคาร ซึ่งการตกแต่งอาคารด้วยอักษรย่อชื่อหรือนามสกุลนี้ พบตัวอย่างที่มีลักษณะคล้ายกันที่วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ที่ภายในพระอุโบสถที่ตกแต่งด้วยสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ที่ขอบหน้าต่างประดับลวดลายปูนปั้นทาสีปิดทอง เฉพาะเหนือประตูและหน้าต่างทำเป็นอักษร “จปร” กลางสายพรรณพฤกษาที่ออกดอกเป็นตัวราชสีห์และคชสีห์<sup>191</sup> ตราอักษรพระนาม จ.ป.ร. นี้ ผู้ออกแบบคือ หม่อมเจ้าประวิศ ชุมสาย ซึ่งพระองค์ได้

<sup>189</sup> พระราชบัญญัติ ขนานนาม สกุล พระพุทธศักราช 2456. (2455,มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 29 หน้า 284.

<sup>190</sup> แหล่งเดิม.

<sup>191</sup> สูดจิต สนั่นไหว. (2563). การศึกษาเรื่องสถาปัตยกรรมการออกแบบวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม. หน้า 137.

มีบทบาทสำคัญในการเป็นช่างเขียนและช่างประดับวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ใน พ.ศ. 2419

192



ภาพประกอบ 85 ทับหลังบนขอบหน้าต่างภายในพระอุโบสถ  
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ที่มาภาพ : <https://readthecloud.co/wat-rajabopit-sathitmahasimaram/>



ภาพประกอบ 86 ลวดลายอักษรย่อนามสกุลของเจ้าของบ้านคือ “กศลว”  
ซึ่งย่อมาจาก “โกศลวัฒน์”

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2564

<sup>192</sup> สุดจิต สนั่นไหว. (2563). เล่มเดิม. หน้า 68-69.



เมื่อเปรียบเทียบจากลวดลายทั้ง 2 แห่งแล้วพบว่าลายประดับทั้ง 2 แห่ง มีโครงสร้างของลายที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นการล้อมรอบ “ตัวอักษรย่อ” ด้วยลายเครือเถาดอกไม้ อย่างตะวันตก การที่อาคารบ้านโกศวิวัฒน์เลือกใช้ตัวอักษรย่อนามสกุลมาตกแต่งอาคารนั้น ผู้วิจัย ไม่อาจยืนยันได้ว่าเป็นการเลียนอย่างมาจากการตกแต่งภายในพระอุโบสถวัดราชบพิตรฯ แต่อย่างไรก็ตาม การตกแต่งภายในพระอุโบสถวัดราชบพิตรฯ ซึ่งสร้างใน พ.ศ. 2412 ในรัชกาลที่ 5 ย่อมสะท้อนให้เห็นว่าการใช้ตัวอักษรย่อในการตกแต่งอาคารมาก่อนหน้าที่อาคารหลังนี้จะสร้างแล้วในสยาม โดยตัวอักษรย่อเหล่านี้ ในภาษาอังกฤษเรียกว่า “Cipher” หมายถึง อักษรไขว้ ตัวหนังสือไขว้ หรือ สัญลักษณ์ลับ ซึ่งการตกแต่งสถาปัตยกรรมด้วยตัวอักษรย่อนี้ยังพบอีกรูปแบบ คือ อักษรไขว้ หรือในภาษาอังกฤษเรียกว่า Monogram คือการเอาอักษรย่อของชื่อ มาไขว้เป็นรูปแบบที่สวยงาม ดังเช่นปรากฏในภาพเขียนตกแต่งห้องนั่งเล่นสีฟ้า ณ The Great Palace ซึ่งเป็นอาคารหลักของพระราชวัง Peterhof (สร้าง ค.ศ. 1747-1756)<sup>193</sup> ซึ่งผนังของห้องนี้ ในส่วนของขอบผนังด้านบนภายใน “Cartouches” หรือกรอบนั้นเขียนเป็น อักษรไขว้พระนามย่อของพระนาง Elizabeth Petrovna จักรพรรดินีแห่งรัสเซีย เป็นตัวอักษร E.P. ซึ่งรอบกรอบอักษรพระนามย่อนั้นก็ประดับด้วยลวดลายเครือเถาดอกไม้เช่นเดียวกัน<sup>194</sup> ซึ่งในพระราชวังปีเตอร์ฮอฟนี้เองใน พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชกุญยุโรป ครั้งที่ 1 ทรงเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศรัสเซีย ซาร์นิโคลัสที่ 2 จักรพรรดิแห่งรัสเซียได้จัดให้เป็นที่พักของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

<sup>193</sup> Nina Vernova and Vadim Znamenov. (2005). *Peterhof 300 Years Treasures Of Russia*. p. 17.

<sup>194</sup> Ibid. p. 54-55.



ภาพประกอบ 87 ผนัง The Large Blue Drawing Room

ที่มาภาพ : Nina Vernova and Vadim Znamenov. (2005). *Peterhof 300 Years Treasures Of Russia*. p. 55.

การใช้อักษรย่อในลักษณะนี้ในโลกตะวันตกนั้นไม่เพียงปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมเท่านั้น ยังปรากฏอยู่ในวัตถุสิ่งของต่าง ๆ อีก เช่น ในกล่องยาสูบหรือ Snuffbox ของราชสำนักยุโรปประเทศต่างๆ เช่น ราชสำนักโรมานอฟของรัสเซีย มีการตกแต่งกล่องยาสูบด้วยตัวอักษรย่อพระนามของเจ้านาย เช่น กล่องยาสูบพระราชทานของพระเจ้าซาร์นิโคลัส ที่ 2 แห่ง รัสเซีย ที่ทำขึ้นระหว่าง ค.ศ.1908-1917 โดยตัวกล่องทำจากหยกสีเขียว ฝากกล่องฝังเพชรเป็นลายตัวอักษรย่อตัว N ได้ฝังกุญแจเพชร หรือแหวนของพระนางมารี อังตัวเนตต์ ( ค.ศ. 1755-1793) พระราชินีแห่งฝรั่งเศส ที่หัวแหวนฝังเพชรเป็นอักษรย่อพระนาม MA คือ Marie Antoinette

จะเห็นได้ว่าความนิยมในการใช้ตัวอักษรย่อพระนาม ไม่ว่าจะในรูปแบบของ “อักษรย่อ”

( Cipher) หรือ “อักษรไขว้” ( Monogram) ก็ดี เป็นสิ่งที่ได้รับความนิยมมาโดยตลอดในหมู่ราชสำนักของยุโรป ไม่ว่าจะเป็ราชสำนักรัสเซียหรือราชสำนักฝรั่งเศส



ภาพประกอบ 88 Presentation Snuffbox with the Cipher of Emperor  
Nicholas II St. Petersburg 1908-17 Carl Bolin, Work master Nikolai Chernokov  
Gold, silver, cut diamonds, rose-cut diamond, nephrite

ที่มาภาพ : Géza Von Habsburg et al. (2018). Faberge: Treasures of Imperial  
Russia: Faberge Museum, St. Petersburg. p. 99.



ภาพประกอบ 89 แหวนเพชรอักษรพระนามย่อ MA  
ของพระราชินี Marie Antoinette

ที่มาภาพ : <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2018/royal-jewels-bourbon-parma-family-ge1809/lot.92.html>

“การเขียนชื่อด้วยตัวอักษรย่อในกรอบวงรี” ดังที่ปรากฏบนส่วนหน้าของอาคาร บ้านโกศิลวัฒน์, ภายในพระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม และภายในห้องนั่งเล่นของ พระราชวังปีเตอร์ฮอฟน์ มีคำเรียกภาษาอังกฤษว่า “Cartouches” อ่านว่า “คาร์ทูซ”<sup>195</sup> ซึ่งมีรากมาจากอารยธรรมอียิปต์ เป็นลักษณะของการสลักรูปวงรีไว้เพื่อสลักพระนามของฟาโรห์ โดยเฉพาะ ดังนั้นแล้วหากเปรียบเทียบโดยสถานะแล้วการที่มีบรรจุอักษรพระนามย่อของ จักรพรรดินี แห่งรัสเซีย ซึ่งเป็นผู้ปกครองอาณาจักร จึงเป็นเหมือนการแสดงสถานะอย่างหนึ่งของ บุคคล ซึ่งในที่นี้หมายถึงความเป็นพระเจ้าผู้ปกครองอาณาจักร ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะรับเอารูปแบบการตกแต่งทางสถาปัตยกรรมนี้มาจากตะวันตกด้วย

จากการค้นคว้าผู้วิจัยพบหลักฐานที่แสดงถึงความเข้าใจในเรื่องของอียิปต์วิทยาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงเข้าใจในเรื่องคาร์ทูซคือการทรงชื่อตู้หนังสือไม้สีดำสไตลอียิปต์รีไววัล (An ebonised giltwood, gilt-metal and ivory inlaid bookcase in Egyptian Revival style, 1884-1907, by Giuseppe Parvis) โดยผู้ติดตามข้อมูลของเว็บไซต์ประมูลงานศิลปะและโบราณวัตถุ Sotheby's ระบุประวัติของตู้ใบนี้ว่า สร้างโดย จูเซปเป ปาโรวิส (Giuseppe Parvis) ระหว่างปี 1884-1907<sup>196</sup> โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงซื้อตู้ดังกล่าวในปี 1907 ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2450 ช่วงที่ทรงเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2

<sup>195</sup> Nina Vernova and Vadim Znamenov. (2005). *Ibid.* Page 54-55.

<sup>196</sup> Sotheby's. (2017). *An ebonised giltwood, gilt-metal and ivory inlaid bookcase in Egyptian Revival style, 1884-1907, by Giuseppe Parvis.* สืบค้นเมื่อวันที่ 22 มกราคม 2565, จาก <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2016/excellence-pf1711/lot.98.html>



ภาพประกอบ 90 ตู้หนังสือสไตล์อียิปต์ สร้างโดยนายจุเซปเป พารวีส

ค.ศ. 1884-1907

ที่มาภาพ : <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2016/excellence-pf1711/lot.98.html>

ตู้หนังสือสไตล์อียิปต์รีไววัลไบเน่ ถูกนำออกประมูลขายผ่านสถาบันประมูลงานศิลปะและโบราณวัตถุ Sotheby's ณ กรุงปารีส ใน ค.ศ. 2017 โดยที่ความสำคัญของตู้นี้ที่ช่วยชี้ให้เห็นถึงความเข้าใจพระราชนิพนธ์ในเรื่องของคาร์ทุซ จากการที่เผยแพร่ในเพจ “คิดอย่าง” ซึ่งเป็นเพจเสียดสีมติเดีย Facebook ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายข้อมูลทางสถาปัตยกรรม ได้เผยแพร่แปลตัวอักษรเสียดสีโรกลีฟที่กรอบหน้าของตู้ โดยกล่าวว่าเป็นข้อมูลจากเพจ Iyakoop Society – โบราณคดีอียิปต์และอารยธรรมโลก เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563 ซึ่งบริเวณกรอบตู้ด้านหน้าของตู้ฝั่งขวา (จากภาพ) เป็นการเขียนพระนามของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นตัวอักษรเสียดสีโรกลีฟ ซึ่งสามารถถอดเป็นอักษรโรมันได้ว่า “PARAMNTRY MAHA CHULALONGKORN”



หรือ “ปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์” ในภาษาไทย<sup>197</sup> ดังนั้นแล้วผู้นี้ไม่ใช่การไปเลือกชื่อผู้ที่ทำเสร็จแล้ว แต่เป็นการสั่งทำโดยเฉพาะ ดังนั้นจึงวิเคราะห์ได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง มีความเข้าใจในเรื่องการชื้ออยู่แล้ว



ภาพประกอบ 91 การแปลตัวอักษรเขียโรกลีฟเป็นตัวอักษรโรมัน

ที่มาภาพ :

<https://www.facebook.com//1108887155819493posts//4725628837478622?d=n>.

อักษรพระนามย่อ จ.ป.ร. ที่ปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมนี้นับว่าเป็นการเฉพาะอย่างยิ่ง เนื่องจากผู้วิจัยได้ทำการสำรวจเอกสารเกี่ยวกับวังหรืออาคารที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ที่สร้างในระหว่างรัชกาลของพระองค์ พบว่าไม่มีอาคารหรือสถาปัตยกรรมอื่นที่ประดับด้วยลายปูนปั้นอักษรพระนามย่อ จ.ป.ร. ในรูปแบบเดียวกับ วัดราชบพิธอีก ดังนั้นแล้วความคล้ายคลึงกันของการประดับอาคารด้วยลวดลายที่คล้ายกันของ

<sup>197</sup> คิดอย่าง. (2563). พระนามแบบเขียโรกลีฟของพระพุทธเจ้าหลวง บนตู้ฮิปต์. สืบค้นเมื่อวันที่

22 มกราคม 2565, จาก

<https://www.facebook.com//1108887155819493/posts/4725628837478622/?d=n>.

ภายในพระอุโบสถวัดราชบพิธกับบ้านโกศลัทธิมีความเกี่ยวโยงกันในแง่ของการรับเอารูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกมาปรับใช้งาน ซึ่งในกรณีของบ้านโกศลัทธิผู้วิจัยวิเคราะห์ถึงในแง่ของการนำมาใช้งานเท่านั้น ไม่ได้พิจารณาในแง่ของการทราบความหมายของลักษณะหรือความหมายของรูปแบบ “คาร์ทูซ” แต่อย่างใด ซึ่งในจุดนี้ทำให้เห็นถึงการแพร่กระจายของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกออกมายังส่วนรอบนอกของสยาม และมีการนำมาปรับใช้ตามทัศนะของการรับรู้ “ความงาม” หรือในเชิงสุนทรียะรูปแบบใหม่ ๆ แม้ไม่มีข้อพิสูจน์ได้ว่าผู้ใช้จะทราบความหมายของลักษณะดังกล่าวมากนักน้อยเพียงใด

ลวดลายปูนปั้นของบ้านโกศลัทธินั้นนับว่าลวดลายปูนปั้นอักษรย่อนี้ถือว่าเป็นจุดที่มีความพิเศษ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วแม้ในสถาปัตยกรรมและอาคารที่เกี่ยวข้องกับรัชกาลที่ 5 และเจ้านายพระองค์อื่น ที่ผู้วิจัยได้สำรวจยังไม่พบว่ามีการประดับด้วยอักษรย่อในลักษณะของคาร์ทูซนี้ดังเช่นที่วัดราชบพิธฯ ดังนั้นแล้วการที่รูปแบบการตกแต่งลักษณะนี้มาปรากฏขึ้นในเมืองอุบลราชธานีย่อมถือเป็นสิ่งพิเศษ แต่อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างกันคือ ลวดลายปูนปั้นอักษรย่อของบ้านโกศลัทธิเป็นอักษรย่อของ “นามสกุล” แทนที่จะเป็นชื่อ ซึ่งสิ่งนี้ได้สะท้อนประเด็นทางสังคมที่สำคัญคือ “การขานรับนโยบายกฎหมายจากส่วนกลางเพื่อปรับตัวในฐานะคนจีนภายใต้แนวคิดต่อต้านชาวจีนของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” โดยที่แนวคิดด้านชาวจีนของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมาจากการที่ทรงเห็นว่าชาวจีนมีบทบาทอย่างมากทางเศรษฐกิจ ครอบงำเศรษฐกิจส่วนใหญ่ภายในประเทศ จึงทรงพระราชนิพนธ์หนังสือ “ยิวแห่งบูรพาทิศ” ซึ่งได้อธิพลจากการต่อต้านชาวยิวในยุโรปมา เพื่อหวังปลุกเร้าให้ชาวสยามหันมาสนใจและมีบทบาททางเศรษฐกิจภายในประเทศมากขึ้น<sup>198</sup>

จากแนวคิดดังกล่าวของหนังสือยิวแห่งบูรพาทิศซึ่งมีการใช้วาทะเผด็จร้อนในการโจมตีชาวจีน อาจทำให้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนบางส่วนเกิดความรู้สึกกังวลในสถานภาพของตนทั้งในทางสังคมและทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าชาวจีน ซึ่งมีผลประโยชน์มหาศาลอยู่ในระบบเศรษฐกิจภายในสยาม ผลจากพระราชนิยมที่ไม่ทรงโปรดชาวจีนของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะทรงมองว่าชาวจีนนั้นเห็นแก่ตัว แม้มายามาหากินในเมืองไทยแต่ก็ไม่มีความรักชาติไทยและไม่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ทำให้ชาวจีนจำเป็นต้องพิสูจน์ตัวเองต่อรัชกาลที่ 6 และคนไทยโดยทั่วไปว่าตนเองนั้นรักชาติและมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

<sup>198</sup> เดวิด เค. วัชอาจ. (2562). *ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป Thailand: A Short History*. หน้า

เช่นเดียวกับคนไทยคนอื่น ๆ<sup>199</sup> นี้แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่ชาวจีนต้องการในเวลานี้คือ “ความผสมกลมกลืน” คือความเป็นอันหนึ่งเดียวกันกับความเป็นคนไทย ซึ่งชาวจีนในระดับคบดีที่มีฐานะดี มักจะมีทางออกในการแสดงรักชาติและมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เห็นโดยการบริจาคเงินเป็นส่วนมาก<sup>200</sup> ดังเช่นตัวรายนามผู้ที่ช่วยเงินและสิ่งของกับการมหรสพในการเปิดศาลมณฑลอุบลราชธานี ซึ่งประกาศลงในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2461 จากภาพที่ 8 ด้านล่างจะเห็นเป็นรายชื่อของพ่อค้าคหบดี ซึ่งในรายชื่อนำดับต้น ๆ ซึ่งเป็นการเรียงลำดับชื่อตามจำนวนเงินบริจาค ล้วนเป็นพ่อค้าชาวจีนทั้งสิ้น

### คณะพ่อค้า

หลวงพิสิทธิสมบัติ พ่อค้า ช่วยเงินซื้อเครื่องใช้สำหรับศาล  
๒๐ บาท กระจงมีกรอบใหญ่ ๑ บาน เล็ก ๒ บาน แด  
คณะพ่อค้าร่วมกันช่วยรับถวายพระสงฆ์ ๕ ตำรับ ผ้าห่มหนาว  
๕ ผืน ถ้วยแก้วพร้อมด้วยที่หิ้ว ๕ ที่ ขุนศิริธัญรัตน์ พ่อค้า  
ช่วยเงินซื้อเครื่องใช้สำหรับศาล ๑๐ บาท ขุนวิมลวิบูลย์ พ่อค้าช่วยเงิน  
ซื้อเครื่องใช้สำหรับศาล ๑๐ บาท ญี่ห่อแข่งหัด พ่อค้า ช่วยเงินซื้อเครื่อง  
ใช้สำหรับศาล ๑๐ บาท นายเพ็งเงิน พ่อค้า ช่วยเงินซื้อเครื่องใช้สำหรับ  
ศาล ๑๐ บาท นายห้อย พ่อค้า ช่วยเงินซื้อเครื่องใช้สำหรับศาล  
๑๐ บาท โรงเหล็กงษ์ พ่อค้า ช่วยเงินซื้อเครื่องใช้สำหรับศาล ๘ บาท

ภาพประกอบ 92 รายชื่อพ่อค้าจีนเมืองอุบลราชธานีบริจาคสิ่งของ  
ในการเปิดศาลมณฑล

ที่มาภาพ :แจ้งความกระทรวงยุติธรรม เรื่อง กราบบังคมทูลถวาย ขอพระราชทานถวาย  
พระราชกุศลในการเปิดศาลศาลมณฑลอุบลราชธานีที่สร้างขึ้นใหม่. (2466, 22ธันวาคม). ราช  
กิจจานุเบกษา. เล่มที่ 35. หน้า 2410.

<sup>199</sup> เทพ บุญตานนท์. (2565). ทหารของพระราชา. หน้า 73.

<sup>200</sup> แหล่งเดิม. หน้า 73.

**ข้าราชการในศาลารัฐบาลมณฑล  
และศาลากลางจังหวัด**

อำมาตย์โท พระสิทธิศักดิ์บุรุษ อัยการมณฑล ช่วยเงินซื้อ  
เครื่องใช้สำหรับศาล ๔๔ บาท กับสำรับถวายพระสงฆ์ ๑  
หวน ๑ มหาเสวกตรี พระยาศรีธรรมศกราช สมุหเทศาภิบาล  
ช่วยเงินซื้อเครื่องใช้สำหรับศาล ๑๒ บาท อำมาตย์ตรี พระสำเร็จ  
นฤปการ ปลัดมณฑล ช่วยเงินซื้อเครื่องใช้สำหรับศาล ๘ บาท  
รองอำมาตย์เอก หลวงรังสฤษดิ์สุขการ เสมียนตรามณฑล ช่วยเงิน  
ซื้อเครื่องใช้สำหรับศาล ๘ บาท รองอำมาตย์โท ขุนประตกรดี  
อัยการจังหวัด ช่วยเงินซื้อเครื่องใช้สำหรับศาล ๘ บาท กับสำรับ  
ถวายพระสงฆ์ ๑ อำมาตย์โท พระสุรราชภักดี ผู้ว่าราชการ  
จังหวัด ช่วยเงินซื้อเครื่องใช้สำหรับศาล ๖ บาท รองอำมาตย์เอก

ภาพประกอบ 93 รายชื่อข้าราชการเมืองอุบลราชธานีบริจาดสิ่งของ  
ในการเปิดศาลมณฑล

ที่มาภาพ :แจ้งความกระทรวงยุติธรรม เรื่อง กราบบังคมทูลถวาย ขอพระราชทานถวาย  
พระราชกุศลในการเปิดศาลศาลมณฑลอุบลราชธานีที่สร้างขึ้นใหม่. (2466, 22ธันวาคม). ราช  
กิจจานุเบกษา. เล่มที่ 35. หน้า 2410.

และเมื่อเทียบกับภาพที่ 89 ซึ่งเป็นการบริจาดของข้าราชการจะเห็นว่ามหาเสวก  
ตรี พระยาศรีธรรมศกราช สมุหเทศาภิบาลได้บริจาดเงินจำนวน 12 บาท ซึ่งเมื่อเทียบขุนวิเศษ  
วิบูลย์ (ซึ่งต่อมาก็คือ หลวงวิเศษวิตรวิบูลย์ (นาค โกศลวิเศษ) กรมการพิเศษจังหวัดอุบล ) บริจาด  
เงิน 10 บาท ผู้วิจัยต้องการเทียบให้เห็นว่าจำนวนเงินบริจาดระหว่างข้าราชการตำแหน่งสูงสุดของ  
เมืองอุบลราชธานีในตอนนั้นกับพ่อค้าชาวจีน 1 คนนั้น ใกล้เคียงกันมาก สะท้อนถึงความมั่งคั่ง  
ของพ่อค้าชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีได้เป็นอย่างดี แต่การบริจาดเงินนั้นก็อาจจะยังไม่ชัดเจน  
เพียงพอ ดังนั้นแล้วการสนับสนุนนโยบายอื่น ๆ จึงเป็นความจำเป็นที่ต้องทำเพื่อสร้างความ  
กลมกลืนและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชาติไทยของพ่อค้าชาวจีนให้สมบูรณ์มากขึ้น ซึ่ง

นโยบายที่ถูกนำมาใช้ในกรณีของหลวงวัฒนวิตรบูลย์ (นาค โกศลวัฒน) กรมการพิเศษจังหวัดอุบล<sup>201</sup> คือการขานรับนโยบายนามสกุลอันเป็นพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หลวงวัฒนวิตรบูลย์ (นาค โกศลวัฒน) กรมการพิเศษจังหวัดอุบล ซึ่งเป็นพ่อค้าชาวจีนคนสำคัญของเมืองอุบลราชธานี จึงได้ดำเนินการขออนามสกุลเพื่อเป็นการตอบสนองกับนโยบายของรัฐบาลกลาง ที่กำหนดให้คนไทยทุกคนมีนามสกุล การมีนามสกุลของหลวงวัฒนวิตรบูลย์ นอกจากสะท้อนการตอบรับนโยบายของการทางการสยามแล้ว ยังสะท้อนถึงกระบวนการเปลี่ยนสถานะจากชาวจีนอพยพเป็นพลเมืองไทยอีกด้วย เป็นการทำให้ประชากรไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใดก็ได้ก็ตามในอาณาเขตของสยามกลายเป็น “พลเมือง” ที่ได้รับการรับรองโดยกฎหมาย และสร้างสำนึกใหม่ที่มีนามสกุลเป็นจุดร่วมกัน คือไม่ว่าใครก็สามารถมีนามสกุลที่รับรองโดยรัฐบาลสยามนั้น เป็นการสลายวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของคนจากหลายสารทิศให้ถูกรับรองด้วยกฎหมายที่ให้ความเท่าเทียมกันผ่านความเป็นพลเมืองไปจนถึงสิทธิมนุษยชน<sup>202</sup> นั่นก็คือการมี “นามสกุล” ภายใต้การรับรองของกฎหมายไทย

นามสกุลที่ปรากฏในลวดลายตักแตงจึงเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงผลของการพยายามควบคุมดินแดนส่วนนอก ที่ห่างจากศูนย์กลางปกครองตามแบบรัฐสมัยใหม่ของสยาม การที่รัฐบาลสยามส่วนกลางหรือกรุงเทพฯ พยายามทำให้ประชากรในอาณาจักรซึ่งมีหลากหลายชาติพันธุ์ผสมกลมกลืนเป็นกลุ่มเดียวกัน นามสกุลเป็นตัวแทนของแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสายเลือด ซึ่งสะท้อนการมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน ดังนั้นนามสกุลจึงเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือที่ใช้ในการจัดระเบียบทางสังคมและเครื่องมือในการควบคุมทางสังคมอันใหม่ในสังคมสยาม ซึ่งเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการรวบรวมผู้คนที่แตกต่างทางชาติพันธุ์ซึ่งอพยพมาตั้งถิ่นฐานในสยามให้กลายเป็นคนสยามเช่นเดียวกัน<sup>203</sup> ซึ่งการใช้นามสกุลเป็นเครื่องมือในการสร้างพลเมืองของรัฐสมัยใหม่นี้ เป็นแนวคิดที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเห็นว่า เป็นแนวทางในการปกครองอย่างโลกศิวิไลซ์ อันเป็นความก้าวหน้าอย่างชาติตะวันตก โดยพระองค์ทรงเสนอว่า

<sup>201</sup> พระราชทานบรรดาศักดิ์แก่ข้าราชการในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา. (2466, 1 มกราคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 40. หน้า 3279.

<sup>202</sup> ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2561). บทตอบ ใน *ครอบครัวจีนตกรรรม : บทวิพากษ์ว่าด้วยชุมชน การปกครอง และรัฐ*. หน้า 293.

<sup>203</sup> ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2561). การสอดส่องดูแลเด็กกับครอบครัวจีนตกรรรมในประเทศไทย: จากนามสกุลสู่รักทางอารมณ์ (ภาคิน นิมมานนรวงศ์, ผู้แปล). ใน *เล่มเดิม*. หน้า 45.



นามสกุลมีรากฐานมาจากความเสนาหา ไซ่งคราม ดังนั้นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองพูดภาษาเดียวกันจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของชาติ<sup>204</sup>

จากแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงดำเนินนโยบายแบบชาตินิยมพระองค์ทรงมองนามสกุลเป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพลเมืองในชาติ สามารถทำให้ชาติเป็นปึกแผ่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของรัฐในยุโรปสมัยใหม่ซึ่งมีแนวคิดเรื่องพลเมือง หรือ Citizen ว่านามสกุลเป็นการสิ่งที่ช่วยปรับผู้ใต้ปกครองซึ่งอาจมีหลากหลายกลุ่มให้เป็นพลเมืองของรัฐอย่างเสมอกัน<sup>205</sup> ดังนั้นการมีนามสกุลจึงเป็นกระบวนการเปลี่ยนสถานะจากคนต่างด้าวให้เป็นคนไทย ซึ่งนอกจากเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมของบุคคลแล้ว ยังมีส่วนช่วยบรรเทาความขัดแย้งจากความตึงเครียดดินแดนพระราชอาณาเขตจากเจ้าอาณานิคมตะวันตก ดังที่ชาติตะวันตกได้ถือเอาแนวคิดเรื่องเชื้อชาติในการอ้างสิทธิเหนือดินแดนที่มีคนเหล่านั้นอยู่ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ภายใต้สภาวะการณ์เช่นนั้น การจะจำแนกว่าใครเชื้อชาติใด ใครคือสยาม ใครคือเชื้อชาติอยู่ การไม่มีกฎหมายรับรองสถานพลเมืองไม่ว่าจะเชื้อชาติหรือสัญชาติล้วนสร้างความไม่มั่นคงให้กับรัฐสยามในเวลานั้นอย่างยิ่ง<sup>206</sup> โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่นิยมทำมีความลำบากเป็นอย่างยิ่ง เพราะประชากรส่วนใหญ่เป็นลาว มีอัตลักษณ์ที่ชัดเจนที่เหมือนกับประชากรของลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ไม่ว่าจะเรื่องของภาษา อาหารการกิน รวมไปถึงการแต่งกาย ดังนั้นการที่พระราชบัญญัตินามสกุล พระพุทธศักราช 2456 ได้กำหนดให้คนไทยทุกคนมีนามสกุล ซึ่งจะต้องไปจดแจ้งนามสกุลกับทางราชการนี้ ย่อมเป็นเครื่องมือที่แสดงถึงความเป็นพลเมืองไทยอย่างชัดเจน

นอกจากนามสกุลที่จะช่วยสร้างประชากรให้เป็นพลเมืองตามกฎหมายแล้ว ยังช่วยสร้างสิ่งที่เรียกว่า “การสร้างสำนึกความเป็นชาติ” ให้เข้มแข็งขึ้นอีกด้วย ซึ่งประเด็นนี้ ธเนศ วงศ์ยานนาวาได้อธิบายไว้ว่า

“... ดินแดนของประเทศหนึ่งจึงถูกสถาปนาให้เปรียบประหนึ่งพ่อหรือแผ่นดินพ่อ ( fatherland ) หรือ แผ่นดินแม่ ( motherland ) สำนึกแห่งชาติจึงเป็นเรื่องของการสร้างภาพตัวแทนของครอบครัวที่

<sup>204</sup> ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2561). การสอดส่องดูแลเด็กกับครอบครัวจิตรกรรมในประเทศไทย: จากนามสกุลสู่รักทางอารมณ์ (ภาคิน นิรมานนรงค์, ผู้แปล). ใน เล่มเดิม. หน้า 49.

<sup>205</sup> แหล่งเดิม. หน้า 48.

<sup>206</sup> ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2561). อัตลักษณ์เอกสาร วงศวิทยาการควบคุมประชากรของรัฐไทย. หน้า 53-54.

**แสดงออกถึงความใกล้ชิดและความเป็นสายเลือดในเชิงจินตนาการ**  
 ดังนั้นการคิดแบบเครือญาติ (kinship) ก็ยังเป็นอะไรที่ทรงพลังซึ่งพร้อม  
 เสมอที่จะถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความเป็นพวกเดียวกันและใกล้ชิดกัน  
 ...”<sup>207</sup> (เน้นโดยผู้วิจัย)

จะเห็นได้ว่าแนวคิดของธเนศ วงศ์ยานนาวาได้อธิบายแนวคิดในการสร้างสำนึก  
 ความเป็นชาติผ่านนามสกุลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อย่างชัดเจน ดังนั้น  
 แล้วประโยชน์ของนามสกุลจึงไม่ใช่แค่เพียงการดำเนินตามแนวทางของชาติตะวันตกในเรื่องของ  
 การสร้างพลเมือง หรือ Citizen เท่านั้น แต่เป็นกระบวนการทางการเมืองที่เปลี่ยนโครงสร้างทาง  
 สังคมประชากรของสยามที่มีความหลากหลายชาติพันธุ์ให้มีรวมกันพวกเดียวกัน ผ่านสิ่งที่เรียกว่า  
 “ความใกล้ชิดและความเป็นสายเลือดในเชิงจินตนาการ” โดยมีนามสกุลเป็นเครื่องมือในการ  
 สื่อสารให้ประชากรในอาณาจักรได้รับไปใช้ในวิถีชีวิตโดยทั่วกันและนับว่าได้ผลดีมากจนถึงกระทั่ง  
 ปรากฏออกมาภายนอกเอกสารทางราชการ คือปรากฏออกมาในรูปของสถาปัตยกรรม

เมื่อพรมแดนของเชื้อชาติถูกก้าวข้ามไปแล้วด้วยการที่รัฐนำนามสกุลมาใช้เป็น  
 เครื่องมือในการคลี่คลายปัญหาในเรื่องพลเมือง ปัญหาจากการที่ชาติตะวันตกอ้างเรื่องเชื้อชาติ  
 เพื่อบังคับเอาผู้คนไปเป็นคนที่บังคับของชาติตะวันตก การมีนามสกุลตามพระราชบัญญัติถือเป็นการ  
 ยืนยันสถานะความเป็นพลเมืองของสยามอย่างชัดเจน ซึ่งนอกจากจะเป็นการยืนยันตัวตนของ  
 ประชากรในพื้นที่แล้ว ยังช่วยเสริมความมั่นคงทางพื้นที่ให้กับรัฐได้อีกด้วย นอกจากนี้การที่คนต่าง  
 วัฒนธรรมจะมีสถานะเป็นพลเมืองไทย โดยเฉพาะในกลุ่มพวกพ้องค่านั้นเรื่องธุรกิจก็เป็นปัจจัยที่  
 สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ เช่น การซื้อที่ดิน การทำสัมปทาน ก็ไม่สามารถทำได้หาก  
 ไม่ได้มีสถานะเป็นพลเมืองไทย โดยในประเด็นนี้มีการกล่าวถึงมาตั้งแต่ครั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว  
 โดยกรมฯพระยาดำรงราชานุภาพว่าถึงเวลาแล้วที่ควรจะมีกฎหมายเปลี่ยนชาติ สำหรับผู้ที่  
 อยากจะเป็นคนไทย<sup>208</sup>

จากแนวคิดดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยวิเคราะห์ถึงการประดับส่วนหน้าอาคารของบ้าน  
 โกศลวัฒน์ได้ว่า การประดับลวดลายนั้นนอกจากจะทำไปเพื่อลดกระแสการต่อต้านชาวจีนซึ่งเป็น  
 กระแสสังคมในช่วงเวลาดังกล่าว โดยเฉพาะที่เป็นกระแสพระราชนิยมของพระมหากษัตริย์ในยุค  
 สมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว การมีนามสกุลยังเป็นการแสดงถึงสถานะพลเมืองที่มีสิทธิตาม

<sup>207</sup> ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2561). บทตอบ. ใน เล่มเดิม. หน้า 278.

<sup>208</sup> แหล่งเดิม. หน้า 55-56.

กฎหมายไทยอย่างเท่าเทียมกับคนไทยอื่น ๆ ที่ช่วยเปิดโอกาสและต่อยอดทางธุรกิจให้กับตนเองได้อีกด้วย

#### 4.1.3 ภาวะสงครามสยามและตะวันตก สร้างพันธมิตรระหว่างสยามกับชนชั้นนำ พื้นเมือง : พระอุโบสถวัดสุปฏิหาราม

ตามทัศนะของ Pierre Clastres นักชาติพันธุ์วิทยา ชาวฝรั่งเศส ที่ทำการศึกษาการก่อตัวของรัฐและมีแนวคิดแบบอนาธิปไตย<sup>209</sup> เห็นว่าสงครามนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดพันธมิตรขึ้น และพันธมิตรต้องร่วมกันแลกเปลี่ยนสิ่งใดก็ตามที่จะช่วยคงสภาพของฝ่ายตนในสภาวะสงครามให้ได้ยาวนานที่สุด จนไปถึงการทำให้เกิดสภาวะที่เรียกว่า “สภาวะสงครามแบบถาวร ( permanent state of war )” แต่สภาวะนี้ไม่ใช่การรบหรือฆ่ากันจริง ๆ เป็นลักษณะของการสร้างภาวะแรงกดดันทางความรู้สึกและความคิด เพื่อที่จะรักษาความเป็น “พันธมิตร” หรือความเป็น “เรา” ของชุมชนหรือของกลุ่มพันธมิตรเอาไว้ และภาวะสงครามนี้เองที่ทำให้เกิดการดำรงความหลากหลายเอาไว้ในสังคม<sup>210</sup> สถาปัตยกรรมในอุบลราชธานีที่แสดงถึงการรวมความหลากหลายปรากฏให้เห็นที่พระอุโบสถของวัดสุปฏิหารามวรวิหารสะท้อนภาวะสงครามตามแนวคิดของ Clastres

วัดสุปฏิหารามวรวิหารนั้น โดยประวัติแล้วมีความสำคัญในฐานะเป็นวัดในธรรมยุติกนิกายวัดแรกของภาคอีสาน ซึ่งได้สถาปนาขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2396 โดยพระองค์ทรงพระราชทานชื่อว่า “สุปฏิหาราม” ที่หมายถึง “วัดที่มีสถานที่ตั้งอันเหมาะเป็นท่าเรือที่ดี”<sup>211</sup> พระอุโบสถของวัดสุปฏิหารามนั้นเรือตรีสุนัย ณ อุบล และคณะได้เขียนบรรยายลักษณะพระอุโบสถของวัดสุปฏิหารามวรวิหารไว้ว่า

“..... ลักษณะของพระอุโบสถวัดสุปฏิหาราม เป็นอาคารขนาดใหญ่ กว้าง 20 เมตร ยาว 34 เมตร สูงจากพื้นถึงช่อฟ้า 22 เมตร สร้างคล้ายทรงพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ 3 (อิทธิพลจีน) คือตัวอาคารมีซาลา (ระเบียง) เสานางจรัล (เสานางเรียง) ทรง 4 เหลี่ยมล้อมรอบ ระหว่างเสาก่ออิฐเป็นรูปโค้งเรือแฉก (โค้งแหลมแบบโกธิคของฝรั่งเศส) ตัว

<sup>209</sup> เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2561). “รัฐ ภูเก็ลียดมั้ง” (จาก) Pierre Clastres และ James C. Scott (ถึงธเนศ วงศ์ยานนาวา). ใน *เล่มเดิม*. หน้า 165-166.

<sup>210</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 183-184.

<sup>211</sup> ปัญญา พวงเหล่า. (2556). *๑๐๐ เรื่อง เมืองอุบล*. หน้า 24.

อาคารไม่ทำหน้าที่ต่างแต่ทำเป็นประตูแทนโดยรอบทางด้านหน้าและ  
ด้านข้าง.....”<sup>212</sup>

ในบทที่ 3 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้ว่าในลักษณะของซุ้มโค้งแหลมแบบโกธิคของฝรั่งเศสที่ถูกกล่าวถึงนั้น คือ การใช้ The Flying Buttress ของสถาปัตยกรรมแบบโกธิค ซึ่งใช้ในการค้ำยันผนังเพื่อช่วยเสริมความแข็งแรงของตัวอาคาร ทำให้สามารถสร้างอาคารได้สูงมากขึ้น แต่ในกรณีของวัดสุปฏิหารามนั้นจากรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าเป็นการเอาแนวคิดดังกล่าวมาผสมผสานกับรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยคือเสานางเรียงที่รองรับหลังคาปีกนกเท่านั้น ไม่ได้เป็นการใช้รูปแบบของสถาปัตยกรรมโกธิคอย่างเต็มที่ นอกจากนี้จากการศึกษาของสุพัตรา ทองกลม ใน พ.ศ. 2556 เรื่อง การศึกษาวัตรกรรมยุคิกนิกายในจังหวัดอุบลราชธานี ได้ศึกษารูปแบบของพระอุโบสถวัดสุปฏิหารามและอธิบายถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกในตัวพระอุโบสถไว้ว่าส่วนกลางของพระอุโบสถที่กล่าวว่าเป็นรูปแบบเยอรมันนั้นเป็นอิทธิพลจากรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบจุงเกินสติล ( Jugendstil ) หรือ อาร์ต นูโว ( Art Nouveau ) ซึ่งเป็นที่นิยมขณะนั้นในต่างประเทศ ดังนั้นแล้วตั้งแต่ทศวรรษที่ 2440 เป็นต้นมา สยามได้ว่าจ้างสถาปนิกชาวอิตาเลียนหรือเยอรมัน จึงได้รับอิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอาร์ตนูโวจากสถาปนิกตะวันตกมาด้วย<sup>213</sup> พระอุโบสถวัดสุปฏิหารามนั้น ผู้ออกแบบคือหลวงสถิตยนิมานการ (ชวน สุปิยพันธ์ สถิตนิมานการ) (อ้างอิงการสะกดชื่อตามราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. 2493)

การศึกษาของสุพัตรา ทองกลมได้อธิบายว่าหลวงสถิตยนิมานการเรียนจบวิชาช่างสถาปัตยกรรมจากเยอรมัน ดังนั้นจึงผสมผสานความเป็นสมัยใหม่ของสถาปัตยกรรมแบบอาร์ตนูโวไว้ในพระอุโบสถหลังนี้ในส่วนของฐานที่เน้นเส้นสายที่แข็งแรง อย่างไรก็ตามสุพัตรา ทองกลมอธิบายว่า อิทธิพลของสถาปัตยกรรมแบบเยอรมันหรือแบบตะวันตกที่ปรากฏนั้นไม่เด่นชัดมาก เนื่องจากส่วนที่ได้รับอิทธิพลจริง ๆ คือกรุงเทพฯ ดังนั้นแล้วตัวพระอุโบสถวัดสุปฏิหารามจึงได้รับอิทธิพลต่อมามากอีกทอดหนึ่งเท่านั้น<sup>214</sup> ดังนั้นจึงสอดคล้องกันกับแนวทางการวิเคราะห์ของผู้วิจัยที่เห็นว่าแม้พระอุโบสถวัดสุปฏิหารามวิหาร จะได้รับอิทธิพลตะวันตกมาจริง แต่ก็เป็นการรับเอาแนวคิดหรือเส้นของรูปแบบสถาปัตยกรรมมาปรับใช้เท่านั้น ทำให้ความเข้มข้นของการ

<sup>212</sup> สุนัย ณ อุบล, ปิยะฉัตร ปิตะวรรณและสุพัฒน์ รักเปี่ยม. (2531). *เล่มเดิม*. หน้า 254.

<sup>213</sup> สุพัตรา ทองกลม. (2556). *การศึกษาวัตรกรรมยุคิกนิกายในจังหวัดอุบลราชธานี*. หน้า 154.

<sup>214</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 154 – 155 .

นำรูปแบบมาใช้ซึ่งมีความแจ่มแจ้งมากและทำให้ปรากฏรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกในตัวอาคารไม่เด่นชัดเท่ากับรูปแบบของสถาปัตยกรรมไทย

การสร้างวัดสุปฏิญนารามนั้นเริ่มสร้างใน พ.ศ. 2393 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 4<sup>215</sup> ในขณะที่สถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานีสร้างใน พ.ศ. 2451 อาสนวิหารพระแม่ นิมลอุบลราชธานีหลังแรกที่ดัดแปลงมาจากอาคารพื้นเมืองนั้น สร้างใน พ.ศ. 2424<sup>216</sup> จากการศึกษาการสร้างสถาปัตยกรรมสำคัญทั้ง สามแห่งในพื้นที่บึงกะเทวานั้นจะเห็นว่าพื้นที่นี้แต่แรกนั้น เป็นพื้นที่ของชาวพุทธมาก่อน และมีหมู่บ้านตั้งอยู่จากนั้นก็จึงกลายเป็นพื้นที่ที่รกร้าง ไม่มีคนอาศัยอยู่ เนื่องจากมีข่าวลือว่ามีผีดุ ทำให้ผู้คนทิ้งบ้านเรือนไปทำให้เหลือแต่วัดพุทธในพื้นที่รกร้างแห่งนั้น<sup>217</sup> ทำให้เมื่อพิจารณาในช่วงเวลาของการก่อตั้งของอาสนวิหารของศาสนาคริสต์กับวัดสุปฏิญนาราม จะเห็นว่ามียุคสำคัญเกี่ยวกับตัวเจ้าเมืองอุบลราชธานี เนื่องจากเจ้าเมืองในระหว่างช่วงเวลาที่ ก่อตั้งวัดสุปฏิญนารามบรรพชาญากับเจ้าเมืองอุบลราชธานีในช่วงที่มีการเข้ามาของกลุ่มมิชชันนารีนั้น เป็นเจ้าเมืองที่มาจากคนละกลุ่มกัน

เจ้าเมืองอุบลราชธานีที่อยู่ในตำแหน่งในช่วงเวลาที่มีการก่อตั้งวัดสุปฏิญนาราม บรรพชาญานั้น คือ พระพรหมวรราชสุริยวงศ์ (กุทอง) เจ้าเมืองอุบลราชธานี ลำดับที่ 3 ซึ่งเป็นสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มของพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (คำผง) เจ้าเมืองอุบลราชธานีลำดับที่ 1<sup>218</sup> ในขณะที่เมื่อมีการก่อตั้งอาสนวิหารพระแม่ นิมลและชุมชนชาวคริสต์นั้น ตรงกับสมัยของเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ ที่เดิมคือ เจ้าหน่อคำ พี่ชายของเจ้าจอมมารดาตวงคำในรัชกาลที่ 4 มาครองเมืองอุบลราชธานี โดยที่เจ้าหน่อคำนี้บิดาของท่านมีศักดิ์เป็นหลานของเจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์<sup>219</sup> ซึ่งตามประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลราชธานีกลุ่มที่มาก่อตั้งเมืองอุบลราชธานีนั้นมีความขัดแย้งกับราชสำนักเวียงจันทน์มาแต่เดิม จึงได้แยกตัวออกมา ดังนั้นแล้วการที่มีการตั้งเจ้านายสายนครเวียงจันทน์มาปกครองเมืองอุบลราชธานีนั้นจึงเป็นการสร้างความแตกแยกในเมืองอุบลราชธานี คือกลุ่มเจ้านายเดิมไม่ยอมรับเจ้าเมืองคนใหม่ คือ เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์<sup>220</sup>

<sup>215</sup> บัญญา พงษ์เหล่า. (2556). *เล่มเดิม*. หน้า 24.

<sup>216</sup> พระอัครสังฆราชอันตณ วีระเดช ใจเสรีและคณะ. (2563). *สืบสานพันธกิจและตามรอยธรรมทูต*. หน้า 134.

<sup>217</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 134.

<sup>218</sup> เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2557). *ประวัติศาสตร์อีสาน*. หน้า 112.

<sup>219</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 115.

<sup>220</sup> เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 115-119.



เมื่อกลุ่มอำนาจเดิมไม่ให้การยอมรับจนนำไปสู่ความขัดแย้งทางการเมืองภายใน เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์จึงต้องหาอำนาจอื่นเพื่อมาคานอำนาจกับกลุ่มอำนาจเดิม โดยเครื่องมือ นั่นก็คือกลุ่มมิชชันนารีชาวฝรั่งเศส ซึ่งตามการศึกษาของสุธิดา ตันเลิศ ในบทความ มิชชันนารี ชาวฝรั่งเศสในเมืองอุบลราชธานี ช่วงปี พ.ศ. 2409-2453 ได้อ้างถึงวิทยานิพนธ์ของพรณี พลไชย ยา เรื่อง บทบาทของมิชชันนารีฝรั่งเศสในภาคอีสาน ว่า การที่เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์นั้นเชิญชวน ชวนมิชชันนารีให้เข้ามาเผยแผ่ศาสนานั้นก็เพื่อจะได้อาศัยอำนาจของมิชชันนารีด้วย<sup>221</sup> จุดนี้จึง เป็นจุดเริ่มต้นของการมีสถาปัตยกรรมวันตกในเมืองอุบลราชธานี คือเมื่อมีการสร้างอาสนวิหาร พระแม่เนรมล อุบลราชธานีหลังที่ 2 ใน พ.ศ. 2438 นั้นพื้นที่บึงกะแหวจึงเป็นเหมือนฐานที่มั่นของ ฝ่ายฝรั่งเศสในเมืองอุบลราชธานี เพราะมีทั้งการสร้างอารามของแม่ชี คือ กลุ่ม ภคินีรักกางเขน อุบลราชธานีและสร้างสถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานีในเวลาต่อมา

พื้นที่บึงกะแหวนั้นจากเส้นทางประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่าเป็นพื้นที่แห่งความ ขัดแย้งที่ฝ่ายต่างๆ ใช้แสดงพลังของตนเองมาโดยตลอด ทั้งวัดสุปฏิญนารามวรวิหารนั้น ซึ่งเป็นวัดใน ธรรมยุติกนิกาย ซึ่งเป็นนิกายที่สนับสนุนโดยพระมหากษัตริย์สยามแห่งแรกในอีสาน และเป็น ชุมชนของกลุ่มคนที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ซึ่งสถานกงสุลของฝรั่งเศสตั้งอยู่ใกล้ ๆ อีกด้วย พื้นที่นี้จึงเหมือนชุมชนฝรั่งขนาดย่อม ดังนั้นการสร้างพระอุโบสถวัดสุปฏิญนารามที่มีการ ผสมผสานรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยเข้ากับตะวันตกใน พ.ศ. 2463 จึงเป็นสิ่งที่มิ้นยทาง การเมือง ในแง่หนึ่งต้องการแสดงความเป็นไทย แต่ก็เอารูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบ อาร์ตนูโวเข้ามาผสม ทำให้ความเป็นไทยที่อ่อนช้อยนั้นมีความแข็งแรงของลายเส้นมากขึ้น การ ผสมสถาปัตยกรรมตะวันตกช่วยแสดงถึงความทันสมัยของประเทศในการเข้าถึงการรับรู้ความ ทันสมัยของประเทศว่าสามารถรับรู้ถึงความนิยมที่กำลังเป็นอยู่ในโลกสากลได้ รวมไปถึงการ สามารถวิทยาการในการก่อสร้างที่ทันสมัยและแสดงถึงอำนาจทางการเมืองที่สามารถรวบรวม ทรัพยากรจำนวนมากเพื่อสร้างสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่ได้

นอกจากนี้แล้วภาวะสงครามภายนอกหรือความขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศส จะเป็นตัวนำสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามายังเมืองอุบลราชธานีแล้ว ความขัดแย้งภายในยังทำให้ การรับรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกแผ่กระจายออกไปในเมืองอุบลราชธานีด้วยเช่นกัน นั่นก็คือ พระอุโบสถของวัดสุทัศนาราม ประวัติของวัดสุทัศนาราม สร้างขึ้น พ.ศ. 2396 โดยเจ้าราชบุตร (สุ่ย) เจ้านายเมืองอุบลราชธานี สายพระปฐมวราชสุริวงส์ (คำผง) เป็นผู้นำในการสร้าง วัดสุ

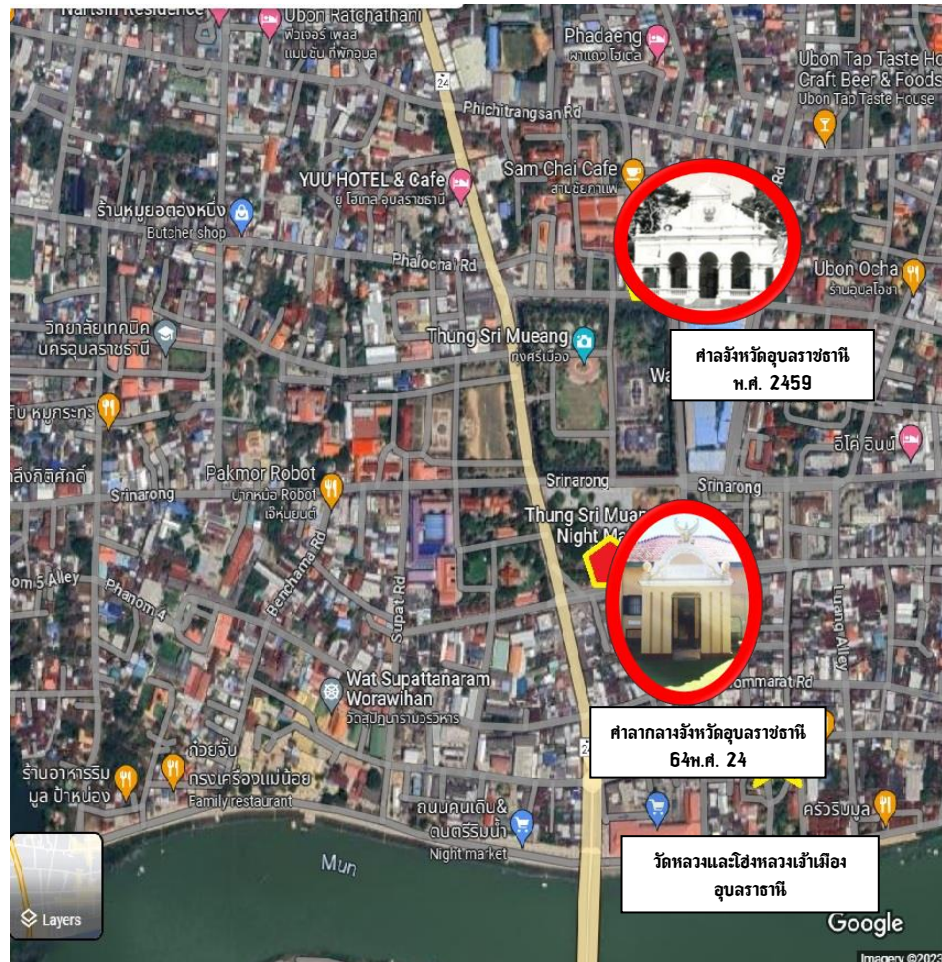
<sup>221</sup> สุธิดา ตันเลิศ. (2560,กรกฎาคม-ธันวาคม). มิชชันนารีชาวฝรั่งเศสในเมืองอุบลราชธานี ช่วงปี พ.ศ. 2409-2453. *เล่มเดิม*. 36 (2): 123-124.

ทัศนารามมีความสัมพันธ์กับวัดสุปฏิญาณารามในฐานะที่เจ้าราชบุตร (สุ่ย) ผู้สร้างวัดสุทัศนารามและพระพรหมวรราชสุริยวงศ์ (กุทอง) ผู้ริเริ่มสร้างวัดสุปฏิญาณารามตามพระราชดำริของรัชกาลที่ 4<sup>222</sup> ล้วนเป็นเชื้อสายของเจ้าพระตา ซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจเดิมที่ก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี ทำให้เมื่อมีการสร้างอุโบสถหลังใหม่ของทั้งสองวัด โดยที่เริ่มที่วัดสุปฏิญาณารามก่อนใน พ.ศ. 2463 และวัดสุทัศนารามในเวลาต่อมา รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถวัดสุปฏิญาณารามวรวิหารจึงถูกนำมาสร้างที่วัดสุทัศนารามด้วย

จุดนี้เองที่พระอุโบสถวัดสุปฏิญาณารามได้สะท้อนบริบททางการเมืองความขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศสผ่านแนวคิดเรื่องสงคามของ Clastres ที่กล่าวไปในข้างต้น ทำให้เห็นว่าเป็นพื้นที่ที่บ่งกะแหว่นี่ผสมผสานไปด้วยทั้งสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกของฝรั่งเศส คือ อาสนวิหารของคริสตจักรโรมันคาทอลิกที่ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก กับ สถาปัตยกรรมแบบผสมผสานตะวันตกของฝ่ายสยาม คือ พระอุโบสถวัดสุปฏิญาณาราม โดยที่ต่างฝ่ายต่างแข่งขันเอาชนะกันในแง่ของการแสดงอำนาจและความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากร การเข้าถึงองค์ความรู้ทางสถาปัตยกรรมที่ทันสมัย มากกว่าจะเป็นสงครามที่ทำการสู้รบกันจริง ๆ ทำให้สถาปัตยกรรมถูกนำมาใช้ในการต่อสู้ทางการเมือง จึงเกิดเป็นการผสมผสานสถาปัตยกรรมหลายรูปแบบเข้าด้วยกันในพื้นที่ของเมืองอุบลราชธานี

<sup>222</sup> เต็ม วิกิภาคย์พจนกิจ. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 112.

#### 4.1.4 สถาปัตยกรรมใหม่ อำนาจใหม่ที่เปลี่ยนแปลงภูมิสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์เมืองอุบลราชธานี



ภาพประกอบ 94 แผนที่แสดงจุดศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองของเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2430 - 2475

ที่มาภาพ : จัดทำโดยผู้วิจัย ผ่านการสืบค้นจาก Google Map

เมื่อแรกสร้างเมืองอุบลราชธานี ตัวเมืองอุบลราชธานีถูกสร้างขนานไปตามริมฝั่งแม่น้ำมูล เนื่องด้วยการคมนาคมหลักนั้นอาศัยแม่น้ำมูลเป็นเส้นทางในการเดินทาง ซึ่งหากลองไปตามทางทิศตะวันออกของแม่น้ำมูล เมืองอุบลราชธานีจะสามารถล่องไปสู่อำเภอโขงได้ ในขณะที่หากลองขึ้นไปทางตะวันตก สามารถล่องขึ้นไปได้ไกลถึงเมืองนครราชสีมาอันเป็นเมืองศูนย์กลางภาคอีสาน

ของสยาม ดังนั้นแล้วการตั้งเมืองอยุธยาฝั่งแม่น้ำอ้อมสะดวกและเหมาะสมกับทั้งบริบททางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจรวมไปถึงชีวิตของผู้คน

ภาพ 94 เป็นภาพที่แสดงศูนย์กลางอำนาจของเมืองอุบลราชธานี เดิมเมืองอุบลราชธานี มีการปกครองตามธรรมเนียมลาวหรือล้านช้าง คือ ปกครองด้วยระบบอาญาสี่ หรือ อัญญาสี่ อันประกอบด้วย เจ้าเมือง อุปฮาด (อุปราช) ราชวงศ์ ราชบุตร โดยที่แต่ละตำแหน่งจะมีบ้านของตนที่เป็นที่ทำการปกครองหรือเป็น “สำนักงาน” โดยบ้านของอาญาสี่เรียกว่า “โฮง” เช่น โฮงของเจ้าเมือง เรียกว่า “โฮงหลวง” หมายถึง บ้านของผู้ที่เป็นใหญ่ที่สุด ปัจจุบันนี้ตำแหน่งอาญาสี่ของเมืองอุบลราชธานีหลงเหลือปรากฏอยู่ในรูปของชื่อถนน คือ ถนนหลวง ถนนอุปราช ถนนราชบุตร และถนนราชวงศ์ โดยที่ ถนนหลวง เป็นที่ตั้งของวัดหลวง ซึ่งเป็นวัดแรกของเมืองอุบลราชธานี สร้างโดยพระปฐมวรราชสุริยวงศ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนแรก โดยที่วัดหลวงนี้สร้างติดกับโฮงหลวงของเจ้าเมืองอุบลราชธานีเอง ซึ่งสถานที่ตั้งอยู่แห่งตั้งในปัจจุบันตั้งอยู่ที่ปลายถนนหลวงซึ่งอยู่ติดกับริมฝั่งแม่น้ำมูล โดยที่ยังคงเหลือเพียงวัดหลวงเท่านั้น สะท้อนให้เห็นที่ตั้งของศูนย์กลางอำนาจเดิมของระบบการปกครองท้องถิ่นที่ตั้งอยุธยาฝั่งแม่น้ำภายในใต้บริบทการคมนาคมในสังคมแบบเดิม

เมื่อมีการสถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยามที่เริ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชดำริแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2430 ขึ้นเพื่อจัดระบบการปกครอง การจัดตั้งสถานราชการและส่งข้าราชการมาประจำยังหัวเมืองประเทศราชต่างไกลเป็นวิธีหนึ่งที่จะลดอำนาจของชนชั้นปกครองในท้องถิ่นและเป็นการสถาปนาอำนาจของสยามในหัวเมืองให้มีความมั่นคง<sup>223</sup> แต่การสร้างสถานี่ราชการไม่เพียงแต่สร้างอำนาจที่มั่นคงให้กับสยามเท่านั้น แต่ยังเปลี่ยนภูมิทัศน์และภูมิสถาปัตยกรรมของเมืองอุบลราชธานีไปอีกด้วย

สถานที่ราชการที่สร้างขึ้นเพื่อรองรับอำนาจและกระบวนการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของสยามในเมืองอุบลราชธานี ที่สร้างด้วยสถาปัตยกรรมตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475 ที่ผู้วิจัยทำการสำรวจและศึกษามีด้วยกัน 2 แห่งคือ 1. ศาลจังหวัดอุบลราชธานี ( พ.ศ. 2459) และศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี ( พ.ศ. 2464) ในประเด็นแรกภูมิทัศน์ทางอำนาจในของเมืองอุบลราชธานีที่เปลี่ยนไป คำเรียกเมืองอุบลราชธานีที่ถูกลดสถานะเป็น “จังหวัด” ถูกเขียนไว้อย่างชัดเจนด้วยสถาปัตยกรรมตกแต่งปูนปั้นบนหน้าอาคาร เป็นการตอกย้ำถึงการสิ้นสุดของระบบการปกครองแบบจารีตที่มีมาของเมืองอุบลราชธานี เหล่าอาญาสี่ สถานะ “เจ้าพื้นเมือง” หดลง ลดสถานะเป็นพลเมือง ดังที่อธิบายไปในหัวข้อ 4.1.1 แล้วว่าสถาปัตยกรรมได้บ่งชี้ถึงการเปลี่ยน

<sup>223</sup> ประวิทย์ สายสงวนวงศ์. (2562). *เล่มเดิม*. หน้า 31.



สถานะของสยามจากรัฐราชาธิราชเป็นรัฐชาติ ที่มี “เจ้า” หรือ “กษัตริย์” เพียงหนึ่งเดียว ในที่นี้คือ เหลือกษัตริย์สยามเพียงเท่านั้น

เมื่อภูมิทัศน์ของอำนาจทางการเมืองย้ายจาก “เจ้าพื้นเมือง” ไปสถิตอยู่กับ “เจ้ากรุงเทพฯ” หรือสยาม สิ่งนี้ย่อมส่งผลถึงภูมิสถาปัตยกรรมของเมืองอุบลราชธานีด้วย เดิมที่ศูนย์กลางอำนาจของเจ้าพื้นเมืองอุบลราชธานีนั้น อยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำมูลอันที่เป็นตั้งโงง ที่เป็นทั้งศูนย์กลางการปกครองและทำให้พื้นที่โดยรอบเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจไปในตัว แต่เมื่อสยามเข้ามาสถาปนาอำนาจรัฐเหนือเจ้าพื้นเมือง ตั้งสถานที่ราชการเพื่อรองรับอำนาจของตนนั้นกลับเลือกที่จะตั้งอาคารราชการลึกเข้าไปในจากริมฝั่งแม่น้ำ เปิดพื้นที่ใหม่นอกเขตอำนาจเจ้าพื้นเมือง จากภาพที่ 93 จะเห็นว่าศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีและศาลจังหวัดอุบลราชธานีนั้นตั้งลึกเข้ามาจากริมฝั่งแม่น้ำมูลถึง 3 ช่วงถนน นอกจากนี้แล้วศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานียังตั้งตัวอาคารหันหลังให้กับแม่น้ำมูล แต่หันหน้าเข้าหาศาลจังหวัดฯ ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้าม โดยที่ระหว่างอาคารทั้ง 2 แห่ง ถูกคั่นกลางไว้ด้วย “ทุ่งศรีเมือง” ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ของกลุ่มเจ้านายพื้นเมืองเดิม ใช้ทำนาและใช้เป็นสถานที่เฝ้าศพเจ้านายชั้นสูงอีกด้วย

การสร้างอาคารราชการสำคัญ 2 แห่ง หันหน้าเข้าหากัน โดยที่ทุ่งโล่งคั่นกลางก่อให้เกิดภูมิสถาปัตยกรรมแบบใหม่ขึ้น โดยรอบทุ่งศรีเมืองถูกตัดเป็นเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการอื่น ๆ เช่น พ.ศ. 2458 มีการเสด็จฯ ตรวจราชการที่เมืองอุบลราชธานีของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ในวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2458 ได้ทรงเสด็จฯ ถึงเมืองอุบลราชธานี และได้ทรงเปิดโรงเรียนประจำมณฑล ซึ่งสร้างอยู่ข้างทิศตะวันออกของริมทุ่งศรีเมือง โดยพระราชทานชื่อว่า “โรงเรียนเบญจมราชาธิราช” ทรงเปิดป้ายนามโรงเรียนเพื่อเป็นสิริมงคลในการนี้ด้วย<sup>224</sup> จะเห็นได้ว่า พ.ศ. 2458 นั้นเป็นเวลา 1 ปีก่อนสร้างศาลากลาง ที่สร้าง พ.ศ. 2459 ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การสร้างอาคารทั้ง 2 แห่งนั้นเป็นการ “เติม” ความสมบูรณ์ของพื้นที่แห่งอำนาจแห่งใหม่ของเมืองอุบลราชธานีให้สมบูรณ์มากขึ้นไปพร้อมๆ กับการลบหรือทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของบริเวณแห่งอำนาจเดิมของเจ้านายพื้นเมืองลง

หลังการสร้างศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีและศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี และมีการตัดถนนโดยรอบทุ่งศรีเมืองแล้ว พื้นที่โดยรอบก็ได้กลายเป็นศูนย์รวมสถานที่ราชการโดยมีอาคารทั้ง 2 หลังเป็นสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นด้วยสถาปัตยกรรมตะวันตกตั้งอยู่ ซึ่งการจัดวางภูมิสถาปัตยกรรมนี้คล้ายกับแนวคิดตามจินตนาการของเลอ คอร์บูซีเยร์ ที่บัตินิต จันทรโรจนกิจ ได้อธิบายไว้การสร้างหมู่อาคารที่โดดเด่น อยู่รายล้อมด้วยพื้นที่โล่งแจ้ง เช่น จตุรัสหรือพลาซ่านั้นเป็นลานแห่งการ

<sup>224</sup> สุนทรพิพิธ (เชย มัชฌิมบูลย์). (2514). เล่มเดิม. หน้า 150.



แสดงอำนาจของรัฐในเชิงสัญลักษณ์มากกว่าที่พื้นที่นั้นเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับประชาชน<sup>225</sup> การเกิดขึ้นของอาคารทั้ง 2 หลังเปลี่ยนภูมิสถาปัตยกรรมของเมืองอุบลราชธานีทั้งในของภูมิทัศน์ทางอำนาจที่เปลี่ยนแปลง ยังรวมไปถึงเปลี่ยนภูมิศาสตร์ทางเศรษฐกิจโดยเป็นการเสนอทางเลือกของการเติบโตทางเศรษฐกิจในพื้นที่ใหม่อีกด้วย

การเกิดขึ้นของศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี ศูนย์กลางระบบราชการแบบใหม่ในเมืองอุบลราชธานี ส่งผลให้ต้องมีคนมาติดต่อราชการเป็นจำนวนมากขึ้น แต่การคมนาคมที่ไม่สะดวก การเดินทางไปกลับภายในวันเดียวเป็นเรื่องยาก ทำให้เวลาได้เสียกันนั้น ด้านหลังของศาลากลางฯ มีการเปิดโรงแรมขึ้นมาเพื่อรองรับผู้ที่เดินทางมาติดต่อราชการเพื่อได้พักค้างแรมในการเดินทาง คือ โรงแรมเจียวกี่ โรงแรมแห่งแรกของเมืองอุบลราชธานี พื้นที่โดยรอบสถานที่ราชการกลายเป็นชุมชน การตัดถนนเพิ่มขึ้น ผู้คนขยับขยายเข้ามาในพื้นที่ลึกลับจากริมฝั่งแม่น้ำเพื่อแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับพื้นที่โดยรอบอาคารราชการ สถาปัตยกรรมแบบใหม่ สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกนี้โศกาสลิก ไม่ใช่แค่เพียงเกิดความเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบของสถาปัตยกรรมในเมืองอุบลราชธานี แต่ตัวสถาปัตยกรรมเองยังทำหน้าที่สะท้อนความเปลี่ยนแปลงของอำนาจใหม่ที่เปลี่ยนแปลงภูมิสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์เมืองอุบลราชธานีด้วย

## 4.2. ด้านเศรษฐกิจ

### 4.2.1 สถาปัตยกรรมใหม่ในย่านการค้าเก่า

หากเราเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมเป็นสินค้า รูปแบบภายนอกของสถาปัตยกรรมหลังนั้นคงจะเปรียบได้กับบรรจุภัณฑ์ของสินค้านั้น ในการปรับรูปแบบของสถาปัตยกรรมเมืองอุบลราชธานี โดยเฉพาะบริเวณพื้นฐานเศรษฐกิจดั้งเดิมของเมืองอุบลราชธานี คือบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลและบริเวณถนนหลวง ซึ่งประกอบไปด้วยตึกแถวร้านค้าของชาวจีน ซึ่งเดิมสร้างในรูปแบบของตึกดินเป็นหลัก ซึ่งกลุ่มพ่อค้าชาวจีนเป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในเมืองอุบลราชธานีทั้งมาจากเมืองจำปาศักดิ์ ประเทศลาวซึ่งเป็นพื้นที่ภายใต้อิทธิพลของฝรั่งเศส<sup>226</sup> ทั้งกลุ่มที่อพยพจากกรุงเทพฯ ซึ่งอพยพมาตามเส้นทางการค้าสายภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีศูนย์กลางทางการค้าหรือชุมทางในการแลกเปลี่ยนสินค้าอยู่ที่เมืองนครราชสีมา โดยที่เมือง

<sup>225</sup> บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ. (2565). *เล่มเดิม*. หน้า 42.

<sup>226</sup> สุธิดา ตันเลิศ, อนันท์ธนา เมธานนท์ และณัฐพัชร เตชะรุ่งไพศาล. (2559,กรกฎาคม-ธันวาคม). ประวัติชาวจีนเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2488. *เล่มเดิม*. 7(2): 176-177.

นครราชสีมาหรือเมืองโคราชนั้น ชุมชนชาวจีนถือว่ามิมีบทบาทที่โดดเด่นในการค้าขาย ควบคุมการค้าของเมือง<sup>227</sup>

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับข้อมูลที่ชาวจีนนั้นเคลื่อนตัวจากกรุงเทพฯ กระจายไปตามเมืองต่าง ๆ ในสยามเพิ่มจำนวนไปตามทางรถไฟที่ไปถึง ทำให้ดินแดนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็เหนือสุดหรือตะวันออกเฉียงเหนือ เกิดการเพิ่มจำนวนประชากรของชาวจีนเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว<sup>228</sup> จะเห็นได้ว่ากลุ่มคนจีนดังกล่าวเป็นกลุ่มคนที่มีการติดต่อกับโลกภายนอกและมีโอกาสที่จะพบกับความหลากหลายของพื้นที่ต่าง ๆ ที่ตนเองได้เดินทางเข้ามาทำการค้า ในขณะที่ชาวจีนบางส่วนสยามยังเอาตัวเองเข้าไปเป็นคนในบังคับของชาติตะวันตก เช่น เมื่อ พ.ศ. 2423 จีนต้นเซียหยูในบังคับฝรั่งเศสได้ทำการขอสารตราอนุญาตเดินทางไปทำการค้าที่เมืองโคราช สีสะเกษ อุบล และคุชััน (คงการสะกดตามเอกสารชั้นต้น)<sup>229</sup> แสดงถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มพ่อค้าชาวจีนที่ทำการค้าในแถบหัวเมืองภาคอีสานที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับชาวตะวันตก สิ่งนี้ย่อมส่งผลต่อโลกทัศน์ของกลุ่มพ่อค้าชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีที่ติดต่อสัมพันธ์กับพ่อค้าชาวจีนในเมืองอื่นๆ สิ่งนี้เป็นประสพการณ์อันเกิดจากการค้าที่พ่อค้าชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีได้นำมาใช้พัฒนาธุรกิจของตนเองให้ดียิ่งขึ้น โดยหนึ่งในการพัฒนานั้นคือ การพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมของร้านค้าของตนเอง

การที่กลุ่มพ่อค้าชาวจีนมีประสพการณ์ที่มีความหลากหลาย ย่อมเป็นส่วนสำคัญให้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนเป็นกลุ่มคนที่เปิดกว้างและมองหาช่องทางในการทำมาหากินอยู่เสมอ อะไรก็ตามที่จะพัฒนาธุรกิจของตนเองให้เจริญเพิ่มพูนขึ้นย่อมเป็นสิ่งทีกลุ่มพ่อค้าชาวจีนจะทำอยู่เสมอ ซึ่งหนึ่งในนั้นคือการปรับปรุงอาคารสถาปัตยกรรมของตนเองก็คือตึกแถวร้านค้า โดยที่รูปแบบเดิม ๆ อย่างจารีตวัฒนธรรมจีนดั้งเดิมอย่างตึกดิน มาเป็นตึกแถวร้านค้าแบบใหม่ ที่มีการตกแต่งและโครงสร้างอาคารแบบใหม่ตามแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตก โดยเมืองหลังสนธิสัญญาบาวริงซึ่งส่งผลส่วนแบ่งทางการค้าในสยามซึ่งเดิมนั้นเป็นกลุ่มพ่อค้าชาวจีนสามารถควบคุมไว้ได้อย่างเบ็ดเสร็จ เป็นผู้ได้รับประโยชน์สูงสุด<sup>230</sup> ซึ่งเป็นผลจากการที่กลุ่มชาวจีนได้เข้า

<sup>227</sup> พิภู บุษบก. (2560). *เดมเดิม*. หน้า 15-16.

<sup>228</sup> จี. วิลเลียม สกินเนอร์. (2564). *สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. หน้า 133-135.

<sup>229</sup> หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง จีนต้นเซียหยูในบังคับฝรั่งเศสขอไปตั้งโรงสินค้าในโคราช อุบล สีสะเกษ. ( พ.ศ. 2423).

<sup>230</sup> ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเกอร์. (2546). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. หน้า 122-123.

มาทำการค้าในสยามมาอย่างเนิ่นนานและมีบทบาทในเศรษฐกิจของสยามอย่างมาก จนถึงขนาดที่ลงหลักปักฐานและตั้งถิ่นฐานในสยามจนสามารถสร้างเครือข่ายการค้าไปได้ทั้งทั้งสยามโดยอาศัยเครือข่ายแม่น้ำเป็นเส้นทางการค้า ประหนึ่งว่าที่ใดที่เรือสามารถแล่นไปถึงได้ ที่นั่นจะมีพ่อค้าชาวจีนเข้าไปทำการค้าโดยตลอด

อิทธิพลการค้าของชาติตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทในการค้าในสยามมากขึ้น หลังสนธิสัญญาเบาว์ริงนี้ ส่งผลให้ส่วนแบ่งของตลาดถูกแย่งชิงไป จากเดิมที่กลุ่มพ่อค้าชาวจีนเป็นผู้ได้รับประโยชน์สูงสุดในระบบเศรษฐกิจการค้าของสยาม แต่สนธิสัญญาเบาว์ริงกลับทำลายข้อได้เปรียบของกลุ่มพ่อค้าชาวจีนลงไป<sup>231</sup> สนธิสัญญานี้เปิดโอกาสให้พ่อค้าตะวันตกเข้ามาทำการค้าในส่วนต่างๆ ของสยามยิ่งขึ้น แม้แต่ในส่วนไกลออกไปจากกรุงเทพฯ อย่างหัวเมืองภาคอีสาน ดังที่ปรากฏว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่ เมื่อ พ.ศ. 2424 พ่อค้าชาวฝรั่งเศสได้เดินทางมาสำรวจ เทียบชมและบันทึกรายการสินค้าในตลาดที่เมืองอุบลราชธานี ดังนี้

“..... มองซิเออเซนเตนัวจึงแจ้งว่าจะขอเที่ยวชมบ้านเมือง แลขอให้  
ข้าพระพุทธเจ้าจดบาญชีสินค้าซึ่งมีในท้องตลาดเมืองอุบลราชธานี แล้ว  
ลากลับไปครั้นณวัน ๓ ๑๓/๒ ค่ำปีกุนนาศิก ข้าพระพุทธเจ้าจึงไปเยี่ยม  
ตอบ ที่ๆพัก มองซิเออเซนเตนัว แสดงความยินดีทั้งสองฝ่าย  
ข้าพระพุทธเจ้าจึงหาตัวจีนที่ค้าขายในเมืองอุบลราชธานี มาเขียนบาญ  
ชีราคาสินค้าของป่าต่างๆ ให้กับมองซิเออเซนเตนัว แลให้นายรอด  
มหาดเล็กนำมองซิเออเซนเตนัว ไปเที่ยวชมพระอารามแลบ้านราษฎร  
ถนนตลาด.....”<sup>232</sup>

จากบริบทดังกล่าวทำให้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนต้องปรับตัวเพื่อรับมือกับคู่แข่งทางการค้าภายใต้ระเบียบโลกเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี โดยวิธีหนึ่งนั้นที่ชาวจีนเลือกที่จะทำคือการปรับปรุงแหล่งการค้า ห้างร้านของตนเองให้มีความสวยงามทันสมัยมากขึ้นการที่ชาวจีนเลือกที่จะปรับปรุงอาคารตึกแถวร้านค้าของตนเองโดยรับเอารูปแบบของอิทธิพลตะวันตกซึ่งเป็นอิทธิพลตามสมัยนิยมเข้ามาใช้ เพื่อนอกจากจะแสดงถึงความทันสมัย ไม่ตกยุคแล้ว ประเด็นที่ชวนคิดอีก

<sup>231</sup> ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเกอร์. (2546). เดิมเดิม . หน้า 122-123

<sup>232</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง แผนกการปกครอง ไบบอก (อุบลราชธานี). ( พ.ศ. 2424 - 2430).

อย่างหนึ่งคือเรื่อง “ความน่าเชื่อถือ” ดังที่กล่าวตอนต้นว่า “หากเราเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมเป็นสินค้า รูปแบบภายนอกของสถาปัตยกรรมหลังนั้นคงจะเปรียบได้กับบรรจุภัณฑ์ของสินค้านั้น” ในสังคมไทยหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง อิทธิพลของตะวันตกเข้ามามีอำนาจ บทบาทในสังคมไทยแทนที่อิทธิพลจีน ซึ่งอำนาจและบทบาทเหล่านั้น ทำให้เกิดการ “ให้คุณค่า” คือสร้างความน่าเชื่อถือทั้งในแง่ของภูมิปัญญา ศิลปะวิทยาการขององค์ความรู้ต่าง ๆ และรวมไปถึงคุณภาพสินค้าที่ถูกแบ่งชนชั้น โดยที่สินค้าของตะวันตกนั้นถือเป็นของชั้นที่หนึ่งคือมีคุณภาพดีเยี่ยม

การที่ชาวจีนจะอิงอาศัยแนวคิดหรือภูมิปัญญาตะวันตกเพื่อช่วยในการยกระดับทางธุรกิจของตนเองนั้นไม่ใช่เรื่องแปลกเป็นการใด ดังเช่นที่ชาวจีนบางส่วนที่เข้ามาทำการค้าในสยามได้เข้าเป็นคนในบังคับของชาติตะวันตกเพื่อสิทธิประโยชน์บางประการ ดังเช่น ใน พ.ศ. 2423 จีนตันเซียหูที่ คนในบังคับของฝรั่งเศสได้ขยายการค้าของตนเองออกไปยังพื้นที่อื่นหัวเมืองนอกเขตพื้นที่เมืองหลวง คือ กรุงเทพฯ ดังปรากฏในเอกสารจากสำนักหอจดหมายเหตุฯ ดังนี้

“ มงซีเออเอปตันเซตองกงสุดแลคคอมมิสแซร์ฝรั่งเศสถวายคำนับมายัง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระบำราบปรปักษ์ ด้วยจีนตันเซียหู ในบังคับฝรั่งเศส ขอแต่งให้จีนเลี้ยงเปนนายเรือยาว ๖ วา จีน นาย/ลูก เรือ ๒ คน มีเครื่องสาตราวุธสำหรับล่า คุมเรือแลสินค้าต่างๆ ขึ้นไปตั้งโรงค้าขายณเมืองโคราช แลเมือง สีสะเกษ/อุบล/อุบล/อุบล/อุบล แลตามแขวงหัวเมือง รายทางฝ่ายเหนือ ทุกสินค้าขึ้นล่องไปณกรุงเทพฯ ฯ ...”<sup>233</sup>

จะเห็นได้ว่าชาวจีนบางส่วนได้อาศัยอิทธิพลของชาติตะวันตกในเพื่อเป็นประโยชน์ในการค้าของตนเอง สะท้อนถึงการแข่งขันทางธุรกิจที่มีความเข้มข้นสูงในหมู่ชาวจีนด้วยกันเอง ดังนั้นแล้วชาวจีนที่ไม่ได้อยู่ในบังคับของชาติตะวันตกจะปรับตัวอย่างไรในบริบทที่เปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ทางออกหนึ่งที่สามารถทำให้อย่างรวดเร็วก็คือ “การปรับรูปลักษณะ” ของสถานที่ประกอบธุรกิจให้มีความเป็นตะวันตก กลุ่มพ่อค้าชาวจีนจึงปรับรูปแบบของอาคารร้านค้าของตนเองให้เป็นรูปแบบตะวันตกโดยการปรับในส่วนของ “Facade” หรือ “ฟาซาด” ซึ่งหมายถึงส่วนหน้าของตัวอาคารไปใช้การตกแต่งแบบตะวันตก ในขณะที่การจัดสรรพื้นที่ใช้สอยยังคงใช้รูปแบบเดิมอยู่ คือในตัวสถาปัตยกรรมแต่ละหลัง ใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและที่ประกอบธุรกิจการค้า

<sup>233</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง จีนตันเซียหูในบังคับฝรั่งเศสขอไปตั้งโรงสินค้าในโคราช อุบล สีสะเกษ. ( พ.ศ. 2423).

โดยที่ส่วนหน้าใช้เป็นพื้นที่ค้าขาย และส่วนหลังที่ในการอยู่อาศัย ซึ่งการปรับปรุงลักษณะภายนอกนี้ ถือเป็นส่วนนี้ช่วยยกระดับการประกอบธุรกิจการค้าของกลุ่มพ่อค้าชาวจีนได้ในเรื่องของภาพลักษณ์ได้เป็นอย่างดีอีกทางหนึ่ง

การปรับปรุงลักษณะของอาคารนี้ได้ส่งผลไปยังชุมชนชาวจีนอื่นๆ ที่อยู่ในขอบเขตของสยามด้วยเช่นกัน ซึ่งรวมไปถึงกลุ่มชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีด้วย ในพื้นที่เมืองอุบลราชธานีพื้นที่ที่มีอาคารที่ได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2430-2475 อยู่หนาแน่นคือบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูล ซึ่งเป็นพื้นที่ตัวเมืองเดิมและเป็นย่านเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงเป็นพื้นที่ที่ชาวจีนจับจองในการทำห้างร้านเพื่อประกอบกิจการ ดังนั้นเมื่ออิทธิพลทั้งทางการค้าของตะวันตกแพร่เข้ามาทั้งสินค้าจากตะวันตกที่ถูกนำเข้ามาโดยพ่อค้าชาวจีนเอง หรือการที่ตัวชาวตะวันตกได้เดินทางมาค้าขายเอง ทำให้การแข่งขันทางเศรษฐกิจมีสูงขึ้น ในขณะเดียวกันที่การเข้ามาของอำนาจจากรัฐบาลส่วนกลางของสยามได้แพร่เข้ามาถึงเมืองอุบลราชธานี ได้นำรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาด้วย ดังนั้นกลุ่มพ่อค้าชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีบางส่วนจึงรับเอาอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมนั้นมาใช้กับตนเองเพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันทางการค้า

การที่กลุ่มพ่อค้าชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีรับเอารูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกมาใช้ นั้น สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ 1. กลุ่มอาคารที่สร้างด้วยอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกเพียงอย่างเดียว กับ 2. กลุ่มอาคารที่ได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกแต่ยังผสมผสานกับอิทธิพลจีน โดยที่อาคารทั้ง 2 กลุ่มมีช่วงเวลาในการสร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2440 – ถึง พ.ศ. 2472 ซึ่งเมื่อเทียบกับอาคารย่านการค้าของชาวจีนในกรุงเทพฯ ที่เริ่มมีการสร้างตึกแถวร้านค้าที่ผสมผสานสถาปัตยกรรมตะวันตก โดยที่ได้รับรูปแบบตึกแถวฝรั่งในประเทศสิงคโปร์มาสร้างไว้ที่ริมถนนเจริญกรุง เมื่อตัดถนนใน พ.ศ. 2404-234 อันถือเป็นตึกแถวร้านค้าที่มีการใช้สถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาเกี่ยวข้องยุคแรก ๆ ในสยาม จากช่วงเวลาของการสร้างอาคาร เห็นได้ว่ากลุ่มอาคารในเมืองอุบลราชธานีนั้นสร้างทีหลัง ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของการลื่นไหลทางวัฒนธรรมที่เคลื่อนจากโลกตะวันตกสู่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของสยาม จากนั้นจึงแผ่ขยายออกไปยังส่วนอื่นของประเทศตามลำดับ

#### 4.2.2 ตลาดเก่า : ย่านการค้าเมืองอุบลราชธานี

หากเดินสำรวจพื้นที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลตั้งแต่ถนนพรหมแล้วตัดขึ้นไปที่ดินหลวง ในปัจจุบันนี้ยังสามารถดูพัฒนาการของสถาปัตยกรรมอาคารร้านค้าของกลุ่มพ่อค้าชาวจีน

<sup>234</sup> ญัฐวุฒิ ปรียวณิชย์. (2560). *เล่มเดิม*. หน้า 208-210.



ในเมืองอุบลราชธานีได้ โดยแบบที่ 1 คือ อาคารแบบจีนดั้งเดิม คือ ตึกดิน แบบที่ 2 คือ อาคารที่ผสมผสานระหว่างความเป็นจีนกับอิทธิพลของตะวันตก และแบบที่ 3 คือ อาคารที่รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกมาใช้อย่างเต็มที่ กระบวนการพัฒนาของสถาปัตยกรรมทั้ง 3 รูปแบบนั้น เป็นไปอย่างต่อเนื่องตามกระบวนการขยายตัวของเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานี ในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเฉพาะในรูปแบบที่ 2 และ 3 ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์หลักของการวิจัย เดิมทีนั้นเครือข่ายการค้าของชาวจีนมีความเข้มแข็ง เป็นตัวแทนในด้านการค้าของรัฐบาลสยามในสมัยรัฐจารีตมาตั้งแต่เดิม ซึ่งส่งผลให้ชาวจีนสามารถแผ่ขยายอิทธิพลทางด้านการค้าไปได้อย่างกว้างขวางในทุกพื้นที่ของสยาม กลุ่มพ่อค้าชาวจีนนั้นล่องเรือจากกรุงเทพฯ นำสินค้าไปค้าขายแลกเปลี่ยนตามพื้นที่ต่าง ๆ เท่าที่แม่น้ำจะไหลไปถึง<sup>235</sup>



ภาพประกอบ 95 ร้านพรจิตต์ ถนนหลวง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ :ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2564

จากการสำรวจอาคารในบริเวณถนนหลวงพบว่าอาคารของร้านพรจิตต์ ซึ่งเป็นปัจจุบันเปิดเป็นร้านตัดเสื้อและที่อยู่อาศัยของทายาทของหลวงวิวัฒนวิตรบูลย์ (นาค โกศลวิวัฒน์) อาคารหลังนี้เป็นอาคารที่รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมอย่างเต็มที่ทั้งในแง่ของรูปแบบและ

<sup>235</sup> ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเกอร์. (2546). *เล่มเดิม*. หน้า122-123.

โครงสร้าง สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือจากคำบอกเล่าของเจ้าของอาคารคนปัจจุบัน นางสมจิตต์ จัยวัฒน์ เจ้าของอาคารคนปัจจุบัน ทายาทของหลวงวัฒนวิตรบูลย์ (นาค โกศลวัฒน์) ได้กล่าวถึง กระเบื้องปูพื้นชั้นล่างของตัวอาคารว่าเป็นกระเบื้องที่ปูมาตั้งแต่เดิม ซึ่งกระเบื้องปูพื้นนี้ได้มีการกล่าวถึงในงาน การสัมมนาทางวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดี เรื่องประวัติศาสตร์และโบราณคดีอุบลราชธานี พ.ศ. 2533 โดยกล่าวว่า “พื้นของอาคารปูด้วยกระเบื้องเซรามิกที่สั่งมาจากยุโรป (อิตาลี)”

กระเบื้องปูพื้นของร้านพรจิตนั้นมีรูปที่สอดคล้องกับกระเบื้องที่เรียกว่า “กระเบื้องสิงคโปร์” ซึ่งเป็นกระเบื้องที่ทำจากซีเมนต์พิมพ์ลายเรขาคณิต มีสีส้มที่สวยงามหลากหลายตามรูปแบบของศิลปะตะวันตก ซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งสยามนำเข้ามาใช้ภายในประเทศผ่านเมืองปีนังและสิงคโปร์ ซึ่งกระเบื้องลักษณะนี้เป็นกระเบื้องที่นิยมนำเข้ามาใช้ในสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 มีคุณภาพดีมาก มีความทนทานสูง จึงชำรุดสึกหรอได้ยาก โดยที่กระเบื้องปูพื้นของร้านพรจิตนั้นมีลวดลายเดียวกันกับกระเบื้องปูพื้นของอาคารบ้านตรอกถั่วออกถนนสันติภาพ เขาวราช กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นอาคารที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 6 ต่างกันแค่เพียงสีของกระเบื้องเท่านั้น



ภาพประกอบ 96 พื้นอาคารร้านพรจิต ถนนหลวง  
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2564



ภาพประกอบ 97 พื้นอาคารบ้านตรอกถั่วอก ถนนสันติภาพ กรุงเทพฯ

ที่มาภาพ : Suphakdipa Poolsap. (2566). ชมภาพก่อน-หลังการรีโนเวตงานช่างของ  
'บ้านตรอกถั่วอก' ตึกอายุร้อยปี ย่านเยาวราช.

อย่างไรก็ตาม การที่อาคารแม่เพียงหลังเดียวเท่าที่ยังเหลือให้ศึกษาอยู่นี้ มีการใช้ กระเบื้องนำเข้าจากต่างประเทศอาจไม่สามารถให้ภาพแทนความเฟื่องฟูของเศรษฐกิจเมือง อุบลราชธานีได้ทั้งหมด แต่หลักฐานที่พบนั้นสามารถสะท้อนผลประกอบการทางธุรกิจของเจ้าของ อาคารได้เป็นอย่างดี ตามคำบอกเล่าของนางสมจิตต์ จัยวัฒน์ เจ้าของอาคารคนปัจจุบัน ทายาท ของหลวงวัฒนวิตรวิบูลย์ (นาค โกศลวัฒน์) กล่าวว่าเดิมที่ที่บ้านนี้เป็นร้านขายของ ขายทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งของใช้ของป่า นอกจากนี้ในสมัยพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวง ต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวกาว<sup>236</sup> นางสมจิตต์ยังกล่าวว่าในช่วงเวลานั้น หลวงวัฒนวิตรวิบูลย์เป็นผู้กว้างขวางในทางการค้าของเมืองอุบลราชธานีอย่างยิ่ง หากพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ฯ ต้องการคำปรึกษาด้านเศรษฐกิจการค้าก็ต้องมา ปรึกษาหลวงวัฒนวิตรวิบูลย์ ทำให้เกิดเป็นความสนิทสนมจนถือได้ว่าเป็นมิตรสหายกัน โดยที่ ปรากฏหลักฐานเป็นภาพถ่ายที่ลงลายพระหัตถ์ของพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ได้มอบให้หลวงวัฒนวิตรวิบูลย์ที่ทายาทได้เก็บรักษาไว้จนถึงปัจจุบันดังภาพด้านล่างนี้

<sup>236</sup> เดิม วิชาคย์พจนกิจ. (2557). เล่มเดิม. หน้า 353.



ภาพประกอบ 98 ภาพถ่ายพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์  
พร้อมลายพระหัตถ์ มอบให้หลวงวัฒนวิตรัญญ์

ที่มาภาพ : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2564

ทั้งหมดนี้ย่อมสะท้อนถึงความสำเร็จในด้านการค้าขาย อันนำมาสู่ความสามารถในการสะสมทุนทรัพย์ของพ่อค้าชาวจีนในเมืองอุบลราชธานี ซึ่งการมีทุนที่มากที่ทำให้สามารถลงทุนหาสินค้ามาวางขายที่ร้านได้อย่างหลากหลายชนิด นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงลักษณะของการจับจ่ายของผู้คนในเมืองอุบลราชธานีว่ามีความเป็น “สังคมเมือง” อย่างเด่นชัด คือเป็นพื้นที่ที่มีความต้องการการบริโภคอย่างหลากหลาย ดังเช่นที่ในภาพยนตร์ไฟหลวง ได้กล่าวถึงตลาดสินค้าในเมืองอุบลราชธานีไว้ดังนี้

“พวกตาลู่งฟังเยอจักว่า  
ยามน้ำหลายขนของบ่ยาก  
เปนวัดงามสุปฏิญ์เหนือหมู  
ตัดเปนทางถนนสายใหญ่

เลียบฮิมท่าของเมืองอุบล  
วัดกัมากฮิมน้ำมีสาม  
ไต้เป็นคูวัดหลวงวัดกลาง  
แต่บ้านไต้ตลอดบ้านเหนือ

|                            |                                     |
|----------------------------|-------------------------------------|
| ตัดแปนเครื่องถนนใหญ่กว้าง  | บิใส่บ่อยแปดเส้นทางหลวง             |
| ตัดทางขวางทางซอยยิ่งมาก    | มีตลาดสี่แยกตึกแถว                  |
| เสียงแซวๆ ยามเย็นยามเช้า   | ซื้อมันข้าวกับแก้มของกิน            |
| หน้ายินดีแต่ชาวตลาด        | ไทยโคราชมากกว่าไทยลาว               |
| พวกสาวๆ ชายของตามกาด       | นั่งตลาดขายแทบทุกอัน                |
| ของสำคัญผ้าแพรเครื่องเทศ   | ยิ่งวิเศษเครื่องใช้ของสรวย          |
| มีเงินพอยบตัดเสือนกวาดบ้าน | เขาตั้งร้านอยู่ข้างถนน              |
| คนลับสนที่ขายบ่ขาด         | พวกตลาดเขาฮ้างเขามี” <sup>237</sup> |

ภาพย้ดังกล่าวสะท้อนความหลากหลายของสินค้าที่วางขายในเมืองอุบลราชธานี หลังจากทีทางรถไฟสร้างเสร็จ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับคำบรรยายของเอเจียน แอมอนิเย ที่กล่าวถึงตลาดเมืองอุบลราชธานี ใน พ.ศ. 2438 ว่า

“.....ตามร้านค้าในเมืองอุบลนอกจากจะมีของกินแล้วยังมี หมู เป็ด ไก่ ปลา ผักต่างๆ ส่วนสินค้าเข้ามีผ้าฝ้าย เครื่องนุ่งห่ม ผ้าห่ม ผ้าไหม ไหมพรม หมวก ผากา และคนโททองแดง หีบเหล็กเล็กๆ สมุด ข่อยสีขาวของพื้นบ้าน ตุ๊กต้าย แอ๊กคอร์เดียน จากเมืองอุบลของทีส่งออกก็มีเขาสัตว์ สัตว์เป็นๆ ผลกระวานคุณภาพต่ำ และเกลือที่น้ันมากที่สุด มีการแลกเปลี่ยนเกลือกับทองคำ.....

..... มีชาวพม่ามาจากบางกอกเพื่อกำการค้าขายที่อุบล นอกจากจะมีชาวจีน 50 กว่าคน ซึ่งได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในตัวเมืองแล้ว ยังมีพวกคนจีนที่เียวไปเียวมาระหว่างอุบลกับโคราช.....”<sup>238</sup>

จะพบว่าการบรรยายถึงบรรยากาศของตลาดในเมืองอุบลราชธานีแม้จะต่างช่วงเวลา แต่สะท้อนถึงบริบทของความเป็นสังคมแบบบริโภคนิยมของเมืองอุบลราชธานีได้อย่างเด่นชัด ดังนั้นแล้วการค้าขายและเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีย่อมจะมีความเฟื่องฟูจนกลุ่ม

<sup>237</sup> เจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์. (2476). ภาพรถไฟหลวง โดยภาคภาษาอีสาน. หน้า 32-33.

<sup>238</sup> เอเจียน แอมอนิเย. (2539). เล่มเดิม. หน้า 71.



พ่อค้าชาวจีนสามารถทำกำไรดังที่ในกาพย์ร่ำไห้หลวงได้กล่าวว่ “พวกตลาดเข้างั้งเขามี่” ซึ่งหมายถึง กลุ่มพ่อค้าในพื้นที่ตลาดเป็นกลุ่มที่มีความร่ำรวยและมีฐานะทางเศรษฐกิจดี สะท้อนว่ากลุ่มพ่อค้าชาวจีนสามารถสะสมทุนไว้ได้มากพอจนเมื่ออิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากระบบเศรษฐกิจแบบจารีตที่มีพระคลังสินค้าและการค้าแบบรัฐบรรณาการเป็นแกนกลาง ถูกแทนที่ด้วยระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโลกเสรีเข้ามาอย่างสยาม ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในแง่ของความสามารถในการถือครองสินค้า

ในอดีตการถือครองทรัพย์สินในประเทศไทยนั้นมึข้อกำหนดที่แตกต่างกันระหว่างชนชั้นดังเช่น การนุ่งผ้าลายอย่างหรือผ้าเยียรบับนั้นจะถูกสงวนไว้สำหรับชนชั้นเจ้านายเท่านั้นที่มีสิทธิในการครอบครองและสวมใส่ ในขณะที่สถาปัตยกรรมก็เช่นเดียวกัน อาคารยอดปราสาทนั้นสงวนไว้ใช้กับพระมหากษัตริย์เพียงเท่านั้น แต่เมื่อมีการเข้ามาของสถาปัตยกรรมตะวันตกซึ่งเป็นคุณค่าความงามแบบใหม่ที่สังคมไทยไม่ได้มีข้อกำหนดหรือจารีตในการใช้งานบังคับอยู่เดิม จึงทำให้สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกเป็นสิ่งที่คนทุกชนชั้นในสังคมสามารถนำไปใช้ได้ขอเพียงแค่มึทุนทรัพย์ในการสร้างสรรค์งาน

การที่พ่อค้าชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีนำเอาสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกมาใช้งาน จึงไม่ได้สะท้อนแค่การเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่หรือรสนิยมส่วนตัวของแต่ละคนเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความเท่าเทียมกันในการถือครองสินค้า<sup>239</sup> โดยที่ความเท่าเทียมกันในการถือครองสินค้านั้นย่อมสะท้อนให้เห็นว่าพ่อค้าชาวจีนนั้นมีความสามารถทางเศรษฐกิจในการทำการค้าขาย เพื่อนำมาซึ่งรายได้ที่จะนำมาสร้างสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกซึ่งต้องใช้ทุนสูง ในแง่นี้แล้วยังบ่งบอกได้ว่า เดิมสินค้านำเข้าหรือสินค้าจากต่างประเทศนั้นจะกระจุกตัวอยู่เฉพาะในวงแคบ ๆ กับคนบางกลุ่มเท่านั้น แต่การที่หัวเมืองรอบนอกสามารถใช้สินค้านำเข้าเช่นเดียวกันในกรุงเทพฯ ได้ ย่อมสะท้อนถึงการกระจายตัวของมูลค่าทางเศรษฐกิจของหัวเมืองรอบนอกอีกด้วยว่ามีการขยายตัวมากยิ่งขึ้น

ดังนั้นแม้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีที่แม้อาจเป็นกลุ่มที่ไม่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปิดเสรีทางการค้า เพราะเมืองอุบลราชธานีไม่ใช่พื้นที่เป้าหมายของการตั้งร้านค้าหรือสถานีการค้าของพ่อค้าตะวันตกอย่างเช่นในพื้นที่กรุงเทพฯ แต่กลุ่มพ่อค้าชาวจีนเมืองอุบลราชธานีก็ยังมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับกลุ่มค้าชาวจีนในกรุงเทพฯ และเมืองนครราชสีมา ในฐานะผู้นำสินค้าออกมกระจายไปยังส่วนภูมิภาคของประเทศ มีส่วนทำให้เกิด

<sup>239</sup> อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2565). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475. หน้า 242.

การขยายตัวของเศรษฐกิจจรรจบรอบนอกพื้นที่ศูนย์กลาง ทำให้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนเมืองอุบลราชธานี นำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่ตนเองได้พบเห็นมาห่อหุ้มตน นอกจากนี้จะเพื่อตอบสนองทั้งรสนิยมส่วนตัวแล้ว ตึกแถวร้านค้าแบบตะวันตกของพ่อค้าชาวจีนในเมืองอุบลราชธานียังแสดงถึงปรับตัวเข้าหาความทันสมัยที่มีนัยทางธุรกิจ คือการรับเอารูปแบบของอิทธิพลตะวันตกมาใช้ในสถาปัตยกรรมอาคารร้านค้าของกลุ่มพ่อค้าชาวจีนได้สร้างภาพลักษณ์ของการค้าสมัยใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทของเศรษฐกิจกระแสหลักของสยาม ที่ถูกดึงเข้าสู่ระบบการค้าแบบทุนนิยมเสรีโดยชาติตะวันตก ซึ่งถือเป็นความพยายามในการพัฒนาหรือเพิ่มศักยภาพทางธุรกิจของตนในอีกรูปแบบ<sup>240</sup> เมื่อตะวันตกเป็นกระแสหลัก การเอาตะวันตกมาห่อหุ้มเปลือกของตนเองก็เป็นสิ่งที่หากมีความสามารถในการที่จะทำได้ ทำไว้ก็ไม่เสียหาย มีแต่จะสร้างผลกำไรให้กับธุรกิจของตน

#### 4.2.3 ภัตตาคารเจียวกี โรงแรมแห่งแรกของเมืองอุบลราชธานี

ภัตตาคารเจียวกี ตั้งอยู่ที่ถนนเขื่อนธานีตรงกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี หรือในอดีตเรียกว่า “ศาลากลางเมืองอุบลราชธานี” ตามที่ปรากฏในเอกสารจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ดังนี้ “....คิดจะทำศาลากลางเมืองอุบลให้เป็นที่มั่นคงชอบด้วยราชการแล้ว....”<sup>241</sup> ร้านเจียวกีเป็นทั้งร้านอาหารและให้บริการที่พัก จากการสอบถามจากคุณนายสาทิศ หาญสกุล อายุ 57 ปี เจ้าของร้านคนปัจจุบันและทายาทของ กังเจียวพงษ์ ผู้สร้าง ระบุว่าร้านเจียวกีได้สร้างขึ้นโดยใช้ไม้จากที่เหลือจากการสร้างศาลาว่าการรัฐบาลมณฑลอุบลราชธานี เพื่อประกอบธุรกิจค้าขายอาหารและบริการที่พักแก่ผู้ที่เดินทางมาติดต่อราชการที่ศาลาว่าการฯ

ภัตตาคารและโรงแรมเป็นสิ่งใหม่ในสังคมไทย และเป็นวัฒนธรรมจากภายนอก สังคมสยาม คนไทยหรือแม้แต่ในเมืองอุบลราชธานีนั้นไม่เคยมีความคิดในเรื่องของการกินข้าวนอกบ้านมาก่อน ทุกบ้านต่างประกอบอาหารกินเอง ยามเดินทางค้างแรมหากไม่ทำที่พักตามเส้นทางเดินที่ทาง ก็พักตามวัดหรือตามบ้านของผู้เฒ่าในท้องถิ่นนั้น ดังเช่นในสมัยที่เอเจียน แอมอนิเยเดินทางมาสำรวจยังเมืองอุบลราชธานีใน พ.ศ. 2438 ได้ถูกจัดให้พักที่ ศาลาพักแรม หรือเมื่อครั้งพลเอก พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์

<sup>240</sup> อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2565). *เล่มเดิม*. หน้า 230.

<sup>241</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง ถึงหลวงภักดีณรงค์ ขุนพรพิทักษ์ ข้าหลวงตอบข้อราชการแลส่งผู้ร้ายกับพระราชทานหีบสีลาน่าเพลิงเผาศพราชวงษ ( จ.ศ. 1246 – 1247).

ภูวนาท กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสนาธิการกระทรวงกลาโหม เสด็จมายังเมืองอุบลราชธานีใน พ.ศ. 2458 ทางเมืองอุบลราชธานี ได้จัดที่ประทับให้ ณ ทำเนียบเทศาภิรมย์น้ำมูล<sup>242</sup> เห็นได้ว่าในเวลานั้นเมืองอุบลราชธานียังไม่มีที่พักเฉพาะสำหรับผู้มาติดต่อราชการ

การเกิดขึ้นของภัตตาคารเจียวกี่นี้จึงสะท้อนถึงบทบาทความสำคัญของเมืองอุบลราชธานีที่มีสถานะเป็นศูนย์กลางของเมืองอื่น ๆ โดยรอบ ทำให้ต้องมีผู้คนจากที่ต่าง ๆ เข้ามาติดต่อราชการอย่างมากหลาย นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงการเข้ามาของแนวคิดแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีคือการทำภัตตาคารและโรงแรม เพื่อเป็นพักและที่กินเฉพาะสำหรับบรรดาผู้เดินทางมาติดต่อราชการในเมืองอุบลราชธานี

#### 4.2.4 เศรษฐกิจทางรถไฟ

“..... แท้จริงเรื่องคมนาคมระหว่างนครราชสีมากับอุบลนี้ ก็ต้องการรถไฟอย่างยิ่ง แต่การสร้างทางรถไฟย่อมแพงมาก จึงเห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่าควรจัดการให้แม่น้ำมูลเป็นคมนาคมอย่างสะดวกนั้น ประการ 1 กับควรทำถนนให้รถยนต์เดินได้จากนครราชสีมาไปบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบล แล้วรัฐบาลเดินรถยนต์รับส่งสินค้าเอง หรือยอมให้ผู้อื่นเดินรถแต่เก็บเงินค่าใช้ถนนก็อาจได้เงินพอแก่การรักษาถนนนั้นได้

การที่กราบบังคมทูลมานี้เป็นสิ่งจำเป็นทั้งในทางบำรุงราษฎร และในทางยุทธศาสตร์ด้วยประกอบกัน จึงเห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่าเปนการสมควรอย่างยิ่ง น่าจะทำก่อนที่อื่นหมด.....”<sup>243</sup>

ข้อความข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของรายงานตรวจราชการตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา และมณฑลภาคพายัพ พ.ศ. 2458 ของพลเอก พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาท กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสนาธิการกระทรวงกลาโหม (พระอิสริยยศในขณะนั้น) แสดงให้เห็นถึงการเล็งเห็นความสำคัญของการสร้างทางรถไฟมายังเมืองอุบลราชธานี โดยพระองค์ทรง

<sup>242</sup> สุนทรพิพิธ (เชย มัชฌิมวิบูลย์). (2514). *เล่มเดิม*. หน้า 147

<sup>243</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง รายงานการตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา และมณฑลภาคพายัพ พ.ศ. 2458 (15 ต.ค. – 10 ม.ค. 2458) หน้า 10.

เห็นว่าการมีรถไฟจะช่วยส่งเสริมการขยายตัวของเศรษฐกิจขึ้นในเมืองนี้ และเป็นนโยบายที่ควรจะดำเนินการก่อนที่อื่น แต่มีปัญหาในแง่ของงบประมาณที่ต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูงในการสร้าง

เมื่อมีทางรถไฟมาถึงเมืองนครราชสีมาใน พ.ศ. 2443 การขยายตัวของพื้นที่ทำนาในเมืองนครราชสีมาและพื้นที่โดยรอบขยายตัวมากขึ้น และในขณะนั้นเมืองอุบลราชธานีมีพื้นที่การทำนา 724,390 ไร่ โดยผลผลิตข้าวจากแหล่งต่าง ๆ ในที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลถูกลำเลียงผ่านลำน้ำมูลมาขายยังเมืองนครราชสีมาผ่านทางเรือที่ล่องแม่น้ำมูล<sup>244</sup> อย่างไรก็ตามดีจากบันทึกของพลเอก พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสนาธิการกระทรวงกลาโหม (พระอิสริยยศในขณะนั้น) ที่เดินทางมาตรวจราชการเมืองอุบลราชธานีใน พ.ศ. 2458 ที่ทรงบันทึกว่า

“..... หนึ่งการทำนาถึงแม้ว่าฝนงานทำได้ผลดี ราษฎรก็คงทำแต่พอกินเท่านั้น ไม่ทำให้มาก เพราะทำมาก็ไม่มีประโยชน์อะไร ขายไม่ได้ด้วยขาดคมนาคมที่จะติดต่อกับมณฑลอื่น การส่งทางเกวียนนั้นใส่หุ้ยแพงมาก ถ้าจะขายให้ได้ก็ต้องขายขาดทุนซึ่งไม่มีประโยชน์อันใด ถ้าขายให้ได้กำไรสูงก็ไม่มีใครซื้อ เพราะเหตุดังนี้จึงยังมีที่ดินว่างเปล่าอยู่อีกมากในมณฑลอุบล ทั้ง ๆ ที่มีพลเมืองมาก.....”<sup>245</sup>

ข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นพัฒนาการในประเด็นของการค้าข้าว การศึกษาของกนกวรรณ มะโนรมย์ชี้ว่าเมื่อทางรถไฟมาถึงเมืองนครราชสีมาจะทำให้พื้นที่ปลูกข้าวในเมืองอุบลราชธานีขยายตัวขึ้น ได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจโดยรอบอย่างมีนัยสำคัญคือช่วยกระตุ้นการผลิตในพื้นที่โดยรอบ การค้าข้าวจากเมืองอุบลราชธานีไปยังเมืองนครราชสีมาสะท้อนการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบเงินตรา ในขณะที่เมื่อ พ.ศ. 2458 ที่ พล.อ. พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ได้เดินทางมายังเมืองอุบลราชธานี ทรงมีพระราชวินิจฉัยถึงเรื่องการทำนาว่ายังมีที่ว่างอยู่เยอะ เพราะการทำนาแม้จะทำได้มากก็ขายไม่ได้กำไร เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการขนส่งทางเกวียนมาก ซึ่งในส่วนนี้จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงมุ่งเน้นซึ่งความสำคัญของเส้นทางคมนาคมทางบก คือ ระบบราง หรือ การสร้างทางรถไฟ เนื่องจากในบันทึกฉบับ

<sup>244</sup> กนกวรรณ มะโนรมย์. (2556). เศรษฐกิจในกำกับของรัฐ : สถาบันสังคมกับเศรษฐกิจลุ่มน้ำอีสานและโขง. หน้า 78.

<sup>245</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง รายงานการตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา และมณฑลภาคพายัพ พ.ศ. 2458 (15 ต.ค. - 10 ม.ค. 2458) หน้า 5.

เดียวกันนี้ได้กล่าวว่า “..... แท้จริงเรื่องคมนาคมระหว่างนครราชสีมากับอุบลนี้ ก็ต้องการรถไฟอย่างยิ่ง.....”<sup>246</sup> จะเห็นได้ว่าทรงเห็นความสำคัญในเรื่องระบบรางว่าจะช่วยเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีได้

นอกจากเหตุผลทางเศรษฐกิจแล้ว ในการสร้างทางรถไฟมาเมืองอุบลราชธานียังมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของการเมืองระหว่างประเทศอีกด้วย ดังปรากฏในเอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง “ความเห็นบำรุงทางสินค้าในมณฑลนครราชสีมา แลเรื่องจะทำรถไฟไปมณฑลอีสาน” ซึ่งเป็นรายงานความคิดเห็นเรื่องของการค้าในมณฑลนครราชสีมาและแนวความคิดการทำทางรถไฟต่อไปยังเมืองอุบลราชธานี โดยพระยาจำแสนบดินทร์ ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลนครราชสีมา เมื่อ ร.ศ. 130 ( พ.ศ. 2454) ส่งมายังกระทรวงมหาดไทย โดยที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น ได้ส่งรายงานดังกล่าวให้พระยาภิรมย์ภักดีเพื่อขอคำปรึกษา โดยรายงานของพระยาจำแสนบดินทร์มีความเห็นในประเด็นการทำทางรถไฟไว้ดังนี้ “.....ขอกราบทูลแต่ในการส่งสินค้าถ้าหากว่ายังไปอยู่ดังเช่นเวลานี้แล้วตามการที่จะบำรุงก็คงเป็นประโยชน์แต่เฉพาะที่ใกล้ทางรถไฟหรือใกล้ลำน้ำใหญ่ซึ่งจะขนทางเรือได้นอกนั้นถึงจะได้บำรุงให้มีจำนวนสินค้ามากขึ้นก็ไม่สู้ได้ประโยชน์นักเพราะทนค่าขนส่งไม่ไหว.....”<sup>247</sup>

ความคิดเห็นของพระยาจำแสนบดินทร์นั้นสอดคล้องกับความคิดเห็นของพลเอก พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถได้กราบทูลเรื่องดังกล่าวถึงรัชกาลที่ 6 ใน พ.ศ. 2458 ซึ่งเกิดขึ้นหลังรายงานของพระยาจำแสนบดินทร์ถึง 4 ปี ดังนั้นรายงานนี้จึงเป็นการตอกย้ำถึงการเล็งเห็นความสำคัญของความจำเป็นในการขยายทางรถไฟจากเมืองนครราชสีมาไปถึงเมืองอุบลราชธานีว่าช่วยให้เศรษฐกิจขยายตัวมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ในรายงานของพระยาจำแสนบดินทร์ยังได้กล่าวถึงประเด็นของการสร้างรถไฟของฝรั่งเศสในเขมรไว้ด้วยว่า

“..... ได้ทราบข่าวว่าฝรั่งเศสกำลังคิดจะสร้างทางรถไฟขนาดย่อมจากพระตะบองมาสวายจิก ซึ่งเป็นปากทางช่องเสม็ดในเขตรัสฝรั่งเศส ช่องเสม็ดนั้นเป็นทางกว้างเกี่ยวกันได้ เพื่อที่จะขนสินค้าทางศรีโสภณแลทางมณฑลอีสาน นครราชสีมาตอนใต้ไปลงเรือใหญ่ที่พระตะบอง ถ้า

<sup>246</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง รายงานการตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา และมณฑลภาคพายัพ พ.ศ. 2458 (15 ต.ค. – 10 ม.ค. 2458) หน้า 5.

<sup>247</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง ความเห็นบำรุงการสินค้าในมณฑลนครราชสีมาและเรื่องจะทำรถไฟมณฑลอีสาน (4 พฤษภาคม พ.ศ. 2454).



ฝรั่งเศสสร้างทางรถไฟสายนี้จริงแล้วสินค้าทางนางรอง ประโคนชัย  
บุรีรัมย์สุรินทร์ สังขะ ศรีสะเกษ ชุขันธ์ คงไปลงช่องเสม็ดไปทางฝรั่งเศส  
หมดเมืองนครราชสีมาซึ่งเปนคราดกลางจะรว้งรอยลงเกือบถึงครึ่งตัว  
และจะเป็นความเสียหายใหญ่ต้องขาดผลประโยชน์ไปไม่น้อย

.....ทางที่จะป้องกันนั้นก็อยู่ในสถานที่ที่ต้องรับสร้างทางรถไฟสายแยก  
จากเมืองนครราชสีมา มาเมืองบุรีรัมย์ตามที่ได้อภิปรายมาข้างต้นเพื่อสกัด  
ความคิดฝรั่งเศสเสีย.....”<sup>248</sup>

จากข้อความรายงานของพระยาจำแสนบดินดีจะเห็นได้ว่ามีมุมมองต่อปริมาณ  
การค้าในพื้นที่มณฑลอีสานว่ามีปริมาณสูง และเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจ ดังนั้นแล้ว  
การสร้างทางรถไฟจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการเสริมศักยภาพดังกล่าวให้สามารถพัฒนาได้  
เต็มที่ ซึ่งหากปล่อยให้ทางฝรั่งเศสสร้างทางรถไฟได้สำเร็จก่อนจะทำให้เสียผลประโยชน์ดังกล่าว  
นอกจากนี้พระยาจำแสนบดินดียังวิเคราะห์ว่าหากโครงการของฝรั่งเศสสำเร็จ บทบาทของสถานีรถไฟ  
นครราชสีมา ก็จะได้รับผลกระทบไปด้วย เพราะบรรดาเมืองที่เป็นต้นทางของสินค้าต่างๆ ล้วนอยู่  
ใกล้กับช่องเสม็ดของฝรั่งเศสมากกว่าเมืองนครราชสีมา และในรายงานส่วนตัวของพระยาจำแสน  
บดินดียังแสดงความกังวลถึงความล่าช้าในเรื่องการสร้างทางรถไฟในมณฑลอีสานอีกว่า

“..... แต่เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าเวลานี้เป็นเวลาอันสำคัญที่สุดที่รัฐบาล  
จะต้องพิจารณาให้ตกลงในใจโดยเด็ดขาดว่า รถไฟสายแยกจาก  
นครราชสีมา มามณฑลอีสานเราจะทำหรือไม่ ถ้าจะไม่ทำแล้วก็ไม่  
มีปัญหา แต่ยังมีความคิดอยู่ว่าจะทำให้แล้วก็จำเป็นจะต้องทำในเวลา  
นี้ เพราะเหตุว่าถ้าปล่อยให้ฝรั่งเศสทำมาเสียก่อนแล้วคราวนี้เราคิดจะทำ  
ขึ้นบ้างฝรั่งเศสก็จะมีเสียงคัดค้านว่าเราทำให้เขาเสียประโยชน์ แลบาง  
ทีจะคัดค้านครอบมณฑลอีสานทั้งหมดตลอดจนร้อยเอ็ด ยะโส  
ธร ซึ่งไม่เกี่ยวแก่ทางนี้เลยก็อาจเป็นไปได้ ความมั่นคงในส่วน

<sup>248</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง ความเห็นบำรุงการสินค้าในมณฑลนครราชสีมาและเรื่องจะ  
ทำรถไฟมณฑลอีสาน (4 พฤษภาคม พ.ศ. 2454).

มณฑลอิสานจะบางโหลงไปได้สักเพียงใด แลเมื่อสินค้าต้อง  
 ท่วมเทลงไปทางฝ่ายฝรั่งเศส เช่นนี้แล้วเงินเหรียญฝรั่งเศสก็จะกลับ  
 ขึ้นมาแพร่หลายใช้เป็นเงินตราขึ้นในฝ่ายพระราชอาณาจักร....”<sup>249</sup> (เน้น  
 โดยผู้วิจัย)

จากแนวคิดดังกล่าวทำให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างทางรถไฟมายังเมือง  
 อุบลราชธานีในแง่เศรษฐกิจ ซึ่งนอกจากทางรถไฟจะช่วยเรื่องของการลดต้นทุนการขนส่งสินค้า  
 แล้ว ยังช่วยเรื่องของการขจัดอิทธิพลทางการค้าของฝ่ายฝรั่งเศสในพื้นที่มณฑลอิสานซึ่งมีพื้นที่  
 ติดต่อกับเขตแดนของฝรั่งเศสอีกด้วย แต่ในขณะเดียวกันในเอกสารนี้ได้แสดงถึงเจตนาความ  
 คิดเห็นของพระยาภิรมย์ภักดีที่มีความคิดเห็นแตกต่างจากพระยาจำแนบปีติดังนี้ “... *One of*  
*Those plans is a line from Battambang to Phnompenh. But a line from Battambang to*  
*Swai Chick and Smet does among them, ...*”<sup>250</sup> จะเห็นว่าพระยาภิรมย์ภักดีเองก็ได้ทราบ  
 แนวคิดของการทำทางรถไฟของฝ่ายฝรั่งเศสอยู่แล้ว และในแผนการนั้นก็ไม่ได้กล่าวถึงเส้นทาง  
 รถไฟที่พระยาจำแนบปีติอ้างถึงอีกด้วย ทำให้ในตอนท้ายของความคิดเห็นของพระยาภิรมย์ภักดี  
 ไม่ตรีได้แนะนำว่าให้งดการสร้างทางรถไฟส่วนต่อขยายจากเมืองนครราชสีมาไว้ก่อนดังนี้ “..... *I*  
*think it would be better to allow matters to rest as they now are. If, in the future, we*  
*receive more definite information of French plans of railway construction in that part of*  
*the world, we can reconsider the matter....*”<sup>251</sup>

จากเอกสารชั้นต้นที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างส่วนต่อขยายทางรถไฟจากเมือง  
 นครราชสีมามายังมณฑลอุบลราชธานีนั้น สามารถเรียงลำดับตามปี พ.ศ. ได้ดังนี้ 1. พ.ศ. 2454  
 รายงานของพระยาจำแนบปีติ เรื่อง ความเห็นบำรุงการสินค้าในมณฑลนครราชสีมาและเรื่องจะ  
 ทำรถไฟมณฑลอิสาน 2. พ.ศ. 2458 รายงานการตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา และมณฑล  
 ภาคพายัพของพล อ. พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ  
 เอกสารทั้ง 2 ฉบับแสดงให้เห็นว่าในมุมมองทางด้านเศรษฐกิจนั้น เมือง  
 อุบลราชธานีและเมืองอื่นๆ ในมณฑลเริ่มเป็นที่สนใจในฐานะแหล่งพื้นที่เชิงเศรษฐกิจไม่ว่าจะในแง่

<sup>249</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง ความเห็นบำรุงการสินค้าในมณฑลนครราชสีมาและเรื่องจะ  
 ทำรถไฟมณฑลอิสาน (4 พฤษภาคม พ.ศ. 2454).

<sup>250</sup> แหล่งเดิม.

<sup>251</sup> แหล่งเดิม .

ของแหล่งผลิตสินค้า หรือรายได้จากการเก็บภาษีการค้า ทำให้ส่งผลต่อแนวคิดของการขยายการคมนาคมทางรถไฟจากเมืองนครราชสีมามายังเมืองอุบลราชธานีนั้นได้เริ่มต้นขึ้นอย่างจริงจัง คือปรากฏเป็นแนวคิดที่มีการวิเคราะห์ข้อดี – ข้อเสีย นโยบายของประเทศเพื่อนบ้านอย่างฝรั่งเศสในเวลานั้น ทั้งหมดได้เริ่มต้นขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 นี้เอง ซึ่งไม่ว่าจะเป็นรายงานของพระยาจำแลนบดี หรือรายงานตรวจราชการของกรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ต่างล้วนชี้ไปในทิศทางที่ตรงกันคือมองเห็นศักยภาพทางเศรษฐกิจของพื้นที่เมืองอุบลราชธานีด้วยกันทั้งคู่

จากหลักฐานชั้นต้นได้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่พยายามจะขยายทางรถไฟมายังเมืองอุบลราชธานีมาโดยตลอด โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2454 เป็นต้นมา แต่มีปัญหาติดขัดเรื่องงบประมาณที่ต้องใช้จำนวนมาก ทำให้การดำเนินการนั้นติดขัดไม่สามารถทำได้ทันที การขยายเส้นทางรถไฟจึงถูกระงับไว้จนกระทั่งใน พ.ศ. 2462 จึงได้มีการออกประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตก่อสร้างทางรถไฟหลวงต่อจากนครราชสีมาถึงอุบลราชธานี โดยในประกาศหน้าที่ 158 – 159 กล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีรับสั่งให้มีการสร้างทางรถไฟหลวงต่อจากเมืองนครราชสีมาไปยังเมืองอุบลราชธานี แต่การสำรวจเส้นทางและพื้นที่ในการสร้างนั้นยังไม่เป็นที่แน่นอน แต่ว่าได้มีการทำแผนที่ไว้แล้ว โดยเก็บไว้ทั้งที่ศาลาว่าการรัฐบาลมณฑลนครราชสีมาและมณฑลอุบลราชธานี<sup>252</sup> จะเห็นได้ว่ามีการทำแผนที่สำรวจทางในการที่จะทำรถไฟไว้ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2462 แล้ว แต่ยังไม่แล้วเสร็จดี อย่างไรก็ตาม การดำเนินการสำรวจพื้นที่และเส้นทางในการสร้างทางรถไฟตามพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้สามารถดำเนินการแค่เพียงถึงจังหวัดสุรินทร์เท่านั้น ก็ครบเวลาตามกำหนดในพระราชกฤษฎีกา คือ เวลา 2 ปี ทำให้ต้องมีการออกพระราชกฤษฎีกาออกมาอีก 1 ฉบับ ใน พ.ศ. 2464 เรื่อง พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตก่อสร้างทางรถไฟแผ่นดินต่อจากนครราชสีมาถึงอุบลราชธานี เพื่อเป็นการขยายเวลาในการสำรวจพื้นที่และเส้นทางในการสร้างทางรถไฟมาให้ถึงอุบลราชธานี<sup>253</sup> เห็นได้ว่ารัฐบาลเล็งเห็นความสำคัญของการขยายเส้นทางรถไฟมาให้ถึงเมืองอุบลราชธานีอยู่ ดังนั้นแล้วในที่สุดเมื่อ พ.ศ. 2472 ทางรถไฟสายส่วนต่อขยายเมืองอุบลราชธานีก็ได้สร้างแล้วเสร็จถึงสถานีวารินชำราบ

การเปิดเส้นทางเดินรถไฟจากเมืองนครราชสีมามายังเมืองอุบลราชธานี มีกำหนดการในวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2472 ตามกำหนดการของกระทรวงวังดังนี้ “พระราชพิธี

<sup>252</sup> ราชกิจจานุเบกษา เรื่อง พระราชกฤษฎีกา กำหนดเขตก่อสร้างทางรถไฟหลวงต่อจากนครราชสีมาถึงอุบลราชธานี. (2462). หน้า 158 – 159.

<sup>253</sup> ราชกิจจานุเบกษา เรื่อง พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตก่อสร้างทางรถไฟแผ่นดินต่อจากนครราชสีมาถึงอุบลราชธานี. (2464). หน้า 452 – 435.

เปิดทางรถไฟสายอุบลราชธานี ตอนจากสี่แฉะถึงวารินทร พระพุทธศักราช ๒๔๗๒ กำหนดวันที่ ๓๑ มีนาคม พระพุทธศักราช ๒๔๗๒<sup>254</sup> ซึ่งการมาทางรถไฟทั้งก่อนที่ทางรถไฟจะสร้างแล้วเสร็จ และหลังทางรถไฟสร้างเสร็จนั้นได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจให้กับเมืองอุบลราชธานี โดยสามารถวิเคราะห์ได้จากหลักฐานทางสถาปัตยกรรมในพื้นที่โดยรอบสถานีรถไฟอุบลราชธานี

#### 4.2.5 ตึกแถวรอบสถานีรถไฟอุบลราชธานี : ร้านพันเต

ร้านพันเตหรือในอดีตคือโรงเรียนอนุบาลจารุพันธ์ โดยมีเจ้าของเป็นชาวจีน ที่ตั้งของโรงเรียนตั้งอยู่ที่ถนนทหาร ซึ่งติดกับบริเวณพื้นที่ของสถานีรถไฟอุบลราชธานี จากบริบทดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ในพื้นที่โดยรอบโรงเรียนนั้นเป็นเขตชุมชนที่มีพลเมืองหนาแน่น ทำให้เกิดการขยายตัวของประชากรจำนวนมาก จึงต้องมีการสร้างโรงเรียนขึ้นรองรับจำนวนประชากรที่มีจำนวนมากขึ้น โดยที่ประชากรในบริเวณโดยรอบนั้น เดิมทีพื้นที่ตรงสถานีรถไฟนั้นเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีจำนวนประชากรไม่มาก การเพิ่มขึ้นของประชากรนั้นเกิดจากการสร้างสถานีรถไฟ โดยคนกลุ่มแรกๆ ที่มาพร้อมกับสถานีรถไฟก็คือ กลุ่มกรรมกรชาวจีน คนกลุ่มนี้เข้ามาทำงานในการสร้างทางรถไฟและสถานีรถไฟ ซึ่งเป็นงานหนักและใช้แรงงาน ซึ่งเป็นงานที่คนในท้องถิ่นไม่นิยมทำ<sup>255</sup>

กรรมกรจำนวนมากหลังเสร็จสิ้นงานรับจ้างแล้ว ก็ลงหลักปักฐานในท้องถิ่น ไม่ได้อพยพเคลื่อนย้ายไปไหน โดยจากการสำรวจจำนวนคนจีนในระหว่าง 2 ช่วงเวลา คือ พ.ศ. 2462 และ พ.ศ. 2472 ในพื้นที่ของมณฑลร้อยเอ็ดมีชาวจีนอยู่ที่ 515 คน และ 10 ปีต่อมาเพิ่มเป็น 13,028 คน โดยตัวเลขชุดหลังนี้เป็นการรวมจำนวนชาวจีนในมณฑลร้อยเอ็ดกับมณฑลอุบลราชธานีเข้าด้วยกันและในขณะเดียวกันก็เป็นช่วงเวลาที่กำลังสร้างทางรถไฟต่อขยายจากนครราชสีมามายังจังหวัดอุบลราชธานีด้วย<sup>256</sup> ตัวเลขนี้จึงสะท้อนจำนวนปริมาณของชาวจีนที่เพิ่มขึ้นจากความต้องการแรงงานกรรมกรในการก่อสร้าง ในขณะเดียวกัน จากการสำรวจของกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมใน พ.ศ. 2472 พบว่ามีประชากรชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีทั้งหมด 1567 คน<sup>257</sup> ซึ่งเมื่อนำคิดเป็นร้อยละ 12.027 ของจำนวนประชากรชาวจีนในมณฑลร้อยเอ็ดและอุบลราชธานีรวมกันที่มีการสำรวจ พ.ศ. 2472

<sup>254</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง การเปิดเส้นทางเดินรถไฟจากเมืองนครราชสีมามายังเมืองอุบลราชธานี. (13 กรกฎาคม พ.ศ. 2471 – 30 มีนาคม พ.ศ. 2472).

<sup>255</sup> สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2557). *ประวัติศาสตร์อีสาน* 2322 – 2488 เล่มที่ 2. หน้า 140.

<sup>256</sup> พิภู บุษบก. (2560). *เล่มเดิม*. หน้า 21 – 22.

<sup>257</sup> สมศรี ชัยวณิชยา. (2556). *เอกสารประกอบการสอน วิชา 1432 324 ประวัติศาสตร์อุบลราชธานี*. หน้า 16.

เงินที่ได้จากการเป็นกรรมกรนี้เองมาลงทุนประกอบธุรกิจขนาดเล็ก จากจุดนี้จะเห็นได้ว่า กลุ่มชาวจีนสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจได้โดยการเกาะกลุ่มเชิงโยงเครือข่าย เศรษฐกิจจะหวางกัน ระหว่างกลุ่มพ่อค้าชาวจีนที่เป็นเจ้าของธุรกิจหรือกิจการขนาดใหญ่ทำหน้าที่ในการรวบรวม ซื้อขายสินค้าในแบบขายส่งหรือรับซื้อสินค้าจากคนท้องถิ่นในปริมาณมาก กับกลุ่มชาวจีนที่เป็นพ่อค้าหรือแรงงานรายย่อย ที่ทำหน้าที่เป็นคนกระจายสินค้าออกสู่พื้นที่ต่าง ๆ ของชุมชน โดยเทียบจากความหลากหลายของชนิดของสินค้า โดยใน พ.ศ. 2438 ตามบันทึกของเอเจียนแอมอนิเยร์นั้น เมืองอุบลราชธานีมีสินค้าดังเช่น “... มีร้านขายของชาวจีนอยู่ด้านหน้า ซึ่งจะขายผ้าฝืน ถ้วยชาม และอื่นๆ....” หรือ “...ที่อุบลเงินลาด 14 ลาด เท่ากับ 1 สลึง พวกผู้หญิงลาวพากันไปขายของที่ตลาด ซึ่งมีขนม เหล้า ยาสูบ ผัก ปลาบั้ง หรือปลาเค็ม ผมยังไม่เคยกินปลาที่อร่อยเท่ากับปลากระเบนของแม่น้ำมูลซึ่งก็จะซื้อขายในราคา 14 ลาด เท่ากับ 50 เซนต์ (centimes) ของเงินเรา” และ “... และอุตสาหกรรมอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน มีการผลิตภายในกระท่อมหลายหลัง ซึ่งอยู่ใกล้กับศาลาที่ผมเข้าพักแรม....” และ “..... **ชาวเมืองอุบลผลิตหม้อกระทะขนาดเล็ก ซึ่งขายในราคา 3 – 5 ลาด ( เน้นโดยผู้วิจัย )** แล้วแต่ขนาดใหญ่หรือเล็ก แต่ว่าการผลิตเหลือนั้นเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญ ไม่ใช่เฉพาะสำหรับคนเมืองอุบล แต่สำหรับคนในเขตใกล้เคียงทางทิศเหนือ....” และ “.... ตามร้านค้าในเมืองอุบลนอกจากจะมีของกินแล้วยังมี หมู เป็ด ไก่ ปลา ผักต่างๆ ส่วนสินค้าเข้ามีผ้าฝ้าย เครื่องนุ่งห่ม ผ้าห่ม ไหมพรม หมวก ผากา และคนโททองแดง หีบเหล็กเล็กๆ สมุดข่อยสีขาวของพื้นบ้าน....” “.... พวกเขาพากันสูบฝืน ฝืนซึ่งพวก **ชาวจีนนำมาจากบางกอก ( เน้นโดยผู้วิจัย )** และขายตามนำหนักเป็นแห่ง **การสูบฝืนแพง ๆ ( เน้นโดยผู้วิจัย )** นั่นถือเป็นความสะดวกไม่น้อย....”<sup>258</sup>

จะเห็นว่าในช่วง พ.ศ. 2438 นั้น สินค้าในเมืองอุบลราชธานีจะแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ สินค้าอุปโภคบริโภคของกลุ่มร้านค้าชาวจีน ซึ่งส่วนมากเป็นสินค้านำเข้า และสินค้าพื้นเมือง ( พืช สัตว์ และสิ่งที่ผลิตได้ในท้องถิ่น) สิ่งที่น่าสนใจคือในหนังสืองานศพของนายหรง ปาณทฺฐรังคานนท์ ที่พิมพ์ใน พ.ศ. 2476 ได้พิมพ์เรื่อง กาพย์รถไฟหลวง โดยภาษาภาคอีสาน ของเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ แต่งไว้ระหว่าง พ.ศ. 2473 – 2475 ( เวลาที่สร้างทางรถไฟถึงจังหวัดอุบลราชธานี และเวลาก่อนตีพิมพ์หนังสือ 1 ปี) โดยที่ในกาพย์ได้กล่าวถึงค่าโดยสารรถไฟระหว่างกรุงเทพฯ ถึงเมืองอุบลราชธานีว่า “..... ขึ้นรถแดงชั้นสามขนาด สิบสองบาทกรุงเทพฯ อุบล....” จะเห็นว่าค่ารถนั้นอยู่ที่ 12 บาท เมื่อเทียบกับอัตราค่าโดยสารเครื่องบินเดินในสายอากาศไปรษณีย์ขาขึ้นจากเมืองนครราชสีมาไปยังร้อยเอ็จหรืออุบล ใน พ.ศ. 2469 ให้คิดราคา

<sup>258</sup> แอเจียน แอมอนิเย. (2539). เล่มเดิม. หน้า 68-72.



กิโลเมตรละ 50 สตางค์ โดยระยะทางจากนครราชสีมามายังอุบลราชธานีนั้นห่างกัน 318 กิโลเมตรโดยประมาณ สามารถคำนวณราคาค่าโดยสารได้ 159 บาท จะเห็นว่าราคาตัวรถไฟใน พ.ศ. 2473 – 2475 นั้น มีราคาถูกกว่าการโดยสารโดยเครื่องบินประมาณ 13 เท่า

เมื่อพิจารณาจากค่าแรงของการรับจ้างทำนาที่เมืองนครราชสีมาซึ่งเป็นเมืองศูนย์รวมการค้าที่จะส่งสินค้าจากภาคอีสานไปยังกรุงเทพฯ และเป็นแหล่งกระจายสินค้าจากกรุงเทพฯ ไปยังส่วนอื่นของภูมิภาค โดยค่าแรงของการรับจ้างทำนาใน พ.ศ. 2472 นั้น หากเป็นการไถนาจะอยู่ที่ 10 – 15 บาทต่อ 10 ไร่ หากรับจ้างเกี่ยวข้าวจะได้ค่าแรง 8 – 12 บาทต่อ 10 ไร่<sup>259</sup> เมื่อเทียบอัตราค่าแรงกับค่าโดยสารรถไฟแล้วจะเห็นว่าค่าตัวรถไฟนั้นมีราคาแพงมาก เพราะต้องใช้แรงงานในการทำงานถึง 10 ไร่ จึงจะได้ตัวรถไฟ 1 ใบ ในการเดินทางจากเมืองนครราชสีมาไปยังเมืองอุบลราชธานี นอกจากนี้ ในการสำรวจเดียวกันนี้ยังพบว่าในขณะนั้นการขนส่งจากเมืองนครราชสีมาออกไปยังส่วนอื่นๆ ของภูมิภาค โดยที่ค่าขนส่งนั้นคิดเป็นราคาต่อหาบ โดยการขนส่งทางเกวียนนั้นหากไปในระยะทางไกลต้องมีการพักค้างคิดในราคา 2 บาทต่อสินค้าหนัก 4 หาบ แต่ถ้าเดินทางโดยรถยนต์จะอยู่ที่ 2 – 9 บาท ต่อหาบ ตามระยะทาง<sup>260</sup>

จากราคาค่าแรงในการทำงานจะพบว่าราคาตัวรถไฟนั้นเป็นไปได้ยากสำหรับกลุ่มชนชั้นแรงงานที่ทำการเกษตรเป็นหลัก เนื่องจากมีราคาสูงเมื่อเทียบกับค่าแรง แต่เมื่อเทียบกับค่าขนส่งสินค้าในทางเกวียนหรือรถยนต์จะเห็นว่ารถไฟนั้นสามารถตอบสนองการขนส่งสินค้าได้ดีกว่า แม้อันที่ว่าจะมีราคาสูงในการระวางสินค้า แต่ก็สามารถเดินทางได้รวดเร็วกว่าและขนส่งได้ทีละมากกว่า ดังนั้นการมาถึงของทางรถไฟจึงได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทางภูมิสถาปัตยกรรมของพื้นที่โดยรอบ จากชุมชนขนาดเล็กที่ผู้คนไม่พลุกพล่าน กลายเป็นแหล่งขนถ่าย เปลี่ยนถ่ายสินค้านานาชนิด จากพื้นที่อันม้ายังเมืองอุบลราชธานี จากอุบลราชธานีส่งต่อไปยังจังหวัด ทำให้พื้นที่โดยรอบเกิดเป็นชุมชนแหล่งการค้า มีการสร้างตึกแถวร้านค้าขึ้นรอบ ๆ สถานีรถไฟ โดยอาคารตึกแถวร้านค้าที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและเก็บข้อมูลมีทั้ง 3 หลัง แต่ละหลังตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกันซึ่งอยู่ติดกับพื้นที่สถานีรถไฟ อาคารทั้ง 3 หลังก่อสร้างในรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ช่วยสะท้อนถึงความนิยมของรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ยังคงต่อเนื่องมาจากสมัยรัชกาลที่ 6 จนกระทั่งมีการสร้างทางรถไฟในสมัยรัชกาลที่ 7

<sup>259</sup> Ministry of Commerce and Communications Bangkok. (1929). *Ibid.* p. 20 – 21.

<sup>260</sup> *Ibid.* p. 22.

### 4.3. ด้านสังคมและวัฒนธรรม

การศึกษาสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2430-2475 ทำให้พบว่ารูปแบบของสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบดั้งเดิมหรือแบบพื้นเมืองตามจารีต ได้รับเอารูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสานนั้น ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในเมืองอุบลราชธานีในช่วงเวลาดังกล่าวหลายประการ โดยที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม หมายถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของมนุษย์จากรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบเดิม ไปสู่การดำเนินชีวิตแบบใหม่ อันเป็นผลจากความเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นภายในตัวเองหรือจากการเข้ามากระทบจากอิทธิพลภายนอก

ภายใต้การเข้ามาของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2430-2475 ทั้งที่มาจากชาวตะวันตกโดยตรง มาจากกลุ่มข้าราชการสยาม หรือในกลุ่มของชนชั้นนำเมืองอุบลราชธานี ไม่ว่าจะกลุ่มเจ้านายหรือกลุ่มพ่อค้าคหบดี สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้สังคมและวัฒนธรรมเมืองอุบลราชธานีเกิดความเปลี่ยนแปลงไป โดยผู้วิจัย ได้เสนอความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมไว้ 2 ประการ คือ 1.1. ช่างสร้างงานแบบตะวันตกและช่างรับเหมา 1.2 กฎหมายฝรั่งด้วยฝีมือช่างพื้นเมือง

#### 4.3.1 ช่าง : การผสมผสานรูปแบบการสร้างงานแบบจารีตเข้าแบบอิทธิพลตะวันตก

ความสามารถในงานช่าง โดยเฉพาะการช่างไม้ของชาวอีสานนั้น โดยที่ทั่วไปเป็นความสามารถที่เกิดเพราะความจำเป็นการดำรงชีพ คือ การสร้างที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัย 4 ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต อาจจะเป็นเนื่องจากเดิมการสร้างสิ่งปลูกสร้างด้วยไม้ เป็นทักษะที่ผู้ชายทุกคนต้องทำได้ ไม่ว่าจะเป็งานไม้ขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ ซึ่งงานไม้ที่มีขนาดงานที่ใหญ่มาก ๆ เช่น การสร้างบ้านเรือน หรือการก่อสร้างศาสนาคาร อาจจะใช้การขอแรงผู้คนในชุมชนเดียวกันมาช่วยงานก็ได้ ดังที่สุวิทย์ ธีรศาสตร์ ได้กล่าวถึงการสร้างเรือนหรือบ้านของชาวอีสานว่า

“... หากในครัวเรือนไม่ค่อยมีแรงงานหรือแรงงานส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง ก็จะสร้างเรือนด้วยไม้ไผ่ทั้งหลัง หลังคามุงแฝกหรือไม้ก็หญ้าคา แต่ถ้ามีแรงงานในครัวเรือนหลายคน ก็จะสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง วัสดุที่นำมาสร้างเรือนผู้ที่จะเป็นเจ้าของจะต้องจัดหาเตรียมเอาไว้เองให้พร้อมพอเครื่องเรือนพร้อมก็ **ขอแรง**(เน้นโดยผู้วิจัย ) เพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง มา

ช่วยสร้างให้เสร็จภายในวันเดียว หากสร้างวันเดียวยังไม่เสร็จสมบูรณ์  
เจ้าของเรือนต้องทำต่อ....”<sup>261</sup>

จากข้อความดังกล่าวสะท้อนระบบการทำงานไม้ของชาวอีสานได้ 2 ประการคือ  
1. การช่างไม้เป็นทักษะทั่วไปที่ทำได้ทั้งหญิงและชาย โดยที่ฝ่ายชายจะมีทักษะที่สูงกว่า 2. การช่างไม้ในวิถีชีวิตของชาวอีสานยังไม่ได้พัฒนาไปเป็นระบบอาชีพ ที่ทำเพื่อหาเลี้ยงตัว เพื่อเป็นสิ่งที่สามารถร้องขอให้ช่วยกันได้ภายในชุมชน แต่การสร้างสถาปัตยกรรมตะวันตก ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมจากภายนอกที่มีรูปแบบและรายละเอียดเฉพาะตน จำเป็นต้องอาศัยผู้มีความชำนาญในการช่างเป็นการเฉพาะตัว เมื่อเกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบใหม่ขึ้นในสังคม ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างมากที่การก่อสร้างรูปแบบใหม่นี้จะต้องการผู้ที่มี “ทักษะและประสบการณ์อันเฉพาะ” เพื่อดำเนินการก่อสร้างให้ได้ตามจุดมุ่งหมาย

สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2430-2475 ได้ทำการสำรวจ เกินกว่าครึ่งเป็นอาคารที่มีความเกี่ยวข้องกับชาวจีน ไม่ว่าจะในบริบทของที่อยู่อาศัยหรือสถานประกอบการค้าขาย ซึ่งจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากเจ้าของอาคารในปัจจุบันพบว่าการสืบย้อนไปว่าอาคารเหล่านี้สร้างโดยช่างที่มีชาติพันธุ์ใดหรือเป็น “คน” อะไรนั้นคลุมเครือและเลือนรางมากจนแม้แต่เจ้าของปัจจุบันก็ได้แต่คาดเดากันไปว่าอาคารที่ตนอาศัยอยู่นั้นใครหรือคนกลุ่มใดเป็นคนสร้าง ในขณะที่แม้แต่อาคารของทางราชการเอง ไม่ว่าจะเป็ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีหลังเก่า ก็มีบันทึกเกี่ยวกับการก่อสร้างไว้น้อยมากเช่นกัน เว้นเสียแต่กลุ่มอาคารที่มีความเกี่ยวข้องกับชาวฝรั่งเศส เช่น สถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี หรืออาสนวิหารพระแม่เนรมล อุบลราชธานีและอาคารของชาวเวียดนามที่อยู่โดยรอบ ที่พอจะระบุได้ถึงกลุ่มช่างที่มีส่วนในการสร้างอาคารว่าเป็นกลุ่มช่างชาวเวียดนาม

จากสภาพของอาคารที่ไม่สามารถระบุตัวช่างได้ แต่มีความเกี่ยวข้องกับชาวจีนในฐานะผู้อาศัยและเจ้าของอาคาร และกลุ่มอาคารที่ระบุถึงตัวตนช่างได้อย่างกลุ่มอาคารที่สร้างโดยช่างชาวเวียดนามนั้น ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ว่าอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีนั้นได้ส่งผลให้เกิดอาชีพช่างให้กับคน 2 กลุ่มในเมืองอุบลราชธานี คือ 1. กลุ่มคนจีน 2. กลุ่มคนเวียดนาม ซึ่งอาชีพช่างนี้ หากจะระบุลงไปให้ละเอียดในการก่อสร้างอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกแล้ว อาจต้องพิจารณาถึงโครงของอาคาร ซึ่งส่วนมากอาคารที่สำรวจพบมักมีโครงสร้างสองส่วนที่ผสมกันคือ ส่วนที่เป็นปูนและไม้ โครงสร้างส่วนปูน ประกอบด้วยการทำซุ้มโค้งในส่วนต่าง ๆ ของ

<sup>261</sup> สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2557). เล่มเดิม. หน้า 84.

อาคาร เช่น ประตู หน้าต่าง หรือปูนปั้นประดับลวดลายอาคาร เป็นต้น ในขณะที่ส่วนเป็นไม้ มักจะเป็นการฉลุลายเป็นลวดลายต่าง ๆ ตามแบบตะวันตก เพื่อให้เป็นทั้งช่องแสงและช่องลมระบายอากาศ

หากพิจารณาจะพบว่าทั้งสองส่วนนี้จะถูกสร้างในเวลาที่แตกต่างกัน ในส่วนของโครงสร้างปูนนั้นจะต้องทำโดยทันทีเมื่อมีการก่อสร้างอาคาร จะกลืนเป็นส่วนเดียวกับอาคารที่ไม่สามารถแยกออกได้ ดังนั้นในส่วนนี้จะต้องมีการคิดคำนวณและวางแผนของรูปแบบอาคารมาล่วงหน้าแล้ว ดังนั้นแล้วช่างที่ก่อสร้างอาคารทั้งหลาย จะต้องมึทักษะและความชำนาญในงานปูนนี้ด้วย ในขณะที่งานไม้ประเภทการฉลุไม้ให้เป็นลวดลายเพื่อติดตั้งตามส่วนต่าง ๆ ของอาคารนั้น ไม่จำเป็นที่จะมีการวางแผนออกแบบไว้ก่อนแล้วนำมาติดภายหลังหรือทำไปพร้อมกับการสร้างอาคาร หรือทำเมื่อโครงสร้างหลักของอาคารเสร็จแล้ว งานไม้เหล่านี้จะถูกนำมาติดตั้งหลังโครงสร้างหลักของอาคารเสร็จแล้วเท่านั้น ดังนั้นแล้วในการก่อสร้างอาคารหนึ่งหลัง จึงอาจใช้ช่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มช่างที่สร้างตัวอาคาร โครงสร้างหลักของอาคาร และ 2. ช่างที่สร้างส่วนประกอบรองของอาคาร เช่น ไม้ฉลุในการตกแต่งอาคาร หรือ การปั้นปูนเป็นลวดลายเพื่อตกแต่ง เป็นต้น ทำให้การสร้างอาคารหรือสถาปัตยกรรมแต่ละแห่ง อาจต้องการช่างที่มีความชำนาญที่ต่างกัน

ช่างจีน ช่างญวน ช่างกลุ่มไหนชำนาญเทคนิคการก่อสร้างแบบใดและมีส่วนอย่างไรในสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี จากการสำรวจอาคารที่ได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430-2475 ผู้วิจัยพบว่าอาคารโดยมากมีโครงสร้างแบบปูนผสมไม้ดังที่กล่าวไปแล้ว ดังนั้นผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ดังนี้ 1. ช่างจีน ในแง่ของความเชี่ยวชาญในเชิงช่างด้านสถาปัตยกรรมของช่างจีนนั้นมีความสามารถในด้านนี้มาแต่เดิม ดังที่ใน พ.ศ. 2461-2462 หลวงกาบูล (กุ่ม โกศลวัฒน์) ได้ว่าจ้าง “ช่างกวางตุ้ง” ชื่อเขยสร้างอาคารศาลเจ้าพุทธกั้งขึ้น<sup>262</sup> ซึ่งศาลเจ้านี้เป็นแหล่งรวมจิตใจและศาสนสถานสำคัญของชาวจีนในเมืองอุบลราชธานี ตั้งอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำมูล บริเวณปลายสุดของถนนหลวง การว่าจ้างช่างในครั้งนี้สะท้อนว่าในเมืองอุบลราชธานีมีการดำรงอยู่ของช่างก่อสร้างชาวจีน

ในขณะที่งานไม้นั้น ชาวจีนเองก็ถือเป็นชนชาติที่มีความสามารถในการทางหัตถศิลป์การแกะสลักไม้อยู่แล้ว ดังที่เห็นได้มากแหล่งโบราณสถานต่างๆ ของจีนที่หลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้จากหนังสือ The Economic Conditions of North-Eastern Siam (1929) Ministry of Commerce and communications ได้กล่าวถึงอุตสาหกรรมในจังหวัด

<sup>262</sup> สุธิดา ตันเลิศ, อนันตธนา เมธนนท์ และณัฐพัทธ์ เตชะรุ่งไพศาล. (2559,กรกฎาคม-ธันวาคม).

อุบลราชธานีไว้ว่าดังนี้“The principal occupations pertaining to industry are weaving, basket-making, pottery, goldsmith’s work and carpentry All these are done on a small scale as subsidiary occupations, except carpentry and goldsmith’s work, which are taken by the Chinese.”<sup>263</sup> จากข้อความดังกล่าวจะเห็นว่าในเมืองอุบลราชธานีนั้น การทอผ้า สานตะกร้า ปั่นหม้อ การทำทอง และการทำไม้ ล้วนเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กที่ทำกันภายในครัวเรือน ที่ทำเพื่อเป็นรายได้เสริมจากการทำอาชีพเท่านั้น โดยในบรรดาอาชีพที่กล่าวมานั้น การทำทองและการทำไม้เป็นกิจการที่ดำเนินการโดยชาวจีน ซึ่งสะท้อนความสามารถของชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีว่ามีชาวจีนบางส่วนในเมืองอุบลราชธานี ที่มีองค์ความรู้และมีความสามารถในเชิงช่างในและงานหัตถศิลป์อยู่มากจนสามารถยึดเป็นอาชีพเลี้ยงตัวได้

ความสามารถในเชิงช่างไม้และการมีแนวคิดในการประกอบธุรกิจของชาวจีนที่นั่น แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย ได้อธิบายไว้โดยอ้างถึงลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จากสาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จากสาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เล่ม 26 หน้า 196-197 ซึ่งกล่าวถึงการที่มีพ่อค้าชาวจีน คือ หลวงอุดรภักดิ์พาณิชย์ นายห้างกิมเสงหลี ได้สร้างโรงเรือยจักรขนาดเล็กขึ้นที่เมืองอ่างทอง เพื่อเลื่อยฝาปะกนเป็นสำหรับ ๆ ไร่ขาย เพื่อที่จะสามารถจะให้ผู้ซื้อนำไปประกอบเป็นตัวเรือนได้ทันที โดยไม่ต้องเสียเวลาไปจ้างช่างมาเลื่อยและประกอบเรือนให้เสียเวลา<sup>264</sup>

นอกจากนี้การเข้ามาปกครองเมืองอุบลราชธานีและหัวเมืองโดยรอบโดยตรงของรัฐบาลสยาม การส่งข้าราชการจากกรุงเทพฯ เข้ามาปฏิบัติราชการที่หัวเมืองยังส่งผลต่อเรื่องการเกิดอาชีพช่างนี้ด้วยเช่นกัน เนื่องจากทำให้ต้องมีการสร้างสถานที่ทำการของทางราชการขึ้นมา ดังเช่นที่ปรากฏความในเอกสารจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติเรื่องการสร้างที่ว่าการอำเภอยะโสธร จังหวัดอุบลราชธานี (คงการสะกดตามเอกสารชั้นต้น) ใน พ.ศ. 2460 ว่า

“.....ด้วยได้รับใบบอกผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานีที่ ๓๐/๓๙๔๐ ลงวันที่ ๑๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๐ ว่า ที่ว่าการอำเภอยะโสธรซึ่งได้ทำขึ้นไว้ด้วยเครื่องไม้ไผ่เป็นที่ว่าการชั่วคราวชำรุดลงมาก หลวงประเทศธุรกิจ นายอำเภอ ได้จัดการเรียรายตามกำนันผู้ใหญ่บ้าน

<sup>263</sup> Ministry of Commerce and Communications Bangkok. (2018). *The Economic Conditions of North-Eastern Siam (1929) Ministry of Commerce and communications.* p 60.

<sup>264</sup> แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2550). *วิถีจีน-ไทย ในสังคมสยาม.* หน้า 179-181.



ราษฎรได้เงิน ๗๐๓๔ บาท **จ้างเหมาช่าง** (เน้นโดยผู้วิจัย) สร้างที่ว่าการอำเภออย่างถาวรขึ้นใหม่หลังหนึ่ง ตามแบบที่กระทรวงมหาดไทยได้กำหนดไว้.....”<sup>265</sup>

จะเห็นได้ว่ามีการ “จ้างเหมาช่าง” อันสะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมอีสานที่ดั้งเดิมนั้นงานช่างในก่อสร้างอาคารหรือสถาปัตยกรรมนั้นเป็นงานที่สามารถทำตัวเองไม่ว่าชายหรือหญิง หากไม่สามารถทำกันเองได้ในครอบครัวก็สามารถใช้การขอแรงคนในชุมชนในการร่วมมือกันได้ แต่จากอิทธิพลภายนอกไม่ว่าจะเป็นการอพยพเข้ามาของชาวจีนที่เข้ามาประกอบธุรกิจหรือการแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองจากส่วนกลางของรัฐบาลสยามที่ขยายอำนาจการปกครองออกมายังหัวเมืองชายแดน ทั้ง 2 อย่างนี้ทำให้เกิดอาชีพใหม่ คือ “ช่างรับเหมาก่อสร้าง” ขึ้นในสังคมของอีสาน นอกจากนี้จากเอกสารที่อ้างอิงระบุว่า การสร้างที่ว่าการอำเภอนั้นเป็นการ “สร้างตามแบบกระทรวงมหาดไทย” ย่อมแสดงถึงการสร้างอาคารนั้นต้องมีมาตรฐานแบบแปลนตามรูปแบบการก่อสร้างของวิชาสถาปัตยกรรมตะวันตก ที่ต้องการผู้ที่เข้าใจแบบแปลนสามารถอ่านแบบและสร้างออกมาเป็นอาคารได้ จะเห็นได้ว่าใน พ.ศ. 2460 หรือในสมัยรัชกาลที่ 6 นั้นการสร้างอาคารของทางราชการไม่ว่าขนาดเล็กอย่างที่ทำว่าการอำเภอหรือใหญ่ขนาดศาลาว่าการจังหวัดนั้นก็ได้มีการกำหนดแบบแปลนในการก่อสร้างอย่างเป็นทางการเป็นมาตรฐานมาจากรัฐบาลแล้ว

จากบริบททางประวัติศาสตร์ดังกล่าวชวนให้คิดได้ว่า การก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2430-2475 นั้น สถาปัตยกรรมหลายแห่งนั้นต่างก็เป็นฝีมือของช่างชาวจีนที่เป็นผู้ลงมือก่อสร้างอันเนื่องมาจากเป็นกลุ่มคนที่มีประสบการณ์อันหลากหลายและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาติตะวันตก ทำให้ได้รับองค์ความรู้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ นอกจากนี้การที่ชาวจีนเองไม่ใช่คนในพื้นที่เมืองอุบลราชธานี แต่เกิดจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานหาเลี้ยงชีพในเมืองอุบลราชธานี กระบวนการอพยพย้ายถิ่นฐานนี้เองเป็นตัวที่ทำให้ชาวจีนเหล่านี้มีโอกาสได้เห็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความหลากหลายตามเส้นทางก่อนที่จะอพยพมาลงหลักปักฐานในเมืองอุบลราชธานี ซึ่งอาจรวมถึงสถาปัตยกรรมตะวันตกด้วย ทำให้ชาวจีนเหล่านี้ซึมซับและรับเอาอิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกไว้ในความรับรู้ไปโดยปริยาย และนำมาปรับใช้ดัดแปลงในการหาเลี้ยงชีพ

<sup>265</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง สร้างที่ทำการและที่พัก เป็นของรัฐบาล ( 2 พ.ย. 2453 – 8 ต.ค. 2463). หน้า 147-148.

#### 4.3.2 กฎีแบบฝรั่งด้วยฝีมือช่างพื้นเมือง

เมื่อมีการกล่าวถึงสถาปัตยกรรมตะวันตก หลายครั้งภาพในโน้ตศัพท์ของผู้คนซึ่งรวมถึงผู้วิจัยเองด้วย มักจะนึกถึงภาพของตึกแถวร้านค้าหรืออาคารแบบตะวันตกขนาดใหญ่โต ที่มีการประดับตกแต่งอย่างวิจิตรงดงาม ไม่ว่าจะด้วยเสาแบบโรมันหรือลายปูนปั้นประดับเป็นเครือเถาดอกไม้ กระจงสี ช่องลมไม้ฉลุอย่างหรูหรา ทำให้ละเลยอาคารในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่สร้างด้วยไม้แบบพื้น ๆ อย่างอาคารในรูปแบบที่เรียกว่า “บังกะโล” ซึ่งเป็นอาคารแบบพื้นฐานที่มีรูปแบบเรียบง่ายซึ่งชาวตะวันตกนำมาปรับใช้เมื่อมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในเขตร้อน อาคารแบบบังกะโลเป็นอาคารไม้สองชั้น มีระเบียงและชานที่เปิดโล่งเหมาะกับสภาพอากาศที่ร้อนชื้นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการประดับตกแต่งด้วยช่องลมไม้ฉลุลายพรรณพฤกษา เพื่อให้ลมระบายความร้อน โดยประดับมากน้อยตามฐานะและกำลังทรัพย์ของเจ้าของอาคาร ซึ่งอาคารในลักษณะนี้ถูกนำมาปรับใช้ในการสร้างศาสนาคาร คือ “กฎี” สำหรับจำพรรษาของพระสงฆ์ในเมืองอุบลราชธานีด้วย

เมืองอุบลราชธานี เป็นเมืองที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ในตัวเมืองอุบลราชธานีมีวัดอยู่จำนวนมาก โดยแฉะเจียน แอมอนิเยและคณะสำรวจ ได้เดินทางมาที่เมืองอุบลราชธานี ได้กล่าวถึงจำนวนวัดในตัวเมืองอุบลราชธานีว่ามีจำนวนถึง 18 วัด<sup>266</sup> ซึ่งเดิมที่การสร้างวัดในเมืองอุบลราชธานีสร้างตามรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่น คือมีรูปลักษณะตามแบบของสถาปัตยกรรมแบบลาวหรือแบบล้านช้าง ดังเห็นได้จากภาพถ่ายเก่าของสิมหรือพระอุโบสถของวัดหลวง หรือสิมที่ยังคงอยู่ของวัดแจ้ง เห็นได้ว่าสร้างด้วยสถาปัตยกรรมตามแบบจารีตของล้านช้าง เหตุที่ต้องกล่าวถึงสิมหรือพระอุโบสถนั้นขึ้นมาก่อนเนื่องจากต้องการชี้ให้เห็นว่า การสร้างศาสนาคารหรืออาคารต่างๆ ในวัดของเมืองอุบลราชธานีนั้น มีขนบของการใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างล้านช้างในการสร้าง ซึ่งรูปแบบนี้เมื่อถูกนำมาใช้ในสวนสำคัญของวัดแล้วย่อมต้องถูกนำไปใช้สร้างในส่วนอื่นๆ ด้วยเช่นกันรวมถึงกฎีด้วย ซึ่งแม้จะไม่มีเอกสารหลักฐานหรือตัวอาคารบางแห่งได้สูญไปแล้วก็ตาม แต่เมื่อวิเคราะห์จากบริบทแล้วก็ควรจะเป็นเช่นนั้น

กฎี โดยหน้าที่ของการใช้งานแล้วคือใช้เป็นส่วนในการจำวัดหรือที่พักของพระสงฆ์ เดิมทีกฎีสงฆ์ของแต่ละวัดในเมืองอุบลราชธานีจะสร้างตามรูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ส่วนนี้เองถึงแม้จะตัวอาคารเดิมจะไม่หลงเหลืออยู่แล้ว เนื่องจากสิ่งปลูกสร้างเหล่านี้นิยมสร้างด้วยไม้ แต่ก็ยังสามารถวิเคราะห์ถึงพัฒนาการของรูปแบบอาคารได้โดยวิเคราะห์จากกฎีที่ยังเหลืออยู่ในปัจจุบัน โดยกฎีที่ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจากวัดในเมืองอุบลราชธานีนั้น มีทั้งหมด 2

<sup>266</sup> แฉะเจียน แอมอนิเย. (2539). *เล่มเดิม*. หน้า 70.

วัดที่ยังหลงเหลือกุฏิที่สร้างในระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475 ดังนี้ 1. วัดทุ่งศรีเมือง 2. วัดสว่างอารมณ์ โดยที่กุฏิทั้ง 2 หลังนี้ได้รับอิทธิพลตะวันตกในรูปแบบที่แตกต่างกัน

กุฏิของวัดทุ่งศรีเมือง ( พ.ศ. 2462 ) สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่จำพรรษาของพระครูวิโรจน์รัตโนบล ( พ.ศ. 2397 – 2485 ) สร้างโดยนายเพิ่มและนางพัก โดยปรากฏหลักฐานเป็นจารึกบนแผ่นโลหะติดอยู่ที่ตัวอาคาร อาคารหลังนี้สร้างแบบก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น ลักษณะที่โดดเด่น คือ ชุ่มประตุนำอาคารที่ประดับด้วยชุมโค้งแบบตะวันตก สถาปัตยกรรมโดยทั่วไปของอาคารในปัจจุบันค่อนข้างทรุดโทรม ปิดตายไว้ไม่ได้เปิดใช้งาน มีรอยรอบความชำรุดเสียหายบางส่วน หากมองจากภาพปัจจุบันจะพบว่าตรงเหนือชุมโค้งนั้นเป็นการทำผนังปูนปิดทึบ แต่อย่างไรก็ตามลักษณะดังกล่าวคล้ายกับกรณีของสำนักอธิการอาสนวิหารพระแม่เนรมล ดังภาพที่ 95



ภาพประกอบ 99 การประดับลายช่องลมไม้ฉลุลายแบบตะวันตก  
สำนักงานอธิการโบสถ์ อาสนวิหารพระแม่เนรมล อุดรราชธานี

ที่มาภาพ :ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564



ภาพประกอบ 100 ชุ่มโค้งผนังชั้น 1 ของสำนักงานอธิการโบสถ์  
อาสนวิหารพระแม่เนรมลอุบลราชธานี

ที่มาภาพ :ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

จะเห็นว่าภายในส่วนชุ่มโค้งผนังนั้น ในปัจจุบันหรือเพียงแต่ชุ่มกลางอาคารเท่านั้นที่ยังเหลือช่องลมไม้ฉลุลายแบบตะวันตกอยู่ ในขณะที่ช่องชุ่มโค้งอื่นๆ ถูกฉาบปูนทับไปหมดแล้ว ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าเนื่องจากตัวอาสนวิหารนั้นถูกสร้างขึ้นในระหว่าง พ.ศ. 2451 – 2472 และมีการใช้งานเป็นที่พำนักของอธิการของอาสนวิหารและพระสงฆ์อื่นๆ มาอย่างยาวนาน ย่อมทำให้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มีการบูรณะหลายครั้ง ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบบางอย่างของอาคารไปตามสภาพที่เสื่อมลง ซึ่งช่องลมไม้ฉลุลายนั้นย่อมเป็นของที่เสื่อมสภาพได้ตามวัสดุที่ใช้ทำคือไม้ จึงถูกแทนที่ด้วยการฉาบปูนทับ เหลือไว้เพียงช่องเดียวที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุดเพื่อการตกแต่ง

ดังนั้นแล้วในกรณีของกุฏิชาววัดทุ่งศรีเมืองก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าในปัจจุบันจะถูกทิ้งร้างและไม่ได้เปิดใช้งาน แต่จากข้อมูลในแผ่นจารึกโลหะที่ติดกับตัวอาคารพบว่าการบูรณะใหม่แต่ไม่ทราบปี เนื่องจากตัวอักษรเลือนรางไม่สามารถอ่านได้ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยคาดว่า การบูรณะนั้นทำให้สภาพโดยรวมของอาคารเปลี่ยนไปโดยมาก ซึ่งรวมถึงการฉาบปูนแบบทับช่องลมบริเวณชุ่มโค้งประตูกุฏิด้วย อันเนื่องมาจากช่องลมไม้ฉลุทรวดโถมจนไม่สามารถนำมาติดได้ใหม่ และการทำขึ้นใหม่อาจทำได้ยากเนื่องจากไม่ใช่ช่างฝีมือหรือไม้ก็มีราคาสูงเกินไป ทำให้เหลือเพียงแต่ชุ่มโค้งซึ่งเป็นโครงสร้างเก่าไว้เท่านั้น

พระครูวิโรจน์รัตโนบลเป็นพระสงฆ์องค์สำคัญของเมืองอุบลราชธานี ใน พ.ศ. 2444 ท่านเป็นผู้นำในการบูรณะพระธาตุพนม<sup>267</sup> ทำให้เป็นที่ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก จึงเป็นคำอธิบายได้ว่าทำไมจึงมีการสร้างกุฏิก่ออิฐถือปูนที่ตกแต่งแบบตะวันตกเพื่อถวายเป็นที่จำพรรษาแก่ท่าน เพราะโดยทั่วไปแล้วในวิถีของชาวพุทธนั้นย่อมถวายสิ่งที่ดีที่สุดแก่พระสงฆ์อยู่แล้ว ตามความเชื่อที่เรื่องบุญกรรมหรือการสะสมบุญบารมี ดังนั้นนายเพิ่มและนางพักจึงสร้างกุฏิในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเพื่อถวายเป็นที่จำพรรษาแก่พระครูวิโรจน์รัตโนบล โดยเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน นอกจากนี้ในการพิจารณาถึงโครงสร้างหลักของตัวอาคารที่สร้างจากอิฐและปูนแล้ว ในช่วงเวลาที่สร้างคือ พ.ศ. 2462 นั้น วัสดุทั้ง 2 อย่างยังถือว่าเป็นสิ่งที่มีราคาแพงและหายาก เพราะไม่มีจำหน่ายในเมืองอุบลราชธานี จะต้องนำเข้ามาจากภายนอก ดังปรากฏในประวัติการก่อสร้างพระอุโบสถวัดสุปฏิญนารามวรวิหาร พ.ศ. 2473 ได้มีบันทึกไว้ว่า “.... หากแต่ปัญหาสำคัญคือปูนที่ใช้สร้างมีราคาแพง เนื่องจากต้องสั่งมาจากทางนครพนม ซึ่งมีระยะทางไกล...”<sup>268</sup> จะเห็นว่าแม้ในการสร้างพระอุโบสถวัดสุปฏิญนารามวรวิหารใน พ.ศ. 2473 ปูนยังไม่มีจำหน่ายในเมืองอุบล และหากซื้อก็ต้องมีราคาแพงมาก ดังนั้นแล้วการสร้างกุฏิขาวใน พ.ศ. 2462 จึงถือเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทั้งในแง่การใช้วัสดุหายากและรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ทันสมัยคือใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในการก่อสร้าง ซึ่งสะท้อนมุมมองหรือโลกทัศน์ที่เปลี่ยนไปของศาสนิกชนเมืองอุบลราชธานี ที่แต่เดิมการสร้างสิ่งต่างๆ ทางศาสนานั้นย่อมต้องสร้างสิ่งประณีตตามแบบรูปแบบของศิลปะพื้นเมือง แต่เมื่อมีการเปิดรับเอารูปแบบใหม่ๆ จากภายนอกเข้ามาในสังคมก็ได้นำเอารูปแบบนั้นมาปรับใช้

ขณะที่กุฏิขาว วัดทุ่งศรีเมือง เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ที่ถูกสร้างอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475 ซึ่งสะท้อนความเปลี่ยนแปลงที่มีการนำเอาแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกมาใช้ศาสนานั้น ในภายหลัง พ.ศ. 2475 ลงมายังพบว่ามีการบูรณะของวัดอีกหลายแห่งในเมืองอุบลราชธานี ที่มีการปรับใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในการก่อสร้างกุฏิของวัดด้วย เช่น ที่กุฏิใหญ่ วัดมณีวนาราม ( พ.ศ. 2478) หรือ กุฏิของวัดสว่างอารมณ์ ที่หลงเหลือเพียงช่องลมไม้ฉลุลายพรรณพฤกษาแบบตะวันตกเท่านั้น ส่วนอาคารนั้นแปรสภาพเป็นอาคารสมัยใหม่แล้ว แต่เมื่อพิจารณาจากรูปแบบของลวดลายแล้วเป็นลวดลายร่วมสมัยกับกุฏิใหญ่ วัดมณีวนาราม

<sup>267</sup> สมศรี ชัยวณิชยาและปกรณ์ ปุกหุด. (2560). *วัดทุ่งศรีเมือง : สิริพัฒนารัตนุสรณ์*. หน้า 40.

<sup>268</sup> ปกรณ์ ปุกหุด. (2557). *สถานภาพความรู้เกี่ยวกับพระครูวิโรจน์รัตโนบล (รอด นนตโร) พ.ศ.*





ภาพประกอบ 101 ช่องลมไม้ฉลุลายพรรณพฤกษา กุฏิใหญ่ วัดมณีวนาราม

ที่มาภาพ :ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564



ภาพประกอบ 102 ช่องลมไม้ฉลุ กุฏิวัดสว่างอารมณ์

ที่มาภาพ :ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2564

การสร้างกุฎิดังกล่าวสะท้อนความนิยมต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในรูปแบบเรือนมะนิลาและเรือนขนมปังขิงจากกลุ่มชนชั้นผู้ดีมีเงินออกไปสู่สาธารณะ ตอกย้ำความเสมอ

ภาคในรูปแบบใหม่ผ่านสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ไม่มีการกำหนดลำดับศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม สิ่งนี้บ่งบอกถึงการรับเอาโลกทัศน์ของความเป็นจริงรูปแบบใหม่ในหมู่ชนได้ดีอย่างยิ่ง เพราะการสร้างศาสนาคารในรูปแบบที่แหวกชนบนั้นไม่ใช่เรื่องที่ยอมรับได้ง่ายๆ แต่การเอาอาคารแบบฝรั่งที่เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นของพวกที่นับถือคริสต์มาใช้เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ในศาสนาพุทธนั้นกลับเป็นที่ยอมรับ ประเด็นนี้สะท้อนการยอมรับความเปลี่ยนแปลงและการเปิดรับเอาความเป็นจริงรูปแบบใหม่เข้าไปปรับใช้ของคนเมืองอุบลราชธานี นอกจากนี้ยังตอกย้ำในการเปิดรับเอาความทันสมัยนั้น ไม่ใช่เพียงแค่ชนชั้นนำที่รู้จักความทันสมัยของรูปแบบสถาปัตยกรรมใหม่ๆ แต่ชาวบ้านหรือหมู่ชนระดับล่างเองก็รับรู้และมีความต้องการในการเสพหรือรับเอารูปแบบสถาปัตยกรรมใหม่ๆ มาใช้ด้วยเช่นกัน



## บทที่ 5

### บทสรุป

บทนี้เป็นการสรุปผลการศึกษาระดับปริญญาตรีที่ให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรมในเมืองอุบลราชธานี จากรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจารีตแล้วนำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกเข้ามาผสมผสานในอาคารต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอาคารราชการ ศาสนา และอาคารส่วนบุคคล ผลการสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475 ผู้วิจัยได้พบว่ารูปแบบของสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนแปลงภายในเมืองอุบลราชธานีนั้น ไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์ของตัวอาคารจากสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมไปสู่สถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่เท่านั้น แต่การเปลี่ยนแปลงมาใช้สถาปัตยกรรมตะวันตกนั้น ยังสะท้อนถึงการรับใช้ผู้คนของสถาปัตยกรรมในฐานะเครื่องอุปโภคบริโภคอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่มากกว่าเพียงแค่อยู่อาศัยหรือประกอบกิจกรรมตามวัตถุประสงค์แห่งตัวสถาปัตยกรรมเท่านั้น ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเป็นองค์ประกอบที่เกิดขึ้นไปพร้อม ๆ กันทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เปรียบเหมือนกับล้อเกวียนที่เคลื่อนไปตามทางที่ทำทำให้เห็นเส้นทางใหม่ ๆ ช่างหน้า แต่ในขณะที่ร่องล้อเกวียนเคลื่อนผ่านนั้น ได้กลายเป็นร่องรอยที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแตกแขนงออกเป็นหลาย ๆ สิ่ง ทั้งนี้ข้อเสนอแนะจากการสรุปการศึกษาจะเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าอุบลราชธานีในฐานะพื้นที่ประวัติศาสตร์ต่อไปรวมถึงเป็นแนวทางในการศึกษาสถาปัตยกรรมในพื้นที่อื่น

#### 5.1. การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่เปลี่ยนแปลง นำไปสู่สถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนไป

ผลการศึกษาจากการลงพื้นที่รวบรวมข้อมูล รวมถึงศึกษาสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในเมืองอุบลราชธานีระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475 ซึ่งผู้วิจัยรวบรวมได้ทั้งสิ้น 30 หลัง 3 ยุค ดังที่ปรากฏในบทที่ 3 เมื่อพิจารณาซ้ำว่าการจะหาคำตอบว่าการเมืองทำให้สถาปัตยกรรมเปลี่ยนแปลง หรือเศรษฐกิจทำให้สถาปัตยกรรมเปลี่ยนแปลง เพื่อสรุปให้เป็นคำตอบเดียวนั้นเป็นสิ่งที่หายากยิ่ง แต่เมื่อพิจารณาจากอาคารทั้งหมดที่ผู้วิจัยทำการสำรวจสามารถสรุปได้ว่าสถาปัตยกรรมทั้งหมดนั้นล้วนแต่เป็นองค์ประกอบที่หนึ่งของการเมือง ความขัดแย้ง และเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพร่วมกันตามการอภิปรายดังต่อไปนี้

##### 5.1.1 ปัจจัยทางการเมือง

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของคำว่าเสถียรภาพ ว่าหมายถึงความมั่นคง ความคงตัว ความไม่เปลี่ยนแปลง เช่น เสถียรภาพทาง

การเมือง เศรษฐกิจไม่ดีรัฐบาลก็ไม่มีเสถียรภาพ<sup>269</sup> จะเห็นได้ว่าในความหมายตามพจนานุกรมยังได้มีการยกตัวอย่างที่ผูกโยงกันระหว่างเศรษฐกิจกับการเมือง ดังนั้นสถาปัตยกรรมเมืองอุบลราชธานีก็เช่นเดียวกัน เมื่อการเมืองและเศรษฐกิจมีเสถียรภาพย่อมทำให้สามารถสร้างสถาปัตยกรรมแบบต่าง ๆ ออกมาได้ตามที่ตั้งใจ ดังนั้นย่อมเป็นการหาข้อสรุปได้ยากว่าเป็นเพราะการเมืองเป็นตัวนำ ตามด้วยเศรษฐกิจ จึงส่งผลให้สถาปัตยกรรมเปลี่ยนแปลง หรือ เศรษฐกิจความต้องการทางเศรษฐกิจที่ชักนำให้เกิดการปฏิบัติการทางการเมือง เป็นตัวนำให้สถาปัตยกรรมเกิดเปลี่ยนแปลงไป

อย่างไรก็ดีในแง่หนึ่งจากหนังสือบงการอธิปไตย โดย จา เอียน ชง ได้กล่าวถึงประเด็นที่น่าสนใจ คือ การคาดคะเนเกี่ยวกับต้นทุนค่าเสียโอกาสและการขยายอำนาจที่จำกัด ในหัวข้อนี้จา เอียน ชง ได้สรุปไว้ในย่อหน้าสุดท้ายได้อย่างน่าสนใจว่า

“... ดังนั้น ตั้งแต่ช่วงทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ไปจนถึงช่วงต้นของทศวรรษที่ 1920 ผู้นำฝรั่งเศส จึงเห็นว่าต้นทุนของการเสียโอกาสที่จะเข้าไปแทรกแซงพื้นที่ส่วนใหญ่ของรัฐสยามนั้นสูง นอกจากการจู่โจมเป็นบางครั้งเพื่อปกป้องอำนาจของตนเองเหนือกัมพูชาและลาวแล้ว ผู้นำสาธารณรัฐที่ 3 มองทุกสิ่งทุกอย่างเป็นการกระทำที่เกินไปกว่าการปกป้องไม่ให้ชาติคู่แข่งได้สิทธิประโยชน์เหนือฝรั่งเศส ว่าเป็นการกระทำที่ให้ผลตอบแทนไม่คุ้มทุน.....”<sup>270</sup>

ในมุมมองของฝรั่งเศสนั้น การยึดครองพื้นที่ใดใดเพื่อเข้าครอบครองเป็นอาณานิคมนั้นมีการคิดคำนวณอย่างถี่ถ้วน ซึ่งในมุมมองของฝรั่งเศสแล้วการเข้าแทรกแซงสยามเพื่อเข้าครอบครองดินนั้นเป็นต้นทุนที่สูงและให้ผลตอบแทนน้อย ซึ่งกรณีนี้ไม่สามารถใช้อธิบายกรณีเมืองอุบลราชธานีได้อย่างกระจ่างชัด เนื่องจากตามมุมมองข้างต้นนั้นเป็นการกล่าวถึงสยามที่ไม่ได้รวมถึงหัวเมืองชายขอบอย่างเมืองอุบลราชธานีที่ทั้งสยามและฝรั่งเศสเองต่างมองว่าเป็นลาว จา เอียน ชง ได้อธิบายว่า ฝรั่งเศสมองต้นทุนค่าเสียโอกาสในการเข้าครอบครองลาวและกัมพูชานั้นน้อยกว่าสยาม ฝรั่งเศสจึงมีความพยายามอย่างยิ่งในการขยายอาณานิคมของตนเองเข้าครอบครองลาวและ

<sup>269</sup> ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. หน้า 1251.

<sup>270</sup> จา เอียน ชง. (2565). บงการอธิปไตย. หน้า 150.

กัมพูชา โดยที่ฝรั่งเศสบังคับให้สยามสละสิทธิในการปกครองและยอมรับอำนาจของฝรั่งเศสเหนือหลวงพระบางและจำปาศักดิ์<sup>271</sup> ซึ่งในจุดนี้จะเห็นความเชื่อมโยงด้านจากด้านภูมิศาสตร์ว่าฝรั่งเศสเองมีความตั้งใจที่จะแผ่อำนาจมายังเมืองอุบลราชธานีอย่างเต็มที่เนื่องด้วยเป็นพื้นที่ที่ต่อกับจำปาศักดิ์ของฝรั่งเศส รวมไปถึงเมืองอุบลราชธานียังมีแม่น้ำมูลไหลผ่านกลางเมืองซึ่งแม่น้ำนี้สามารถล่องขึ้นไปได้ถึงเมืองนครราชสีมาอีกด้วย

แต่อย่างไรก็ดี สยามเองได้เห็นความสำคัญของเมืองอุบลราชธานี อันเป็นเมืองที่ตั้งมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ใน พ.ศ. 2334 ดังที่สุทัศน์ อัครพัฒน์ กองช่างทรัพย์สืบสวนพระมหากษัตริย์ได้กล่าวถึงประวัติของเมืองอุบลราชธานีไว้ในหนังสือศรีธรรมวงศาจารย์รำลึกว่า

“...เมืองอุบลฯนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงสถาปนามาเป็น “ราชธานี” รองอันดับราชธานีที่สอง ของกรุงศรีสัตนาคณหุต ล้านช้าง ร่มขาว เวียงจันทร์ เหตุที่ได้ทรงสถาปนาเมือง เป็นราชธานีเช่นนั้น ก็เพราะทรงพระราชประสงค์ ที่จะให้แผ่นดินในมลรัฐอีสานฝั่งขวาของแม่น้ำโขงนี้ ตัดตอนให้ขาดไปจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง....”<sup>272</sup> (คงการสะกดตามเอกสารเดิม, เน้นโดยผู้วิจัย)

จากข้อความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความสำคัญของสยามในการพยายามจะสถาปนาศูนย์กลางการปกครองใหม่ในพื้นที่ภาคอีสาน เมืองอุบลราชธานีที่มีเขตแดนติดต่อกับกรุงเทพฯ ถูกหมายให้เป็นศูนย์กลางการปกครองแทนเมืองเวียงจันทน์ที่ห่างไกลและมีแม่น้ำโขงมาคั่นไว้อีกด้วย ดังนั้นสยามจึงได้ดำเนินนโยบายอย่างหลากหลายในการที่จะกำกับเมืองอุบลราชธานี และสร้างความมั่นคงทางอำนาจของสยามเหนือเมืองอุบลราชธานีไม่ให้ตกไปอยู่ในครอบครองของฝรั่งเศส เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วเมืองอุบลราชธานีจึงกลายเป็นสนามของความขัดแย้งระหว่าง 2 รัฐ เมื่อมองจากหลักฐานด้านสถาปัตยกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับรัฐบาลฝรั่งเศสสูง 2 แห่ง คือ 1. สถานกงสุลฝรั่งเศส ประจำเมืองอุบลราชธานี และ 2. อาสนวิหารพระแม่นิรมล อุบลราชธานี จึงสามารถวิเคราะห์ตามแนวคิดดังกล่าวได้ว่า ฝรั่งเศสมองว่าการเข้า

<sup>271</sup> จา เอียน ชง. (2565). เล่มเดิม. หน้า 151.

<sup>272</sup> สุทัศน์ อัครพัฒน์. (2509). อุทิศรำลึกถวายไว้อาลัย แต่ เจ้าคุณอาจารย์ พระศรีธรรมวงศาจารย์ ศรีธรรมวงศาจารย์รำลึก. หน้า 36.



ครอบครองเมืองอุบลราชธานีย่อมจะเป็นการใช้ทรัพยากรมาก และคำนวณว่าผลตอบแทนที่จะได้รับกลับไปนั้นน้อยกว่าที่ลงทุนไป ดังนั้นในหนังสือสัญญากรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๒ ( พ.ศ. 2436 / ค.ศ. 1893 ) ข้อที่ 8 ได้กำหนดว่า คอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสจะตั้งกงสุลไว้ในที่ใด ๆ ซึ่งจะคิดเห็นว่าเป็นการสมควรแก่ประโยชน์ของคนผู้อยู่ในความป้องกันของฝรั่งเศส แลที่เมืองนครราชสีมา แลเมืองน่านเป็นต้น<sup>273</sup>

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าข้อสนธิสัญญาดังกล่าวย่อมเป็นการรับรองความมั่นคงของอำนาจเหนือดินแดนของสยามให้มีความมั่นคงมากขึ้น ในขณะที่ฝรั่งเศสมองว่าไม่ต้องครอบครองเองทั้งหมด ปล่อยให้การควบคุม บริหารจัดการ ที่จะต้องใช้เงินทุนมากเป็นภาระของฝ่ายสยามแทน โดยที่ฝ่ายฝรั่งเศสสามารถมีส่วนในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์โดยการตั้งสถานกงสุลขึ้นใน พ.ศ. 2451 หลังจากที่มีการตั้งอำนวยการพระแม่บรมมถ อุบลราชธานีโดยกลุ่มมิชชันนารีใน พ.ศ. 2438 ในขณะที่สยามเมื่อความตกลงกับฝรั่งเศสลงตัว ก็เริ่มได้เริ่มดำเนินการที่จะวางรากฐานความมั่นคงของดินแดนให้มากขึ้น ปรากฏเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์สถาปัตยกรรมโดยการสร้างอาคารราชการที่มั่นคงขึ้น 2 แห่ง คือ 1. ศาลจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2459 และศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2464 ตามลำดับ

ในขณะเดียวกัน การสร้างอาคารที่มีความถาวรของสยามกับทั้งฝรั่งเศสไม่ได้สะท้อนเพียงแค่ประเด็นทางการเมืองเพียงอย่างเดียว แต่ยังสะท้อนถึงความสามารถทางเศรษฐกิจที่ทั้งสองฝ่ายเล็งเห็นผลต่อการลงทุนเข้ามาควบคุมใกล้ชิดว่าจะสามารถตอบแทนค่าใช้จ่ายทั้งหมดนี้ได้ โดยที่สามารถยืนยันได้จากบันทึกของพระยาสุนทรพิพิธ ที่ได้กล่าวถึงเหตุที่ในสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ได้มาประจำอยู่ที่เมืองอุบลราชธานี แต่ไม่ยอมสร้างอาคารศาลากลางเป็นอาคารที่มั่นคงถาวร เนื่องด้วยเหตุดังนี้ “...แต่พระองค์คงไม่แน่ว่าเหตุการณ์บ้านเมืองจะเป็นอย่างไรต่อไปก็ไม่รู้ กรณี ร.ศ. ๑๑๒ เป็นเครื่องเตือนใจอยู่ อังกฤษฝรั่งเศสยังคิดจะขีดเขื่อนดินแดนของไทยอยู่ตลอดไป เขายังไม่หยุดยั้งความคิดนี้เลย ดังนั้น ถ้าลงทุนสร้างเป็นตึกขึ้น หากพลาดพลั้งลงอีกก็เป็นการขาดทุนมากเปล่า และตึกก็อาจเป็นเครื่องชวนให้ฝรั่งเศสอยากกินดินไทยมากขึ้นอีกก็ได้...”<sup>274</sup> แต่หลังจากสมัยของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม

<sup>273</sup> ถำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2552). สยามประเทศไทยกับ “ดินแดน” ในกัมพูชาและลาว. หน้า 256-257.

<sup>274</sup> สุนทรพิพิธ (เชย มัชฌิมบูลย์). (2514). บันทึกความจำ (๓) เมื่อเป็นปลัดจังหวัดอุบลราชธานี (ศรีสะเกษ). หน้า 295.

หลวงสรรพสิทธิประสงค์ไปแล้ว ใน พ.ศ. 2459 ได้มีการสร้างทั้งศาลจังหวัดและศาลากลางจังหวัดขึ้นตามลำดับ สะท้อนได้สะท้อนความมั่นคงของอำนาจสยามในเมืองอุบลราชธานีได้เป็นอย่างดี แม้ว่าเหตุการณ์ ร.ศ. 112 จะยังติดแน่นอยู่ในใจของชนชั้นสูงของสยามอยู่ก็ตาม

ในขณะที่เมื่อมีการสร้างศาลจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2459 นั้นตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งใน พ.ศ. 2458 เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสด็จพระราชดำเนินไปตรวจราชการ ณ มณฑลอุบลราชธานี ได้บรรยายถึงการดำเนินงานของราษฎรในมณฑลอุบลราชธานีไว้ว่า “...หนึ่งการทำนาแม้ว่าฝนงามทำได้ผลดี ราษฎรก็ทำแต่พอกินเท่านั้น ไม่ทำให้มาก เพราะไม่มีประโยชน์อะไร ขายไม่ได้ ด้วยขาดคมนาคมที่จะติดต่อกับมณฑลอื่น....”<sup>275</sup> ในขณะที่ฝ่ายฝรั่งเศสนั้นก็มิเอกลสารบันทึกที่แสดงการค้าขายอยู่หลายรายการ เช่น บันทึกที่แสดงความขัดแย้งเรื่องการที่มิสเตอร์ชันเตนัว ชาวฝรั่งเศส ต้องการปลูกโรงสินค้าที่เมืองเชียงแตง<sup>276</sup> หรือบัญชีรายการสินค้าของมองซิเออร์เซแวง ที่มีรายการสินค้ามากถึง 74 รายการ รวมมูลค่า 4,296 บาท<sup>277</sup> ทั้งสองตัวอย่างนี้ย่อมสะท้อนความเติบโตของเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีและพื้นที่โดยรอบได้เป็นอย่างดี

จากความมั่นคงทางการเมืองรวมกับความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจทั้งที่เป็นอยู่และที่สยามและฝรั่งเศสได้สังเกตเห็นผลที่จะเกิดขึ้นนั้น ส่งผลให้ทั้งสองฝ่ายต่างต้องการสถาปนาอำนาจของตนขึ้นควบคุมพื้นเมืองอุบลราชธานีเพื่อเก็บเกี่ยวเอาผลประโยชน์เหล่านั้น แต่อย่างไรก็ตามต่างฝ่ายต่างมองถึงความคุ้มค่าในการลงทุนและค่าเสียโอกาสของการลงทุนในการที่จะเข้ามาควบคุมพื้นที่ ผลของการตัดสินใจของฝรั่งเศสนั้นเอื้อประโยชน์ไปในทางที่สยามได้ครอบครองพื้นที่เป็นของตนเองอย่างแน่นอน นำมาสู่การสร้างอาคารราชการที่มั่นคง ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้กีดกันฝรั่งเศสออกไปอย่างถาวรแต่ยังให้ฝรั่งเศสมีส่วนร่วมในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์นั้นด้วย ย่อมสะท้อนให้เห็นความขีดความสามารถทางเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีได้เป็นอย่างดี

<sup>275</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง เอกสารรัชกาลที่ 6 เรื่อง รายงานการตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา และมณฑลภาคพายัพ หน้า 7-8. พ.ศ. 2458 (15 ต.ค. – 10 ม.ค. 2458).

<sup>276</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง มิสเตอร์ชันเตนัว ชาวฝรั่งเศส ต้องการปลูกโรงสินค้าที่เมืองเชียงแตง หน้า 141 – 143. (พ.ศ. 2430).

<sup>277</sup> สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 กร.5 11(ล)/65. เรื่อง โบบอกเมืองอุบล.

### 5.1.2 ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

การสมประโยชน์ร่วมกันของสยามและฝรั่งเศสก่อให้เกิดเสถียรภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจที่สามารถเติบโตได้อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้นอกจากเกิดอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกของฝ่ายรัฐบาลทั้ง 2 ฝ่ายแล้ว ในกลุ่มของเอกชนหรือในกลุ่มพ่อค้าคหบดีก็มีการปรับรูปแบบอาคารด้วยเช่นกัน มีข้อสังเกตหนึ่งว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกนั้นมาพร้อมกับลักษณะสังคมที่เปลี่ยนจากสังคมชนบทเดิมเป็นสังคมเมือง การศึกษาของวราภรณ์ เรื่อง ศรี เรื่อง กาดก่อเมือง : ชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา ได้อธิบายว่า ชูลีทธิ ชูชาติ ( 2549 : 95) ตั้งข้อสังเกตว่าประเด็นทางวัฒนธรรมมีส่วนอย่างมากต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจการค้า เพราะกลุ่มพ่อค้าชาวจีนไม่ได้ถูกผูกติดอยู่กับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งใช้ระยะเวลาเหมือนกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าท้องถิ่น ซึ่งโดยมากเป็นเกษตรกรหรือชาวนาที่หันมาค้าขายในบางเวลาเมื่อว่างจากการทำนาเท่านั้น<sup>278</sup>

ในแง่นี้จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมในการประกอบอาชีพส่งผลต่อการสะสมความมั่งคั่งอย่างมีนัยสำคัญ ความสามารถในการสะสมทุนสามารถทำให้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนนำเงินมาลงทุนในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมแบบที่แตกต่างจากรูปแบบดั้งเดิมได้ ซึ่งรูปแบบพัฒนาการอย่างนี้ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในเมืองอุบลราชธานีที่ยังเหลือตึกดินที่เป็นตึกแถวร้านค้าในยุคแรกๆของชาวจีนตั้งอยู่ในกลุ่มของตึกแถวร้านค้าที่ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ในหนังสือ ยุคทองล้านนา ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสามัญชน ของวิชา มาแก้ว อธิบายเรื่อง “การสร้างบารมีผ่านการบริโภค สินค้าแสดงสถานภาพทางสังคม” ไว้ว่าสินค้าหรือผลิตภัณฑ์เป็นเครื่องหมายแสดงตัวตนและสถานภาพของผู้ใช้สินค้าและหรือผลิตภัณฑ์นั้น ๆ ให้ปรากฏในสังคม<sup>279</sup> โดยที่วิชาอ้างถึงหน้าที่ใช้สอยของประดับที่เยียรขาย อักษรดิษฐ์ ได้อธิบายไว้ว่ามีด้วยกัน 5 รูปแบบ โดยรูปแบบที่ 3 นั้นเยียรขายอธิบายว่าเครื่องประดับมีหน้าที่แสดงสถานะทางสังคม คือเป็นเครื่องแสดงลำดับชั้นทางสังคมของผู้สวมใส่ บ่งบอกถึงบทบาทและหน้าที่อันสอดคล้องกับผู้สวมใส่ ภายใต้ระบบการปกครอง คติความเชื่อและจารีตในสังคมหนึ่ง ๆ<sup>280</sup> รวมไปถึงบ่งบอกความสามารถทางเศรษฐกิจของผู้ประดับได้ ซึ่งสถาปัตยกรรมก็นับได้ว่าเป็นเครื่องประดับได้อีกทางที่สามารถแสดงตัวตนของผู้ใช้ได้อย่างชัดเจนเป็นอย่างยิ่งด้วยเช่นกัน

<sup>278</sup> วราภรณ์ เรื่องศรี. (2564). กาดก่อเมือง : ชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา. หน้า 84.

<sup>279</sup> วิชา มาแก้ว. (2565). ยุคทองล้านนา ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสามัญชน. หน้า 217.

<sup>280</sup> แหล่งเดิม.

คำอธิบายดังกล่าวสอดคล้องกับที่ผู้วิจัยได้เสนอไว้ในบทที่ 4 ว่า “หากเราเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมเป็นสินค้า รูปแบบภายนอกของสถาปัตยกรรมหลังนั้นคงจะเปรียบได้กับบรรจุภัณฑ์ของสินค้านั้น” ซึ่งการปรับเปลี่ยนรูปแบบของสถาปัตยกรรมโดยการรับรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกมานั้นนอกจากเป็นการปรับเปลี่ยนในเชิงธุรกิจ เพื่อส่งเสริมการขายในภาวะที่ศูนย์กลางการค้าของสยามเปลี่ยนจากมีจีนเป็นศูนย์กลางกลายเป็นโลกตะวันตกเป็นศูนย์กลาง การปรับเปลี่ยนอาคารร้านค้าให้ทันสมัยย่อมส่งผลต่อความรู้สึกของผู้พบเห็นอย่างมีนัยสำคัญในแง่ของการบอกสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของเหล่าพ่อค้าชาวจีนเหล่านี้ด้วย ภายใต้บริบทของรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบใหม่ที่ไม่ใช่สถาปัตยกรรมไทยหรือสถาปัตยกรรมท้องถิ่นที่มีรูปแบบเฉพาะชนชั้นคอยกำกับไม่ให้รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ใช้หรือแสดงนั้นสูงเกินฐานะของผู้ใช้งาน แต่สถาปัตยกรรมตะวันตกไม่มีกรอบกำหนดทางชนชั้นในการใช้งานรูปแบบสถาปัตยกรรม ผู้คนทุกชนชั้นสามารถเข้าถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ตนเองพอใจได้ตามกำลัง สิ่งนี้ย่อมพอดีกับกลุ่มพ่อค้าคนดีชาวจีน ซึ่งถือได้ว่าเป็นชนชั้นใหม่ที่เกิดขึ้นในเมืองอุบลราชธานี ที่เดิมที่นั่นสถานภาพของคนในสังคมแบ่งออกอย่างง่าย ๆ เพียงแค่กลุ่มเจ้านาย ซึ่งเป็นผู้ปกครองกับชาวบ้านที่ทำเกษตรกรรมเป็นหลัก สถาปัตยกรรมตะวันตกจึงช่วยเสริมการแสดงผลสถานภาพของกลุ่มพ่อค้าชาวจีนให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

### 5.1.3 ปัจจัยทางสังคม

การเมือง ความขัดแย้ง และ เศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้เป็นตัวขับเคลื่อนสังคมเมืองอุบลราชธานีในระหว่างที่ พ.ศ. 2430 – 2475 ให้เกิดความเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมได้อย่างหลากหลาย ในทางหนึ่งการเมืองอาจจะเป็นผู้คนจากต่างถิ่นที่ต่างมีจุดประสงค์ของตนเข้ามาแย่งเมืองอุบลราชธานี ด้วยความต้องการที่ขัดแย้งกันของแต่ละฝ่าย ก่อให้เกิดการทำสงครามเพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่ในพื้นที่เป็นหนทางในการกอบโกยทรัพยากร การใช้กำลังหรืออาวุธเข้าสู้กันเป็นทางเลือกที่ทุกฝ่ายเห็นว่าได้ไม่คุ้มเสีย นำไปสู่การใช้สงครามเชิงรุกโดยแย่งชิง อวดเบ่ง ศักยภาพและอำนาจ สยามและฝรั่งเศสเลือกใช้สถาปัตยกรรมเป็นเครื่องมือของสงคราม ในที่สุดแล้วผู้ชนะของสงครามนี้หากวัดที่อำนาจเหนืออธิปไตยเมืองอุบลราชธานี ชัยชนะย่อมตกเป็นของสยาม สถาปัตยกรรมที่เป็นอาวุธเหล่านั้น บ้างยังคงอยู่ บ้างสูญสลายไปตามกาลเวลา ในขณะที่สถาปัตยกรรมของปากฝรั่งเศส เมื่อหมดสิ้นอิทธิพลในการเข้าแสวงหาผลประโยชน์ก็ถูกทำลายทิ้ง แม้ในเชิงอำนาจทางการเมืองฝรั่งเศสหรือตะวันตกจะพ่ายแพ้ แต่ในเชิงวัฒนธรรม อิทธิพลของโลกตะวันตกได้สอดแทรกเข้ามาผสมกลมกลืนไปกับวิถีชีวิตของเมืองอุบลราชธานีได้อย่างสมบูรณ์แล้ว

ในขณะที่การเมืองและเศรษฐกิจที่เคลื่อนไหวกันมานานไป เมื่อใดที่การเมืองมีเสถียรภาพเศรษฐกิจย่อมเจริญเติบโตได้ดี และเมื่อใดที่เศรษฐกิจเติบโตได้ดีหรือถูกสังเกตเห็นศักยภาพในการเติบโตก็ย่อมดึงดูดอำนาจทางการเมืองเข้ามาได้เช่นกัน เมืองอุบลราชธานีเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของตนเองจากแบบกึ่งพึ่งพาตนเองกึ่งแลกเปลี่ยน มาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา มีการติดต่อพึ่งพาพื้นที่ภายนอกมากขึ้น สินค้าจากต่างถิ่นไหลเข้ามายังเมืองอุบลราชธานี รูปแบบสถาปัตยกรรมถูกปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ขยายตัวขึ้น

การศึกษาของโรเบิร์ต เวนจูรี (Robert Venturi) เรื่อง Learning from Las Vegas (1990) ซึ่งบัณฑิต จันทรโรจนกิจ ได้อธิบายไว้ในหนังสือ การเมืองทัศน์ : ว่าด้วยการเมือง อำนาจ ศิลปะ และการมองเห็น สื่อความหมายทางวัฒนธรรม อธิบายถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมในเมืองลาสเวกัสว่าเวนจูรีแบ่งสถาปัตยกรรมออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1. กลุ่มสถาปัตยกรรมเบ็ด (Duck) ที่สร้างสถาปัตยกรรมให้มีรูปร่างเป็นประติมากรรมโดยที่ผู้มองเห็นสามารถเข้าใจสิ่งที่ต้องการสื่อได้ทันที และ 2. กลุ่มสถาปัตยกรรมแบบตกแต่ง (Decorated) ซึ่งเป็นการตกแต่งอาคารหรือสถาปัตยกรรมที่ด้วยสัญลักษณ์เพื่อให้ผู้พบเห็นเข้าใจสาระที่ต้องการสื่อ<sup>281</sup> ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมทั้ง 2 แบบต่างก็ที่รูปแบบการสื่อ แบบแรกใช้การสื่อสารแบบตรง ๆ ผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรม ในขณะที่แบบที่ 2 ต้องใช้การตีความของผู้ที่รับสาร

สถาปัตยกรรมในเมืองอุบลราชธานีโดยเฉพาะกลุ่มอาคารตึกแถวร้านค้ามีรูปแบบที่เคลื่อนไหวจากรูปแบบดั้งเดิมไปสู่การผสมผสานสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาเป็นไปตามการจัดกลุ่มสถาปัตยกรรมแบบที่ 2 ของเวนจูรีคือใช้การตกแต่งเพื่อส่งสาร ทั้งนี้เวนจูรีอธิบายไว้ว่าการสร้างอาคารเป็นประติมากรรมหรือการตกแต่งรูปสัญลักษณ์ใดใดลงบนสถาปัตยกรรม เป็นกระบวนการสร้างความรับรู้อย่างรวดเร็วให้ผู้พบเห็น เพื่อให้ผู้เห็นเข้าใจสาระของสารที่เจ้าของสถาปัตยกรรมต้องการสื่อ<sup>282</sup> เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ทันสมัยและศิวิไลซ์แก่ผู้ที่พบเห็น ช่วยให้เกิดบรรยากาศของการเชิญชวนให้เกิดการซื้อขายสินค้า ภายใต้บริบทโลกและสยามที่เป็นศูนย์กลางที่อุบลราชธานียึดโยงอยู่ สินค้าล้วนมาจากโลกตะวันตก การฉาบตัวไว้ด้วยรูปสัญลักษณ์แบบตะวันตกย่อมเป็นที่สะดุดตาและเรียกความสนใจแก่ลูกค้าหรือผู้พบเห็นได้ดีอย่างยิ่ง

<sup>281</sup> บัณฑิต จันทรโรจนกิจ. (2565). *เล่มเดิม*. หน้า 35.

<sup>282</sup> *แหล่งเดิม*. หน้า 36.



ระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นเศรษฐกิจหันไปพึ่งพาเงินตรา พึ่งพาโลกภายนอกยังสอดรับกับแนวคิด “เมือง” ของเลอ คอร์บูซีเยร์ (Le Corbusier) ที่อธิบายว่า นครหรือเมืองเป็นจักรกลที่อยู่อาศัย ต้องมีการจัดการและวางแผนผังให้ดี เพื่อขจัดความแออัดและป้องกันการเกิดการเสื่อมโทรม ในขณะที่เดียวกันเมืองก็ต้องการเพิ่มความหนาแน่นของพื้นที่ธุรกิจเพื่อให้เมืองขยายตัวได้ต่อไป<sup>283</sup> เมื่อพิจารณาจากกลุ่มสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่เป็นตึกแถวร้านค้าในเมืองอุบลราชธานี พบว่ากลุ่มอาคารจะอยู่กระจุกตัวกันอยู่สองฝั่งแม่น้ำมูลซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมหลักเดิม ในขณะที่เมื่อมีการสร้างทางรถไฟ ก็ได้เกิดอาคารร้านค้าเพิ่มขึ้นอีกหลายหลังเพื่อรองรับการขยายตัวจากการค้าทางรถไฟ ซึ่งตรงกับแนวคิดเรื่องเมืองของคอร์บูซีเยร์ ที่ต้องการพื้นที่ทางธุรกิจที่หนาแน่นเพื่อตอบสนองและส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวของเมือง กลุ่มพ่อค้าคหบดีเมืองอุบลราชธานีเลือกที่จะนำสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาใช้ทั้งเพื่อสนองรสนิยมส่วนตัวสร้างผลประโยชน์ทางธุรกิจ รวมทั้งตอบสนองมิติทางการเมือง ทั้งหมดนี้สร้างสถาปัตยกรรมส่วนตนซึ่งประกอบกันเป็นภูมิทัศน์ทางสถาปัตยกรรมแบบใหม่ให้กับเมืองอุบลราชธานี

ในระหว่าง ค.ศ. 1866 – 1868 หลุยส์ เดอ คาร์เนออร์ (Louise De Carne) หนึ่งในคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสได้เดินทางมายังเมืองอุบลราชธานีพร้อมคณะในวันที่ 6 เดือนกุมภาพันธ์ โดยที่หลุยส์ได้กล่าวถึง “The Palace” ของ Governor ซึ่งเขาอธิบายว่ามีสถานะเป็น “King” ของเมืองอุบลราชธานีไว้ดังนี้ “..... The palace was like a bazaar, it was so heaped up with looking-glasses, cloth, and European carpets, recently brought from Bangkok. ....”<sup>284</sup> จากข้อความดังกล่าวแม้จะไม่ได้มีการกล่าวถึงลักษณะของตัวอาคารของ “Palace” ว่าอยู่ในรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบใดกันแน่ แต่ที่แสดงออกอย่างชัดเจนคือหลุยส์ให้ความสนใจในการตกแต่งภายในของตัวอาคารเป็นอย่างยิ่ง ที่น่าสนใจอยู่คือการระบุถึงพรมจากยุโรป สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่าช่วงเวลาในรอยต่อระหว่างปลายรัชกาลที่ 4 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 มีการใช้สินค้านำเข้าจากต่างประเทศในหมู่ชนชั้นสูงในเมืองอุบลราชธานี ซึ่งเป็นหนึ่งในสิ่งที่บ่งบอกสถานะที่แตกต่างจากคนทั่วไปได้ทั้งในแง่ของอำนาจการปกครอง อำนาจเชิงเศรษฐกิจ และอำนาจในความรู้โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมภายนอก

แต่เมื่อเวลาผ่านไป มโนทัศน์ผู้คนในสังคมเมืองอุบลราชธานีเปลี่ยนแปลงไป เห็นได้จากการใช้สถาปัตยกรรมตะวันตกเพื่อแสดงออกถึงตัวตนของผู้เป็นเจ้าของอันไม่ได้จำกัดอยู่ที่

<sup>283</sup> บัณฑิต จันทร์โรจนกิจ. (2565). เล่มเดิม. หน้า 39.

<sup>284</sup> Louise De Carne. (2000). *Travel on the Mekong Cambodia, Laos and Yunnan*. p. 93.

ชนชั้นปกครองหรือชนชั้นสูงอีกต่อไป การเกิดขึ้นของอาคารที่ใช้สถาปัตยกรรมตะวันตกในช่วงรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 7 ในเมืองอุบลราชธานี ซึ่งปัจจุบันครอบคลุมพื้นที่ย่านเมืองเมืองเก่าริมฝั่งแม่น้ำมูล ในเขตเทศบาลนครอุบลราชธานี และเขตพื้นที่รอบสถานีรถไฟอุบลราชธานีในเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ สะท้อนความเปลี่ยนแปลงเชิงทัศนคติต่อรูปแบบการใช้ชีวิตและเครื่องใช้สอยของคนในพื้นที่ ตัวสถาปัตยกรรมตะวันตกไม่ใช่สิ่งกำกับสถานภาพของชนชั้นทางสังคมอีกต่อไป การแบ่งแยกชนชั้นปกครองกับคนทั่วไป สถาปัตยกรรมตะวันตกได้ทำลายพรมแดนทางความคิดเรื่องเจ้ากับไพร่ในแง่ของสถาปัตยกรรม แม้ตัวเกิดเป็นไพร่ แต่หากมีเงินทองมากกว่าก็สามารถสร้างสถาปัตยกรรมแบบเดียวกับที่เจ้าหรือชนชั้นสูงมีได้ เนื่องด้วยสถาปัตยกรรมตะวันตกนั้นไม่มีธรรมเนียมกำหนดศักดิ์ของผู้สร้างและผู้ใช้สอย

มโนทัศน์ที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวนั้น แม้จะแพร่ขยายในหมู่ชาวเมืองอุบลราชธานีที่มั่งคั่งโดยเฉพาะในกลุ่มพ่อค้าคหบดีอยู่ก่อนแล้ว แต่แน่นอนว่าโดยธรรมชาติของมนุษย์นั้นย่อมนิยมในสิ่งสวยงาม ดังนั้นแล้วรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกนั้นจึงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะกับกลุ่มคหบดีที่ร่ำรวยในตัวเมืองเท่านั้น แต่ยังแผ่ขยายไปยังพื้นที่นอกตัวเมืองอีกด้วย ดังปรากฏในราชกิจจานุเบกษาฉบับวันที่ 14 กรกฎาคม 2471 เล่มที่ 44 หน้า 1234 ที่กล่าวถึงการบริจาคเรือนสำหรับเป็นอาคารเรียนดังนี้

“..... นางจันลา ธงศรี ราษฎรตำบลยางซึ้งก เมื่อยังมีชีวิตอยู่ได้ทำพินัยกรรมมอบเรือนทรงมลิลาชั้นเดียว เสาไม้พะยอม ฝาขัดแตะด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงกระเบื้องดิน พื้นปูด้วยกระดานไม้ยาง กว้าง ๘ เมตร ยาว ๙.๓๐ เมตร ๑ หลัง ๔ ห้อง ราคา ๑๒๐ บาท ให้ไว้เป็นสมบัติโรงเรียนประชาบาลตำบลยางซึ้งก ท้องที่จังหวัดอุบลราชธานี .....”<sup>285</sup>

จากหลักฐานจะเห็นได้ว่าเป็นการระบุถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมอย่างชัดเจนว่าเป็นเรือน มลิลา ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีการตกแต่งบ้านเรือนด้วยไม้ฉลุลายหรือเรียกอย่างว่าเรือนขนมปังขิง การบริจาดดังกล่าวย่อมสะท้อนถึงความเป็นศูนย์กลางของเมือง

<sup>285</sup> ราชกิจจานุเบกษาฉบับวันที่ 14 กรกฎาคม 2471 เล่มที่ 44 หน้า 1234 เรื่อง อนุโมทนาในการที่มีผู้บริจาคเรือนให้เป็นสมบัติของโรงเรียนประชาบาลตำบลยางซึ้งก ๑ (วัดยางซึ้งก)

อุบลราชธานีในแง่ของเป็นผู้นำเทรนด์ในด้านสถาปัตยกรรม ที่แพร่ความนิยมสถาปัตยกรรม ตะวันตกออกจากศูนย์ตัวเมืองศูนย์กลางไปยังบริเวณรอบนอกอีกด้วย

## 5.2 สถาปัตยกรรมตะวันตกหลากหลายรูปแบบในเมืองอุบลราชธานี

ผลการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2430 – 2475 ภายใต้การศึกษาจากรูปแบบภายนอกของสถาปัตยกรรมประกอบกับบริบททางประวัติศาสตร์การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เกี่ยวข้องกับตัวอาคาร ซึ่งการจัดกลุ่มรูปแบบทางสถาปัตยกรรมนี้เป็นข้อเสนอของผู้วิจัย ที่จะสามารถใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาการศึกษา กลุ่มสถาปัตยกรรมในพื้นที่อื่นตามบริบทที่มีความเหมาะสมได้ต่อไป

ในระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475 มีอาคารที่สร้างขึ้นโดยได้รับอิทธิพลตะวันตกในเมืองอุบลราชธานี ภายในขอบเขตพื้นที่ที่ผู้วิจัยทำการศึกษาคือเขตเทศบาลนครอุบลราชธานีและเทศบาลเมืองวารินชำราบ ที่ผู้วิจัยทำการสำรวจและเก็บข้อมูลทั้งหมด 30 หลัง โดยแบ่งเป็นเขตเทศบาลนครอุบลราชธานี 25 หลัง และเทศบาลเมืองวารินชำราบ 5 หลัง โดยอาคารทั้งหมด โดยที่พบมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สามารถจัดกลุ่มได้เป็น 4 รูปแบบ คือ 1. สถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก ( คริสต์ศตวรรษที่ 17 – กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19) 2. สถาปัตยกรรมแบบผสมผสาน อีเคล็คติซิสม์ ( คริสต์ศตวรรษที่ 18 – ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20) 3. สถาปัตยกรรมแบบเรือนมะนิลา ( คริสต์ศตวรรษที่ 19- ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20) สถาปัตยกรรมตะวันตกแบบปาลาซโซ ( คริสต์ศตวรรษที่ 18 – กลางคริสต์ศตวรรษที่ 18) โดยที่สถาปัตยกรรมที่แต่ละรูปแบบเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน ในระหว่างช่วงเวลา 45 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475 นั้นพบว่า สถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นแต่ละหลังใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความเป็นปัจเจกสูงอย่างยิ่ง หมายความว่า สถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นไม่มีการเรียงลำดับของความนิยมของรูปแบบยุคสมัยของสถาปัตยกรรมอย่างเป็นทางการ แต่เป็นการสร้างตามรสนิยมและเงื่อนไขอื่น ๆ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมมากกว่า จะเป็นกลุ่มรูปแบบสถาปัตยกรรมเดียวกันในแต่ละช่วงเวลา ดังนั้นแล้วเหล่าอาคารที่ได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองอุบลราชธานีจึงเป็นอาคารมีหลากหลายรูปแบบในช่วงเวลาเดียว ทำให้ยากต่อการจัดแบ่งยุคสมัยของอาคารตามยุคสมัยของรูปแบบสถาปัตยกรรม

แต่อย่างไรก็ดีผู้วิจัยจึงได้พิจารณาจัดลำดับยุคสมัยของอาคารจากองค์ประกอบทางประวัติศาสตร์ของตัวสถาปัตยกรรม นัยทางการเมือง เศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง โดยที่แบ่งได้เป็น 3 ยุค คือ 1. ยุคบุกเบิกสถาปัตยกรรมตะวันตก ( พ.ศ. 2430 – 2453 ) 2. ยุคสยามรัฐ ( พ.ศ. 2454 - 2461) 3. ยุคเศรษฐกิจทางรถไฟ ( พ.ศ. 2462-2475) โดยที่ยุคที่ปรากฏสถาปัตยกรรมที่ได้รับ

อิทธิพลตะวันตกมากที่สุด คือ 2. ยุคสยามรัฐ ( พ.ศ. 2454 - 2461) เป็นยุคที่มีก่อสร้างทั้งอาคารราชการของฝ่ายสยามที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นศาลจังหวัดอุบลราชธานี ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี ที่สร้างด้วยสถาปัตยกรรมในรูปแบบนีโอคลาสสิก รวมไปถึงอาคารในลักษณะตึกแถวร้านค้าที่เป็นสถาปัตยกรรมแบบปาลาซโซซึ่งเหมาะกับการทำกิจการค้าขาย ทำให้ยุคนี้กลายเป็นยุคที่สะท้อนความมั่นคงทางการเมืองของสยาม การสถาปนาอำนาจที่ลงหลักปักฐานของสยามในเมืองอุบลราชธานี และบ่งบอกถึงการเจริญโตทางเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีได้ผ่านจำนวนสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกที่เพิ่มขึ้น

### 5.3 ข้อเสนอแนะ

ในพื้นที่เขตเทศบาลนครอุบลราชธานีและเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ พื้นที่ที่ผู้วิจัยทำการสำรวจอาคารที่มีสถาปัตยกรรมตะวันตก ซึ่งสร้างระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475 อาคารทุกหลังล้วนผ่านช่วงเวลาที่รุ่งเรืองและมีประสบการณ์เป็นสื่อแทนทำหน้าที่สื่อสารบอกเล่าแก่ผู้พบเห็นหรือหยุดมองผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏให้เห็นตรงหน้า รูปแบบ รูปทรง การตกแต่ง สัญลักษณ์ต่าง ๆ ล้วนเป็นสื่อแทนความหมายที่ทั้งเจ้าของอาคารมุ่งหมายที่จะมอบเป็นประสบการณ์กับผู้ที่พินิจอาคารของตน เป็นทั้งข้อความที่บอกเล่าเรื่องราวและประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ทั้งของตัวเจ้าของและตัวอาคารแต่ละหลังที่ได้ประสบมา ตั้งแต่เริ่มสร้าง เจริญการเปลี่ยนแปลง จนถึงการเสื่อมถอย

ปัจจุบันในพื้นที่ที่ผู้วิจัยทำการสำรวจเก็บข้อมูลนั้น บริเวณที่มีอาคารตะวันตกกระจุกตัวกันมากที่สุดจะอยู่ที่บริเวณถนนหลวง ถนนพรหมราช และถนนพรหมเทพ ถนนทั้ง 3 สายล้วนอยู่ใกล้กับแม่น้ำมูล ซึ่งผู้วิจัยขอเรียกว่าเป็นเขตเมืองเก่าอุบลราชธานี ปลายสุดของถนนหลวงเดิมเป็นท่าเรือ ชาวเมืองอุบลราชธานีเรียกว่า “ท่ากวางตุ้ง” ตั้งอยู่ติดกับวัดหลวงและโองหลวงของเจ้าเมืองอุบลราชธานี ท่าเรือที่อยู่ถัดจากท่ากวางตุ้งไปทางตะวันตกชาวเมืองอุบลราชธานี เรียกว่า “ท่าจวน” เพราะเป็นที่ตั้งจวนของสมุหเทศาภิบาลมณฑลอุบลราชธานี ซึ่งท่าจวนนี้เมื่อมองไปอีกฝั่งของแม่น้ำมูล ที่นั่นจะเป็นสถานีรถไฟอุบลราชธานี ดังนั้นที่ถนน 3 สายนี้จึงเป็นพื้นที่แห่งความเจริญทางเศรษฐกิจและเป็นศูนย์กลางทางการเมือง

แต่เมื่อการคมนาคมทางบกเจริญขึ้นมา การตัดถนนที่ทันสมัย การใช้รถยนต์ที่แพร่หลาย การขนส่งทางเรือที่ช้ากว่าและสามารถเดินทางได้สะดวกแค่ยามหน้าน้ำจึงค่อย ๆ ลดความสำคัญลง การขยายตัวของเมืองอุบลราชธานีที่จากเดิมขยายตัวไปตามแนวของแม่น้ำมูล ซึ่ง

ไหลในแนวทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก ก็เปลี่ยนไปเป็นมุ่งขยายตัวไปตามแนวถนนที่ตัดเข้าสู่พื้นที่ใจกลางเมืองตามแนวทิศเหนือไปทิศใต้ ความเจริญขยายจากริมแม่น้ำเข้าสู่พื้นที่ใจกลางเมือง ซึ่งเคยเป็นที่ประชากรเบาบาง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้บรรดาร้านค้าและธุรกิจต่าง ๆ พื้นที่ถนนหลวง ถนนพหลโยธินและถนนพหลโยธิน ซบเซา กลุ่มตึกแถวร้านที่สร้างด้วยสถาปัตยกรรมตะวันตกหลายแห่งปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเอง จากเคยเป็นร้านค้า หันมาเปิดให้ผู้อื่นเช่าทำธุรกิจอื่น หรืออาคารบางหลังก็เกษียณอายุจากธุรกิจค้าขายมาเป็นบ้านพักเพียงอย่างเดียวพร้อมกับเจ้าของอาคารที่อยู่ในวัยชรา แต่ขณะเดียวกันอาคารหลายแห่งที่ผู้วิจัยสำรวจพบหลงเหลือแค่เพียงภาพถ่ายเท่านั้น ทั้งนี้ไม่ใช่แค่ภูมิทัศน์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่ออาคารเหล่านี้ แต่เมืองอุบลราชธานีนั้นเคยประสบไฟไหม้ครั้งใหญ่ถึง 2 ครั้ง ทำให้อาคารจำนวนมากถูกทำลายลงไปด้วย เมื่อเพลิงสงบ อาคารเดิมที่พังเสียหายจึงถูกแทนที่ด้วยสถาปัตยกรรมสมัยใหม่แบบโมเดิร์นที่ลดทอนรายละเอียดลงไป ต่างจากอาคารที่สร้างระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475

แต่ปัจจุบันนี้กระแสท้องถิ่นนิยม ความนิยมและการโยกย้ายถิ่นของคนรุ่นใหม่ทำให้พื้นที่เขตเมืองเก่าอุบลราชธานีค่อยๆ จะกลับมามีชีวิตอีกครั้ง แต่เป็นบทบาทที่ต่างออกไป ในขณะที่ลงพื้นที่สำรวจเก็บข้อมูลอาคารต่าง ๆ สำหรับพัฒนางานปริญญาโทผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่าได้รับรู้ร้านอาหารและเครื่องดื่มในลักษณะคาเฟ่ สำหรับจำหน่ายกาแฟพร้อมเบเกอรี่เป็นจำนวนมากที่เกิดขึ้น ตั้งสอดแทรกอยู่ระหว่างอาคารที่ผู้วิจัยทำการสำรวจ สิ่งนี้สะท้อนบทบาทที่เปลี่ยนไปของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่สร้างระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475 จากที่เคยเป็นตัวละครหลักในเส้นเรื่องในปัจจุบันอาคารเหล่านี้เปลี่ยนมาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของภูมิทัศน์รอบ ๆ ร้านค้าคาเฟ่สมัยใหม่สร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่น่าดึงดูดให้กับคาเฟ่เหล่านั้น ให้ลูกค้าเกิดความรู้สึกประทับใจหลุดเข้ามาในโลกย้อนยุคตามจินตนาการของผู้พบเห็น

ผู้วิจัยได้ทำการลงสำรวจในพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลอีกครั้ง โดยในครั้งนี้มีได้มุ่งเน้นไปที่ตัวอาคารเก่าอย่างเดียว แต่มุ่งไปยังบริบทโดยรอบของตัวอาคาร เพื่อสำรวจกิจการ ร้านรวงที่เกิดขึ้นในย่านเมืองเก่านี้ ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นว่าในย่านเมืองเก่านี้ธุรกิจที่เกิดขึ้นมากคือร้านอาหารและคาเฟ่ ซึ่งหมายถึงร้านที่ขายทั้งเครื่องดื่ม อาหารและขนม ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เจ้าของร้านอาหารและคาเฟ่ จำนวนหลายร้านในย่านเมืองเก่า หากเรามองย้อนไปในบริบทอดีต โดยยึดโยงกับที่ตั้งร้านอาหารหรือโรงรถ ซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ซึ่งในอดีตเป็นศาลาว่าการเมืองอุบลราชธานีมาก่อนนั้น และในรัชกาลที่ 6 ได้สร้างเป็นอาคารก่ออิฐถือ



ปูนแบบฐานารูปแบบสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก จะเห็นว่าการสร้างตัวอาคารนั้น หันหน้าเข้ามา  
มายังตัวเมือง หันหลังให้กับแม่น้ำ ฝั่งตรงข้ามศาลากลางฯ ที่ตั้งของศาลจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งกั้น  
กลางไว้ด้วยทุ่งศรีเมือง ที่ในอดีตเป็นทุ่งโล่งสำหรับเผาศพเจ้านายชนชั้นปกครองของเมือง  
อุบลราชธานี ฝั่งซ้ายของตัวศาลากลางฯ เป็นที่ตั้งของโรงเรียนเบญจมราชูทิศ อยุริมทุ่งศรีเมือง  
ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ได้ทรงเสด็จ  
พระราชดำเนินมาทำพิธีเปิดป้ายโรงเรียนและพระราชทานนามโรงเรียนด้วยลายพระหัตถ์ เมื่อ  
พ.ศ. 2458<sup>286</sup>

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ได้ให้มุมมองและแนวคิดที่แตกต่างกันดังนี้ ร้านที่ 1 คือ  
ร้านอรรถรส ซึ่งตั้งอยู่เยื้องกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี โดยคุณศุภฤกษ์ ชนะ  
สงคราม เป็นเจ้าของร้าน กล่าวว่า การเลือกทำเลของร้านอิงจากมุมมองความชอบส่วนตัวเป็น  
องค์ประกอบหนึ่งคือชอบศิลปะแนวย้อนยุค คุณศุภฤกษ์ได้ให้ข้อมูลว่าก่อนเปิดร้านกาแฟได้นั้น ใน  
อดีตพื้นที่เมืองเก่านั้นค่าเช่าพื้นที่มีราคาสูงมาก และเจ้าของอาคารส่วนมากไม่นิยมให้เช่าทำร้าน  
กาแฟหรือคาเฟ่ แต่ในช่วงระหว่างสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (Covid19) ช่วง  
พ.ศ. 2563 – 2565 ค่าเช่าพื้นที่ถูกลงตามสภาพเศรษฐกิจที่ซบเซา นอกจากนี้ที่ตั้งร้านในปัจจุบัน  
ยังเป็นของคนที่รู้จักกันมาก่อน ทำให้ติดต่อได้พื้นที่เช่าเปิดร้านได้ไม่ยาก ผู้วิจัยได้ถามถึงประเด็น  
ที่ว่า การเปิดร้านในโซนเมืองเก่ามีผลต่อการจำนวนลูกค้าที่เข้ามาซื้อสินค้าหรือไม่ ในมุมมองของ  
คุณศุภฤกษ์กล่าวว่า มีผล แต่ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่ที่น่าสนใจคือ กลุ่มลูกค้าส่วนมากของ  
ร้านจะเป็นคนในวัยทำงานหรือพนักงานองค์กร ที่ตั้งอยู่โดยรอบร้าน เช่น เทศบาลนคร  
อุบลราชธานี ที่ว่าการอำเภอเมืองอุบลราชธานี และธนาคารต่าง ๆ รวมไปถึงหน่วยงานอื่น ๆ ที่อยู่  
ใกล้เคียงกัน<sup>287</sup>

ขยับลงไปใกล้แม่น้ำมากยิ่งขึ้นบริเวณหน้าระหว่างวัดหลวงกับตลาดสดเทศบาล  
3 อุบลราชธานี หรือ ตลาดใหญ่ ที่ชาวเมืองอุบลราชธานีคุ้นเคย เป็นที่ตั้งของร้านกาแฟที่ชื่อว่า  
“สงบ” จากการสอบถามข้อมูลจากคุณณัฐ อัมพันธ์ ผู้จัดการร้าน กล่าวว่า การที่ทำเลของร้านที่อยู่  
ในพื้นที่เมืองเก่ามีส่วนพอประมาณในการตัดสินใจของผู้มาซื้อสินค้าและบริการในกรณีของ  
นักท่องเที่ยว แต่นักท่องเที่ยวยังไม่ใช่กลุ่มลูกค้าหลัก กลุ่มลูกค้าหลักคือกลุ่มคนวัยทำงานในพื้นที่

<sup>286</sup> สุนทรพิพิธ (เชย มัชวีบูลย์). (2514). *เล่มเดิม*. หน้า 150.

<sup>287</sup> นายศุภฤกษ์ ชนะสงคราม อายุ 32 ปี ร้านอรรถรส ถนนเขื่อนธานี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง  
จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566

โดยรอบร้าน คล้ายกันกับกรณีของร้านอรรถรส ที่ศุภฤกษ์ได้ให้มุมมองว่าเมืองเก่าอุบลราชธานีโดยตัวของพื้นที่เองมีความสวยงามอยู่แล้ว เพียงแต่การเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวอาจจะเล็งเห็นความคุ้มค่าในด้านอื่นด้วย เช่น ความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งจังหวัดอุบลราชธานี แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติโดยมากนั้นอยู่นอกตัวจังหวัดในอำเภอที่ไกลจากตัวเมือง ทำให้นักท่องเที่ยวที่มาเดินเที่ยวชมในพื้นที่เมืองเก่ามีไม่มากนัก หรือมักใช้เวลาในพื้นที่ไม่มากพอ<sup>288</sup> ในขณะที่ร้านใกล้เคียงกันอีกร้านหนึ่งคือร้านสังสาร ซึ่งเจ้าของร้านคือยุทธนา ดาวเจริญ ได้ให้มุมมองว่า แม้ตัวร้านจะตั้งอยู่ในเขตพื้นที่เมืองเก่า แต่ความเป็นเมืองเก่าหรืออาคารเก่านั้นของอุบลราชธานีนั้นไม่ค่อยมีส่วนดึงดูดลูกค้าหรือนักท่องเที่ยวเท่าที่ควร เนื่องจากเป็นไปตามการส่งเสริมของแต่ละจังหวัด ซึ่งคุณยุทธนามองว่าอุบลราชธานียังขาดการส่งเสริมจากภาครัฐในการจัดการและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในพื้นที่เมืองเก่า ในขณะที่ลูกค้าหลักของร้านกลับเป็นกลุ่มของคนในพื้นที่และคนวัยทำงานที่ทำงานอยู่ในพื้นที่โดยรอบ<sup>289</sup> ซึ่งจุดนี้คล้ายกันกับร้านอรรถรส และร้านสงบ

จะเห็นว่าการสร้างศาลากลางเมืองอุบลราชธานีในสมัยรัชกาลที่ 6 นอกจากจะเป็นการใช้สถาปัตยกรรมตะวันตกเพื่อแสดงอำนาจของรัฐสยามในหัวเมืองแล้ว ยังเป็นการเปลี่ยนภูมิสถาปัตยกรรมของเมืองอุบลราชธานีอีกด้วย การขยายตัวของเมืองหลังจากนั้นเริ่มหันออกจากพื้นที่ริมน้ำ เปิดพื้นที่ใหม่ในแผ่นดินตอนในมากขึ้น โดยเริ่มจากการพัฒนาส่วนราชการที่สร้างขึ้นในพื้นที่รอบศาลากลาง ทำให้เกิดเป็นชุมชนแหล่งหน่วยงานของรัฐ ทำให้ทั้งบุคลากรของรัฐและประชาชนที่มาติดต่อ กลายเป็นผู้ช่วยในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานียุคใหม่ และกลายเป็นกลุ่มลูกค้าหลักของบรรดาร้านกาแฟและคาเฟ่อาหารเครื่องดื่มในพื้นที่เมืองเก่าอุบลราชธานี

ดังนั้นในมุมมองของผู้วิจัยที่ได้สำรวจพื้นที่เขตเมืองเก่าอุบลราชธานีปัจจุบันจึงเห็นว่าพื้นที่เมืองเก่าอุบลราชธานีในปัจจุบันซึ่งมีอาคารสร้างด้วยสถาปัตยกรรมตะวันตกกระจายตัวอยู่ในเชิงพื้นที่นั้นได้หมดบทบาทในแง่ของการเป็นจุดศูนย์กลางทางธุรกิจและเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีที่แผ่ขยายออกไปไกลอย่างมากแล้ว แต่ยังคงมีศักยภาพอื่นๆ ที่จะสามารถช่วย

<sup>288</sup> นายวุฒินันท์ คำพันธ์ อายุ 31 ปี ร้านสงบ ถนนพรหมราช ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566

<sup>289</sup> นายยุทธนา ดาวเจริญ อายุ 33 ปี ร้านสังสาร ถนนพรหมราช ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566

ส่งเสริมและกระตุ้นเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานีได้ด้วย โดยเฉพาะในแง่ของการท่องเที่ยว บูรณาการกับการอนุรักษ์และการศึกษา ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอในการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการ พัฒนากลุ่มสถาปัตยกรรมและพื้นที่เมืองเก่าอุบลราชธานีดังนี้

1. การสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนร่วมกันทำการประชาสัมพันธ์หรือจัดโครงการ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

2. การให้ความรู้ต่อผู้ประกอบการภาคธุรกิจในมิติของศักยภาพของพื้นที่เมืองเก่าและ มูลค่ารวมถึงคุณค่าของสถาปัตยกรรมที่สามารถต่อยอดมูลค่าทางธุรกิจ

3. การให้ความสำคัญกับผู้คนไม่ว่าจะเป็นเจ้าของอาคาร ผู้คนที่อยู่ในชุมชนโดยรอบ อาคาร เพื่อสร้างความเข้าใจความเข้าใจ และทำให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ อันจะสามารถเป็นแรง ผลักดันให้เกิดความการพัฒนาตัวเองของพื้นที่และชุมชนได้

ดังนั้นการสนับสนุนทั้งจากภาครัฐ เอกชนและประชาชนทั่วไปจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ในการอนุรักษ์และพัฒนาสถาปัตยกรรมที่เปรียบเสมือนกับสารานุกรมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมือง อุบลราชธานีเหล่านี้ ซึ่งต้องการการสนับสนุนทั้งทรัพยากรต่างๆ รวมไปถึงการสนับสนุนเชิงความคิด และกำลังใจด้วย ในเชิงหน้าที่ของตัวอาคารนั้นผู้วิจัยเห็นว่าตัวอาคารยังทำหน้าที่ของตนในเชิง ประวัติศาสตร์เจียบ ทำการแสดงความรุ่งเรืองของเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในช่วงเวลาประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี ดังนั้นแล้วหากเมื่อประกอบด้วยการสนับสนุน ต่างๆ ดังข้อเสนอของผู้วิจัยแล้ว ผู้วิจัยหวังใจอย่างยิ่งว่าสถาปัตยกรรมในพื้นที่เมืองเก่า อุบลราชธานียังสามารถยืนระยะสร้างคุณค่าในด้านต่าง ๆ ควบคู่กับการพัฒนาและอนุรักษ์ อย่างแน่นอน

## บรรณานุกรม

### เอกสารชั้นต้น

- แจ้งความกระทรวงยุติธรรม เรื่อง กราบบังคมทูลถวาย ขอพระราชทานถวายพระราชกุศลในการเปิด ศาลศาลมณฑลอุบลราชธานีที่สร้างขึ้นใหม่. (2461, 22 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 35. หน้า 2410.
- พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตก่อสร้างทางรถไฟแผ่นดินต่อจากนครราชสีมาถึงอุบลราชธานี. (2464, 25 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 38. หน้า 452. .
- พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตก่อสร้างทางรถไฟหลวงต่อจากนครราชสีมาถึงอุบลราชธานี. (2462, 9 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 36 . หน้า 158.
- พระราชทานบรรดาศักดิ์แก่ข้าราชการในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา. (2466,1 มกราคม). ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 40. หน้า 3279.
- พระราชบัญญัติขนานนามสกุล พระพุทธศักราช 2456. (2455, มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 29. หน้า 284. .
- พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร รัตนโกสินทรศก ๑๓๐. (2455,5 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 28. หน้า 303. .
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กร.5 มท(ล)/34. มิสเตอร์ชินเตนัว ชาวฝรั่งเศส ต้องการปลูกโรง  
สินค้าที่เมืองเชียงแตง.  
\_\_\_\_\_. แผนที่ที่ดินฝรั่งเศสขอเช่าเพื่อสร้างที่ว่าการไวกงสุลและที่พักงสุล ตำบลโรงเรือย จังหวัด  
อุบลราชธานี แผ่นที่ 2.
- \_\_\_\_\_. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.15-99. เรื่อง หนังสือ  
ไปรเวตระวางกรมสรรพสิทธิและพระราชหัตถ์ตอบ.
- \_\_\_\_\_. เอกสารกระทรวงธรรมการ ศธ 51.4/11. เรื่อง รายงานการก่อสร้าง ร.ร. ตัวอย่างมณฑล  
อุบลราชธานี.
- \_\_\_\_\_. เอกสารกระทรวงธรรมการ ศธ 57/2. เรื่อง เอกสารกระทรวงธรรมการ ศธ.57.21. เรื่อง ส่ง  
ร่างหนังสือสัญญาการปลูกสร้างโรงเรียนประจำอำเภอตามแบบกระทรวงธรรมการไปยัง  
จังหวัดต่างๆเพื่อให้เป็นตัวอย่างในเมื่อจะจัดการสร้างขึ้น.
- \_\_\_\_\_. เอกสารกระทรวงธรรมการ ศธ.51.4/7. เรื่อง พระศาสนดิลกของบประมาณสนับสนุนสร้าง  
อาคารเรียน.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารเย็บเล่มรัชกาลที่ 5 สารตรา เล่ม 35 รศ.110. เรื่อง เมือง  
อุบลราชธานี.

\_\_\_\_\_. เอกสารรัชกาลที่ 5 กร.5มท(ล)/28. เรื่อง ถึงหลวงภักดีณรงค์ ขุนพรพิทักษ์ ข้าหลวงตอบ  
ราชการแลส่งผู้ร้ายกับพระราชทานหีบสีลาน่าเพลิงเผาศพราชวงศ์.

\_\_\_\_\_. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม-ร.5 ม2.12ก. เรื่อง แผนกการปกครอง ไบบอก (อุบลราชธานี).

\_\_\_\_\_. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 ร.5 รล 8.1 ฉ/11. เรื่อง กรมหมื่นสรรพลัทธิตี ถวายผ้าเยียรบับ  
ลาว”.

\_\_\_\_\_. เอกสารรัชกาลที่ 6 กร6 ม/1. เรื่อง ความเห็นบำรุงการสินค้าในมณฑลนครราชสีมาและ  
เรื่องจะทำรถไฟมณฑลอิสาน.

\_\_\_\_\_. เอกสารรัชกาลที่ 6 มร6ม/1. เรื่อง สร้างที่ทำการและที่พัก เป็นของรัฐบาล.

\_\_\_\_\_. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม-ร.7 พ/5. เรื่อง การเปิดเส้นทางเดินรถไฟจากเมืองนครราชสีมามายัง  
เมืองอุบลราชธานี.

\_\_\_\_\_. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก-ร.5มท(ล)/42. เรื่อง จินตน์เขียนขูขอไปตั้งโรงสินค้าในโคราช อุบล  
ศรีสะเกษ.

\_\_\_\_\_. เอกสารรัชกาลที่ 5 กร5มท(ล)/35. เรื่อง ปลายพระราชอาณาเขต.

\_\_\_\_\_. เอกสารรัชกาลที่ 5 กร.5 11(ล)/65. เรื่อง ไบบอกเมืองอุบล.

\_\_\_\_\_. (2485). เอกสารรัชกาลที่ 6. เรื่อง รายงานการตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา และ  
มณฑลภาคพายัพ พ.ศ. 2458.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1154 (พ.ศ. 2335) เลขที่ 2 เรื่อง เสกเจ้า  
ประเทศราชออกไปครองเมืองต่าง ๆ มีเมืองหลวงพระบาง เป็นต้น จ.ศ. 1154 (พ.ศ. 2335)-  
จ.ศ.1172 (พ.ศ.2453).

อนุโมทนาในการที่มีผู้บริจาคเรือนให้เป็นสมบัติของโรงเรียนประชาบาลตำบลยางขึ้นก ๑ ( วัดยาง  
ขึ้นก ). (2471, 14 กรกฎาคม). ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 44. หน้า 1234

## หนังสือภาษาไทย

กนกวรรณ มะโนรมย์. (2556). *เศรษฐกิจในกำกับของสังคม : สถาบันสังคมกับเศรษฐกิจกลุ่มน้ำ*

*อีสานและโขง. อุบลราชธานี: ศูนย์วิจัยสังคมอนุภาคกลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.*

กรมการศาสนา. (2525. ). *ประวัติวัดที่ราชอาณาจักร เล่ม 14.* กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.



- กระทรวงมหาดไทย. (2535). ๑๐๐ ปี มหาคไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศิริวัฒนาการพิมพ์.
- กิตติกานต์ พรประทุม และวารุณี หวัง. (2561). การเปลี่ยนแปลงของความทันสมัยภายใต้อิทธิพลทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-อุบลฯ ในตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหา ริมถนนหลวง จังหวัดอุบลราชธานี. *สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวิจัย* 17(2): 25-44.
- กุลลดา เกษบุญชู มีดี. (2562). *ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ : วัฒนาการรัฐไทย*. นนทบุรี: ฟาเดียวก้น.
- แก๊งกิจ กิติเรียงลาภ. (2561). “รัฐ กูเกลียดมึง” (จาก) Pierre Clastres และ James C. Scott ( ถึง ธเนศ วงศ์ยานนาวา) พ. พสุธารชาติ *ครอบครัวจินตกรรม : บทวิพากษ์ว่าด้วยชุมชน การปกครอง และรัฐ*. 163-198. กรุงเทพฯ: ILLUMINATIONS.
- จา เอียน ชง. (2565). *บงการอธิปไตย: การแทรกแซงจากจักรวรรดินิยมตะวันตกกับการก่อรูปของรัฐสยาม*. (ธรรมชาติ กรีอักษร และ เอกพลัฐ ญัฐพัถนันท์). กรุงเทพฯ: อิลลูมินเนชันส์ เอ็ดดิชันส์.
- จี. วิลเลียม สกินเนอร์. (2564). *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนโท จันทร์). (2476). *ภาพย์รถไฟหลวง โดยภาษาอีสานของเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนโท จันทร์) พิมพ์แจกในงานศพ นายหรั่ง ปาณทุรัง คานนท์ ณ วันที่ ๔ เมษายน ๒๔๗๖ พิมพ์ที่โรงพิมพ์เปงเฮง (กิมหลี่หงวน) ถนนตีทอง พระนคร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เปงเฮง (กิมหลี่หงวน).
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, จุไรรัตน์ แสนใจวิเศษ และศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์. (2553). *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์. (2527). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชวลิต อธิปัตย์กุล. (2562, กรกฎาคม-ธันวาคม). ตึก อาคาร แบบอาณานิคมในภาคอีสานของประเทศไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี*. 8(2): 1-22.
- ชัยมณี อณล. (2559, กรกฎาคม-ธันวาคม). พัฒนาการของเมืองและรูปแบบสถาปัตยกรรมในหลวงพระบางภายใต้อิทธิพลตะวันตกในยุคอาณานิคม - Urban Development and Architectural Typologies in Luang Prabang under the Western Influences during

- the Period of Colonial State. วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 15(2): 33-52.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2555). *ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์ - ภูมิศาสตร์ - การเมืองกับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน - อุษาคเนย์* = Collected maps : history - geography - politics and colonialism in Southeast Asia. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาติรี ประกิตนทการ. (2549, กันยายน). สังคมและการเมืองไทยในสถาปัตยกรรม สยามเก่า สู่ไทยใหม่ พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๙๐ ส่วนที่ 2. หน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย. 4: 50-65.
- \_\_\_\_\_. (2549, กันยายน). สังคมและการเมืองในสถาปัตยกรรม สยามเก่า สู่ไทยใหม่ พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๙๐. หน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย. 3(4): 34-65.
- \_\_\_\_\_. (2550). *การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรมไทย สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ชีสเตอร์โยวานนา, วนิดา ถาวร และคณะ. (2552). 120 ปี แห่งพระพรคณะรักกางเขน แห่งอุบลราชธานี ค.ศ. 1889/พ.ศ. 2432 – ค.ศ.2009/พ.ศ. 2552. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.
- ณัฐชาติ โกสินธรานนท์. (2561). *สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกที่สัมพันธ์กับการสัมปทานป่าไม้ในเมืองลำปางและเมืองแพร่*. (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ณัฐพล เดชขจร. (2565). *อักขระอียิปต์โบราณฉบับพื้นฐาน Reading Egyptian Hieroglyphs*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- ณัฐวุฒิ ปรีทยานิตย์. (2560). *เศรษฐกิจของการตัดถนนในพระนคร สมัยรัชกาลที่ 1-5*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- दारार्ตน์ เมตตาริกานนท์. (2546). *การเมืองสองฝั่งโขง งานค้นคว้าวิจัยระดับปริญญาเอกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง การรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส.อีสาน พ.ศ. ๒๔๗๖ – ๒๔๙๔* ดาราร์ตน์ เมตตาริกานนท์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เดวิด เค. ้วยอาจ. (2562). *ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป = Thailand : a short history*. กรุงเทพฯ สมุทรปราการ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.

- โดม ไกรปกรณ์ และธนสิษฐ์ ชุนทองพันธ์. (2559, มกราคม-ธันวาคม). ความหมายทางการเมืองและความล้มเหลวของการสื่อความในงานสถาปัตยกรรมคณะราษฎร. *หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย*. 14: 136-153.
- เตช บุนนาค. (2548). *การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. 2435-2458 : กระทรวงมหาดไทย สมัยเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ = The provincial administration of Siam, 1892-1915 : the Ministry of the Interior under Prince Damrong Rajanubhab*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. (2557). *ประวัติศาสตร์อีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เต็ม สิงห์ขลุ่ย. (2499). *ฝั่งขวาแม่น้ำโขง*. พระนคร: คลังวิทยา.
- แถลงการณ์คณะสงฆ์ ภาค 4. (ม.ป.ป.). ม.ป.ท.
- เทพ บุญตานนท์. (2565). *ทหารของพระราช*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ธนธร กิตติกานนท์. (2563). *ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก ว่าด้วยการพัฒนารากฐานความคิดแบบโมเดิร์น*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ธัญชัย รสจันทร์. (2550). *สภาพเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2335 – ทศวรรษที่ 2460*. (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธนิศร์ เสถียรนาม และนพดล ตั้งสกุล. (2559, กรกฎาคม-ธันวาคม). พลวัตของรูปแบบบ้านเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย Dynamics of House Styles in the Northeast of Thailand. *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. 15(2): 1-16.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2561). การสอดส่องดูแลเด็กกับครอบครัวจิตรกรรมในประเทศไทย: จากนามสกุลสู่รักทางอารมณ์ (ภ. นิมมานนรวงศ์) พ. พสุธารชาติ *ครอบครัวจิตรกรรม : บทวิพากษ์ว่าด้วยชุมชน การปกครอง และรัฐ*. 33-80. กรุงเทพฯ: ILLUMINATION.
- ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (2552). *สยามประเทศไทยกับ “ดินแดน” ในกัมพูชาและลาว*. สมุทรปราการ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- ธีรพัฒน์ อมรสกุล. (2561). *ตราพระราชสัญลักษณ์ประจำแผ่นดินสมัยรัตนโกสินทร์*. (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- น. ณ ปากน้ำ. (2535). *แบบแผนบ้านเรือนในสยาม*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- บัณฑิต จันทรโรจนกิจ. (2565). *การเมืองทัศน์ : ว่าด้วยการเมือง อำนาจ ศิลปะ และการมองเห็น*

สู่ความหมายทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สมมติ.

บำเพ็ญ ฦ อุบล. (2535). *อุบลราชธานี 200 ปี*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.

\_\_\_\_\_. (2545). *เล่าเรื่อง--เมืองอุบลราชธานี*. อุบลราชธานี สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัย  
อุบลราชธานี.

ปกรณั ปุกหุต. (2557). สถานภาพความรู้เกี่ยวกับพระครูวิโรจน์รัตโนบล (รอด นนฺตโร) พ.ศ.2486-  
2549. อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ปกรณั พัฒนานุโรจน์. (2561, มกราคม-มิถุนายน). การอนุรักษ์อาคารก่ออิฐที่ได้รับอิทธิพลจาก  
อาณานิคมฝรั่งเศสในชุมชนบ้านท่าแร่ จังหวัดสกลนคร, Conservation of Brick Buildings  
Influenced by French Colonies in Ban Tha Rae Community of Sakon Nakhon  
Province. วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. 26(1): 58-73.

ปฐุม คนเจร. (2539). พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานของหม่อมราชวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐุม คนเจร).  
พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ปติสร เพ็ญสุต. (2563c). พัฒนาการสถาปัตยกรรมวัดคอนเซ็ปชันจากโบสถ์วัดสันตสุขุคพื้นฟู  
โรมันเนสก์. ดำรงวิชาการ. 14(2): 43-64.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2565). การเมือง อำนาจ ความรู้ : หลักรัฐศาสตร์เบื้องต้นสำนักธรรมศาสตร์.  
กรุงเทพฯ: ศยาม.

ประทับใจ สิกขา. (2556). นกหัสดีลิงค์. อุบลราชธานี: โครงการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการจัดทำนกหัสดี  
ลิงค์ ป้างประมาณ พ.ศ. 2555 กองส่งเสริมการวิจัย บริการวิชาการ และทำนุบำรุง  
ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีและมูลนิธิภูมิปัญญา สิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมและ  
ศิลปะเอเชีย.

ประยุทธ สารัง. (2563). นกหัสดีลิงค์: การเมืองเรื่องการนิยาม รหัสหมายชนชั้น ในสังคมวัฒนธรรม  
ล้านช้าง Husadilingu: Social Classification in LanXang Culture. วารสารมนุษยศาสตร์  
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 13: 147-152.

ประวิทย์ สายสงวนวงศ์. (2562). *พัฒนาการของการตื่นตัวทางการเมืองของชาวอีสาน พ.ศ. 2433 -  
2489*. (ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปัญญา แพงเหล่า. (2554). *100 เรื่องเมืองอุบล*. อุบลราชธานี: อุบลกิจออฟเซตการพิมพ์.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2561). *อัตลักษณ์เอกสาร วงศาวทยาการควบคุมประชากรของรัฐไทย*.  
เชียงใหม่: ศูนย์บริหารงานวิจัย.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. (2546). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม.

- ผู้สดี ทิพพัส. (2545). บ้านในกรุงรัตนโกสินทร์ 2 : รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394 – 2453). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- \_\_\_\_\_. (2547). บ้านในกรุงรัตนโกสินทร์ 3 : รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผู้สดี จันทวิมล. (2541). เวียดนามในเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์.
- ผู้สดี ทิพพัส และมานพ พงศพัต. (2525). บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525) =Houses in Bangkok. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- พรพรรณ สันธนาคร และสุพิชชา โตวิวิชญ์. (2559, มกราคม-เมษายน). พัฒนาการรูปแบบเรือนแถว คำขายพื้นถิ่นจีนในจังหวัดอุบลราชธานี. Veridian e-Journal ฉบับภาษาไทย สาขา มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ. 9(1): 1730-1755.
- พระครูสิริกิจจานุยุต. (2537). อนุสรณ์ เนื่องในงานฉลองพระอุโบสถ วัดสว่างอารมณ์ ต.ในเมือง อ. เมืองอุบลราชธานี จ.อุบลราชธานี ๒๔-๒๕ พฤษภาคม ๒๕๓๗. อุบลราชธานี: ศิริธรรม ออฟเซ็ท.
- พระอัครสังฆราชอันตณ, วีระเดช ใจเสรี และและคณะ. (2563). สืบสานพันธกิจและตามรอยธรรม ฑูต. สกลนคร: สมศักดิ์การพิมพ์ กรุ๊ป.
- พัชรียา คำดี และเกรียงไกร เกิดศิริ. (2017, มกราคม-มิถุนายน). เรือนแถวและตึกแถวในภูมิทัศน์ ย่านประวัติศาสตร์พิมาย (Row houses and buildings in Phimai historic urban landscape). วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม. 4(1): 54-81.
- พิภู บุซบก. (2560). พัฒนาการของกลุ่มทุนจีน ในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย พ.ศ.2474- 2599. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภการพิมพ์. .
- พีรภัทร หัวเหมิ. (2561). นโยบายการพัฒนาอีสานของรัฐบาลสยามตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง พ.ศ.2453-2477. (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- เพ็ญสุภา สุขคตะ. (2544). เยี่ยมเรือน เยือนอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภัคธรรศ.
- ไพฑูรย์ มีกุล. (2517). การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ. 2436-2453. กรุงเทพฯ: หน่วย



ศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.

ระลึก ธานี. (2524). *อุบลราชธานีในอดีต*. อุบลราชธานี : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุบลราชธานี. :

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุบลราชธานี.

ระวีวรรณ โอฟารัตน์มณี. (2556). *รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์*. เชียงใหม่:

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔*. กรุงเทพฯ:

ราชบัณฑิตยสถาน.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล, เชาวณี วิลาชัย และยุทธนาวารการ แสงอร่าม. (2555). *ประวัติวัดสุปฏิหาราม*

*วรวิหารและโบราณวัตถุชิ้นสำคัญ*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภะ.

ลลิตา บุญมี. (2562). *คุณค่าทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์:*

*กรณีศึกษา ย่านถนนพรหมราช จังหวัดอุบลราชธานี*. (ปริญญาานิพนธ์ดุขฎิบัณฑิต).

กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรวิทย์ รังสิโยม และและคนอื่นๆ. (2501). *ความก้าวหน้าจังหวัดอุบลราชธานี*. อุบลราชธานี: โรง

พิมพ์ผดุงสาร.

วราภรณ์ เรืองศรี. (2564). *กาดก่อเมือง : ชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา*. กรุงเทพฯ: มติชน.

วรารุช ผลิตนันต์. (2557). *พิพิธภัณฑลัค่า ในวัดสุปฏิหารามวรวิหาร / ค้นคว้าและเรียบเรียงโดย*

*วรารุช ผลิตนันต์, หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัด*

*อุบลราชธานี และสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*.

อุบลราชธานี: ชมรมอุบลรักคนตรีไทย. .

วิชญา มาแก้ว. (2564). *ยุคทองล้านนา ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสามัญชน*. กรุงเทพฯ: มติชน.

วิศปัติย์ ชัยช่วย, คำล่า มุสิกกา, เชาวณี เหล็กกล้า และมีชัย แต่สุจริยา. (2561). *ผ้าทอเมือง*

*อุบลราชธานีศรีวนาลัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. .

วุฒิชัย มูลศิลป์. (2524). *มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: สมาคม

สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

สมคิด จิระทัศนกุล. (2559). *อภิธานศัพท์ช่างสถาปัตยกรรมไทย = Technical Terms in Thai*

*architecture* เล่ม 2. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์. (2553). *สถาปัตยกรรมตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4- พ.ศ. 2480*.

กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมชาย นิลอาธิ, ราชันย์ นิลวรรณภา และณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์. (2555). *เยือนพื้นถิ่น วิถีชีวิตและ*

ความเชื่อโบราณ. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สมศรี ชัยวณิชยา. (2561). กำเนิดและพัฒนาการตลาดสดในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี.

วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 35(2): 157. 35(2): 157.

สมศรี ชัยวณิชยา และปรกรณ์ ปุกหุด. (2560). วัดทุ่งศรีเมือง : สิริพัฒนารณนุสรณ์. อุบลราชธานี:

สำนักงานส่งเสริมบริหารงานวิจัย บริการวิชาการและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

สมศรี ชัยวณิชยา. (2556). เอกสารประกอบการสอน วิชา 1432 324 ประวัติศาสตร์อุบลราชธานี.

อุบลราชธานี: สาขาวิชามนุษยศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. (2559). สมุดภาพตรวจราชการหัวเมือง ช่วงกึ่งทศวรรษก่อนการ

เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย.

สุดจิต สนั่นไหว. (2536). การศึกษาเรื่องการออกแบบสถาปัตยกรรมวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม.

(ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุทัศน์ อัครพัฒน์. (2509). อุทิศคำระลึกถวายไว้อาลัย แต่ เจ้าคุณอาจารย์ พระศรีธรรมวงศาจารย์

ศรีธรรมวงศาจารย์รำลึก. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ผดุงสาร.

สุธิดา ตันเลิศ. (2560, กรกฎาคม-ธันวาคม). มิชชันนารีชาวฝรั่งเศสในเมืองอุบลราชธานี ช่วงปี พ.ศ.

2409-2453. วารสารภาษาและวัฒนธรรม. 36(2): 117-161.

สุธิดา ตันเลิศ, อนันตนา เมธนนท์ และณัฐพัชร์ เตชะรุ่งไพศาล. (2559, กรกฎาคม-ธันวาคม).

ประวัติชาวจีนเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2488. *Humanity and Social Science Journal, Ubon Ratchathani University*. 36(2): 164-191.

สุนทรพิพิธ (เชย มัชฌิบุญย์). (2514). บันทึกความจำ (๔) เมื่อเป็นปลัดมณฑลอุบลราชธานี. พระ

นคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง.

\_\_\_\_\_. (2514). บันทึกความจำ(๑) เรื่อง การศึกษา การกีฬา และการฝึกงานหัวเมือง. พระนคร:

โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง.

\_\_\_\_\_. (2514). บันทึกความจำ(๓) เมื่อเป็นปลัดจังหวัดอุบลราชธานี. พระนคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น

กรมการปกครอง.

สุนัย ณ อุบล, ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ และสุพัฒน์ รักเปี่ยม. (2531). สถาปัตยกรรมอุบลราชธานี

เอกสารสัมมนาทางวิชาการ ประวัติศาสตร์และโบราณคดี เรื่องประวัติศาสตร์และโบราณคดี

อุบลราชธานี. อุบลราชธานี: วิทยาลัยครูอุบลราชธานี.

สุพัตรา ทองกลม. (2556). การศึกษาวัฒนธรรมยุคหินภายในจังหวัดอุบลราชธานี. (ปริญญาานิพนธ์

- มหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุวิทย์ คุณผล. (2553). ๖ รอบ ๗๒ ปี ข้อเขียน ข้อคิด ปราชญ์สุวิทย์ คุณผล. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- สุวิทย์ จิระมณี. (2545, มิถุนายน-พฤษภาคม). เขื่อนอีสาน. *วารสารศิลปกรรมบูรพา*. 5(1): 30-39.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2523). *ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส รศ.๑๑๒-๑๒๖ การเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- \_\_\_\_\_. (2551). *เศรษฐกิจอีสานหลังมีทางรถไฟ (พ.ศ.2443-2488)*. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. .
- \_\_\_\_\_. (2557). *ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488 เล่ม 1*. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- \_\_\_\_\_. (2557). *ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488 เล่ม 2*. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์, บัณฑิต พรหมพักพิง, สมศรี ชัยวณิชยา, นิลวดี พรหมพักพิง และจักรพงษ์ เจือจันทร์. (2561, กรกฎาคม-ธันวาคม). กำเนิดและพัฒนาการของตลาดสดและผู้ค้ารายย่อยในภาคอีสาน The Origin and Evolution of Fresh Market and Petty Traders in the Northeast of Thailand. *Journal of Humanities and Social Sciences Surin Rajabhat University*. 20(2): 53-65.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2550). *วิถีจีน-ไทย ในสยาม*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อภิชาติ กิตติเมธาวิวัฒน์ และวิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ. (2561). *สภาพแวดล้อมโดยรอบและประโยชน์ต่อการสื่อความหมายและการนำเสนอ: กรณีศึกษาวัดพระแม่ลูกประคำ (กาลหว่าร์) กรุงเทพฯ*. *สารศาสตร์*. (4): 826-827.
- อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2565). *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475*. กรุงเทพฯ: สมมติ.
- เอเจียน แอมอนิเย. (2539). *บันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ.2438 = Voyage dans le Laos tome premier 1895 / เอเจียน แอมอนิเย บันทึกการสำรวจ ; ทองสมุทรร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์ แปล. (ทองสมุทรร โดเร และ สมหมาย เปรมจิตต์, ผู้แปล). เชียงใหม่: โครงการผลิตเอกสารส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.*
- เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ. (2544). *ห้าปีในสยาม เล่ม๑ แปลและเรียบเรียงโดยเสาวลักษณ์ กีชา*

นนท์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

### หนังสือภาษาต่างประเทศ

- Géza Von Habsburg and et al. (2018). *Faberge: Treasures of Imperial Russia: Faberge Museum*. St. Petersburg: Rizzoli.
- Jon Lim. (2001). *Transforming traditions : architecture in the ASEAN countries : Brunei, Malaysia, Indonesia, Philippines, Singapore, Thailand*. Singapore: ASEAN Committee on Culture and Information.
- Louis Delaporte, Francis Garnier and Walter E J Tips. (1998). *A pictorial journey on the old Mekong : Cambodia, Laos and Yunnan : the Mekong Exploration Commission report (1866-1868), volume 3*. Thailand, Bangkok: White Lotus Press.
- Louise De Carne. (2000). *Travel on the Mekong Cambodia, Laos and Yunnan*. Bangkok: White Lotus Co. Ltd.
- Michael Fazio, Marian Moffett and Lawrence Wodehouse. (2003). *A world history of architecture*. London, England: Laurence King.
- Ministry of Commerce and Communications Bangkok. (1929). *The Economic condition of North-Eastern Siam*. Bangkok, Thailand: White Lotus Press.
- Nina Vernova and Vadim Znamenov. (2005). *Peterhof 300 Years Treasures Of Russia*. St. Petersburg: Abris Art Publishers.
- Owen Hopkins. (2014). *Architectural styles : a visual guide* London: Laurence King. .
- Richard D.Y. Kim. (2016). *Analysis of Architectural Geometries Affecting Stress Distribution of Gothic Flying Buttresses*. (Thesis M.S. (Architecture Engineering and Construction Science) ). Manhattan: Department of Architecture Engineering and Construction Science Kansas State University.

### แหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

Sotheby's. (2017). *An ebonised giltwood, gilt-metal and ivory inlaid bookcase in Egyptian*

*Revival style, 1884-1907, by Giuseppe Parvis.*

<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2016/excellence-pf1711/lot.98.htm>

\_\_\_\_\_. (2018). *DIAMOND AND WOVEN HAIR RING, 18TH CENTURY.*

<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2016/excellence-pf1711/lot.98.html>

Suphakdipa Poolsap. (2023). *ชมภาพก่อน-หลังการรีโนเวตงานช่างของ 'บ้านตรอกถั่วอก' ตึกอายุร้อยปี ย่านเยาวราช.* [https://www.lips-mag.com/baan-trok-tua-ngork/?utm\\_source=facebook&utm\\_medium=ads&utm\\_campaign=lips&fbclid=IwAR1MV15Hg-DU\\_V4kW3K8VSkjTVzJ7nH0CZSjsc9CBBQCjvrlFzyKVHhOLJM](https://www.lips-mag.com/baan-trok-tua-ngork/?utm_source=facebook&utm_medium=ads&utm_campaign=lips&fbclid=IwAR1MV15Hg-DU_V4kW3K8VSkjTVzJ7nH0CZSjsc9CBBQCjvrlFzyKVHhOLJM)

จังหวัดอุบลราชธานี. (2564 -b, 13 พฤษภาคม 2564). *วัดสุทัศนาราม.*

[http://www.aac.ubru.ac.th/ub\\_temple/files/21-suthat.pdf](http://www.aac.ubru.ac.th/ub_temple/files/21-suthat.pdf).

ชนสรณ์ บุญจ้านงค์. (2559). *ร้านทองไทยเจริญ.*

<https://asa.or.th/conservationaward/index.php/2016-06-13-15-23-31/commercial2540/343-thai-charoen-gold-shop.html>

ธนภัทร์ ลิ้มหัตถ์กุล. (2562). *วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม.* <https://readthecloud.co/wat-rajabopit-sathitmahasimaram/>

ปติสร เพ็ญสุด. (2563a, 29 มิถุนายน 2563). *Modern Churches เมื่อสงครามเย็นและคอมมิวนิสต์ทำให้โบสถ์ปรับตัวเข้าสู่ยุคโมเดิร์น.* <https://readthecloud.co/modern-church-thailand/>

ลลิดา บุญมี. (2559). *ความสำคัญของการตั้งถิ่นฐานของชาวเวียดนามในอุบลราชธานีต่อพื้นที่ประวัติศาสตร์เมืองอุบล.* <https://vernacbef2016.files.wordpress.com/2016/06/04-lalida.pdf>





## ประวัติผู้เขียน

|                   |  |
|-------------------|--|
| ชื่อ-สกุล         | ปรีมปิติ จุลโคตร   |
| วัน เดือน ปี เกิด | 31 สิงหาคม 2535  |
| สถานที่เกิด       | อุบลราชธานี  |
| วุฒิการศึกษา      | พ.ศ. 2559<br>ศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา<br>จาก มหาวิทยาลัยขอนแก่น |

